

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

IDEOLÓGIA A PREKLAD
OBRAZ SVETA V PREKLADOCH
AMERICKEJ LITERATÚRY V R. 1948 – 1989

Dizertačná práca

Študijný program: translatológia
Študijný odbor: 2.1.35 prekladateľstvo a tlmočníctvo
Školiace pracovisko: Katedra translatológie FF UKF
Školiteľ: prof. PaedDr. Zdenka Gadušová, CSc.

Nitra 2016

Mgr. Igor Tyšš

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Mgr. Igor Tyšš
Študijný program: translatológia (Jednoodborové štúdium, doktorandské III. st., denná forma)
Študijný odbor: 2.1.35 prekladateľstvo a tlmočníctvo
Typ záverečnej práce: Dizertačná práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský
Sekundárny jazyk: anglický

Názov: Ideológia a preklad: obraz sveta v prekladoch americkej literatúry v r. 1948 – 1989

Anotácia: Kľúčovou problematikou práce bude výskum zameraný na otázky, akým spôsobom do dejín prekladu na Slovensku v uvedených rokoch zasiahla ideológia, jej axiológia a diskurz, ktorý produkovala. Na podklade vybraných diel z kánonu americkej poézie 20. storočia prekladaných v tom čase aj do slovenčiny si práca bude všímať, ako ideológia vplývala na preklad ako produkt (tendencie v prekladateľských riešeniach a skupinová prekladateľská poetika), ale najmä na preklad ako proces, a to v celej škále činností súvisiacich s týmto procesom (výber diela na preklad, redakčná prax, doslovy k dielam a pod.). Cieľom práce je rekonštruovať literárnohistorické súvislosti slovensko-amerických literárnych vzťahov v období socializmu a opísať na pozadí americko-slovenských vzťahov reálne, každodenné fungovanie literárneho života ovplyvňovaného totalitnou ideológiou.

Školiteľ: prof. PaedDr. Zdenka Gadušová, CSc.

Katedra: KTR - Katedra translatológie

Dátum zadania: 25.05.2016

Dátum schválenia: 02.09.2013

prof. PhDr. Edita Gromová, CSc.
schválil/a

*Je viac ciest
ako v hlave človeka?*
-- Peter Repka

POĎAKOVANIE

Ďakujem svojej školiteľke prof. PaedDr. Zdenke Gadušovej, CSc., za trpezlivosť, podporu, usmernenia, podnety k práci a k ďalšiemu premýšľaniu.

Ďakujem svojej priateľke Natálii za to, že za mnou stála, odbremenila ma od každodenných povinností, kontrolovala „polomyšlienky“ a „polotexty“ a nútila ma ich domýšľať a dopisovať.

Ďakujem svojej rodine za neustálu podporu počas všetkých stupňov, fáz a etáp štúdia. Vždy pre mňa robili viac, než som dokázal ja pre nich.

Ďakujem aj svojim milým kolegom z Katedry translatológie FF UKF a kolegom z nitrianskeho coworkingu Ponk, o. z.

Abstrakt

Predkladaná dizertačná práca je sociologickým pohľadom na dejiny prekladu beatnickej poézie (autori A. Ginsberg, G. Corso a L. Ferlinghetti) v období r. 1956 – 1970. Metodologicky vychádza najmä z modelu dynamickej kauzality A. Pyma (1998, 2010), modelu diskurzívnej analýzy a archeológie M. Foucaulta (1970, 1981) a z teórií metatextov (1974, 1975) a literárneho vzdelania (1978) A. Popoviča. Výskumným materiálom práce sú dobové literárne a kultúrne časopisy, a to najmä *Mladá tvorba*, ale aj *Slovenské pohľady*, *Kultúrny život*, *Romboid* a *Revue svetovej literatúry*. Prácu tvoria tri kapitoly. Prvá kapitola, nazvaná *Obraz sveta v prekladoch americkej literatúry – beatnici*, definuje základné pojmy práce. S ohľadom na reflexiu metodiky prípadovej štúdie sa v nej diskutujú dosiaľ publikované práce s podobnou tematikou. Prvá kapitola obsahuje aj špecifikáciu metodiky práce. Nasledujúce dve kapitoly práce sú konkrétne sociologicko-historiografické prípadové štúdie. Druhá kapitola, nazvaná *Beatnici a beatnická kultúra v Mladej tvorbe*, je archeológiou a historickou explanáciou diskurzu o beatnikoch v *Mladej tvorbe*. Vplyvy beatnikov sú reflektované na pozadí dobových diskurzov o americkej literatúre a kultúre, o literárnom a kultúrnom živote a o spoločenských problémoch mládeže, o ktorých časopis najmä v 60. rokoch intenzívne informuje. Na základe výskumu diskurzu o beatnikoch je prezentovaný hlboký a dobovo špecifický vplyv ideových hodnôt beatnickej literatúry na obraz sveta vtedajšej mládeže. Tretia kapitola, nazvaná *Allen Ginsberg v dejinách prekladu v ČSSR*, formou historickej kritiky analyzuje návštevu známeho beatnického básnika v Československu v r. 1965 ako problém dejín prekladu. Kapitola na pozadí analýzy dostupného historiografického materiálu a prameňov predstavuje, akými rôznymi spôsobmi preklad prispel k reprezentácii, kanonizácii a napokon aj dehonestácii uvedeného básnika v diskurze jeho prijatia v Československu. Súčasťou práce je aj abecedne zoradená bibliografia článkov z analyzovaného korpusu dobových textov.

Kľúčové slová: literárny systém, poézia, beatnici, preklad, ideológia, obraz sveta, mládež

Abstract

This dissertation thesis is a sociological survey of the history of Slovak Beat poetry translation (i.e. the works of A. Ginsberg, G. Corso, and L. Ferlinghetti) in the years 1956 – 1970. Its methodology is based on Pym's multiple causation model (1998, 2010), Foucault's models of discourse analysis and archeology (1970, 1981), and on Popovič's theories of metatexts (1974, 1975) and literary education (1978). The historiography is based on sources taken from literary and cultural magazines of the era, namely the *Mladá tvorba*, the *Slovenské pohľady*, the *Kultúrny život*, the *Romboid*, and the *Revue svetovej literatúry*. The thesis consists of three chapters. Chapter one is titled "View of the World in American Literature Translation – the Beatniks". In this chapter the basic concepts of the thesis are defined. While outlining the methodological approach of the case study, other works dealing with similar topics are discussed. Chapter one also specifies the methodology used in the following case studies. The following two chapters are concrete sociological historical case studies. Chapter two, titled "The Beat Poets and Beat Culture in the *Mladá tvorba*", combines an archeological approach with that of historical explanation to map out the discourse on the Beatniks in the *Mladá tvorba*. Influences of the Beatniks are considered in the contexts of discourses on American literature and culture, on literature and culture in general, and on social problems of young people which the magazine covered in systematic manner in the 1960s. The research of the discourse on the Beatniks shows a deep and historically specific influence of Beat axiology on the world views of the young generation at that time. Chapter three is called "Allen Ginsberg in Translation in the CSSR". It is a historical translation criticism based on the events revolving around Ginsberg's visit to Czechoslovakia in 1965. Based on the analysis of relevant historiography and available sources, the chapter discusses the ways in which translation contributed to the representation, canonization, and finally to the defamation of the poet in the discourse on his visit to the socialist country. An alphabetically ordered bibliography of the corpus of the used historical sources is also part of the thesis.

Key words: literary system, poetry, Beatniks, translation, ideology, view of the world, young people

Obsah

Bibliografická poznámka	7
Úvod	9
Obraz sveta v prekladoch americkej literatúry – beatnici	13
Preklad v dejinách: od semiotického k sociálnemu	13
Dejiny, preklad a dejiny prekladu.....	13
Od semiotiky k sociológii prekladu	21
Beatnici v Československu: východiská a „priestor“ výskumu.....	27
Prekladová produkcia: korpus beatnických textov	27
Priestorové a sociálne determinanty dejín prekladu beatnickej poézie	29
Otvorený korpus prameňov a prístupy k nemu.....	35
Základné pojmy výskumu.....	39
Základné predpoklady výskumu.....	47
<i>Mladá tvorba</i> a ľudia za ňou: výskumné postupy	51
Literárny život: (poly)system, centrum a periféria	51
Slovenské literárne časopisy 2. polovice 20. stor.	52
Sociálna úloha literárnych časopisov.....	57
1) Deduktívne výskumné postupy: korpus <i>Mladej tvorby</i>	58
2) Induktívne postupy: smerom k historickej explanácii a kritike.....	64
Beatnici a beatnická kultúra v <i>Mladej tvorbe</i>	69
Delimitácia korpusu, tematické okruhy, periodizácia MT	69
Ciele výskumu a spôsob výkladu.....	69
Periodizácia <i>Mladej tvorby</i>	73
Okolnosti vzniku <i>Mladej tvorby</i> : raná koncepcia časopisu	76
Prvé obdobie <i>Mladej tvorby</i> (1956 – 1959).....	86
Základná charakteristika	86

Analýza ročníkov 1956 – 1959	86
Druhé obdobie <i>Mladej tvorby</i> (1960 – 1963)	113
Základná charakteristika	113
Analýza ročníkov 1960 – 1963	113
Tretie obdobie <i>Mladej tvorby</i> (1964 – 1970).....	129
Základná charakteristika	129
Analýza ročníkov 1964 – 1970.....	129
Allen Ginsberg v dejinách prekladu v ČSSR.....	161
Ginsberg ako predmet dejín prekladu.....	162
České a slovenské pohľady na Ginsberga pred r. 1965	163
Allen Ginsberg v Československu.....	169
A. Ginsberg – predmet záujmu moci.....	176
Kráľ Majáles	186
Návraty v preklade.....	195
Preklad a sloboda prejavu	199
Záver	202
Použité zdroje.....	209
Sekundárna literatúra	209
Dobové pramene – korpus <i>Mladej tvorby</i>	227

BIBLIOGRAFICKÁ POZNÁMKA

V práci sa na použité zdroje, ktoré v úplnosti uvádzame v závere, odkazujeme tzv. metódou priebežných odkazov pod čiarou. V porovnaní s normami STN ISO 690 a STN ISO 690-2, ktoré použitie tejto metódy ustanovujú a zjednocujú, však pod čiarou okrem obligátneho mena autora a prvých slov názvu uvádzame aj rok, príp. dátum vydania publikácie. Pri seriálových zdrojových dokumentoch (napr. časopisy alebo webové domény) uvádzame v skrátenej forme úplný zápis. Bližšie časové údaje a údaje o seriálových publikáciách sme rozhodli uviesť preto, že predkladaná práca má historiografický charakter a súčasťou výkladu je často porovnávanie či priamo konfrontácia viacerých zdrojov.

V texte dizertačnej práce používame niekoľko skratiek. Dobové periodiká skratkou zapisujeme aj v zozname použitej literatúry. Skratky využívame iba pri periodikách, na ktoré sa odkazujeme najčastejšie. Ďalej uvádzame zoznam skratiek.

Politické a kultúrne inštitúcie

ČSM – Československý svaz mládeže; v dobových i dnešných slovenských historiografických textoch sa najčastejšie objavuje táto česká skratka

ČSSR – Československá socialistická republika; skratku uvádzame iba sporadicky, a to v prípadoch, keď v texte hovoríme o Československu po r. 1961

ČVUT – České vysoké učení technické v Praze

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

ÚV KSČ, ÚV KSS – Ústredný výbor Komunistickej strany Československa / Slovenska

ZČSS – Zväz československých spisovateľov

ZSS – Zväz slovenských spisovateľov

Dobové periodiká

KŽ – Kultúrny život

MR – Massachusetts Review

MT – Mladá tvorba

RSL – Revue svetovej literatúry

SL – Světová literatura

ÚVOD

„Europe’s future would look very different – and so, too, would look its past. In retrospect the years 1945-89 would now come to be seen not as the threshold of a new epoch but rather as an interim age: a post-war parenthesis, the unfinished business of a conflict that ended in 1945 but whose epilogue had lasted for another half century.“¹

Keď v studenom decembri 1989 britský historik Tony Judt navštívil Viedeň, pocítil, že je po konci studenej vojny nutné znovu napísať dejiny. Minulosť musí odpovedať na otázky relevantné v prítomnosti, a preto sme oprávnení a aj povinní vracať sa do minulosti. Judt napísal o pár rokov nato obrovské, takmer 1000-stranové dejiny povojnovej Európy, v ktorých znova interpretoval mnohé udalosti, odkryl neznáme histórie a naznačil novú interpretáciu známych príbehov. Tvárou v tvár európskej integrácii a 21. storočiu jeho práca novým spôsobom pootvorila minulosť a je bezpochyby nesmierne dôležitá.

V dizertačnej práci sa budeme venovať slovenským prekladom poézie americkej Beat Generation v období socializmu. Je ale dôležité skúmať niečo na prvý pohľad také marginálne ako dejiny prekladov beatnickej poézie na Slovensku? Keď A. Pym ako jednu z úloh dejín prekladu zdôrazňuje výber dôležitých otázok, viackrát tiež poznamenáva, že nie každá otázka stojí za to, aby bola zodpovedaná – mnohé sú totiž značne obskúrne, nezaujmu nikoho mimo akademických kruhov a nebude možné odpovede na ne „predať“.² Napriek tomu sa Pym vo svojich vlastných prácach nezdráhal venovať latinským prekladom tzv. Toledskej prekladateľskej školy z 12. storočia. Miera dôležitosti historického problému sa aj podľa neho určuje vo vzťahu k aktuálnym problémom: spočíva v tom, nakoľko odpovede na naše otázky odkrývajú hlbšie otázky a narúšajú vžité predstavy.

Je namieste zaoberať sa dobou socializmu v čase, keď nám ešte stále „chýba spoločná minulosť, na ktorú by dokázala byť aspoň časť z jej aktérov spoločne hrdá“³, a keď sa európsky spoločenský priestor čoraz viac ideologicky radikalizuje. Slovenské preklady beatnickej poézie upútajú svojou zdanlivou neproblematickosťou. Beatnická literatúra sa vo svojom pôvodnom kontexte chápala ako radikálna a svojou radikálnosťou ovplyvnila aj iné literárne iniciatívy a aj širšie kultúrne a spoločenské hnutia (napr. hippies). Prekvapí preto,

¹ Judt, T. Postwar, 2005, s. 20.

² Pym, A. Method in Translation History, 2010, s. 31-32.

³ Blaščák, F. Zabudnutá generácia. In MEMORY KONTROL.org, 2013 [online].

že na Slovensku o nej minimálne v kanonizovanej, oficiálnej recepcii človek zistí pomerne málo.

Zdanlivá neprítomnosť beatníkov na Slovensku je nanajvýš zaujímavá, a to najmä keď si uvedomíme, že na konci 60. a 70. rokov 20. storočia ich básnická tvorba kulminovala a nachádzala v pôvodnom kontexte čoraz širšie publikum. Aj v Československu vďaka svojim kvalitám (nekonvenčnosť, odpor voči autoritám, dôraz na civilnú individualitu a nové formy spirituality) mala či aspoň *mohla* najmä mladším čitateľom konvenovať a mať medzi nimi širší ohlas.

Aj keď v podstate nie je možné spochybniť „križovatkový“, stredoeurópsky charakter slovenskej kultúry a nie je možné spochybniť ani množstvo literárnych a kultúrnych kontaktov, ktoré vplývali a ešte stále vplývajú na jej formovanie, slovenská literatúra sa stále podáva a vyučuje ako *de facto* autochtónna. Mnohé literárnohistorické javy sa primárne vysvetľujú ako dôsledok vnútoliterárneho vývinu a až v druhom rade sa predpokladajú ich medziliterárne súvislosti. Nejde tu ani tak o nedostatok materiálov, ktoré by kontakty dokazovali, a nechceme naznačiť ani to, že by slovakisti nedokázali zvládnuť otvorenejší model svojho predmetu – ide skôr o favorizovanie istého typu otázok na úkor iných otázok.

Pohľad na dejiny slovenskej literatúry cez prizmu prekladov beatnickej poézie môže vrhnúť nové svetlo napríklad na nonkonformitu generácie Osamelých bežcov. Takisto nám analýza toho, ako bola na Slovensku recipovaná beatnická poézia, snáď objasní, prečo sa v našej poézii 60. a 70. rokov takmer neobjavujú prvky beatnickej poetiky. Naopak, v českej poézii registrujeme už od konca 50. rokov niekoľko básnikov hlásiacich sa k beatnickej poézii (V. Hrabě, V. Čerepková, I. Machulová) a beatnická poetika našla svoje miesto aj v tvorbe básnického undergroundu 70. rokov (J. Topol, I. M. Jirous, P. Zajíček). V 2. polovici 80. rokov sa beatnická poetika a beatnický životný pocit v slovenskej poézii „náhle“ objavujú v debutoch I. Koleniča a J. Urbana, pričom ich prítomnosť je pre mladých básnikov zrejme dodnes.

S odstupom času a v novej politickej a spoločenskej situácii nastal čas zmapovať a prehodnotiť preklady beatnickej poézie. Nastal čas zamyslieť sa v historickej perspektíve nad tým, čo tieto preklady priniesli, akú pozíciu mali v dobovom literárnom systéme, ale aj nad tým, aké spoločenské úlohy zohrali preklad a prekladatelia pri kontaktoch s poéziou beatnickej generácie. Nástoľčivo sa tu totiž ukazuje, že možno súhlasiť s Derridom – že

minimálne aspoň v niečom, aspoň pre niekoho a určite aspoň niekedy *nič nebolo dôležitejšie ako preklad*.

Predkladaná dizertačná práca je sociologickým pohľadom na dejiny prekladu beatnickej poézie. Konkrétne si všíma recepciu autorov A. Ginsberga, G. Corsa a L. Ferlinghettiho v období r. 1956 – 1970, pričom sa zameriava na historické, sociálne a s kultúrou súvisiace okolnosti recepcie týchto autorov. Metodologicky vychádza najmä z modelu dynamickej kauzality A. Pyma (1998, 2010), modelu diskurzívnej analýzy a archeológie M. Foucaulta (1980) a z teórií metatextov (1974, 1975) a literárneho vzdelania (1978) A. Popoviča. Základným modelom historického literárneho priestoru je literárny polysystém, chápaný v intenciách I. Even-Zohara, ale aj slovenskej tradície výskumu dejín prekladu. Výskumným materiálom práce sú dobové literárne a kultúrne časopisy, a to najmä *Mladá tvorba*, ale aj *Slovenské pohľady*, *Kultúrny život*, *Romboid* a *Revue svetovej literatúry*.

Prácu tvoria tri kapitoly. Prvá kapitola, nazvaná *Obraz sveta v prekladoch americkej literatúry – beatnici*, definuje základné pojmy práce, medzi ktoré patria pojmy dejiny prekladu, sociológia prekladu, prípadová štúdia, literárny systém, ideológia a obraz sveta. S ohľadom na reflexiu metodiky prípadovej štúdie sa v kapitole diskutujú dosiaľ publikované práce s podobnou tematikou. Prvá kapitola obsahuje aj špecifikáciu metodiky práce.

Nasledujúce dve kapitoly práce sú konkrétne sociologicko-historiografické prípadové štúdie. Druhá kapitola, nazvaná *Beatnici a beatnická kultúra v Mladej tvorbe*, je archeológiou a historickou explanáciou diskurzu o beatnikoch v *Mladej tvorbe*. Vplyvy beatnikov sú reflektované na pozadí dobových diskurzov o americkej literatúre a kultúre, o literárnom a kultúrnom živote a o spoločenských problémoch mládeže, o ktorých časopis najmä v 60. rokoch intenzívne informuje. Na základe výskumu diskurzu o beatnikoch je prezentovaný hlboký a dobovo špecifický vplyv ideových hodnôt beatnickej literatúry na obraz sveta vtedajšej mládeže. Beatnické alúzie analyzujeme v manifestoch Osamelých bežcov P. Repku, I. Štrpku a I. Laučíka. Zreteľné alúzie a ponášky na tvorbu amerických beatnikov nachádzame najmä v reportážach P. Repku, ktorý sa s ich pomocou pokúša artikulovať životný pocit celej mladej generácie. Jeho reportážna tvorba tak predstavuje styčný bod medzi obrazom sveta a dejinami prekladu.

Tretia kapitola, nazvaná *Allen Ginsberg v dejinách prekladu v ČSSR*, formou historickej kritiky analyzuje návštevu známeho beatnického básnika v Československu v r. 1965 ako

problém dejín prekladu. Kapitola na pozadí analýzy dostupného historiografického materiálu a prameňov predstavuje, akými rôznymi spôsobmi preklad prispel k reprezentácii, kanonizácii a napokon aj dehonestácii uvedeného básnika v diskurze jeho prijatia v Československu. Súčasťou práce je aj abecedne zoradená bibliografia článkov z analyzovaného korpusu dobových textov.

Metodológia predkladanej práce sa rozvíjala a výskum k nej prebiehal v priebehu troch rokov doktorandského štúdia na Katedre translatológie FF UKF. Dialo sa tak aj počas práce a spolupráce na viacerých výskumných projektoch. Z najvýznamnejších projektov, na ktorých sme spolupracovali spomenieme VEGA 2/0169/11 – Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru⁴, 2/0200/15 – Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru II⁵ a 1/0589/14 – Slovenská literatúra v preklade⁶. Archeologické výskumy dobového časopisectva sme uskutočnili v rámci čiastkových výskumných úloh v nami vedených projektoch UGA II/11/2014 – Archeológia kritiky prekladu 1: Bibliografia kritiky prekladu (a recepcie) americkej literatúry na stránkach Mladej tvorby v r. 1956 – 1970 a UGA I-14-218-02 - Archeológia kritiky prekladu II: Časopis Romboid a preklad v období normalizácie.

⁴ Najvýznamnejším výstupom uvedeného projektu je prvý diel Slovníka slovenských prekladateľov umeleckej literatúry (2015).

⁵ V rámci projektu sa pripravuje druhý diel Slovníka slovenských prekladateľov umeleckej literatúry.

⁶ V rámci projektu autor predkladanej dizertačnej práce okrem iného skúmal transpozíciu ideologicky konformných motívov M. Válka v prekladoch do anglického jazyka.

OBRAZ SVETA V PREKLADOCH AMERICKEJ LITERATÚRY – BEATNICI

Preklad v dejinách: od semiotického k sociálnemu

Skúmanie slovenských prekladov beatnickej poézie v období socializmu je historiografická téma, pretože sa dotýka oblasti dejín translačných činností (kam spadajú dejiny prekladu). Je to téma, ktorej skúmanie si vyžaduje interdisciplinárny prístup, a to v dôsledku rôznorodosti skúmaného materiálu, ale aj v dôsledku zložitých kontextov, v ktorých je sledovaný materiál zasadený (literárne, kultúrne, školské, politické i aktuálne dobové). Skúmanie slovenských prekladov beatnickej poézie počas socializmu je tiež téma, ktorá podľa nášho názoru v mnohom problematizuje v slovenskom kontexte zažité metodológie literárnohistorického, ale aj translatologického výskumu (najmä s ohľadom na doceňovanie tzv. komparatívneho aspektu). Je to tiež téma, pri ktorej možno uvažovať, nakoľko je preklad súčasťou dejín a, naopak, do akej miery sú dejiny súčasťou prekladu.

Úvodná kapitola tejto práce obsahuje diskusiu metodologických východísk dizertačnej práce. Načrtáva základné kontexty uvažovania o mieste americkej literatúry v slovenskom literárnom systéme v rokoch 1956 – 1970 a objasňuje zvolenú metodiku práce (najmä s ohľadom na problém prípadových štúdií v historiografii a kritiku diskurzu).

Dejiny, preklad a dejiny prekladu

Pokiaľ chceme o dejinách literatúry uvažovať s ohľadom na širší rámec kultúrnych dejín,⁷ musíme literatúru definovať širšie ako len súbor textov. Ak totiž napríklad za „literárne systémy“ a „literárnu tvorbu“ máme označiť napr. aj literárnu produkciu starovekých národov (sumerskú, akádsku, hebrejskú literatúru), je potrebné literatúry chápať nielen ako súbory textov či ako špecifické, imanentné atribúty týchto textov (tzv. literárnosť), ale aj ako

⁷ To je aj podstatou literárnohistorickej syntézy. Porov. v tomto kontexte Popovičovo konštatovanie o modelovaní literárnohistorického procesu periodizačnými medzníkmi:

„Kritériá periodizácie sú vo svojej povahe komplexné, tak ako je komplexný aj sám literárnohistorický proces. Preto sa nemôžu pri periodizácii uplatňovať iba výlučne ‚literárne‘ hľadiská, ale treba pracovať s celým radom ideovo-spoločenských aspektov.“ Popovič, A. Preklad v literárnohistorickom procese. In Originál / Preklad, 1983, s. 250-258.

štruktúry spoločensky, kultúrne a historicky podmienených literárnych aktivít.⁸ Dejiny translačných činností (t. j. rôznych foriem interlingválneho a intralingválneho prekladu) sú potom neoddeliteľnou súčasťou takto široko chápaných dejín literárnych aktivít.⁹

Dejiny translačných činností sa reflektovali dlho pred vznikom translatológie ako samostatného vedného odboru v 70. r. 20. storočia. Staršie historiografické práce, ktoré sa dnes často reflektujú už v rámci translatológie, však len zriedkakedy zohľadňovali transferový a interkultúrny charakter translačných činností. Povedané slovami A. Pyma, historici prekladu sa musia stať čitateľmi textov z iných disciplín, najmä ich „poznámok pod čiarou“ a hľadať v nich okrajové detaily, ktoré by sa mohli stať súčasťou „iných príbehov“.¹⁰ Dejiny prekladu sa tak materiálno a do istej miery i metodologicky dotýkajú spoločenských a najmä kultúrnych dejín, literárnej komparatistiky a teórie literatúry¹¹, historickej poetiky¹², ale aj dejín národnej literatúry či historickej lingvistiky (u nás tradične v slavistike a v dejinách staroslovienučiny¹³), príp. aj porovnávacej lingvistiky.¹⁴

⁸ Even-Zohar, I. The "Literary System". In *Polysystem Studies*, 1990, s. 33 a nasl.

⁹ Toto je v podstate jedna zo základných téz, ktorou A. Popovič oprávňuje svoj „odklon“ od literárnej komparatistiky k teórii prekladu – preklad je neoddeliteľnou, ba určujúcou súčasťou národnej literatúry. Porov. Popovič, A. *Preklad a výraz*, 1968. Že išlo o odklon, potvrdzuje napr. aj reakcia J. Hvišča v dobovej recenzii tejto práce. Tu tvrdí, že Popovičovi sa v najlepších štúdiách práce „podarilo kompenzovať nesprávny príklon k autonómnejmu chápaniu teórie prekladu“; podľa neho totiž nad teóriou prekladu stojí literárna komparatistika. Hvišč, J. *Preklad ako výraz*. In *MT*, 1968, č. 9, s. 57.

¹⁰ Pym, A. *Method in Translation History*, 2010, s. 201.

¹¹ Pozri napr. Popovič, A. *Preklad a výraz*, 1968; Levý, J. *Umění překlada*, 1998.

¹² U nás napr. Bakoš, M. *Vývin slovenského verša od školy Štúrovej*, 1966; Franek, L. *Štýl prekladu*, 1997; čiastočne aj Zambor, keď docenjuje interkultúrny, nielen typologický rozmer historickej poetiky, pozri Zambor, J. *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*, 2010, napr. štúdie o španielskej barokovej a avantgardnej poézii v uvedenej publikácii.

¹³ Výborným príkladom výskumu, z ktorého možno čerpať materiál pre výskum dejín prekladu, sú práce L. Kralčáka, najmä tie, v ktorých staroslovienučinu analyzuje ako kultúrny jazyk určený na rozvoj vzdelanosti cez preklady sakrálnych textov (*Starosloviensky jazyk na Veľkej Morave*, 2009) či skúma najstaršiu formu jej grafém komparáciou rukopisných prekladov rozličných textov (*Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód*, 2014).

¹⁴ Porov. Popovičov model teórie prekladu, kde uvedenú disciplínu chápe na pozadí porovnávacej lingvistiky, porovnávacej štylistiky, teórie literárnej komparatistiky a teórie literatúry. Teóriu prekladu ďalej vymedzuje vo vzťahu k ďalším disciplinám z vlastnej koncepcie vedy o preklade – dejinám prekladu, praxeológii prekladu a ku kritike prekladu, pričom zdôrazňuje odvodenosť všetkých uvedených zložiek od primárnych disciplín, ako sú dejiny literatúry, kultúrna politika a literárna kritika. Popovič, A. *Teória umeleckého prekladu*, 1975, s. 34-35.

Samozrejme, Popovičov model disciplín translatológie nie je jediný – v 1972 vlastný model formuloval aj J. S. Holmes, v ktorom sa však explicitne dejinná disciplína prekladu neobjavuje, aj keď autor konštatuje, že okrem dvoch základných vetiev (čistej a aplikovanej) má translatológia aj dve ďalšie „dimenzie“, konkrétne historickú a metodologickú, ktoré prechádzajú každou z jej vetiev. Porov. Holmes, J. S. *The Name and Nature of Translation Studies*, 1988. Z grafického zobrazenia jeho modelu, ktoré sa neskôr v translatológii kanonizovalo, dimenzie vypadávajú, čím sa zdá, akoby Holmes na dejiny prekladu nemyslel. Porov. Holmesovu „mapu“ disciplíny v grafickej podobe v Toury, G. *Descriptive Translation Studies – and beyond*, 1995.

Z hľadiska modernej translatológie (angl. Translation Studies), ktorá sa od 80. rokov vyvíjala ako samostatná a plne inštitucionalizovaná akademická disciplína¹⁵, možno na problém dejín prekladu a metodológie dejín prekladu nahliadať aj cez optiku vlastných dejín odboru. V samotnej translatológii sa tak dajú rozlišovať dve paradigmy prístupov k dejinám prekladu. Prvú paradigmu by sme mohli nazvať **paradigmou funkcionalistických prístupov**¹⁶ k dejinám prekladu. Do jej rámca by zapadali modely dejín prekladu vzniknulé v rámci deskriptívnej translatológie, teórie skoposu a teórie polysystémov. Tieto metodologické orientácie vychádzajú z formalizmu a štrukturalizmu a ich základnou tendenciou je interpretácia funkcie textov vo vzťahu k ich kontextom. Interpretácia dejín prekladu v nich vychádza z modelov literárnej komparatistiky. Základnými konceptuálnymi metaforami týchto paradigiem sú reifikácia, depersonalizácia činiteľov (autor a čitateľ ako kategórie textu) a s tým súvisiaci personifikačný pasív ako stavebný prvok textovej ontológie (formulácie typu „text si vyžaduje“ a pod.). V štýle textov sa prejavuje snaha o objektivistické a scientistické vyjadrovanie. Na poli dejín prekladu sa táto paradigma prejavuje pokusmi o rozšírenie semiotiky do sociálnej a kultúrnej sféry. Typickými príkladmi výskumu je napr. historický výskum noriem prekladu a pseudoprekladov (G. Toury)¹⁷ či chápanie dejín prekladu ako dejín prepisu a manipulácie (A. Lefevere)¹⁸. Sem možno zaradiť aj chápanie prekladu ako súčasť dejín národnej literatúry a kultúry¹⁹.

Do druhej paradigmatickej orientácie dejín prekladu možno zahrnúť tzv. **sociokultúrne prístupy k prekladu**²⁰ a **dekonštruktivizmus**. Tieto metodologické orientácie vychádzajú z novej historiografie (napr. škola Annales²¹), kulturológie (najmä v americkom rámci

¹⁵ K dejinám translatológie v tomto ohľade pozri prácu, ktorej výklad je čiastočne modelovaný podľa Kuhnovej predstavy dejín vedy: Snell-Hornby, M. *The Turns of Translation Studies*, 2006. K inštitucionalizácii translatológie ako vedného a hlavne univerzitného odboru pozri aj Pym, A. et al. *The status of the translation profession in the European Union*, 2012. Dá sa tvrdiť, že termín „Translation Studies“ predstavuje vlastne istú značku.

¹⁶ Pri rozlišovaní tzv. translatologických škôl a ich metodologických orientácií vychádzame najmä z Pym, A. *Exploring Translation Theories*, 2010.

¹⁷ Pozri diskusiu o normách v *Translation and Norms*, 1999; Toury, G. *Descriptive Translation Studies – and beyond*, 1995.

¹⁸ Lefevere, A. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, 1992.

¹⁹ Toto možno považovať za základnú metodologickú orientáciu slovenských historikov prekladu z Ústavu svetovej literatúry SAV, vychádzajúcich z Popovičovho chápania modelu dejín prekladu. Porov. diskusiu najdôležitejších projektov a publikácií a projektov ÚSvL a v porovnaní s tým v iných translatologických centrách Slovenska v Kusá, M. – Gromová, E. – Djovčoš, M. *Súčasný stav slovenského myslenia o preklade*. In *Myslenie o preklade na Slovensku*, 2014, s. 13-31.

²⁰ Nejde tu o školu v zmysle, v akom školu prezentuje Pym, skôr o dosiaľ málo kanonizovaný súbor prístupov. Porov. diskusiu o sociokultúrnych prístupoch v *Seminar on sociocultural approaches*, 2010 [online].

²¹ Pozri Jakubej, J. *Škola Annales*. In *Studia historica Nitriensia*, 2014, č. 2, s. 354-377.

Cultural Studies), kritickej sociológie²² a antropológie. Interpretácia dejín prekladu eklekticky kombinuje prístupy menovaných disciplín, zreteľné sú aj snahy o relativizáciu štatútu dejín prekladu ako takých.²³ Základnými konceptuálnymi metaforami sú: archeológia (Foucault)²⁴, zámerná agentnosť a personálnosť (preferencia 1. osoby typická pre antropológiu) a viachlasnosť (fragmentárnosť výkladu, rozličné uhly pohľadu a svedectvá)²⁵. Pre štýl týchto textov je charakteristická ironickosť a vyššia subjektívnosť výrazu.²⁶ Pokiaľ ide o základné ciele výskumov, s ohľadom na dejiny prekladu sa tu doceňuje historická úloha prekladateľa a jeho prostredie, sociálna funkcia, mocenské vzťahy, politika a ideológia. Príkladmi výskumu sú interdisciplinárne projekty kombinujúce dejiny prekladu s dejinami iných disciplín (napr. dejinami vedy)²⁷ a tiež so všeobecnými dejinami.²⁸

Z naznačenej schematickej mapy dejín prekladu a teda z rôznorodosti možných materiálov, s ktorými historik prekladu môže pracovať (o tomto podrobnejšie a s príkladmi ďalej), vyplýva aj nutnosť eklektickej metodológie, kombinujúcej viaceré prístupy. Z metodologického hľadiska je pre predkladanú prácu potom závažná aj otázka, aké **konkrétne dejiny prekladu** možno písať. Ide tu o typizáciu obsahov publikácií o dejinách prekladu. Konkrétne dejiny prekladu možno s ohľadom na oblasť záujmu, šírku témy a druh syntézy deliť do troch skupín:

1. metodológia dejín prekladu
2. syntetické dejiny prekladu
3. prípadové štúdie z dejín prekladu

²² Kritická sociológia, recipovaná najmä z diel P. Bourdieuho, B. Latoura a N. Luhmana, však translatológii skôr poskytla rámce uvažovania a interpretácie výsledkov, než by sa priamo uplatnila v oblasti konkrétnej metodológie výskumu. Porov. Saldanha, G. – O'Brien, Sh. *Research Methodologies in Translation Studies*, 2013, s. 206.

²³ Porov. napr. Pymov pojem „interkultúry“ (plurál zámerný). Interkultúry chápe ako spoločenstvá a priestory a zároveň akési „medzistavy“ už usadených kultúr. Dejiny prekladu sa v tomto chápaní integrujú do ich dejín a sú teda kultúrnymi dejinami transferu textov a myšlienok. O tomto pojme a prístupe pozri ďalej. Pym, A. *Negotiating the Frontier*, 2000.

²⁴ Bližšie sa tomuto pojmu venujeme ďalej.

²⁵ Pozri napr. publikáciu *Translators Through History* (2012), ktorá je súborom mikrohistórií prekladateľov a tlmočníkov, ktorí stáli pri veľkých obratoch v dejinách sveta (kolonizácia Ameriky, Európania v Číne a pod.).

²⁶ Pozri napr. polemický článok A. Pyma o normách v preklade a v ňom ironickú personifikáciu angl. norm („norma“) na vlastné meno austrálskeho povaľača. Pym, A. *Okay, So How Are Translation Norms Negotiated?*. In *Translation and Norms*, 1999, s. 106-112.

²⁷ Olohan, M. *History of science and history of translation*. In *The Translator*, 2014, č. 1, s. 9-25.

²⁸ Pozri napr. interdisciplinárny projekt *Languages at War, 2009-2011* [online].

Prvú skupinu prác predstavujú publikácie zaoberajúce sa metodológiou dejín prekladu a kritikou metodiky konkrétnych výskumov. Evidujeme len veľmi málo integrálnych pokusov o náčrt metodológie dejín prekladu (na Slovensku zatiaľ absentujú)²⁹; skôr možno usmernenia na to, ako robiť výskum v oblasti dejín prekladu, nájsť v širšie koncipovaných prácach o translatologickej metodológii.³⁰ Druhú skupinu prác charakterizujú snahy o „modelovanie prekladateľského procesu v diachronickom aspekte“³¹, miera syntézy je v nich najvyššia a rámec najširší. Na Slovensku zatiaľ vyšli len dve diela, ktorých cieľom je podať syntetický opis dejín prekladu – prvý diel *Slovníka slovenských prekladateľov umeleckej literatúry* (zost. O. Kovačičová a M. Kusá, 2015) a Bednárovej *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I* (2013). Tieto diela sú vlastne prejavom základných tendencií pri syntézach dejín prekladu, ktoré je možné sledovať aj pri pohľade na zahraničné výskumy. V prvom rade sa pri zahraničných výskumoch dá vidieť tendencia zostavovať bibliografie prekladov a aplikovať prístupy deskriptívnej translatológie (napr. chápanie prekladu ako vektora interkultúrneho transferu) na výskum tendencií fungovania prekladu na báze týchto zoznamov.³² V druhom prípade je vo výskumoch v zahraničí tendencia budovať syntetické, komparatívne dejiny prekladu postavené na báze kultúrne prepojených areálových spoločenstiev.³³ Tretí druh dejín prekladu predstavujú prípadové štúdie o konkrétnych udalostiach z dejín prekladu.

Metodológia prípadovej štúdie³⁴ sa pri konkrétnych dejinách prekladu nerealizuje vždy konzekventne. Aj v ďalej diskutovaných prácach možno metodológiu čítať skôr implicitne. Zdalo by sa tiež, že to, čo niektorí autori chápu ako prípadovú štúdiu, by nebolo možné aplikovať na výskum dejín prekladu, a to preto, že sa prípadová štúdia tradične uplatňovala pri výskume súčasných fenoménov. Autorky G. Saldanhaová a Sh. O'Brienová však pri pohľade na translatologický výskum konštatujú, že prax v tomto prípade nepotvrzuje

²⁹ Ako jedna z mála integrálnych publikácií figuruje Pymov pokus v *Method in Translation History*, 2010 (pôv. z r. 1998).

³⁰ Napr. Williams, J. – Chesterman, A. *The Map*, 2002; Saldanha, G. – O'Brien, Sh. *Research Methodologies in Translation Studies*, 2013.

³¹ Takto dejiny prekladu definuje A. Popovič v hesle *Dejiny prekladu*. In *Originál / Preklad*, 1983.

³² Už od konca 80. rokov takéto projekty prebiehali v belgickom Leuvene a v nemeckom Göttingene (séria *Göttinger Beiträge zur Internationalen Übersetzungsforschung*). Bližšie o nich pozri Pym, A. *Method in Translation History*, 2010. Z Leuvenu vyšla aj iniciatíva dodnes fungujúcej bibliografie odboru *Translation Studies Bibliography*. Pozri *Translation Studies Bibliography* [online].

³³ Súčasťou takéhoto projektu (INALCO v Paríži) je koniec koncov aj Bednárovej výskumná iniciatíva. Pozri Bednárová, K. *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I*, s. 36-40. Samozrejme, aj tu možno vidieť súvislosti s literárnou komparatistikou, napr. Ďurišinovým konceptom medziliterárnych spoločenstiev.

³⁴ Pri chápaní pojmu prípadová štúdia v tejto práci vychádzame z publikácie Saldanha, G. – O'Brien, Sh. *Research Methodologies in Translation Studies*, 2013, s. 205-233.

teóriu: prípadová štúdia sa ukazuje ako adekvátne a mimoriadne frekventovaná forma konkrétnych dejín prekladu.

Metodologickým i materiálovým základom **prípadovej štúdie** je vymedzenie prípadu. *Prípad* treba chápať ako súbor vzájomne previazaných ľudských aktivít zasadený (angl. embedded) v skutočnosti. Cieľom prípadovej štúdie je sledovať prípad v kontexte a explanáciou sa mu priblížiť. Prípad nie je príkladom a ani vzorkou, pretože jeho zmyslom je práve jeho kontext, a nie reprezentácia niečoho iného. Prípad je podľa Saldanhaovej a O'Brienovej prípadom preto, že je vymedzený. Možno ho vymedziť tromi spôsobmi (môžu a nemusia sa dopĺňať):

- a) časové vymedzenie predpokladá, že ako prípad si môžeme určiť isté časové obdobie;
- b) priestorové vymedzenie predpokladá, že ako prípad si môžeme určiť istú geografickú oblasť, no priestorom v tomto zmysle môže byť aj literárny polysystém (pozri ďalej) či literárne pole (P. Bourdieu)³⁵;
- c) sociálne obmedzenie predpokladá, že ako prípad si môžeme určiť vnútorne homogénnu skupinu entít (prekladov, prekladateľov, organizácií a pod.)

Ak teda akceptujeme tieto obmedzenia, prípadové štúdie majú tri podstatné významy. V prvom rade ukazujú, ako a prečo nastali prekladové javy; pomáhajú formulovať všeobecnejšie hypotézy a tiež overovať platnosť hypotéz už nastolených.

Naznačené atribúty prípadových štúdií naplňajú aj tri staršie práce tematicky podobné predkladanej práci.³⁶ Problém ideologicky podmienených zásahov do produkcie a podoby prekladov ako prvá v komplexnej prípadovej štúdií rieši K. Sturgeová. V práci *“The Alien Within”* (1999, 2004)³⁷ sa venuje prekladovej politike a prekladovej praxi v nacistickom

³⁵ V práci okrem pojmu literárny systém sporadicky využívame aj pojem „literárne pole“, a to najmä v tých častiach výkladu, kde chceme naznačiť dynamické sociálne tenzie medzi priestorom literárnych aktivít a priestormi iných aktivít. Literárne pole v tejto práci chápeme ako priestor navzájom sociálne previazaných literárnych aktivít. Tento priestor sa v kontexte 50. a 60. rokov 20. storočia snažil čoraz viac osamostatňovať spod diktátu socialistickej kultúrnej politiky. Toto osamostatňovanie nemá pritom povahu pozície, ale skôr kontinuálneho vývoja rozličných pozícií v siločiarač medzi bohémou a establishmentom, medzi kánonom a avantgardou a medzi rozličnými generáciami. Porov. Bourdieu, P. Pravidla umění, 2010.

³⁶ Nejde o jediné tri práce, ktoré sa zaoberajú témou ideologických vplyvov na preklad, skôr o práce, ktorých východiská či závery možno dávať do súvislosti s predkladanou prácou. Medzi ďalšie významné publikácie na tému ideológia možno zaradiť: zborník prác Translation and Censorship in Different Times and Landscapes, 2008; ďalšia práca o vplyvoch socialistickej cenzúry na preklady detskej literatúry je Thomson-Wohlgemuth, G. Translation under State Control, 2009; o mechanizmoch kontroly knižného trhu pojednáva Rundle, Ch. Publishing Translations in Fascist Italy, 2010; zaujímavá je aj práca J. Špirka Censorship, Indirect Translations and Non-translations, 2014.

³⁷ Prácu r. 1939 obhájila ako svoju dizertačnú prácu, knižne vyšla až r. 2004.

Nemecku. Všíma si najmä, ako oficiálna kultúrna politika vo svojich vyhláseniach zaznávala preklad. Jej výskum však dokazuje, že sa v porovnaní s predchádzajúcim obdobím objem prekladov v sledovanom období (r. 1933 – 1944) len málo zmenil. Oficiálna kultúrna politika však propagáciou vplývala na zloženie prekladového korpusu, pričom preferované texty vykazovali politickú konformitu aj tým, že uprednostňovali isté prekladateľské riešenia na úkor iných. Napriek negatívnym postojom však na literárnom trhu v nacistickom Nemecku prežil aj oficiálne kritizovaný žáner anglickej a americkej detektívky, pričom aj v korpuse týchto textov sa poplatnosť dobe prejavila na rovine prekladateľských riešení, a to výrazovou typizáciou zobrazených rodových a autoritárskych stereotypov originálov v prekladoch.

Ďalšia prípadová štúdia s podobnou tematikou sa venuje prekladom detskej literatúry v bývalej Juhoslávii, je od Nike Pokornovej a nazýva sa *Post-Socialist Translation Practices* (2012). Podobne ako Sturgeová, venuje sa aj táto autorka praxi prekladu v centralizovanom a politicky kontrolovanom literárnom systéme. V tomto systéme mocní literatúru pre deti a mládež chápu ako prostriedok socialistickej výchovy. Autorka porovnáva korpusy preloženej detskej literatúry do troch juhoslovanských úradných jazykov, pričom má k dispozícii korpusy z r. 1800 – 1945 a z r. 1945 – 1955 a priority si všíma varianty prekladov. Konštatuje, že socialistické preklady obsahujú celý rad ideologicky podmienených zásahov (potláčanie náboženských, ale aj sexuálnych narážok a pod.). Zásadný problém, ktorý jej práca odhalila, ale presahuje z minulosti do súčasnosti: socialistické preklady naďalej fungujú v čitateľskej komunikácii. To otvára celý rad otázok a aj nové možnosti pre translatologickú reflexiu.

Práca na dejinách prekladu v období socializmu tak môže nadviazať na projekt **postsocialistickej translatológie**, formulovaný Nike Pokornovou. V jej podaní ide o nové, dejinne špecifické vymedzenie disciplíny, ktoré by sa malo zameriavať na štáty a kultúry, kde v istom období vládli komunistické alebo socialistické režimy. Jej definícia je pomerne široká, keďže autorka chce, aby sa navrhovaný obrat chápal do istej miery aj interkultúrne:

„Post-Socialist TS [Translation Studies – I. T.] should thus focus on the influence of Socialism and Communism on translations, and on translation and interpreting practices and theories, covering all the different aspects of translation and interpreting

affected by Socialism and Communism from the moment of Socialist revolution to the present day.”³⁸

Ako príklady možných projektov Pokornová navrhuje predstavenie východných teoretikov prekladu západnej translatológie, opísanie praxe prekladu a tlmočenia v období socializmu či predstavenie úspechov, ale aj zneužívania prekladu v obdobiach socializmu a postsocializmu. Prízvukuje pritom, že postsocialistická translatológia by nemala byť len historickou disciplínou, ale mala by upozorňovať aj na pretrvávajúce vplyvy na proces prekladu zdedené z obdobia socializmu. Upozorňuje tiež – a predpona „post“ v názve disciplíny je toho dôkazom – že neoddeliteľnou súčasťou metodológie tejto disciplíny by mal byť konštruktívny skepticizmus voči „veľkým príbehom“ a „veľkým konceptom“ v dejinách prekladu.

Z potreby historicky skúmať diskurz socializmu v prekladoch a v praxi prekladania vychádza aj predkladaná práca. Na rozdiel od diskutovaných podobných prác, ktoré boli prípadovými štúdiami vymedzenými sociálne (orientované na istý typ literatúry) a sekundárne časovo a priestorovo, predkladaná práca je prioritne vymedzená časovo a až následne priestorovo a sociálne. Tento obrat k časovému hľadisku je v našej práci zapríčinený nepomerne menším korpusom textov. Tieto texty majú v cieľovej kultúre v danom období (preklady poézie v 60. rokoch) špecifický štatút. Pôjde nám aj o iné chápanie dejín prekladu.

Časové hľadisko, t. j. r. 1956 – 1970, sme si zvolili preto, lebo v prípade sledovaného obdobia ide o kľúčové obdobie vývinu slovenského básnického prekladu. Je to obdobie kryštalizácie, formalizácie a inštitucionalizácie teoretického diskurzu o preklade. Zároveň dochádza k obrovskému liberalizačnému „pohybu“ v slovenskej literatúre a kultúre (vznik nových solitérnych a najmä generačných poetík). V týchto rokoch „vstupovala do života“ početná generácia mladých ľudí, ktorá sa čoraz viac vyhraňovala voči režimu a nástojčivo si uvedomovala spoločenské problémy. Naš výskum ukázal, že preklad beatnickej poézie v tomto spoločensko-kultúrnom „virvare“ zohral podstatné úlohy, úlohy, ktoré neboli ani v najmenšom úmerné reálnemu objemu týchto textov. Tieto preklady obklopoval diskurz ich doby, v ktorom rozličným spôsobom rezonovali.

³⁸ Pokorn, N. Post-Socialist Translation Practices, 2012, s. 4-5.

V prekladanej práci chápeme dejiny prekladu ako dejiny diskurzu, ktorého predmetom je preklad a ktoré sú o preklade. Tento diskurz má svoj rád³⁹, nespráva sa pravidelne, predvídateľne, nie je kontinuálny. Moc sa ho pokúša s väčšími či menšími úspechmi uzurpovať a kontrolovať, no tento diskurz sa riadi aj vlastnými kontrolnými mechanizmami. Nemá k nemu prístup každý a neodohráva sa všade a ani vždy. Tento diskurz prekladu nemožno skúmať mimo jeho doby, ktorá ho určuje a ktorú on pomáha spoluurčovať.

Predkladaná práca sa teda tiež pýta na funkcie prekladu v prijímajúcej kultúre, ale pokúša sa k odpovediam dostať skúmaním vonkajších, daných okolností – nie cez projekciu semiotiky literárneho textu do oblasti spoločenských vzťahov.

Od semiotiky k sociológii prekladu

Nadväzujúc na bohatú tradíciu ruského formalizmu a československého dynamického štrukturalizmu (najmä v diele R. Jakobsona, ale aj J. Mukařovského), si A. Popovič uvedomoval metodologickú a tiež praktickú neudržateľnosť chápania literatúry ako uzavretého systému, nezávislého od širších spoločenských a kultúrnych podmienok. Preklad ako súčasť literárneho systému tiež neexistuje vo vákuu. Tzv. *praxeológiu prekladu* preto Popovič tiež zaradzuje medzi poddisciplíny vedy o preklade.⁴⁰ Pri pohľade na okruhy problémov, ktoré do praxeológie prekladu zaraďuje, sa vlastne aj potvrdzuje sociologická orientácia jeho chápania prekladu:

„1) vplyv kultúrnej politiky (princíp straníckosti) na prekladateľský program a prekladateľské podnikanie, 2) analýzu prekladateľského programu z aspektov knižného trhu, 3) špecifické funkcie kritiky umeleckého prekladu, 4) účasť redaktora na tvorbe prekladateľského textu, 5) dejiny prekladateľských inštitúcií (organizácií a časopisov) [...], 6) didaktika prekladu: výchova prekladateľov, prekladateľské školstvo, prekladateľské pomôcky [...].“⁴¹

Popovič tiež hovorí o metódach praxeológie, medzi ktoré patria: „komunikačné aspekty, teória informácie, sociometria, literárna sociológia, teória vyučovania, teória kultúry“.⁴² Aj

³⁹ Pojem a chápanie M. Foucaulta. Pozri jeho *The Order of Discourse*. In *Untying the Text*, 1981, s. 51-78, príp. Marcelli, M. Michel Foucault, 2005.

⁴⁰ Pojem „translatológia“ vo svojich textoch Popovič ešte nepoužíva.

⁴¹ Popovič, A. *Teória umeleckého prekladu*, 1975, s. 239-240.

⁴² *Ibidem*, s. 240.

keď táto hierarchia v dobrom i zlom vychádzala najmä zo situácie na trhu umeleckého prekladu v konkrétnej historickej situácii (70. roky v ČSSR), Popovič v rámci komplexne chápanej praxeológie prekladu o niekoľko rokov nato priamo vymedzil aj pojem *sociológia prekladu*, ktorý v translatológii figuruje dodnes. Sociológia prekladu je podľa neho „výskum genézy a fungovania prekladu v spoločenskom kontexte“, ktorý sleduje preklad ako jav spoločenského života, a to ako vo vzťahu individuálnych aktérov prekladateľského procesu, tak aj inštitúcií spolupodieľajúcich sa na prekladovej komunikácii (vydavateľstvá, kultúrne vzťahy a pod.).⁴³ Žiaľ, projekt praxeológie, resp. sociológie prekladu A. Popovič už nestihol ďalej rozvinúť.

Pri definovaní sociológie prekladu sa však Popovič nesnaží vymedziť jednotlivé sociologické determinanty prekladu. Nazdávame sa skôr, že v podstate len stručne v rámci diskutovaného pojmu praxeológia prekladu naznačuje jej výskumné metódy, pričom problémy praxeológie chápe vo vzťahu ku kritike prekladu, zákonitostiam trhu a kultúrnej politike.⁴⁴ Nejde tu o abstraktnejší metodologický model, ako pri normách prekladu ponúka G. Toury⁴⁵, ale len o akúsi „nadstavbu“ k modelu prekladateľského procesu, ktorý je jadrom jeho teórie umeleckého prekladu. Aj keď Popovič implicitne rozlišuje dichotómiu translačný proces – translačná udalosť, jeho teória pomáha skôr modelovať myšlienkové postupy v procese prekladu.

Podobne ako G. Toury pri koncepte noriem v preklade, aj Popovič pri modelovaní poľa vedeckých problémov, ktoré mieni riešiť, vychádza zo semiotiky. Pokúša sa vytvoriť ontológiu prekladového textu, a to jednak vo svojej teórii metatextov, no zároveň aj v nedokončenom návrhu semiotického modelovania sveta v texte.⁴⁶ Spoločným menovateľom týchto snáh je fenomén tzv. druhotnej komunikácie, ktorý v kontexte teórie metatextov znamená komunikáciu o komunikácii a v prípade semiotického modelovania sveta v texte predstavuje ústredný prvok generatívneho modelu vzniku druhotného modelujúceho systému.⁴⁷

⁴³ Popovič, A. Sociológia prekladu. In *Originál / Preklad*, 1983, s. 268. V slovníku termínov literárnej a prekladovej komunikácie *Originál / Preklad* je Popovič autorom aj ďalších hesiel súvisiacich so spoločenskými aspektmi prekladovej komunikácie a spoločenskými funkciami prekladu, napr. ideologický postoj prekladateľa, inštitucionalizované literárne vzdelanie či spoločenský obeh prekladu.

⁴⁴ Porov. Popovič, A. Teória umeleckého prekladu, 1975, s. 239.

⁴⁵ Toury, G. *Descriptive Translation Studies – and beyond*, 1995.

⁴⁶ Porov. Popovič, A. Modelovanie obrazu sveta v texte. In *Originál / Preklad*, 1983, s. 13-24; pozri aj práce v zborníku *Semiotické modelovanie sveta v texte*, 2003.

⁴⁷ Lotman, J. M. *Štruktúra umeleckého textu*, 1990, s. 19.

Treba ešte dodať, že praxeológia u Popoviča predstavuje len akýsi dodatok k teórii umeleckého prekladu.⁴⁸ Aj keď z prameňov z Popovičovej pozostalosti vyplýva, že sa chystal napísať knihu venovanú praxeológii prekladu, táto snaha vzhľadom na jeho náhly skon zostala len v rovine plánov.⁴⁹ Je preto možné konštatovať, že praxeológia netvorí jadro jeho vedeckej koncepcie (v takej podobe, v akej ju dnes poznáme). Popovičovi ide skôr o semiotické modelovanie komunikácie v preklade. Vplyvom rozdvojenia známeho nitrianskeho modelu literárnej komunikácie sa objavuje postava prekladateľa a kontext jeho štýlových konvencií. V jeho štrukturalistických interpretáciách preto „vystupuje“ aj prekladateľ, nielen texty.⁵⁰ Toto možno hodnotiť ako naznačenie možného poľa sociologického uvažovania o preklade – nejde však o konzekventne dopracovaný model.

Semiotický aspekt u Popoviča tak ešte nemožno považovať za model spoločenskej dynamiky, ale skôr za komplexnejší a integrálnejší model literárnej histórie. Popovič bol – aj napriek nepriazni doby⁵¹, v ktorej žil a tvoril – semiotik a semiotika do dôsledkov preniká celou jeho vedeckou koncepciou.⁵² Je to koncepcia vhodná na širokú interpretáciu originálu a prekladu. Popovičovi sa vďaka integrácii paradigmatiky štýlu (Miko)⁵³ darí vytvoriť pomerne funkčný model. V súvislosti s pozíciou a funkciami semiotiky u Popoviča možno hovoriť o pansemiotike, a to v tom zmysle, že semiotika tvorí základnú vertikálu jeho komunikačnej teórie prekladu. Zároveň však semiotiku Popovič nepoužíva na modelovanie spoločenských vzťahov – jeho pokusy o semiózu sa obmedzujú na pole literárnej histórie.

V 70. rokoch 20. storočia západoeurópska translatológia v rámci odklonu od lingvisticky orientovaných teórií ekvivalencie nadväzovala systémovým a deskriptivistickým chápaním prekladu na štrukturalistický projekt dynamického systému⁵⁴. Sociologické chápanie

⁴⁸ Takto možno tvrdiť na základe diskurzu v Popovičovej Teórii umeleckého prekladu (1975), v ktorej sa tejto tematike venuje najväčší priestor.

⁴⁹ Z osobného rozhovoru s M. Valentovou, jún 2015.

⁵⁰ Porov. interpretáciu E. Gromovej v Úvode do translatológie, 2009, s. 26-27.

⁵¹ Nepriazni doby v zmysle nepriazne k semiotike. Tá sa v dogmatickej interpretácii chápala ako súčasť prvorepublikového intelektuálneho dedičstva, formovaného sčasti aj ruskou emigráciou (R. Jakobson, N. Trubeckoj, A. Isačenko).

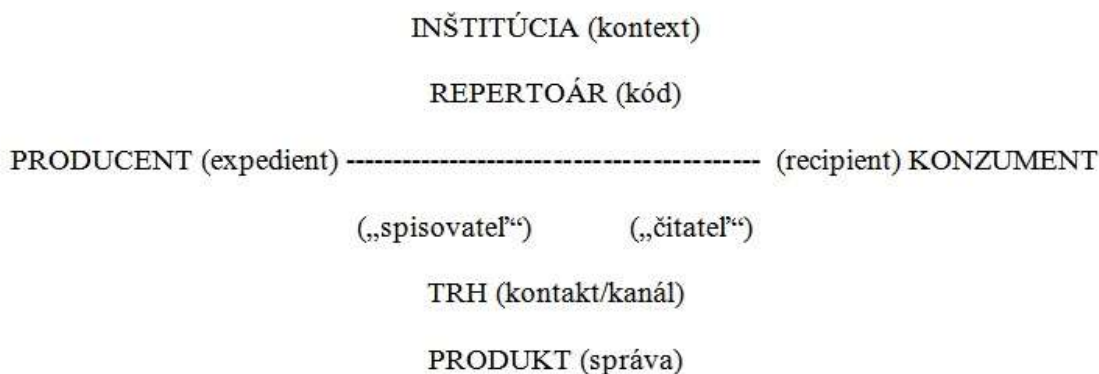
⁵² Konštatoval tak T. Žilka v referáte na konferencii Semiotika literatúry (KSL FF UKF v Nitre), jún 2015.

⁵³ Po prvý raz možnosti Mikovej výrazovej sústavy Popovič ukázal v analytických štúdiách z dejín prekladu preromantizmu a romantizmu v publikácii Preklad a výraz, 1968. Porov. aj Mikove vlastné interpretačno-konfrontačné sondy do prekladových textov v Miko, F. Štýlové konfrontácie, 1976.

⁵⁴ Osobné kontakty a spolupráca predstaviteľov československej translatológie (najmä A. Popoviča a F. Mika) a vedcov z Holandska z okruhu J. S. Holmesa sú dokázané, no zatiaľ nie natoľko podrobne, aby sa dalo hovoriť o priamych vplyvoch. Aj napriek tomu, že Holmes s Popovičom spolupracovali prinajmenšom už od r. 1968, podstatnú úlohu v kryštalizácii systémových prístupov v translatológii zohrali najmä ruský formalizmus, predstavovaný na západe najmä v prácach izraelskej školy (I. Even-Zohar, G. Toury), a štrukturalizmus, čiže metodológie v rozličnej miere známe ako na východe, tak aj na západe.

prekladovosti a literatúry sa stalo jedným z nosných pilierov týchto paradigmatických obrátov. Sociológia prekladu je dodnes jedným z najplodnejších smerov v translatológii, pričom nie je náhodné, že sa na začiatku 21. storočia táto disciplína snaží zmapovať historické pozadie tejto metodologickej orientácie.⁵⁵ Problémy spoločenských funkcií, spoločenských determinantov a spoločenského fungovania prekladu sa dajú vhodne uchopiť už cez tzv. **teóriu polysystémov**, ktorú od 70. r. 20. stor. začal systematicky budovať izraelský bádateľ Itamar Even-Zohar. Teória polysystémov, ktorá vo svojich začiatkoch predstavovala súbory hypotéz určených na systematické modelovanie kultúrnych aktivít (aj literatúr a prekladov), programovo a koncepcne budovala na podnetoch ruského formalizmu a štrukturalizmu.

Ruské inšpirácie sú viditeľné aj na Even-Zoharovom modeli literárneho systému, keď s ohľadom na sociológiu pretvára známy Jakobsonov model komunikácie. Zobrazenie modelu je síce až z r. 1990, no nadväzuje na Even-Zoharove staršie práce metodologického a materiálneho charakteru (sondy do hebrejskej literatúry a jej medziliterárnych kontaktov).⁵⁶

1 Even-Zoharov model literárneho systému (1990), prel. I. T.

Even-Zoharov model prekonáva chápanie recepcie literatúry ako individuálneho receptívneho aktu, ktorý je základom tradičného textocentrického vnímania literárneho diela. Tým, že známe kategórie aktérov literárnej komunikácie autor a čitateľ rozširuje na kategórie *producent* a *konzument*, dáva im spoločenský rámeč – na tvorbe diela sa totiž

⁵⁵ Porov. napr. prestížny zborník venovaný problematike sociológie prekladu *Constructing a Sociology of Translation*, 2007.

⁵⁶ Even-Zohar, I. The "Literary System". In *Polysystem Studies*, 1990, s. 31 a nasl. a ďalšie práce v Even-Zoharovom kompendiu *Polysystem Studies* (pozri použitú literatúru).

vonkoncom nepodieľa len sám autor a ani čítanie nemá individuálny a celistvý charakter. Aj ostatné kategórie reťazca sú tu chápané v závislosti od spoločenského kontextu, pričom najmä kategórie *repertoáru* („agregát pravidiel a materiálu určujúci tvorbu a využívanie daného produktu“⁵⁷) a *inštitúcie* („agregát faktorov vplyvujúcich na prežitie literatúry ako spoločensko-kultúrnej aktivity“⁵⁸) dokazujú, že Even-Zoharovi ide najmä o zachytenie faktorov, ktoré vplyvujú na existenciu a fungovanie (prekladovej) literatúry v kultúrnom kontexte. Takto široko chápaný modelový systém dokáže akomodovať mnoho sociologických konceptov, a to či už z iných vied (pole, habitus, *illusio habitus*, ekonomický, sociálny a kultúrny kapitál – všetko pojmy P. Bourdieua), alebo vlastných konceptov translatológie (normy, pseudopreklady, patronát), ktoré sa dodnes uplatňujú v sociológii prekladu.

Načrtnuté koncepty dejín prekladu a sociológie prekladu budujú na štrukturalizme. Ich nebezpečenstvom je, že nedokážu objasniť aktívnu úlohu človeka, aktéra. Keď totiž napríklad prekladateľa chápeme ako kultúrneho alebo jazykového mediátora a autora ako producenta, chápeme ich iba ako sociálne konštrukty, nie živé osoby.

Konštatovať, že niečo je znakom niečoho iného nie je konštatovaním faktu – ide len o tézu, aproximáciu s určitou mierou pravdepodobnosti, ktorú je nutné empiricky overiť. Je preto logické, že v niektorých oblastiach života (napríklad v jazyku a v systémoch z neho priamo odvodených) táto téza platí viac než v iných. Pri budovaní vedeckých paradigiem v 60. rokoch 20. storočia nemali štrukturalizmus a s ním súvisiaca semiotika v humanitných vedách takmer jedinú súperiacu paradigmu. Zo semiotiky sa aj preto stala „makroveda“ (výraz T. Žilku).

Forma „niečo zastupuje niečo iné“ je však z gnozeologického hľadiska iba metafora, ktorú v zhode s kognitívnou lingvistikou možno definovať ako prenášanie prvkov jednej pojmovej domény do inej pojmovej domény.⁵⁹ Semiotika je metafora a metafora je len model, ktorý buduje na analógii a niečo zakrýva, aby iné mohol odkryť. Modely majú vo vede veľký gnozeologický potenciál, pomáhajú nám poznávať nepoznané alebo nedostupné, no ich obmedzenia sú práve v tom, že poznávanie uzatvárajú do apriórnych schém.

⁵⁷ Even-Zohar, I. *Ibidem*, s. 39. Prel. I. T.

⁵⁸ Even-Zohar, I. *Ibidem*, s. 39. Prel. I. T.

⁵⁹ Pozri Krupa, V. *Metafora na rozhraní vedeckých disciplín*, 1990.

Dívať sa na spoločenské vzťahy a spoločenskú dynamiku len očami semiotika v dobe vedeckej interdisciplinarity a transdisciplinarity, keď nie je ťažké nadviazať spoluprácu s odborníkmi z iných disciplín, je nielen anachronistické, ale miestami aj krátkozraké. Aj veľmi krátky a tematicky obmedzený pohľad na dejiny jednej interdisciplinárnej paradigmy vo vede, ktorá bola najmä vo svojich začiatkoch pomerne silne ovplyvnená štrukturalistickou semiotikou, nám ukazuje, aké iluzórne môžu byť modely a ako nám zdanie kategorického poriadku bráni vidieť hlbšie – aj keď evidentne menej „štruktúrované“ – súvislosti života.

Beatnici v Československu: východiská a „priestor“ výskumu

V predkladanej dizertačnej práci sa zaoberáme slovenskými prekladmi beatnickej poézie v období socializmu, a to s dôrazom na ich rôznorodú recepciu v období rokov 1956 – 1970. Aj keď prvorado budeme analyzovať slovenské preklady v slovenskej literárnej situácii, je vhodné porovnávať rozsah skúmaného materiálu s českým literárnym systémom a trhom, keďže v tom čase obidve entity fungovali v rámci jedného štátu, jednej (centrálne riadenej) ekonomiky a jazykovej politiky obojstranného pasívneho bilingvizmu.

Prekladová produkcia: korpus beatnických textov

V pomere k objemu všetkej ostatnej prekladovej produkcie, ale aj v pomere k objemu prekladovej produkcie iba z anglického jazyka v období socializmu (1948 – 1989)⁶⁰, predstavujú knižné preklady beatnickej poézie⁶¹ len zanedbateľné množstvo textov.

Na Slovensku vyšiel v r. 1965 výber z diela L. Ferlinghettiho pod názvom *Smutná nahá jazdkyňa* (prel. J. Vilikovský a V. Mihálik); v r. 1968 vyšiel výber z diela G. Corsa pod názvom *Zmrŕvyvchvanie smrti* (prel. J. Vilikovský a M. Válek).

V Česku vychádzali Zábranove preklady beatnickej poézie skôr. V r. 1962 vyšiel Ferlinghettiho *Lunapark v hlavě* (v reprinte v r. 1964), v r. 1964 *Startuji ze San Francisca*; v r. 1964 Zábranovi vyšiel výber z Corsa pod názvom *Mokrě moře* (v reprintoch v r. 1988 a 1989); v r. 1984 mu ešte vyšiel výber z Ferlinghettiho *Čtu báseň která nekončí*.

⁶⁰ Porov. bibliografie prekladov do slovenčiny, konkrétne Knězek, L. Preklady z iných literatúr do slovenčiny, 1969 (obd. 1945 – 1969); Kormúth, D. Bibliografia anglickej a americkej literatúry, 1995 (obd. 1900 – 1970).

⁶¹ Informácie do tohto zoznamu, ktorý si nenárokujeme na úplnosť, sme čerpali z online katalógov Slovenskej národnej knižnice a Národní knihovny České republiky (ku dňu 28. 7. 2014). Termín beatnická poézia mienime pre potreby výskumu definovať na nasledujúcich stranách.

V súvislosti s týmto zoznamom treba ale poznamenať, že si v ňom vzhľadom na výskumný problém nevšímame prózu Beat Generation, konkrétne teda prózu Jacka Kerouaca. Ako prvý preklad v ČSSR sa objavili jeho poviedky pod názvom *Říjen v železniční zemi* (1963, prel. kol.). Jeho román *Na ceste* bol do češtiny po prvý raz preložený v r. 1978 (prel. J. Josek, reprint 1980), ďalší jeho román v češtine, *Mag* (prel. O. Špilarová), vyšiel v r. 1984; slovenský preklad *Na ceste* (prel. O. Kořínek) vyšiel v r. 1990. Po páde socializmu preklady Kerouacovej prózy do oboch jazykov pokračovali, pričom českých prekladov je do dnešného dňa neúmerne viac.

Oblúbeného Ch. Bukowského nechápeme v tejto práci ako príslušníka beatnickej generácie, pretože sa tradične nezaradzuje do jej kánonu (Porov. Hemer, K. Introduction. In *Encyclopedia of Beat Literature*, 2007, s. xi) a aj on sám sa označeniu „beat“ vehementne bránil (Porov. Lewis, J. Charles Bukowski. In *Encyclopedia of Beat Literature*, 2007, s. 30). Pokiaľ ide o preklady jeho poézie, prvý slovenský výber jeho veršov pod názvom *Básne napísané pred skokom z 8. poschodia* (prel. D. Hevier) vyšiel v r. 1989.

Po r. 1989 vyšli na Slovensku len tri básnické knihy beatnických autorov: v r. 1990 výber z Ginsbergovej poézie nazvaný *Vytie* (prel. Z. Hegedúsová a J. Buzássy), ktorý bol v r. 1969 zastavený v štádiu stĺpcových korektúr; v r. 1995 vyšla Andričíkova antológia *Nahý anjel* a v r. 2010 ďalšia antológia, *Beatnici* (ten istý zostavovateľ).

V Česku vyšlo po r. 1989 oveľa viac beatnickej poézie: z Ginsbergovej tvorby vyšiel Zábránov preklad *Kvílení* (1990), ktorý bol tiež pripravený skôr⁶², no okrem toho v období od r. 1990 až dodnes vyšlo v Česku celkovo 10 prvých vydaní primárne básnických kníh⁶³ prekladov beatnickej poézie, a to len poézie tria Ginsberg (3), Corso (2) a Ferlinghetti (5 kníh).

Aj na základe tohto ilustratívneho zoznamu možno konštatovať, že v českom jazyku vyšlo viac prekladov beatnickej poézie. V rokoch 1948 – 1989 bol pomer prvých vydaní prekladov 2 : 4 v prospech češtiny a pomer všetkých vydaní 2 : 7 v prospech češtiny. Po r. 1989 sa tento *nepomer* ešte stupňuje: kým na Slovensku vyšli len tri knihy beatnickej poézie (nerátame reedície), v Česku ich bolo niekoľkonásobne viac. Záverov z takéhoto korpusu kníh môže byť niekoľko – a to už len pri pohľade na distribučné čísla. Tento korpus môže byť východiskom ďalšieho výskumu, ktorý by mohol spočívať v komparácii českých a slovenských prekladov či prípadne v komparácii starších (prednovembrových) prekladov s novšími.

Cieľom tejto práce je však opísať spoločenské funkcie prekladu a prekladateľov beatnickej poézie. Napriek tomu, že tento cieľ znie v porovnaní s komparáciou všeobecne, náš výskum ukázal, že minimálne v tomto prípade prinesie reálnejšie výsledky. Stačí sa pozrieť na to, čo údaje v predchádzajúcich odsekoch *nehovoria*. Nehovoria, kto boli tí, čo prekladali a čo ich k prekladu viedlo. Prečo sa Vojtech Mihálik, autor proletárskeho *Spievajúceho srdca* a *Plebejskej košele*, dal na preklad beatnika Ferlinghettiho? A čo Jan Zábrana, ktorého denníky dosvedčujú silnú osobnú spriaznenosť s beatnickým étosom? Preložené knihy ani zďaleka nie sú všetko, čo sa z beatnickej poézie v ČSSR objavilo. Literárny život totiž de facto prebiehal v inštitúciách a na trhu⁶⁴, čiže v časopisoch, vo vydavateľstvách, na

⁶² Vyšiel už v samizdate, podobne aj ďalšie výbery Zábránových prekladov beatnickej poézie. V krátkosti budeme o nich ešte informovať. Porov. Svozil, B. Jan ZÁBRANA [online], 2014.

⁶³ „Primárne“ znamená, že uvedené tituly boli prezentované ako básnické výbery, výbery z básnického diela či poézia. Vynímame teda antológie a stredoškolské čítanky, ktorých bolo tiež nepomerne viac ako na Slovensku.

⁶⁴ Na opis sociálnych súvislostí literatúry používame už citovaný model literárneho systému I. Even-Zohara.

literárnych čítaniach, ale aj v samizdate a exilovej literatúre.⁶⁵ Knihy nám teda neilustrujú celý fenomén Beat Generation na Slovensku (v Československu) v úplnosti.

Preklad je nutné vnímať ako proces, výsledkom ktorého je produkt. Všetky chronologické fázy prekladu (od jeho neexistencie cez výber textu, tvorbu prekladu, redakciu prekladu, produkciu až po recepciu) sú zároveň historické, a to v tom zmysle, že sa odohrávajú v konkrétnom čase a priestore. Na preklad vplývajú inštitúcie kontrolujúce literárny trh (nitriansky pojem *realita*), preklad sa vyrovnáva s existujúcim literárnym repertoárom (nitriansky pojem *tradícia*) – a preklad zároveň všetky tieto segmenty literárneho systému spoluutvára.

Preklad niekto robí a niekto iný zas číta. Okrem prekladateľa sa na preklade spolupodieľajú rôzni iní aktéri, zastupujúci rôzne inštitúcie a majúci rôzne motivácie. Preklad nečíta len jeden ideálny čitateľ, dokonca ho ľudia ani nemusia čítať tak úplne, možno o ňom vedia len z novín, od známych a len si uvedomujú jeho literárnu hodnotu v knižnici svojej kultúry.⁶⁶ Okrem toho, všetci aktéri literárnych činností sú ľudia. Akokoľvek banálne a neodborne táto téza znie, má závažné metodologické dôsledky. Ak chceme písať dejiny prekladu a dostať sa k skutočným príčinám prekladových javov, je namieste doceniť aj fyzický charakter prekladateľa. Prekladatelia nie sú len textové konštrukty, nie sú to iba jedinci disponujúcimi translačnými a interkultúrnymi kompetenciami, ale aj ľudia z mäsa a kostí, ktorí sú „pohyblivejší ako normy, skopos či systém“ a ktorí robia viac než len to, že sa venujú prekladu.⁶⁷ Poniektorí sú redaktori, vysokoškolskí učitelia, teoretici prekladu, iní sú zas básnici, poslanci a ministri kultúry. Je teda nutné systematickým spôsobom rámcovať realizačný „priestor“ spomenutých aktérov.

Priestorové a sociálne determinanty dejín prekladu beatnickej poézie

Priestor v tejto práci chápeme ako sociálny a kultúrny priestor literárneho systému, t. j. ako verejno-súkromný priestor diskurzu, v ktorom sa realizujú rozliční aktéri literárneho

⁶⁵ K tomu pozri napr. graf Situácia prekladu umeleckej literatúry na Slovensku v rokoch 1949 – 1989 v Bednárová, K. Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I, 2013, s. 79.

⁶⁶ Even-Zohar koncept čitateľa úplných textov napáda z logického hľadiska – podľa neho celé texty v skutočnosti číta len veľmi málo ľudí (porov. The "Literary System". In Polysystem Studies, 1990). P. Bayard koncept čítania napáda z pozície psychoanalýzy, keď tvrdí, že nielenže ľudia nečítajú, ale že by sa za to nemali hanbiť. Knihy sú podľa neho nestále diskurzívne konštrukty, o ktorých konštatuje: „Zjištění, že knihy nejsou stálé, ale spíše proměnlivé předměty, je skutečně destabilizující. Jako v zrcadle se v něm odráží naše vlastní nejistota, a tedy naše vlastní šílenství.“ Bayard, P. Jak mluvit o knihách, které jsme nečetli, 2010, s. 167.

⁶⁷ Pym, A. Method in Translation History, 2010, s. 161.

systemu s rozličnými spoločenskými i individuálnymi motiváciami. Chápaniu priestoru v intenciách teórie polysystémov sa vo svojich syntetických dejinách prekladu približuje aj K. Bednárová, keď píše o podmienkach a charaktere prekladovej situácie na Slovensku.⁶⁸ Tvrdí, že na charakter prekladovej situácie u nás v dejinách prekladu vplývala geopolitická situácia, komplexná jazyková situácia, prítomnosť politického gesta, konfesiónálne rozpory, fragmentárnosť a diskontinuita v dejinách slovenského prekladania a tiež prekladateľ „ako agens prekladu“.⁶⁹ S ohľadom na preberanú tému možno o Bednárovej determinantoch uvažovať s ohľadom na špecifickú dobovú situáciu a špeciálne postavenie prekladov beatnickej poézie v niekoľkých bodoch.

- **Geopolitická situácia** sa v historickom priestore diskurzu o prekladoch beatnickej poézie prejavuje najmä na rovine ideologicky motivovaných mocenských zásahov s cieľom obmedzovať korpus prekladov a šírenie informácií o fenoméne Beat Generation.

Ako uvidíme v nasledujúcej kapitole a takisto aj v kapitole o A. Ginsbergovi v Československu, obdobie rokov 1956 – 1970 predstavuje z hľadiska nastolovania a uplatňovania kultúrnej politiky pomerne nestále obdobie. Na základe nášho výskumu evidujeme v tomto čase niekoľko formálnych (t. j. priamych a viditeľných) mocenských zásahov⁷⁰ do dejín prekladu beatnickej poézie (napr. zákaz vydania kníh, zničenie vydania, vyhodenie A. Ginsberga z ČSSR). Omnoho častejšie sú však rozličné kamuflácie diskurzu o beatnickej poézii a životnom štýle Beat Generation, ktoré možno sledovať na rovine práce s textom, a to v podobe selektívnej metakreácie (paratextová kamufláž, metatextová apologetika, syntetizujúci preklad a pod.)⁷¹. Geopolitická situácia sa tak v prevažnej miere odráža na podobe literárneho vzdelania o fenoméne Beat Generation a na rovine generačného obrazu sveta.⁷²

⁶⁸ Bednárová sa nikde vo svojej práci explicitne neodvoláva na izraelskú teóriu polysystémov. Pri svojom systemickom modelovaní kontextov prekladovej situácie (pojem „situácia“ využíva zámerne) na Slovensku vychádza z vlastného modelu systémov ovplyvňujúcich postavenie a funkcie prekladu v kultúre. Rozlišuje v ňom niekoľko navzájom a v rôznej miere pôsobiach systémov: 1) národnopolitický systém; 2) sociokultúrny systém; 3) literárny systém. Pozri Bednárová, K. Miesto a funkcia prekladu v kultúre národa. In K otázкам teórie a dejín prekladu na Slovensku II, 1993, s. 9.

⁶⁹ Pozri Bednárová, K. Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I, 2013, s. 50-92.

⁷⁰ Tento pojem definujeme ďalej v texte.

⁷¹ Pojmy definujeme ďalej v texte. Ide o formy cielenej metatextovej manipulácie, ktoré v podstate chápeme ako ústupky voči požiadavkám moci.

⁷² Pojem obraz sveta nechápeme v semiotickom, ale v kognitívningvistickom zmysle. Jeho definíciu pozri ďalej.

- Jazyková situácia sa v historickom priestore diskurzu o prekladoch beatnickej poézie prejavuje najmä fungovaním silného a nezanedbateľného **českého prostredníctva**.

Povedané vyplýva už z prezentovaného náčrtu prekladovej produkcie. Náš výskum americkej literatúry v období rokov 1956 – 1970 sa prioritne orientoval na podoby slovenskej recepcie literárnych a kultúrnych fenoménov Beat Generation. Aj napriek tomu, že ide o výrok *pars pro toto*, možno povedať, že české prostredníctvo pri recepcii americkej literatúry u nás v 60. rokoch zohralo závažnú úlohu. V dôsledku väčšieho trhu s odbytom aj na Slovensku (čo malo vplyv aj na náklady publikácií) bola česká prekladová produkcia rozvinutejšia a nezriedka promptnejšie reflektovala aktuálne zjavy americkej literatúry. Platí to najmä pri poézii, kde náš výskum ukazuje, že si doboví slovenskí prekladatelia veľmi zreteľne uvedomovali prítomnosť českých prekladov, a to priam ako akejsi generačnej kvalitatívnej normy. V podstate až do konca sledovaného obdobia (zhruba do r. 1966) boli na českej strane aj rozvinutejšie literárne inštitúcie stimulujúce rozvoj prekladu a recepcie americkej literatúry. Máme na mysli najmä veľké vydavateľstvá (Odeon) a časopisy (*Světová literatura*, *Literární noviny*, *Květen* a pod.). Slovenský časopis *Mladá tvorba*, ktorého analýza je predmetom nasledujúcej kapitoly, sa v dôsledku nedostatočnej inštitucionálnej rozvinutosti slovenského literárneho systému nemohol jednoznačne profilovať (azda s výnimkou posledných ročníkov).

- **Prítomnosť politického gesta** sa v historickom priestore diskurzu o prekladoch beatnickej poézie prejavuje najmä vo fragmentárnosti a diskontinuite dnes dostupného prekladového korpusu a takisto v prerušení diskurzu o československej beatnickej kultúre mladých.

Politické gesto v prípade beatnickej poézie v Československu priamo ovplyvnilo podobu prekladového korpusu (zákaz Buzássyho prekladu, niekoľkých prekladov J. Zábranu a i.). Omnoho zložitejší, no historicky relevantnejší je jeho vplyv na diskurz o beatnikoch ako subkultúre v Československu. Tento diskurz priamo vyplynul z prekladania a recepcie beatnikov a súvisí práve s obrazom sveta. Jeho „pohnuté“ dejiny mapujeme v predkladanej práci.

- **Fragmentárnosť, diskontinuita**⁷³ sa v historickom priestore diskurzu o prekladoch beatnickej poézie prejavujú v podobe narušeného zloženia reálneho prekladového korpusu vplyvom politických zásahov a tiež nerealizovaním ďalších kontaktov s beatnickou poéziou po r. 1969.

V prípade slovenských kontaktov s poéziou Beat Generation je nutné fragmentárnosť a diskontinuitu vnímať nielen s ohľadom na preklad, ale aj na iné formy medziliterárnych kontaktov. Náš výskum nám naznačuje komplexnú previazanosť literatúry a masovej kultúry so životom mládeže v 60. rokoch. V siločiarach týchto vzťahov v rôznej miere a v rozličných súvislostiach figuruje preklad beatnickej poézie. Mocenské zásahy, ktorých výsledkom je diskutovaná fragmentárnosť a diskontinuita, tak cez obmedzenie kontaktov s poéziou Beat Generation likvidačne zasiahli aj do ďalšieho vývoja mladej domácej literatúry.

- Prekladateľ, jeho profesionálne postavenie a sociálne úlohy, ktoré plní v literárnom systéme, sa v historickom priestore diskurzu o prekladoch beatnickej poézie prejavujú tým, že **zmena sociálneho a profesijného postavenia prekladateľov** beatnickej poézie po udalostiach r. 1968 prispela k diskontinuite recepcie beatnickej poézie na Slovensku.

Beatnikov u nás v 60. rokoch prekladali prekladatelia mladej alebo strednej generácie – Z. Bothová, J. Buzássy, V. Mihálik, M. Válek a J. Vilikovský. Títo prekladatelia sa pohybovali v okruhu autorov okolo časopisu *Mladá tvorba* a v 60. rokoch pracovali na rozličných pozíciách v literárnych inštitúciách.⁷⁴ S nástupom normalizácie sa profesijné zaradenie viacerých z nich mení, pričom tieto zmeny súvisia so zmenou politických pomerov. S nástupom normalizácie zaniká *Mladá tvorba* ako platforma, ktorá mohla podnecovať ich

⁷³ Uvádžame definíciu týchto pojmov z Bednárová, K. Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I, 2013, s. 70. To, že ide o pojmy modelované na základe foucaultovskej diskurzívnej kritiky, nepovažujeme za náhodné: „Ak v tejto súvislosti zdôrazňujeme fragmentárnosť, máme na mysli vystihnutie a zmysel nekompletnosti, lakúnovitosti a neprístupnosti reálneho textového korpusu prekladovej literatúry, teda textov, ktoré sa preložili a ktoré sa z politických dôvodov stratili z oficiálneho obehu. Vnímame ju tiež ako torzovitosť, ktorá generuje situáciu diskontinuitnosti, ba až absencie istého predpokladaného textového korpusu, teda textov, ktoré by sa podľa istých selektívnych a preferenčných kritérií mali a mohli preložiť, resp. začali sa prekladať, ale ich preklad sa neuzavrel.“

⁷⁴ J. Vilikovský a V. Mihálik pôsobili do konca 60. rokov ako vydavateľskí redaktori; Válek od r. 1962 viedol MT, po r. 1966 do r. 1967 Romboid, potom bol až do r. 1968 predsedom ZSS; Buzássy pôsobil ako redaktor a neskôr šéfredaktor MT.

stretnutia a prípadnú ďalšiu spoluprácu. Politické okolnosti normalizácie pritom viacerých z nich stavajú vlastne do úplne opačných úloh.⁷⁵

Historickú dynamiku diskurzu o prekladoch beatnickej poézie na Slovensku spoluurčuje ešte niekoľko ďalších osobitostí, ktoré súvisia so špecifikami postavenia literárneho systému a aj s jeho vnútornou organizáciou.

- V historickom priestore diskurzu o prekladoch beatnickej poézie sa prejavuje **dynamika vzťahu medzi etablovaným centrom** literárneho systému (knižná produkcia) a jeho **menej kontrolovanými perifériami** (časopisectvo).

Počas obdobia socializmu sa objavili len dve knižné vydania beatnickej poézie. Skutočné dôkazy o živom záujme o hodnoty beatnickej poézie nachádzame v dobovom časopisectve, v ktorom bolo často možné prezentovať i názory a informácie nekonvenujúce vládnucej ideologickej línii. V našom výskume zohráva preto literárny časopis ako neformálnejšia a otvorenejšia inštitúcia literárneho systému významnú úlohu.

Priestorové a sociálne determinanty dejín prekladu beatnickej poézie možno reflektovať aj s ohľadom na procedúry obmedzovania diskurzu, ktoré objasňuje M. Foucault.⁷⁶ Ten rozlišuje tieto skupiny procedúr obmedzovania diskurzu:

1. externé procedúry – zákaz prejavu, vylúčenie šialenstva a vôľa po vedení;
2. interné procedúry – komentár, autor, disciplíny;
3. procedúry obmedzujúce prístup k diskurzu – rituál, diskurzívna spoločnosť, doktrína, sociálna apropiácia diskurzu.

Rámcovo si naznačíme ich najmarkantnejšie uplatnenie v sledovanom diskurze o preklade beatnikov. K externým procedúram Foucault radí **zákaz prejavu**, vylúčenie šialenstva a vôľu po vedení. Domnieva sa, že v dnešnej dobe je diskurz najviac obmedzovaný „siet’ou zákazov“ (tabu, vhodné okolnosti prejavu, právo hovoriť na istú tému a pod.) práve pri otázkach politiky a sexuality. Nejde podľa neho o to, že „diskurz vlastne hovorí málo, keďže zákazy, ktoré ho obklopujú, okamžite naznačia jeho prepojenosť s túžbami a mocou“⁷⁷. Tým, že sledujeme uplatnenie zákazu prejavu, vlastne podľa neho

⁷⁵ J. Buzássy v 70. rokoch nejaký čas po zrušení MT nemohol publikovať; J. Vilikovský začal od r. 1970 pôsobiť v akademickom prostredí; M. Válek a V. Mihálik prešli do vysokej politiky.

⁷⁶ V nasledujúcej časti vychádzame z Foucault, M. The Order of Discourse. In Untying the Text, 1981, s. 51-78.

⁷⁷ Ibidem, s. 52. Z angl. prel. I. T.

vidíme, že diskurz nielenže súvisí s mocou, ale moc nad diskurzom predstavuje moc v pravom zmysle slova. Takto možno gesto zákazu prekladu beatnickej básnickej zbierky či gesto vyhostenia A. Ginsberga za sexuálne poburovanie interpretovať práve ako snahu moci opanovať prirodzene nekontrolovateľný diskurz. Podobne možno epizódu s Ginsbergom interpretovať v intenciách procedúry **vylúčenia šialenstva**, keďže pri jeho dehonestácii v dobovom spravodajstve režim neváhal zneužiť posudky psychiatrov.⁷⁸

Interné procedúry obmedzovania diskurzu predstavujú podľa Foucaulta vnútorné sebakontrolné mechanizmy, ktorými si diskurz sám kontroluje vlastné nepravidelnosti a zamedzuje vzniku nepredvídateľných diskurznych udalostí. Interné procedúry sú postavené na princípoch klasifikácie, radenia a distribúcie. Medzi interné procedúry Foucault zaradzuje komentár, autora ako textovú a zároveň sociálnu funkciu a disciplínu. V nami skúmanom materiáli sa najzreteľnejšie a najčastejšie ukazuje diskurz obmedzujúca funkcia komentára. **Komentár** podľa Foucaulta predpokladá hierarchiu medzi primárnym (prototextom) a sekundárnym textom (metatextom), čiže dve solidárne roly. Vo svojej podstate je podľa Foucaulta komentár ako procedúra diskurzu paradoxný:

„V komentári je paradox, ktorý komentár svojou existenciou vždy odsúva, no nikdy mu neunikne: komentár v podstate nanovo hovorí to, čo už vlastne bolo povedané, a pritom musí do úmoru opakovať to, čo sa napriek všetkému nikdy nepovedalo.“⁷⁹

Komentár k textu tak umožňuje povedať to, čo text sám nehovorí, ale za predpokladu, že vlastne iba pokračuje v samotnom texte a dopĺňa ho. Z hľadiska ontológie diskurzu je podľa Foucaulta komentár funkciou gradácie štatútu diskurzu. Táto gradácia má tri základné polohy:

- 1) hra – predstavuje postmoderné komentovanie diskurzov ad absurdum;
- 2) utópia – predstavuje stále nový, svieži, nevinný a unikátny diskurz, je to častý ideál lyriky, neustále nový výraz;
- 3) skľúčenosť – predstavuje situácie, kde sa každý diskurz akceptuje ako svätá pravda, subjekt diskurzu je v tejto situácii bezmocný a nič nechápe.

Práve princíp hry možno sledovať na komunikačnom fungovaní metatextov súvisiacich s beatníkmi a beatnickou kultúrou v nami sledovanom korpuse textov. Jednotlivé texty

⁷⁸ V tejto časti práce naznačujeme len možné interpretačné rámce. Konkrétne analýzy preberaných udalostí pozri v nasledujúcich kapitolách práce.

⁷⁹ Foucault, M. The Order of Discourse. In Untying the Text, 1981, s. 58. Z angl. prel. I. T.

o beatnikoch reagujú jeden na druhý, pripájajú sa jeden k druhému. Prezentácia názorov a hodnotenia beatnickej poézie, ktoré podávajú, sa príliš nelíšia od spôsobu, akým sa v danej dobe prezentujú názory a hodnotenia na iné literárne javy. Túto „artikulačnú kontinuitu“ možno sledovať pri jej realizáciách v špecifických dobových metatextových žánroch (metatextová apologetika, paratextová kamufláž, syntetizujúci preklad a pod.).⁸⁰

Tretia skupina procedúr obmedzujúcich diskurz sú procedúry obmedzujúce prístup k diskurzu. Táto skupina konceptov nám dobre pomáha modelovať fungovanie centralizovaných literárnych inštitúcií v období socializmu. Procedúry obmedzujúce prístup k diskurzu určujú podmienky využívania diskurzu a určujú pravidlá používateľom diskurzu, aby sa k nemu nedostal každý. Ide tu teda o otázku uznanej kvalifikácie oprávňujúcej na manipuláciu s diskurzom. Medzi uvedené procedúry patrí rituál, diskurzívna spoločnosť, doktrína a sociálna apropriácia diskurzu. **Rituál** podľa Foucaulta definuje kvalifikáciu a určuje „gestá, správanie, okolnosti a celý súbor sprievodných znakov diskurzu“⁸¹ a **doktrína** podrobuje subjekty prehovorov diskurzu a zároveň diskurz niekoľkým jednotlivcom. Štátny monopol na komunikačné kanály možno interpretovať práve s ohľadom na tieto koncepty. Ako rituál možno hodnotiť povinne, dobe a ideológii poplatné úvodníky v *Mladej tvorbe* z prelomu 50. a 60. rokov. Koncept doktríny nám zas umožní lepšie porozumieť diskurzívnej praxi konca 50. rokov. K **sociálnej apropriácii diskurzu** zas podľa Foucaulta patrí vzdelanie, čo je podľa neho systém, ktorý „politickým spôsobom udržiava alebo modifikuje apropriáciu diskurzov spolu s vedením a mocou, ktoré so sebou prinášajú“⁸². Nami skúmaný materiál ukazuje silnú prepojenosť diskurzu o vzdelaní s diskurzom o životnom štýle mladých a diskurzom o beatnikoch (napr. fenomén dlhých vlasov).

Otvorený korpus prameňov a prístupy k nemu

Krátky a veľmi schematický výpočet materiálov, z ktorých sme čerpali informácie a podklady k dejinám prekladu beatnickej poézie na Slovensku už sám o sebe presvedča o komplexnosti problému:⁸³

- **knižné preklady**

⁸⁰ O konkrétnych metatextových žánroch podrobnejšie ďalej.

⁸¹ Foucault, M. The Order of Discourse. In Untying the Text, 1981, s. 62.

⁸² Ibidem, s. 64

⁸³ Konkrétnym výskumným metódam a postupom sa budeme venovať v samostatnej časti práce, zatiaľ na ilustráciu stačí tento zoznam.

- **bibliografické a distribučné údaje z peritextov**⁸⁴ (počet výtlačkov, edície a reedície prekladov, mená aktérov publikačného procesu a pod.)

Na margo tejto kategórie treba uviesť, že dosiaľ neboli tieto informácie na Slovensku uspokojivo spracované v žiadnych zo syntetických dejín slovenskej literatúry. Neuvádzajú ich ani konkrétne literárnohistorické tematické publikácie, s ktorými sme pracovali. V porovnaní s českým kontextom, kde tieto informácie nájdeme ešte aj vo webovej verzii slovníka českej literatúry po r. 1945⁸⁵, je to nesmierna škoda. Bibliografické a distribučné údaje sme preto boli nútení recipovať jednak priamo z prameňov (za predpokladu, že ich pramene uvádzali) alebo z informácií od pamätníkov.

- **rozhovory s pamätníkmi** (prekladatelia J. Buzássy, J. Vilikovský, redaktori a i.), analýza **biografií** aktérov prekladového procesu (prekladatelia, redaktori)⁸⁶
- **alografické a autorské peritexty** (predslovy, doslovy, autorské medailóniky, margá, poznámky a pod.)

V práci uprednostňujeme zdanlivo krkolomnú taxonómiu G. Genetta (väčšinou používame rodový pojem – „paratext“) pred slovenskými termínmi uvedenými v zátvorke. Deje sa tak preto, že náš výskum preukazuje veľkú variabilitu chápania uvedených slovenských žánrov u rôznych autorov. Genettova klasifikácia, vychádzajúca z priestorovo-hierarchického vzťahu pretextov a posttextov, nám lepšie umožní skúmať tieto texty typologicky.

- **analýza korpusu** textov o relevantných aspektoch americkej kultúry a literatúry z časopisu *Mladá tvorba* (1956 – 1970)
- porovnanie jednotlivých textov z korpusu *Mladej tvorby* s čiastkovými materiálmi z iných československých literárnych periodík v období od konca 50. do začiatku 70. rokov (*Světová literatura*, *Divoké víno*, *Romboid*, *Revue svetovej literatúry* a pod.)

Uvedené dva body sú predmetom nasledujúcej kapitoly.

⁸⁴ Pracujeme s termínmi G. Genetta. Ich relevanciu pre ciele a metodológiu predkladanej práce objasníme ďalej.

⁸⁵ Máme tu na mysli publikáciu Slovník české literatury po roce 1945, 2006-2011 [online].

⁸⁶ Na konkrétne rozhovory sa odkazujeme na príslušných miestach práce. Na tomto mieste sa odkazujeme na nedávnu publikáciu, knihu rozhovorov s významnými staršími slovenskými prekladateľmi Deväť životov, 2015. V publikácii sú otlačené všetky rozhovory s prekladateľmi z časopisu Romboid, na ktoré sa odkazujeme v práci.

- analýza dostupného **historiografického materiálu** (dejiny Československa, dejiny študentských hnutí a disentu – V. Havel, J. Patočka, I. M. Jirous a i.) a konkrétnych kultúrnych udalostí súvisiacich s Beat Generation (Ginsberg v ČSSR v r. 1965; vernisáž *On the (Beat) Road*, 1998 a pod.)

Ako vidno aj z tohto zoznamu, prekladové javy v optike dejín prekladu nemajú nutne textový charakter. Práve naopak, ich primárnym cieľom by malo byť hľadať a vysvetľovať spoločensko-kultúrne súvislosti, ktorých dôležitou súčasťou je práve preklad. Dejiny prekladu by mali vysvetľovať, *prečo* v určitom čase a na určitom mieste nastali alebo nenastali určité prekladové javy a *ako* tieto prekladové javy súvisia so spoločenskými zmenami. Takto dejiny prekladu definuje A. Pym, pričom v nich vidí tri (metodologicky neodlúčiteľné) súčasti:⁸⁷

- **Archeológia prekladov** spočíva vo faktografickom naplnení určeného výskumného poľa; jej súčasťou sú katalógy (bibliografie), korpusy prekladov, biografie prekladateľov a pod.

Aj keď sa Pym bráni stotožňovaniu tejto archeológie s Foucaultovou archeológiou, z jeho definície archeológie prekladov vyplýva dôležitá foucaultovská metodologická maxima, tzv. exteriorita, ktorej dôsledky možno vyjadriť slovami M. Marcelliho:

„Na rovinu diskurzu sa archeológia neprepracovala preto, aby odtiaľ zostúpila k pôvodu, základu, skrytému zmyslu a všetkým ostatným prísľubom pre hľadačov hĺbok; nijaké zostupovanie pod diskurz sa v archeológii nekoná, zakazuje to požiadavka zaujať stanovisko exteriority, zostať pri výpovediach a skúmať formu pozitivity, ktorá ich charakterizuje“.⁸⁸

Pymove vlastné archeologické analýzy dokazujú prísne dodržiavanie požiadavky opisovať to, čo vo výskumnom poli je, pričom jeho snahou je dívať sa naň historicky, tzn. neprojektovať doň axiológiu dneška a nehľadať hneď jeho hlbšie významy. Aj keď je potom výskumné pole historika prekladu určené pracovnou definíciou vopred, deduktívne, jeho opis umožňuje pracovné definície a hypotézy meniť. Po archeológii prekladov musí teda práca historika prekladu zákonite pokračovať.

⁸⁷ Pym, A. *Method in Translation History*, 2010, s. 5-6.

⁸⁸ Marcelli, M. *Michel Foucault*, 2005, s. 90.

- **Historická kritika** spočíva v hodnotení toho, ako preklad pomohol, príp. bránil spoločenským zmenám. V tejto všeobecnej formulácii sa v praxi skrýva hodnotenie prínosu prekladov v ich dobe, s ohľadom na vtedy panujúce normy prekladu.

Hodnotenie prekladov beatnickej poézie s ohľadom na normy tzv. slovenskej prekladateľskej „školy“⁸⁹ by v tomto prípade bolo príkladom zaujímavej historickej kritiky. Treba ešte spomenúť, že Pym sa k možnostiam historickej kritiky stavia pomerne rezervovane, keďže za hodnotením prekladov vidí apel k morálke. To ho núti vyhlásiť, že „dejiny prekladu musia odpovedať ešte na mnoho praktických otázok, než budeme schopní s akou-takou istotou určiť, čo je v nich z hľadiska pokroku morálne“.⁹⁰

- **Explanácia** je časť dejín prekladu, ktorá vlastne odpovedá na otázku, prečo nastali či nenastali prekladové javy. Aj keď sa zdá, že tento krok či cieľ dejín prekladu je najdôležitejší, Pym upozorňuje na materiállovú i logickú previazanosť všetkých troch krokov – explanácia bez dostatočného archeologického pozadia môže preto byť príliš špekulatívna a všeobecná, archeológia bez pokusov zovšeobecňovať závery môže zas pôsobiť nedôležito.

Kým archeológia a kritika si všimajú jednotlivé prekladové javy, explanácia je syntéza, ktorá by mala odhaľovať príčinnosť. Pymov model tzv. *dynamickej kauzality* (angl. multiple causation model)⁹¹ je vhodným modelom na vysvetľovanie neustáleho napätia medzi individuálnymi a spoločenskými (normatívnymi, inštitucionálnymi, trhovými a pod.) determinantmi translácie. Model dynamickej kauzality aplikuje známe štyri Aristotelove príčiny na klasifikáciu príčin vzniku a „nevzniku“ prekladových javov:⁹²

- **látkové príčiny** (*causa materialis*) sú skupinou príčin, ktoré existujú pred prekladaním a sú podmienkou jeho realizácie, patrí k nim preto (predpokladaný) východiskový text, jazyk, osobné kontakty a pod.;
- **formálne príčiny** (*causa formalis*) sú skupinou príčin, pre ktoré sa preklad vo svojom období prijíma ako preklad. Patria sem teda normy prekladu, inštitúcie rozhodujúce o prijatí prekladu a pod.;

⁸⁹ Formulované Ferenčíkom v Kontextoch prekladu, 1982, s. 54-55 a nasl.

⁹⁰ Pym, A. Method in Translation History, 2010, s. 5-6. Prel. I. T.

⁹¹ Pojem preložil I. T. Preklad pojmu sme konzultovali aj so slovenským sociológom prekladu M. Djovčošom, august 2014.

⁹² Pym, A. Method in Translation History, 2010, s. 149.

- **účelové príčiny** (*causa finalis*) sú skupinou príčin, pre ktoré vzniká preklad a ktoré určujú jeho zmysel. Môže to byť napríklad snaha byť adekvátnym ekvivalentom originálu či snaha plniť účel stanovený zadávateľom;
- **účinné príčiny** (*causa efficiens*) sú skupinou príčin súvisiacich s osobou prekladateľa, príp. s kolektívom prekladateľov.

Pym však na margo modelu poznamenáva, že nemá za cieľ označiť ani jednu zo skupín príčin za hlavnú. Práve naopak, dynamická kauzalita podľa neho ideálne znamená, že spomedzi všetkých príčin je najhlavnejšou príčinou práve ten dokonalý moment, keď „všetky príčiny pôsobia spoločne“. Príčinami nedokonalých dejov, s ktorými sa pri skúmaní dejín prekladu stretneme azda najčastejšie, budú zas podľa neho nie práve dokonalé momenty.⁹³

Základné pojmy výskumu

Medzi základné pojmy, s ktorými operujeme v práci, patria pojmy beatnická poézia, obraz sveta a ideológia. V tejto časti osvetlíme ich chápanie s ohľadom na naznačené teoretické východiská a materiál, ktorý v práci skúmame.

Beatnická poézia

Pojem **beatnická poézia** v tejto práci pomenúva tvorbu jednej generácie amerických básnikov 2. polovice 20. storočia, ktorá sa v československej recepcii od konca 50. rokov označovala ako *Beat Generation* (*beat generation*), *bítnici* či dokonca „*zbitá generácia*“⁹⁴ alebo „*beatnictvo*“⁹⁵. Popularita hnutia sa začala po súdnom spore o básnickú zbierku *Howl* (slk. Vytie, Kvílenie) v r. 1957, ktorý vzbudil záujem verejnosti. Za kmeňových autorov hnutia možno v tomto ohľade považovať tých, ktorí sa s ním na prelome 50. a 60. r. 20. stor. stotožňovali a zúčastnili sa aj slávnych skupinových vystúpení. Jedným z takýchto vystúpení bolo vystúpenie v sanfranciskej Six Gallery, kde vystúpili K. Rexroth, A. Ginsberg, P. Lamantia, M. McClure, G. Snyder a P. Whalen a J. Kerouac sedel v obecenstve. Tento medzník je však nedostatočný vzhľadom na to, že hnutie sa už predtým v podobe tzv. New

⁹³ Ibidem, s. 158.

⁹⁴ Pojem sa objavuje v rozhovore s „pokrokovým americkým spisovateľom“ Phillipom Bonoskym, redaktorom ľavicového mesačníka *Mainstream* v *Mladej tvorbe*, v MT, 1959, č. 11, s. 30.

⁹⁵ Článok E. S. Romanovej pod názvom *Zoči voči poézii dnešnej Ameriky*. In MT, 1962, č. 6-7, s. 45-49.

Vision kryštalizovalo v New Yorku, kde na jeho začiatku okrem Ginsberga a Kerouaca stáli aj H. Huncke, W. S. Burroughs či L. Carr. S hnutím sa potom asociuje aj slávny básnik a sanfranciský vydavateľ L. Ferlinghetti; okrem toho sa v rámci beatnického kánonu nezvykne zabúdať ani na černošského básnika-aktivistu A. Baraku (vl. m. LeRoi Jones) a na poetky A. Waldmanovú a D. Di Prima.

Už na prvý pohľad je výpočet autorov, ktorí skutočne v tom čase žili spôsobom života označovaným ako „beat“⁹⁶, značne rôznorodý. Určovať medzníky vzniku a zániku tohto hnutia v literárnohistorickom zmysle nemá s ohľadom na jeho recepciu zmysel jednak v dôsledku toho, že už v časoch svojho vzniku bolo veľmi diferencované⁹⁷, a jednak v dôsledku jeho postupnej asimilácie do neskoršieho hnutia hippies a mainstreamovej rockenrolovej kultúry 60. a 70. rokov. Preto sa prívlastkom „beatnická“ môže označiť aj tvorba takých odlišných autorov, ako sú Ch. Bukowski, J. Morisson či R. Fariña a i. Prívlastok „beat“ sa časom stal difúznym označením poetiky.

Pri medziliterárnych kontaktoch aspoň ako úvodná hypotéza platí princíp dominancie prijímajúceho literárneho polysystému, ktorý Even-Zohar formuluje tak, že „pozícia a úloha repertoáru vo východiskovom systéme je v podstate irelevantná z hľadiska cieľového systému“.⁹⁸ S ohľadom na túto hypotézu je preto vhodné nechať si „manévrovací priestor“ a rozsah pojmu beatnická poézia pracovne chápať tak, ako ho v uvedenom období chápala prijímajúca literatúra.⁹⁹ Aj porovnanie odlišných chápaní tohto pojmu totiž môže priniesť nové poznatky a podnietiť zaujímavé otázky.

⁹⁶ Porov. známy článok J. C. Holmesa *This Is The Beat Generation*, v ktorom sa už v r. 1952 pokúsil definovať životný pocit mladej generácie. V tomto článku aj pomerne komentuje označenie „beat“, keď píše: „Pôvod slova ‚beat‘ je neznámy, ale jeho význam je väčšine Američanom absolútne jasný. Viac než len obyčajnú únavu označuje pocit, že je človek zneužitý, že mu zaťali do živého. Byť ‚beat‘ znamená istú nahotu mysle a v konečnom dôsledku aj nahotu duše, pocit, že človek nemá nič, len tvrdé jadro vlastného vedomia.“ Porov. Holmes, J. C. *This Is The Beat Generation*. In *The New York Times*. 16 November 1952 (prel. I. T.).

⁹⁷ Porovnaj kalendárium hnutia Beat Generation, na začiatku ktorého sa konštatuje, že cieľom prezentovaného kalendária je iba ponúknuť všeobecnú chronológiu dielam autorov, ktoré sa spomínajú v encyklopédii. Porov. *The Encyclopedia of Beat Literature*, 2006, s. 376.

⁹⁸ Even-Zohar, I. *System, Dynamics, and Interference*. In *Polysystem Studies*, 1990, s. 94.

⁹⁹ Ako zaujímavý príklad uvedieme, že v epitexte na obálke slovenského vydania Ginsbergovho *Vytia* (r. 2005) nájdeme nasledujúcu enumeráciu: „Ginsberg a iní beatnici – W. Whitman, J. Kerouac, G. Corso, W. Burroughs [sic!], L. Ferlinghetti – spustili lavínu...“. Zahŕnutie W. Whitmana medzi beatnikov by zrejme tradičnejšie zmýšľajúceho historika americkej literatúry prekvapilo.

Obrazy sveta: prirodzený svet a „dobře organizovaný netvor“¹⁰⁰

Pojmy svet a obraz sveta chápeme v tejto práci v intenciách filozofie J. Patočka. Patočka svet chápe ako horizont vedomia, pričom zdôrazňuje jeho rozličné modalities. Jednou z primárnych modalít sveta ako horizontu vedomia je svet prirodzený. **Prirodzený svet**¹⁰¹ je pojem, ktorý sa v Patočkovej filozofii spája s ontológiou a gnozeológiou. Skúsenosť z prirodzeného sveta je materiálom, „obsahom“ vnímania. Tento obsah je následne predmetom reflexie v podobe vnímania a premýšľania. Pri reflexívnych činnostiach subjekt do rozličnej miery odkrýva, akým spôsobom sa mu veci vlastne ukazujú, čiže ako je mu dané ich bytie. Danosť súcna má v Patočkovom chápaní povahu intencie, čiže samotné poznávanie si vyžaduje aktívny prístup. „Rozmerom“ a predpokladom danosti je pre človeka prirodzený svet. Medzi vlastnosti prirodzeného sveta patria opozície domova a cudzoty, živého a neživého a prírody a človeka a okrem nich aj subjektívna časovosť a náladosť. Takýto svet sa nám nejaví, ale sa nám na *jeho pozadí* javí bytie, ktoré sa takto stáva bytím vo svete so svojimi rozličnými modalitami.

Vidíme fenomény, javy, a myslíme na fenomény, no fenomény sa nedajú vnímať inak ako „na svém pozadí skrytosti, jako ‚vstup‘ do určitého horizontu (odkryté skrytosti)“¹⁰². Svet je horizont a je pre človeka *tento* svet, je to *jeho* svet – je to jedinečná prirodzená syntéza. Prirodzený svet je pole, v ktorom sa „dejú“ jednotliviny. Svet ako dynamický horizont, na ktorého pozadí vidíme a myslíme fenomény, je pre človeka žijúceho v ňom dejinný svet. Napriek tomu je ale veľký problém tento svet prepísať na históriu. Reflexia ukazuje, že svet sa buduje pôsobením konceptualizácií (metafory, obrazové schémy, stereotypy, veľké príbehy a pod.), ktorých pôsobenie si ale človek danej doby nemusí uvedomovať, pretože sú preňho prirodzené. Nie všetky konceptualizácie však človek vo svojej dobe prijíma, neakceptuje ich, nie sú preňho prirodzené.

Okrem dejinného sveta, ktorý je vždy prirodzený, existujú v každej dobe činnosti a interpretácie sveta, ktoré na človeka danej doby prirodzene nepôsobia, a on si uvedomuje ich cudzosť. Tieto činnosti nebudujú na fenoménoch samotných, ale sú produktom „tlaku“ externých myšlienkových konštrukcií, napr. ideológie.¹⁰³ Pôvodcom myšlienkového tlaku

¹⁰⁰ Podrobnejšiu analýzu tohto filozofického pojmu pozri v práci Tyšš, I. Dotyk ako miera sprostredkovania prirodzenosti, 2013. Z tejto práce s úpravami preberáme aj text kapitolky.

¹⁰¹ Tento pojem sa pri preklade do angličtiny problematizuje – prekladá sa „the natural world“, pričom tento pojem by spätne bolo možné prekladať aj ako „prírodný svet“, aj ako „prirodzený svet“. Viac k tomuto problému pozri v analýze v Kohák, E. Jan Patočka: Philosophy and Selected Writings, 1989, s. 22 a nasl.

¹⁰² Patočka, J. Pre-historické úvahy. In Kacířské eseje o filosofii dějin, 2007, s. 13.

¹⁰³ Pozri v tejto súvislosti Patočkove výklady v Ibidem, s. 15 a nasl.

a násilia, ktoré oproti prirodzenému svetu pôsobia cudzo, je organizácia (štát, ríša, firma, politická strana a pod.). Organizáciu možno vo vzťahu k prirodzeným hodnotám chápať ako „**dobre organizovaného netvora**“, čiže ako organizovaný a inštitucionalizovaný útlak a zločin, ktorý je ale z hľadiska svojej štruktúry organizovaný podobne ako prirodzený svet, pretože „je myšlienkovým konštruktom zrodeným na križovatkách metafor, nemá materiálnu podstatu, ale má moc nad realitou“¹⁰⁴. Vzniká tú paradox: keďže sú zo štruktúrneho hľadiska podobné, prirodzený a organizovaný svet sa do istej miery môžu prelínať, no ak akceptujeme existenciu týchto dvoch svetov v každej dobe, v podstate musíme premýšľať o priepasti medzi teóriou a praxou života.

Rozpor medzi teóriou a praxou života, logicky, spôsobuje problém v kolektívnej pamäti spoločenstva, keďže ľuďom v spomienkach často chýba obraz spoločnej minulosti a pocit hrdosti na ňu.¹⁰⁵ Rozpory v hodnotách a v hodnotení stoja v samotnom základe všetkých pokusov o zachytenie dejín. Za otrepanou frázou, ktorú starší často adresujú mladším, a síce „ty nevieš, ty si vtedy nežil(a)“, sa skrývajú problémy hodnôt, hodnotenia, ale aj existencie. Svet, či už prirodzený, alebo organizovaný, je horizontom skúseností života a „žije sa“ ako prítomnosť, ktorá je neustále v pohybe. Každá doba je jedinečná, má svoju esenciu, no táto esencia nemá charakter reprezentácie. Práve naopak, esencia sa žije v danosti sveta, je daná tým, že je prítomná a uplývajúca. I literatúra má svoju esenciu, ktorú možno chápať ako odvodenú od života, ale nie priamočiaro, kauzalisticky odvodenú. L. Franek tvrdí, že predpokladom pochopenia esencie literatúry je chápanie literatúry ako literatúry a sledovanie literatúry v procese kultúrnej výmeny, v „momente interakcie, plodného dialógu s inakosťou, kritickej reflexie i sebareflexie“¹⁰⁶. Kritické myslenie je podľa všetkého aj komparatívne myslenie.

Ideológia a prístupy k nej

Práve reflexia naznačeného rozporu medzi teóriou a praxou života je podmienkou reflexie ideológie. Ideológia je produktom organizovanej moci, ktorá jazykom komunikuje svoj obraz sveta. Tento obraz sveta má jazykovú povahu (jazyk v najširšom zmysle slova) a možno ho skúmať na rovine diskurzu. V našom výklade dejín prekladu beatnickej poézie pracujeme s eklektickou definíciou ideológie, pretože sa domnievame, že je najvhodnejšia

¹⁰⁴ Herec, O. *Dobre organizovaný netvor*, 2010, s. 17.

¹⁰⁵ Pozri Blačšák, F. *Zabudnutá generácia*. In MEMORY KONTROL.org, 2013 [online].

¹⁰⁶ Franek, L. *Porovnávacía literatúra a umelecký preklad*. In *World Literature Studies*, 2009, č. 2, s. 29.

s ohľadom na rôznorodosť a komplexnosť materiálu. V nasledujúcom výklade priblížime niekoľko relevantných reflexií ideológie. Všimneme si dve dobové reflexie ideológie a následne sa pozrieme, ako s pojmom ideológia pracuje kritická analýza diskurzov, sociológia umenia a historiografia.

Rozpor medzi oficiálnym obrazom sveta a vlastným obrazom sveta si ľudia uvedomovali už v exponovaných obdobiach dejín počas socializmu. Máme tu na mysli momenty krízy, ktoré poodhalili, že dobový oficiálny diskurz a dobová oficiálna axiológia sú len nástrojmi moci na kontrolu spoločnosti.

V článku P. Greguša *Naša terajšia kríza*¹⁰⁷ sa tematizuje práve nelegitimita oficiálneho diskurzu po „krízovom vývoji“ v Auguste 1968 v Československu. Greguš hovorí o kríze socialistickej spoločnosti, ktorá takisto vedie k mravnému vykorisťovaniu. Odkazujúc sa v tomto zmysle na talianskeho sociológa Gaetama Moscu, hovorí, že socialistický štát je štát, ktorý utláča jednotlivca. Aby sa moc v očiach verejnosti aspoň naoko legitimizovala, využíva tzv. politickú formulu. Politická formula je takto vlastne diskurzom moci a jej ideológie:

„Politické formuly sa menia (,z Milosti božej‘, ,z vôle ľudu‘), vždy však plnia sociálnu funkciu, ospravedlňujú moc. V politickej formule nejde vôbec o pravdivosť, môže mať v sebe dokonca vedecké prvky, to tu však nie je podstatné. Politické formuly sú v podstate systémy ilúzií, ich úlohou je uspokojovať potreby ilúzií, bez ktorých sa ľudský život nezaobíde.“¹⁰⁸

Vychádzajúc z Moscu uvádza Greguš tri podmienky nevyhnutné k tomu, aby boli politické formuly úspešné: formula sa jednak musí adaptovať na historický moment; ďalej musí saturovať maximálne množstvo vášní a záujmov zvyčajne rozšírených v danej spoločnosti; napokon musí mať dobrých a dobre organizovaných ideológov, propagandistov a organizátorov hnutia, ktoré sa ju pokúša etablovať.

Podľa Greguša sa však po čase ilúzie spojené s určitou politickou formulou strácajú, pričom proces úpadku formuly je „vlastne procesom úpadku vládnucej triedy, ak už jej vládu nezahaľuje ideologický háv“¹⁰⁹. Pri rozpade politickej formuly „ukazuje sa nahá podstata moci“, pričom sa narúša aj spoločenská morálka. V tomto ohľade potom naznačuje, že aj

¹⁰⁷ Greguš, P. *Naša terajšia kríza*. In MT, 1969, č. 3, s. 37-39.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 38.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

doba po Auguste 1968 je práve dobou straty ilúzií. Je to podľa neho doba cynickej morálky a dehumanizácie, ktorá si vyžiada veľké obete na duši človeka:

„Najväčšou katastrofou dnešnej doby je to, že sa jej darí formovať človeka na jej obraz... Hlavným heslom dnešnej doby je: Buď realista; ber veci také, aké sú! Nič nezmôžeš, nič nezmeniš, nič nedokážeš. Spoločnosť založená na jemnejšej manipulácii môže poskytnúť dostatok hmotných statkov, život plný komfortu každému, kto sa chce prispôbiť.“¹¹⁰

Gregušov článok je pomerne prenikavou analýzou životnej situácie mysliaceho jednotlivca v rozbiehajúcej sa normalizácii a zároveň dobrým pohľadom na fungovanie diskurzu ideológie.

Ďalší zaujímavý dobový článok, v ktorom sa v krízovom okamihu dejín, odhaľuje rozpor medzi oficiálnou a reálnou stránkou života, možno datovať do obdobia sovietskej perestrojky. Ide o preklad článku Obrátiť pyramídu od „profesora Moskovskej štátnej univerzity“ Anatolija Butenka, uverejnený v známom slovenskom výbere zo zahraničnej tlače.¹¹¹ Vo svojom článku Butenko upozorňuje na situáciu, kedy namiesto Marxom diskutovanej vládnucej robotníckej triedy preberajú moc jej vládnucci predstavitelia. Vo svojom článku o organizácii sovietskeho štátu konštatuje, že počas tzv. kultu osobnosti došlo k jeho uzurpovaniu štátnou mocou. Systém svojvôle moci, ktorý sa počas vlády J. V. Stalina nastolil, ubíjal v masách akúkoľvek aktivitu. Brzdiaci mechanizmus definuje ako „vedľajší produkt“ administratívno-technokratickej organizácie moci:

Brzdiaci mechanizmus „je súhrn ustrnulých ekonomických foriem a prežitých politicko-organizačných mechanizmov, neúčinných metód a nástrojov riadenia, osvetľovaných príslušnou ideológiou a psychológiou, blokujúcich vyriešenie aktuálnych rozporov, neumožňujúcich využívať prednosti socializmu, brzdiacich jeho úspešný rozvoj a spomaľujúcich jeho pokrok a napredovanie.“¹¹²

Butenko sa domnieva, že administratívna a byrokratická mašinéria, ktorá mala Stalinovu moc zabezpečovať, bola zároveň brzdiacim mechanizmom rozvoja sovietskej spoločnosti. Zároveň však (v duchu vtedajšej glasnosti a perestrojky) tvrdí, že aj obdobie 60. a 70. rokov

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Butenko, Anatolij. Obrátiť pyramídu. In VÝBER-špeciál, [rok neuvedený], s. 6-9.

¹¹² Ibidem, s. 8.

bolo „poznámenané rozkvetom voluntarizmu a svojvôle tej istej administratívno-technickej vrstvy vedúcich pracovníkov“¹¹³.

Ďalej v článku sa Butenko zaoberá štruktúrou brzdiaceho mechanizmu, a to s ohľadom na jeho politické, ekonomické a sociálne aspekty. V politickej sfére za prejav brzdiaceho mechanizmu považuje politický a ekonomický centralizmus, ktorého charakteristickým znakom je zlučovanie stranického a štátneho aparátu. V oblasti ekonomiky je podľa neho brzdiacim mechanizmom správa štátneho vlastníctva nevolenými administrátormi. S ohľadom na náš výskum je zaujímavé najmä jeho interpretácia brzdiaceho mechanizmu v spoločenskej sfére. Za brzdiaci mechanizmus v spoločenskej sfére Butenko považuje vulgárne interpretovanú jednotu, ktorá tak maskuje prehliadanie potrieb rôznych spoločenských vrstiev a skupín. Skutočne, konceptuálna metafora jednoty a volanie po jednote, to sa opakuje aj v mnohých nami skúmaných verejných diskurzoch, a to najmä na miestach, kde sa moc pokúša diskurz opätovne ovládnuť.

Z hľadiska sociológie umenia možno vidieť ideológiu ako klasifikujúcu funkciu oficiálneho diskurzu. Kým ideológia mala za úlohu konštituovať triedu umelecky prípustného, „etalón pre hodnotenie“¹¹⁴, propaganda mala aktívnu úlohu, a síce strážiť „demarkačnú líniu medzi ideologicky vhodným a nevhodným obsahom a odstraňovať z obehu pochybné alebo inak nevhodné“¹¹⁵ diela.

Historiografická reflexia sledovaného obdobia (r. 1956 – 1970), ktorú sme pre potreby výskumu konzultovali, definíciu ideológie obchádza. Jediným vymedzením, ktoré nám pomôže modelovať sledované dejiny, sa ukazuje Marušiakovo vymedzenie dvoch typov mocenských mechanizmov.¹¹⁶ Tento historik na margo ideológie hovorí, že štátna moc komunistov v rôznych etapách existencie socialistického štátu v rozličnom pomere a rozličným spôsobom uplatňovala na kontrolu kultúry a spoločnosti dva mocenské mechanizmy:

¹¹³ Ibidem, s. 7.

¹¹⁴ Pozri Fišerová, M. Rekonštrukcia vizuality komunizmu v období normalizácie. In MEMORY KONTROL.org, 2013 [online].

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Porov. Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov, 2001, s. 6-8.

1. **Formálne mocenské mechanizmy** predstavujú „konkrétne represívne opatrenia, politické uznesenia či právne akty, ktorými si komunistický režim vynucoval realizáciu svojej politickej vôle.“¹¹⁷
2. **Neformálne mocenské mechanizmy** predstavujú ovplyvňovanie spoločnosti prostredníctvom vzťahov, presvedčania, cez rodinkárstvo, spoločný pôvod a pod.

Kým pri formálnych mechanizmoch ide o rozhodnutia komunikované oficiálnou cestou, ako napr. uznesenia, zákony a rozhodnutia a pod., pri mechanizmoch neformálnych ide podľa Marušiaka o „rozhodovanie mimo oficiálnych politických či štátnych štruktúr, ktorým táto kompetencia bola nominálne zverená.“¹¹⁸

Dynamika vzťahu medzi formálnym a neformálnym mocenským mechanizmom sa ukazuje ako mimoriadne dobrá interpretačná pomôcka aj pre potreby tejto práce. Rozlišovať mieru formálnosti zásahu je nápomocné najmä pri uvažovaní o dynamickej kauzalite historických udalostí a okolností.

Na konkrétnu prácu s textami je potrebné vybrať jednu z nepreberného množstva definícií ideológie. Najvhodnejšie je potom prijať skupinu definícií, čo chápem ideológiu ako otvorený, dynamický a fluktuujúci systém rámcujúci významy diskurzov, ktoré fungujú v jeho doméne.¹¹⁹ Toto chápanie ideológie veľmi dobre vystihuje definícia z metodológie lingvistickej pragmatiky:

„We can define as ideological any basic pattern of meaning or frame of interpretation bearing on or involved in (an) aspect(s) of social ‘reality’ (in particular in the realm of social relations in the public sphere), felt to be commonsensical, and often functioning in a normative way.“¹²⁰

¹¹⁷ Ibidem, s. 7.

¹¹⁸ Ibidem, s. 7.

¹¹⁹ Porov. napr. Eagleton, T. Ideology, 1991. V tejto knihe si autor všimá množstvo iných definícií ideológie, a hoci hneď v úvode knihy konštatuje, že doktríny postmodernizmu cielene zdiskreditovali pojem ideológie, sám prichádza s pomerne fluktuujúcou „definíciou“ ideológie: chápe ju ako text rozprestretý rozličnými dejinami s vlastnými dejinami. Na širšom chápaní socializmu a jeho ideológie sú postavené aj Priestlandove dejiny socializmu The Red Flag, 2009.

¹²⁰ Verschueren, J. Ideology in Language Use, 2013, s. 10. Kniha je metodologickou príručkou pragmatického výskumu ideológie, v ktorej je dôraz kladený na výber textového materiálu, správne stanovenie výskumnej otázky a detailnú viacúrovňovú analýzu zameranú na hľadanie a potvrdzovanie ideologických štruktúr. Pokiaľ nám je známe, je to zatiaľ jediná publikácia svojho druhu.

Široké chápanie ideológie ako *spôsobu* interpretácie sociálnej reality – a priori bez prívlastkov „socialistická“ či „komunistická“ – je vhodné aj vzhľadom na čiastočne archeologický charakter nášho výskumu.

Základné predpoklady výskumu

S ohľadom na naznačené metodologické východiská aj s ohľadom na naznačený skúmaný materiál a jeho potenciálnu neohraničenosť (ak teda akceptujeme, že je nutné opustiť rovinu textovej komparácie), je teraz namieste pracovne definovať preklad.

Preklad v tejto práci chápeme ako komplexný, sociálne determinovaný diskurz v konkrétnom čase a priestore, na ktorého fungovaní participuje viacero aktérov s odlišnými individuálnymi a spoločensky determinovanými motiváciami.

Z tohto chápania prekladu a z dostupného materiálu sa potom odvíja aj niekoľko výskumných otázok:

- 1) Ako vplývali sociokultúrne priestorové determinanty literárneho systému socialistického Československa v r. 1956 – 1970 na reflexiu prekladu poézie Beat Generation do slovenčiny?
- 2) Ako boli v období rokov 1956 – 1970 vnímaní autori americkej Beat Generation? Aké hodnoty v nich vtedajšia doba videla?
- 3) Ako beatnickú kultúrnu revoltu a z nej vyplývajúce iné fenomény masovej kultúry (dobové subkultúry mladých, rock'n'roll, jazz a pod.) prijímala československá mládež?

V tomto bode práce budeme formulovať niekoľko predpokladov.

- 1) **Možno predpokladať, že beatnická poézia bola v literárnom systéme socialistického Československa z ideologických dôvodov odsúvaná na perifériu literárneho systému, keďže ideové hodnoty, ktorými sa prezentovala, nekonzentovali obrazu sveta, ktorý budoval vládnucci režim.**

Pojem *literárny systém* chápeme v intenciách Even-Zoharovej teórie polysystémov ako „súbor vzťahov, ktoré postulujeme medzi určitým množstvom aktivít označovaných ako

„literárne“ a následne aj tieto aktivity samotné sledované z hľadiska tohto systému“.¹²¹ Slovo „postulované“ (angl. hypothesized) naznačuje, že ani autorovi citovaných slov nejde o konečnú, ale iba pracovnú definíciu. Pri výskume literatúry je jednoduchšie predpokladať existenciu systému.

Formulácia „*odsúvaná na perifériu*“ nadväzuje na (poly)systémové chápanie literatúry. Pod touto formuláciou sa myslia široko chápané vplyvy inštitúcií na literárny systém, ktoré istým literárnym činnostiam dávajú centrálny rámec a iným, naopak, okrajový. Je to opatrné vymedzenie, ktoré sa nám pri hypotéze zdá vhodnejšie ako pojmy ideológia, cenzúra, patronát, prepis (obe A. Lefévere), normy (G. Toury a i.), habitus a pole (P. Bourdieu) a i. Treba zároveň dodať, že „odsúvaná na perifériu literárneho systému“ v tomto prípade vôbec nemusí znamenať odsúvaná na perifériu záujmu.

Aké *vlastnosti* to beatnická poézia mala, že mohli byť považované za hrozbu režimu? Beatnici reprezentovali nekonvenčný spôsob života, sexuálnu slobodu a viacerí z nich experimentovali aj s rozširovaním vedomia vplyvom halucinogénnych drog, ako napríklad marihuana či LSD. To, že tento spôsob života očividne nebol pre režim akceptovateľný, sa potvrdilo v r. 1965, keď bol z Československa vyhostený básnik A. Ginsberg. Zaujímavé súvislosti beatnickej nonkonformity sa ukazujú aj s ohľadom na prijímanie západnej kultúry v Československu. To bolo generačnou záležitosťou: kladný až nekritický postoj k mnohým aspektom západnej kultúry odlišoval mladých ľudí od ich rodičov. Vlastnosti beatnickej poézie budeme preto skúmať jednak s ohľadom na jej recepciu vo východiskovej kultúre, ale najmä s ohľadom na výskum historických prameňov cieľovej kultúry, hlavne dobového literárneho časopisectva.

Kategóriu „*nesúhlasu s režimom*“ chápeme z dvoch hľadísk. Z hľadiska polysystému ide o akékoľvek správanie, ktoré verejne do určitej miery nezodpovedá normám stanoveným inštitúciami, pričom nás v tomto zmysle najviac zaujímajú „prehrešky“ súvisiace s prekladovými javmi. Z historického hľadiska môžeme sledovať rozličné verejné formy nesúhlasu s režimom, ktoré však na konci 50. rokov a v 60. rokoch v Československu treba vnímať prinajmenšom rovnako citlivo ako dissent a underground 70. rokov.¹²²

¹²¹ Even-Zohar, I. The "Literary System". In Polysystem Studies, 1990, s. 28.

¹²² Ako konštatuje Pipes, narúšaním noriem sa v tomto období narúšal monolit spoločenského života. „Keďže stalinizmus bol jednotným celkom, mohol prežiť len dovtedy, kým všetky jeho prvky ostanú nedotknuté.“ Pipes, R. Komunizmus, 2007, s. 51.

Kombináciou systémového pohľadu, v ktorom postulujeme, že narúšanie noriem má spoločenský charakter a vplýva na spoločenské vzťahy, a historického pohľadu (skúmanie toho, ako a aké normy sa vlastne narúšali), dosiahneme vhodnú pracovnú definíciu. Môžeme tak bez apriorizmov „čeliť“ rôznorodému historiografickému a literárnemu materiálu.

2) Možno predpokladať, že pri slovenskej recepcii literatúry Beat Generation v r. 1956 – 1970 zohrá významnú úlohu české prostredníctvo.

K tomuto predpokladu nás vedie dobové silné postavenie českého literárneho systému, rozvinutosť jeho inštitúcií a aj odbornovo-personálne predpoklady, ktoré dokázali najmä na začiatku sledovaného obdobia plne suplovať chýbajúcu recepciu na Slovensku.

3) Možno predpokladať, že šírenie podnetov beatnickej literatúry vyplýva aj z dobového rozširovania americkej masovej kultúry (hudba, film, nové populárne žánrové formy literatúry a pod.)

K predpokladu nás vedie fakt, že najmä 60. roky sú v západnom svete obdobím nástupu masovej kultúry, ktorá rozruší tradičné hranice medzi tzv. vysokými a nízkymi žánrami umenia. Do popredia umeleckého i odborného záujmu sa v tomto období po prvý raz dostávajú formy masovej zábavy. Na tento pohyb literárnych a kultúrnych systémov reaguje aj poézia, v ktorej sa posilňuje dôraz na performatívnosť, verejný prednes a dochádza tiež k zvýšeniu operatívosti literárneho výrazu. Tieto atribúty napĺňa aj beatnická poézia.

4) Možno predpokladať, že obraz americkej literatúry bol v období rokov 1956 – 1970 skreslený v dôsledku nedostatočných znalostí americkej literatúry.

Nie je predmetom našej práce uvažovať o dôvodoch pre dobu príznačných nedostatočných znalostí o americkej literatúre¹²³ a nemienime tento fenomén ani paušalizovať. Isté však je, že v mnohých prameňoch nachádzame faktografické nedostatky a tieto faktografické nedostatky často vedú k mylným či skresleným interpretáciám.

5) Možno predpokladať, že hodnoty beatnickej literatúry v sledovanom období vníma inak mládež (u ktorej sa dá predpokladať aj nekritický obdiv) a inak staršia generácia.

¹²³ Dôvodov je, samozrejme, viac, no primárny bude zrejme dôvod geopolitický. Tento dôvod de facto zapríčinil aj jazykovú bariéru, bránil výmene informácií o kultúre, prispel k blokovaní informačných kanálov a pod.

Predpokladáme, že i rozdiely v generačných hodnotách zohrali podstatnú úlohu pri recepcii beatnickej literatúry v Československu v období r. 1956 – 1970.

6) Možno predpokladať, že mladšiu generáciu na beatnickej poézii priťahuje podobné vnímanie sveta.

S ohľadom na tento predpoklad možno reflektovať aj pojem kultový preklad, ktorý naznačuje M. Kusá, keď konštatuje, že tým, že sa v dejinách slovenského prekladu zdôrazňovala kreatívna funkcia prekladu, vznikali texty „s podstatne vyššou mierou kanonizácie, než je pri prekladoch zvyčajná“¹²⁴.

¹²⁴ Kusá, M. Literárny život - Literárne dianie - Literárny proces, 1997, s. 21.

Mladá tvorba a Ťudia za ňou: výskumné postupy

Náš výskum predpokladá deduktívnu a na ňu nadväzujúcu induktívnu fázu. Deduktívne postupy v tejto práci chápeme ako archeologické analýzy korpusov dobových textov o americkej kultúre a prekladov beatnickej poézie. Induktívna fáza zas predstavuje eklektický súbor opisných, analytických a kritických postupov zameraných na štúdium konkrétnych dobových udalostí súvisiacich so vznikom sledovaných prekladových javov, ktorých cieľom je na základe overovania, popierania a zmien súboru pracovných hypotéz predstaviť historiografickú syntézu.

Syntéza si kladie za cieľ prekonať zameranie na texty ako artefakty – chce ukázať preklad ako kultúrnu, sociálnu a do istej miery aj politickú činnosť a pomôcť pochopiť historické úlohy aktérov prekladu. V nasledujúcej časti práce širšie predstavíme deduktívne postupy na ilustratívnom množstve materiálu. Formou diskusie následne prezentujeme induktívne postupy.

Literárny život: (poly)system, centrum a periféria

Prvým krokom, ktorý sme už rámcovo naznačili a odôvodnili v predchádzajúcej kapitole, by pri výskume tohto typu dejín prekladu mala byť katalogizácia všetkých vydaných slovenských a českých prekladov, a to v dvoch spoločensky a politicky odlišných dejinných epochách. Do úvahy by sme brali knižné preklady beatnickej poézie v obdobiach od r. 1948 do r. 1989 a od r. 1989 do súčasnosti. Korpus takýchto prekladov by mal byť čo najúplnejší: je preto potrebné si všimnúť ako prvé vydania, tak aj ich reprinty či reedície a určite aj nové preklady (od iného prekladateľa). Už sme však videli, že takýto korpus, akokoľvek úplný a dôkladne predmetovo vymedzený, hovorí o dejinách prekladu len veľmi všeobecne. Potrebujeme do systému „vdýchnuť“ život.

Ak literatúru chápeme v intenciách teórie polysystémov nielen ako súbor textov, ale aj ako súbor aktivít a špecifického správania, potom je nutné chápať vydávanie kníh a knižnú kultúru ako jeden zo systémov literárneho polysystému. Knižnú produkciu možno najmä s ohľadom na trvácnosť jej produktov a pomerne vysoký štatút knihy v európskej tradícii považovať za centrálny systém sledovaného polysystému. Centrum je v teórii polysystémov

chápané ako kanonizované¹²⁵, statické¹²⁶, oficiálne a hegemonické¹²⁷, kým periférie majú dynamický charakter a sú otvorenejšie voči iným systémom či polystémom. Medzi centrom a perifériami možno postulovať dynamické súvislosti: neustále medzi nimi prebiehajú výmeny jednotiek a štruktúr.

Predpokladáme, že knižná produkcia v duchu hesla „čo je napísané, to platí“ predstavuje statické centrum literárneho polysystému. Dynamickými perifériami literárneho polysystému sú noviny, časopisy, žurnály, týždenníky a denníky.¹²⁸ Charakteristickou vlastnosťou týchto systémov je „aktuálnosť (aJOURita či NOVosť) s veľmi krátkou záručnou lehotou (DEŇ, TÝŽDEŇ...)“.¹²⁹ Aby sme mohli jednoznačnejšie naznačiť rozdiely medzi knižnou produkciou a literárnym časopisectvom v období československého socializmu, je potrebné aspoň rámcovo uvažovať o špecifikách časopisov.

Typy textov, ktoré sa v (literárnych) časopisoch objavujú, sa v štylistike označujú ako texty publicistického štýlu. Tento štýl sa v slovenskej štylistike definuje ako štýl stojaci na pomedzí administratívneho, náučného (odborného) a umeleckého štýlu, pričom sa zdôrazňuje jeho autonómnosť.¹³⁰ J. Mistrík však dodáva, že často sa „žurnalistický štýl nesprávne hľadá vo všetkých textoch uverejňovaných v tlači“.¹³¹ Žánrová a štýlová členitosť má v prípade literárnych časopisov, ktoré sa stávajú predmetmi dejín, aj literárnohistorickú platnosť – pomáha nám identifikovať štatút a funkciu periodika v literárnom polysystéme.

Slovenské literárne časopisy 2. polovice 20. stor.

Aké teda boli najvýznamnejšie slovenské literárne časopisy 2. polovice 20. storočia? Na začiatok treba poznamenať, že v každom periodiku, ktoré si teraz krátko spomenieme, sa objavovali preklady a informácie o zahraničnej literatúre a kultúre. Nie vždy však ide o preklady v pravom zmysle slova, často sú to aj hybridné metatextové žánre, ako napríklad

¹²⁵ Takto ho Even-Zohar interpretuje v súvislosti so Šklovského konceptom kanonickej. Porov. Even-Zohar, I. Polysystem Theory. In Polysystem Studies, 1990, s. 16.

¹²⁶ Takto ho zas Even-Zohar chápe v súvislosti s pozíciou prekladu v literárnom polysystéme cieľovej kultúry. Porov. Even-Zohar, I. The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem. In Polysystem Studies, 1990, s. 46 a nasl.

¹²⁷ Porov. Even-Zoharovu historickú interpretáciu vplyvu ruskej literatúry na hebrejskú literatúru v štúdiu Russian and Hebrew. In Polysystem Studies, 1990, s. 97 a nasl.

¹²⁸ Samozrejme, tieto systémy sú súčasťou aj iných polystémov, nielen literatúry – takéto chápanie sa nevylučuje.

¹²⁹ Darovec, P. – Barborík, V. Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996, 1996, s. 2.

¹³⁰ Porov. Mistrík, J. Štylistika, 1997, s. 466; Findra, J. Štylistika slovenčiny, 2004, s. 188.

¹³¹ Mistrík, J. Ibidem, s. 459.

pre dobu typické recenzie s ukázkami¹³² či informatívne state o autoroch a ich diele uvádzajúce úryvky z próz alebo série básní (časté v RSL), v prípade *Romboidu* sú zas typické podrobné recenzie o zahraničných dielach venujúcich sa problematike literárnej vedy, pri ktorých často figurovala aspoň preložená kapitola. Celkovo možno s ohľadom na textovú a žánrovú rôznorodosť časopisectva v období socializmu hovoriť o „prekladovosti“¹³³ ako o textovom atribúte, ktorý v tomto zmysle chápeme ako implicitnú metatextovosť pri sprostredkovaní informácií o cudzom.

V období od r. 1948 do r. 1989 boli *Slovenské pohľady* (ďalej aj „SP“) časopisom s najdlhšou tradíciou. Jeho tvár bola aj v období socializmu závislá od redakcie a prispievateľov.¹³⁴ Pohľady boli (aj v tomto období) časopisom otvoreným najmä už etablovaným autorom a kritikom. Napriek tomu, že boli tradične časopisom orientovaným najmä na domáci kontext, najmä v 60. rokoch pod taktovkou niekdajšieho šéfredaktora *Mladej tvorby* Milana Ferka a neskôr jeho nástupcu Jozefa Kota sa dosť výrazne orientovali na modernú európsku literatúru, a to dokonca tak, že sa ich podtitul od r. 1965 zmenil na „Revue našej a zahraničnej literatúry“.¹³⁵ Nájde sa v nich aj recenzie prekladov, rozhovory so zahraničnými autormi, kritiky prekladov, diskusie o situácii slovenského prekladu (v r. 1962 napr. významná diskusia o prekladaní medzi slovenčinou a češtinou).

Týždenník *Kultúrny život* (ďalej aj „KŽ“), vychádzajúci v r. 1946 – 1968, bol od r. 1949 orgánom slovenskej sekcie Zväzu československých spisovateľov. Mal novinový formát A3, vyššiu periodicitu ako ostatné diskutované literárne periodiká, oveľa menší rozsah strán (cca. 12) a k tomu oveľa širší tematický záber. V *Kultúrnom živote* sa teda zákonite objavovali aj rôzne oficiálne, ideologicky podfarbené kultúrno-politické vyhlásenia a závery zjazdov. Typické boli aj reportáže (v r. 1965 séria reportáží A. Kalinovej z Ameriky, reportáže R. Kaliského či L. Mňačka) a aj rozhovory so zahraničnými spisovateľmi. Od 60. rokov sa tu

¹³² Porovnaj vyjadrenia J. Vilikovského či M. Jurovskej k tomuto žánru: Vilikovský, J. – Magová, G. Jazyk je najlepším detektorom lži. In *Romboid*, 2013, č. 5-6, s. 7-22; Jurovská, M. – Passia, R. V každom umení je nevyhnutné aj remeslo. In *Romboid*, 2013, č. 3, s. 7-19.

¹³³ Porov. tradičné chápanie tohto pojmu v translatológii u P. Newmarka v *A Textbook of Translation*, 1988, či v slovníku *Originál / Preklad* (1983), kde sa chápe v negatívnom až pejoratívnom zmysle ako štylistická nedostatočnosť či nedokonalosť prekladu.

¹³⁴ Až do takej miery, že jeden z vtedajších redaktorov *Pohľadov*, Jozef Kot, sa mohol po rokoch vyjadriť, že tento časopis je vlastne „obchodnou značkou“ pre rôzne časopisy. Nato ešte dodáva, že „vznik nových literárnych časopisov bol z administratívneho hľadiska nesmierne zložitý.“ Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996, s. 11.

¹³⁵ V ostatnom období vznikli dve dôležité materiálové práce mapujúce preklady v *Slovenských pohľadoch* v období socializmu: Varačková, L. *Preklad v socialistických Slovenských pohľadoch*. Anotovaná bibliografia z r. 1948 – 1969, 2016; Prišćová, D. *Preklad v socialistických Slovenských pohľadoch*. Anotovaná bibliografia z r. 1969 – 1989, 2016.

často uverejňovali i polemiky a ankety o aktuálnych otázkach literatúry, umenia, kultúry, ekonomiky a politiky. Časopis sa vtedy dokonca otvoril aj článkom „odstavených“ činovníkov, napr. L. Novomeského či G. Husáka.¹³⁶

Časopis *Mladá tvorba* (ďalej aj „MT“; vychádzal 1956 – 1970) vznikol vďaka snahám „zdola“, žiadostiam krúžkov mladých spisovateľov z celého Slovenska a dopyte mladých¹³⁷, ale aj ústupkom „zhora“ súvisiacim najmä s politickým odmäkom po odhalení kultu osobnosti.¹³⁸ Aj keď MT bola generačným časopisom, jej otvorenejší priestor podnecoval aj starších autorov a kritikov (M. Válek, M. Rúfus, A. Matuška a i.). Na stránkach MT sa profilovala jednak silná generácia prozaikov, nie nadarmo nazývaná aj Generácia Mladej tvorby (napr. J. Johanides, V. Šikula, R. Sloboda a i.), dve silné mladé generácie básnikov (Trnavská skupina a Osamelí bežci) a mladá generácia literárnych kritikov (M. Hamada, A. Bagin, R. Chmel a i.).¹³⁹ Časopis *Mladá tvorba* a tvorba mladých autorov boli v celom období existencie časopisu predmetom kultúrno-politického záujmu¹⁴⁰, časopis sa teda do istej miery musel prispôbovať dobovej spoločenskej objednávke¹⁴¹ a prežil aj viacero politických zásahov.¹⁴² Zásahov moci bolo naozaj toľko, až to oprávňuje názor V. Žemberovej, ktorá tvrdí, že MT balansovala medzi funkciou nástroja kultúrnej politiky, ktorý mal regulovať tvorbu mladých, a exponentom literárnych dejín v „krízovej fáze“ ich vývoja.¹⁴³ Koniec koncov, ultimátnym mocenským zásahom do osudu časopisu bolo

¹³⁶ Porov. Timura, V. Intelektuálne a národné dimenzie Kultúrneho života, s. 20-28.

¹³⁷ Pozri vyjadrenia prekladateľa J. Kota, člena bratislavského Krúžku mladých autorov a neskoršieho redaktora MT (s. 6-7), a aj vyjadrenia 1. šéfredaktora MT M. Ferka (s. 16-17) in Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996.

¹³⁸ Žiadosť o vydávanie literárnych časopisov pre mladých bola jedným z uznesení 2. zjazdu československých spisovateľov v r. 1956. Porov. Hochel, I. Premeny slovenskej literatúry v 50. – 80. rokoch 20. storočia. In Sedlák, I. et al. *Dejiny slovenskej literatúry II*, 2009, s. 243 a nasl. Pozri tiež už citovaný fragment zo spomienok M. Ferka, kde si spomína aj na veľmi konkrétny a osobný prejav benevolencie moci, ktorý pomohol financovať založenie MT.

¹³⁹ Bližšie pozri Hochel, I. Premeny slovenskej literatúry v 50. – 80. rokoch 20. storočia. In Sedlák, I. et al. *Dejiny slovenskej literatúry II*, 2009, s. 244.

¹⁴⁰ Svedčí o tom celý rad aktívov, porád stranických skupín a konferencií o jej fungovaní, na ktorých za „mladú tvorbu“ často vystupovali jej redaktori a prispievatelia. V r. 1959 (č. 2) sa napríklad MT po jednej porade KSS musela v článku nazvanom Nadšení budúcnosťou verejne kajateľ, keďže vraj „[m]álo alebo vôbec nezdôrazňovala nevyhnutnosť základnej podmienky experimentu socialistickej literatúry a to stranický, marxisticky rozhladený postoj autora“. Autentický text pretlačený v Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996, s. 18-19 rub.

¹⁴¹ Napr. roč. 1960 bol venovaný úspechom sovietskej kozmonautiky; 40. výročie založenia KSČ v r. 1961 sa tiež „podpísalo“ na MT, napríklad aj dotieravou typografickou štylizáciou nápisu „KOMUNISTICKEJ STRANE SLÁVA“ vo viacerých číslach a citátni komunistických pohľadov.

¹⁴² Jedným z nich bol napr. nútený odchod K. Földváriho z redakcie MT, ktorý bol podľa všetkého spôsobený článkom obhajujúcim mladých prozaikov pred útokom marxistického kritika. Ako sám poznamenal o pár desiatok rokov nato: „[N]ikto síce v tlači na môj úvodník nezareagoval, no na príkaz ÚV v rámci výstrahy nepohodlnej redakcii... som svinským krokom z redakcie vypadol.“ Z rozhovoru s J. Štrasserom in SP, 1992, č. 3; krátené v Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996, s. 14.

¹⁴³ Porov. Žemberová, V. *Mladá tvorba v súvislostiach*. In Časopis Květen a jeho doba, 1994, s. 65.

napokon jeho zrušenie v období normalizácie. Časopis bol za celú dobu svojej existencie „arénou“ polemík o literatúre a jej podstate (dával aj rady začínajúcim autorom a publikoval ich prvé literárne pokusy); bol svedkom dnes slávnych manifestačných vystúpení¹⁴⁴; publikoval začiatocnícke preklady neskorších významných prekladateľov¹⁴⁵; v MT vychádzali aj recenzie prekladov a články o preklade¹⁴⁶; takisto v nej nájdeme články o popkultúre (napr. seriál o jazze v roč. 1962, články o bigbítovej hudbe, mnoho dosť kritických článkov a reportáží o živote mladých), podstatná pre časopis bola aj filmová publicistika a pestovala sa tu aj kultúrna publicistika o nových umeleckých žánroch 60. rokov (divadielka poézie, happening, experimentálna poézia a i.).

Zaujímavé je postavenie americkej literatúry v tomto časopise. Na stránkach *Mladej tvorby* už len pri skusmom prezeraní a čítaní vidíme, že v 60. rokoch zároveň s politickým odmäkom rástol záujem aj o americkú kultúru a literatúru. Medzi inými formami literárnych kontaktov mal preklad špeciálne postavenie. Ako naznačujú dobové polemiky, preklad nastupujúca generácia básnikov chápala ako rovnocenný s pôvodnou tvorbou; mladí básnici si často na preklad vyberali moderných básnikov, ktorých poetika do istej miery konvenovala ich vlastnej. Zo stránok MT však môžeme tiež postrehnúť, že anglistov, ktorí boli jazykovo kompetentní a zároveň mali záujem o literatúru, bolo ešte na začiatku 60. rokov na Slovensku pomerne málo (J. Vilikovský, J. Kot, Z. Bothová).¹⁴⁷ Prekladom z americkej literatúry sa na stránkach MT, samozrejme, nevenovali len oni. Uvedení anglisti však boli najschopnejší vyjadriť sa k otázkam literatúry a aj prekladu (najmä J. Vilikovský

¹⁴⁴ Napríklad celé štvrté číslo MT v r. 1958 malo byť venované konkretistom; plánovali v ňom publikovať okrem básní aj tri manifesty – Bude reč o poézii, Bude reč o preklade a Bude reč o detskej literatúre. Prvý z nich bol zastavený zásahom cenzúry a jeho obsah sa L. Feldek po rokoch pokúšal zrekonštruovať iba zo spomienok. Porov. Feldek, L. Prekliata Trnavská skupina, 2007. V MT, 1965, č. 5 vyšiel aj (v poradí druhý) manifest Osamelých bežcov Prednosti trojnohých slávikov, kde sa spomína A. Ginsberg. Pozri Hocheľovu interpretáciu tejto alúzie v Poézia [2. polovice 20. stor.]. In Sedlák, I. et al. Dejiny slovenskej literatúry II, 2009, s. 375.

¹⁴⁵ Svoj prvý preklad ako „recenziu s ukázkami“ publikoval v MT aj J. Vilikovský. Pozri Vilikovský, J. – Magová, G. Jazyk je nejlepší detektor lži. In Romboid, 2013, č. 5-6, s. 9.

¹⁴⁶ Napr. v MT, 1962, č. 5 za jednou recenziou prekladu uverejňuje redakcia MT (vtedy vedená M. Válkom) nasledujúci odkaz: „Redakcia MT chce v budúcnosti pravidelne sledovať prekladovú literatúru, najmä poéziu, prekladanú mladými. Pripravujeme preto sériu článkov, rozborov a recenzií, zaoberajúcich sa touto problematikou...“ (s. 28). Z anglistov, ktorí do časopisu prispievali recenziami a kritikou prekladov, ako aj článkami o preklade ako takom, spomeňme Z. Bothovú, J. Vilikovského a J. Kota. Bothová je napr. aj autorkou recenzie Ferlinghettiho prózy Her (In MT, 1962, č. 6-7, s. 49-50). Všetci uvedení, samozrejme, pre MT aj prekládali.

¹⁴⁷ Porov. konštatovanie J. Vilikovského: „Neskôr som si uvedomil, že tu platila aj iná rovnica: fundovaný záujem o literatúru prejavovali traja anglisti – Jožko Olexa pracoval v Tatrane, Jozef Kot v Mladej tvorbe, takže som zostával iba ja...“. Vilikovský, J. – Magová, G. Jazyk je nejlepší detektor lži. In Romboid, 2013, č. 5-6, s. 10.

a Z. Bothová¹⁴⁸). Na stránkach MT nachádzame aj „kritiku prekladu“, a to v rôznych formách, často bez zohľadnenia komparatívneho aspektu.

V r. 1965 začala vychádzať *Revue svetovej literatúry* (ďalej aj „RSL“ alebo „Revue“) s podtitulom „Časopis pre zahraničné literatúry“, ktorá ašpirovala na to stať sa dôstojným pendantom známej českej *Světovéj literatury*. V úvode časopisu z roku 1965 sa dočítame, že cieľom je „[n]aplniť už dlhé roky pociťovanú medzeru v našom literárnom a kultúrnom živote, otvárať okná do sveta, nadväzovať spojivá so svetovými umeleckými, literárnymi a myšlienkovými prúdmi.“ Vtedajšie čísla Revue neboli monotematické, ako je tomu dnes; časopis vychádzal tiež pravidelnejšie, mal inú štruktúru rubriek; rozsah bol porovnateľný s tým dnešným. Celkovo však RSL v pôvodnom (monotematickom) formáte bola provokatívne mnohohlasná, krásne neorganizovaná a dodnes zostáva prekvapivo podnetnou. Možno predpokladať, že polytematickosť bola v časoch ideologického tlaku aj jej výhodou: dalo sa spoliehať na kontext a doboví čitatelia vedeli čítať medzi riadkami a pod riadkami. Aj na Revue sa podpísala normalizácia: hoci spočiatku bol tento časopis slobodnejší ako česká prekladateľská revue, o čom svedčí napríklad aj to, že ešte v r. 1970 tam vyšli preklady z A. Ginsberga (ktorých knižné vydanie bolo v tom čase zastavené) spolu s pomerne fundovanou štúdiou o beatnickej literatúre v USA. Žiaľ, v r. 1972 sa po krátkom zastavení spojenom so zmenou šéfredaktora aj pomery v tomto periodiku „stabilizovali“.¹⁴⁹

Časopis pre „strednú literárnu generáciu“, ktorému jeho zakladatelia S. Šmatlák a M. Válek dali názov *Romboid* v narážke na známu poetistickú zbierku básní Laca Novomeského vznikol v r. 1966. Mal predstavovať akúsi alternatívu medzi konzervatívnejšími *Slovenskými pohľadmi* a *Mladou tvorbou*, ktorá bola predsa len určená pre začínajúcich tvorcov. V *Romboide* nájdeme aj preklady, najmä vo forme úryvkov prozaických textov, ale aj cyklov básní. Frapantná je neprítomnosť kritiky prekladu: tzv. kritiky prekladu tu majú podobu úvodov k textom a ich autorom. Typická pre *Romboid* je však prítomnosť literárnej kritiky (známa Šmatlákova interpretácia Válkovej básne *Skľúčenosť*) a literárnej teórie (preklad Eliotových esejí, preklad z N. Frya, state N. Krausovej o štrukturalizme a i.). Aj osudy *Romboidu* však poznačila normalizácia. Napriek všetkému sa však aj v tomto časopise objavovali (a doteraz sa objavujú) preklady a state o prekladaní (známe je celé 2 číslo z r.

¹⁴⁸ Od 70. rokov figuruje v publicistike s menom po manželovi – Hegedúsová.

¹⁴⁹ Bližšie o politickom pozadí zastavenia Revue svetovej literatúry a výmeny šéfredaktora pozri Jurovská, M. – Passia, R. V každom umení je nevyhnutné aj remeslo. In *Romboid*, 2013, č. 3, s. 18. K tomuto bodu pozri aj záver 3. kapitoly tejto práce.

1968, ktoré je venované teórii, didaktike a dejinám prekladu alebo 5. číslo z r. 1970 venované problému tzv. prekladateľských dvojíc).

Sociálna úloha literárnych časopisov

Z naznačených informácií o náplni jednotlivých časopisov (nejde o všetky kultúrne časopisy z daného obdobia) vyplýva, že posudzovať ich funkcie striktne na základe textového hľadiska nestačí. Aj keď by sme textové typy v uvedených periodikách klasifikovali na základe známej Reissovej typológie na informatívne, expresívne a apelatívne¹⁵⁰, nezostalo by nám na základe toho, čo sme videli, iné než konštatovať, že v uvedených periodikách – najmä v „širokospektrálnych“, *Kultúrnom živote* a *Mladej tvorbe* – nájdeme všetky typy textov. Ak sa len nechceme púšťať do zisťovania kvantitatívnej distribúcie jednotlivých textových typov v jednotlivých časopisoch (čo by bol problém vzhľadom na hybridné typy textov, aké sa tam vyskytovali, a vágnosť výsledkov s ohľadom na predmet výskumu), je potrebné rovinu textu aspoň na čas opustiť.

Jednou z najzásadnejších funkcií či úloh literárnych časopisov je prezentovať mladú literatúru a otvárať začínajúcim autorom cestu do centra literatúry, čiže ku knižnej publikácii. Túto funkciu možno s ohľadom na mladú literatúru chápať ako obzvlášť závažnú. Možno ju tiež interpretovať prinajmenšom dvoma spôsobmi. P. Darovec a V. Barborík chápu literárny časopis ako akýsi „výťah ku sláve“, pričom ale zdôrazňujú aj jeho „hygienickú“ funkciu vo vzťahu k nekvalitnej produkcii.¹⁵¹ Na druhej strane, V. Mikula vidí prezentáciu mladej literatúry oveľa skeptickejšie, keď tvrdí:

„V päťdesiatych rokoch, ktoré na dlhé desaťročia zaviedli model neslobodnej situácie literatúry, fakt publikovania má vždy modalitu verejného akceptovania autora. Tomu, kto publikuje, je priznané právo mať hlas. Existuje pritom postupnosť jednotlivých krokov: najprv časopisecké, až potom knižné publikovanie.“¹⁵²

Publikovanie v literárnom časopise je teda podľa Mikulu „iniciačným rituálom“, ktorým si spisovateľ musí prejsť, aby si vydobyl miesto v oficiálnej literatúre. Literárna „periféria“

¹⁵⁰ Porov. Müglová, D. Komunikácia – Tlmočenie – Preklad, 2009, s. 39-40.

¹⁵¹ Darovec, P. – Barborík, V. Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996, 1996, s. 4.

¹⁵² Mikula, V. Čakanie na dejiny, 2013, s. 131-132.

socializmu tak bola estetickou a politickou arénou.¹⁵³ Literárny časopis ako MT s ohľadom na svoje funkcie v literárnom systéme tak jasne súvisí s foucaultovskými procedúrami rituálu a sociálnej apropriácie diskurzu.

Než si v ďalšej časti priblížime korpus *Mladej tvorby*, je dôležité poznamenať, že oná (poly)systémová opozícia „centrum“ – „periféria“ a nutnosť dosiahnuť oficiálne uznanie pri prechode z periférie do centra, to nie sú len modely pre vzťah literárnych časopisov a knižného priemyslu. Pokojne ich je možné aplikovať aj na iné vzťahy mocenskej nerovnocennosti v socialistickom literárnom systéme, napr. na vzťah „publikačné embargo“ – „povolenie publikovať“ či vzťah „proskribovaný prekladateľ“ – „registrovaný/evidovaný prekladateľ“.

1) Deduktívne výskumné postupy: korpus *Mladej tvorby*

Časopis *Mladá tvorba* bol v období na prelome 50. a 60. rokov, kedy vznikali časopisecké¹⁵⁴ a aj prvé knižné preklady beatnickej poézie, vskutku jednou z najdôležitejších slovenských literárnych arén. Keď chceme presnejšie preskúmať slovenské časopisecké preklady beatnickej poézie v kontexte dobovej recepcie americkej literatúry na Slovensku, je z viacerých príčin vhodné začať v MT.

Obdobie najvýraznejšej aktivity tohto časopisu sa kryje s obdobím, keď sa v preklade u nás objavujú prvé beatnické básne. Tieto texty na Slovensku prekladali prekladatelia z vtedajšej mladej generácie, ktorých tvorivá a u mnohých aj profesijná dráha bola v tom čase spätá s týmto periodikom. Hovoríme o M. Válkovi, ktorý redakciu MT viedol v r. 1962 – 1966, J. Buzássym, ktorý bol šéfredaktorom od r. 1967, či J. Vilikovskom a Z. Bothovej, ktorí v časopise publikovali preklady, recenzie prekladov a články o preklade. Ako sme už naznačili, MT bola v tomto čase veľmi progresívnym časopisom a jej obsah bol nesmierne

¹⁵³ Treba aspoň pre úplnosť dodať, že minimálne v období normalizácie sa umeleckí prekladatelia združení v Ústredí slovenských prekladateľov vskutku delili na etablovaných a ešte etablovanejších („evidovaných“ a „registrovaných“), pričom toto delenie, akokoľvek malo podľa pamätníka zohľadňovať kvalitu práce, prinášalo so sebou aj rozdielne členské výhody. Porov. Vilikovský, J. – Magová, G. Jazyk je najlepší detektor lži. In Romboid, 2013, č. 5-6, s. 16-17. Okrem toho, podľa pamätníčky aj na normalizovanom slovenskom knižnom trhu fungoval systém „pokryvania“ známy z Česka, keď proskribovaní prekladatelia siahali po menách svojich uznaných kolegov, aby mohli publikovať preklady. Porov. Hegerová, V. – Magová, G. Proskribovaní prekladatelia si našli svojich „figurantov“. In Romboid, 2014, č. 5-6, s. 18.

¹⁵⁴ J. Zábrana už koncom 50. rokov časopisecky publikuje svoje preklady beatnickej poézie, napr. básne aj A. Ginsberga v Světové literatuře č. 6 v r. 1959, pričom sa jeho preklady šíria medzi mládežou aj vďaka sériám čítaní. Porov. Blažek, P. Vyhøsteni krále majálesu. In Paměť a dějiny, 2011, č. 2, s. 28.

rôznorodý; do veľkej miery vzala na seba aj funkcie neskoršej *Revue svetovej literatúry*. Na jej stránkach vyrastali mladí prekladatelia a sformovala sa tu aj jedna silná generačná poetika prekladu (Trnavská skupina).¹⁵⁵

Okrem toho časopis priťahoval mnohých mladých autorov, budúcich etablovaných spisovateľov a prekladateľov, aj takých, ktorí si to po čase s písaním a prekladaním rozmysleli. Bol tiež terčom mocenských zásahov a predmetom kultúrnej politiky v socialistickom štáte, ktorý na prelome 50. a 60. rokov zažíval obdobie nesmelého politického odmäku. Pýtať sa preto, ako sa americká kultúra a americké básne vnímali na stránkach MT, je rozhodne oprávnené – minimálne ako rozumný a dobrý začiatok výskumu dobových prameňov.

Mladá tvorba predstavuje dnes uzavretý, pomerne široký a žánrovo rôznorodý katalóg dobových textov. Aby sme s ním mohli efektívne pracovať, je potrebné z neho na základe pracovných definícií vyčleniť menší súbor textov. Nazvime ho korpus.¹⁵⁶ Pragmatika, v ktorej práca s korpusmi textov predstavuje jeden zo základných výskumných postupov, ponúka niekoľko kritérií pre funkčné korpusy. Korpus musí:

1. zodpovedať pracovnej definícii a mal by obsahovať dostatočné množstvo dát (textov) v rozličných žánroch;
2. mal by sa skúmať vertikálnou analýzou (na viacerých jazykových rovinách), pričom získané výsledky by mali byť koherentné s ohľadom na celý súbor dát, ale interpretovateľné aj na jednom príklade;
3. súčasťou analýzy korpusu by tiež mala byť neustála kontrola výsledkov.¹⁵⁷

Tieto vymedzenia majú v našej situácii len čiastočnú platnosť, keďže pre pragmatiku je korpus už uzavretý a budovaný induktívne – zberom známeho materiálu s ohľadom na výskumnú otázku. V histórii je to však presne naopak: my na začiatku *nevieme*, aký materiál budeme skúmať a spočiatku ho máme priveľa. Vieme maximálne to, čo chceme skúmať.

¹⁵⁵ Konkretisti z Trnavskej skupiny „poetiku“ vlastného prekladania vyložili v manifeste *Bude reč o preklade* (In MT, 1958, č. 4); reflexii prekladu sa venovali aj ďalej (pozri napr. Feldek, E. *Z reči do reči*, 1977). Hlavne však aktívne prekladali, a to pomerne široký okruh básnikov. Povedzme J. Stacho prekladal poľských autorov K. I. Gałczyńskiego a T. Różewicza; francúzskych autorov symbolistického razenia J. A. Rimbauda, T. Corbièra a P. Verlaina i solitérov J. Préverta a Saint-John Persa; anglofónnych autorov D. Thomasa, C. Sandburga a W. Whitmana; prekladal ale aj hispánskych autorov P. Nerudu a F. G. Lorcu. Porov. Trnavská skupina – konkretisti, 2006, s. 583. Viac o tomto probléme v nasledujúcej kapitole.

¹⁵⁶ O rozdiel medzi pojmami katalóg – korpus pozri Pym, A. *Method in Translation History*, 2010, s. 42. Katalóg je podľa neho súbor obsahujúci všetky texty zo sledovaného odboru, kým korpus je súbor textov odboru vymedzený nejakou pracovnou definíciou.

¹⁵⁷ Porov. Verschueren, J. *Ideology in Language Use*, 2013, s. 22-31.

Musíme preto materiál, ktorý máme, rozumne redukovať, aby sme s jeho pomocou dokázali adekvátne zodpovedať naše otázky. Potrebujeme „top-down“ vymedzenie.

Analýza diskurzu, ktorú v práci robíme, vzhľadom na naše chápanie dejín prekladu rešpektuje nasledujúce epistemologické obmedzenia navrhované M. Foucaultom¹⁵⁸:

- **princíp obrátenia:** proliferáciu diskurzov či vznik nových diskurzov treba považovať za negatívne javy

V princípe ide o to, že vznik nového diskurzu treba považovať za prejav krízy diskurzov už existujúcich. Nový diskurz podľa Foucaulta nevzniká z prebytku, lež nedostatku iných diskurzov, spôsobených sociálnymi podmienkami.

- **princíp diskontinuity:** diskurz nie je nepretržitý

Diskurzy sú podľa Foucaulta diskontinuitné činnosti, prelínajú sa, napájajú sa jeden a druhý, navzájom sa popierajú, alebo aj ignorujú. Neexistuje podľa neho jeden veľký kontinuitný diskurz za alebo pod inými menšími, navzájom odlišnými diskurzmi.

- **princíp špecifickosti:** diskurz nemožno redukovať a zjednodušovať

Foucault sa domnieva, že diskurz nemôžeme zjednodušovať. Svet totiž podľa neho nie je miesto, ktoré by sme mohli prečítať. Diskurz je podľa neho „násilie, ktorého sa dopúšťame na veciach“ a pravidelnosť diskurzu je iba v tom, ako sa k nemu správame. Pravidelnosť nie je inherentnou vlastnosťou diskurzu samotného.

- **princíp exteriority:** význam diskurzu je v jeho sociálnych determinantoch

Cieľom diskurzívnej analýzy nie je objavovať význam v hĺbinách diskurzu, ale analyzovať „externé podmienky jeho možnosti“.

Postup práce

V *Mladej tvorbe* nás zaujíma americká kultúra (ktorej súčasťou je aj literatúra) a spôsob jej reprezentácie. Navrhujeme nasledujúcu pracovnú definíciu: Súčasťou korpusu nech je každý text súvisiaci s americkou kultúrou (na základe našej interpretácie a našich znalostí). Časovo

¹⁵⁸ Foucault, M. The Order of Discourse. In Untying the Text, 1981, s. 51-78

efektívna vertikálna analýza MT preto musí byť realizovaná na troch úrovniach / v troch fázach:

1. Úroveň paratextov

Paratexty sú metapragmatické textové elementy na okraji textov v pravom zmysle slova, uvádzajúce, vymedzujúce či komentujúce dané texty. Patria medzi ne obsah, názov, poznámky pod čiarou, venovania, úvody, predslovy, doslovy (označované spolu ako *peritexty*), ale aj komentáre, recenzie či súkromné zápisky o diele (spolu ako *epitexty*).¹⁵⁹ V pôvodnom vymedzení G. Genetta medzi paratexty patria aj preklady (ako komentáre k pôvodnému dielu), čo však s ohľadom na translatologický výskum nie je funkčné vymedzenie, a preto ho nebudeme akceptovať.¹⁶⁰ V tejto fáze prejdeme obsahy jednotlivých ročníkov MT, budeme si pritom všímať, či a ako sú znázornené preklady, čo bolo preložené z americkej literatúry, čo sa popísalo o americkej literatúre a kultúre a kto texty písal či prekladal (ak budú v obsahoch uvedené mená). Výsledkom analýzy na tejto úrovni bude bibliografický zoznam, ktorý nám poskytne odpovede na otázky KOEKO, ČO a KTO.

2. Úroveň textov

Na tejto úrovni budeme analyzovať konkrétne texty. Špeciálne sa z korpusu zameriame na texty a preklady, v ktorých sa bude preberať problematika prekladu, poézie, Beat Generation a kultúrnej produkcie súvisiacej s Beat Generation (nakoľko sme to dnes schopní interpretovať). Budeme si všímať žáner textov, voľbu slov, a to najmä s ohľadom na slová so špecifickými dobovými konotáciami (napr. *stranícky*, *ľud*, *marxistický*, *pokrokový*, *socializmus* a pod.); dôležitá je aj otázka presupozícií, rozprávačského postoja a tiež obrazné prostriedky, ich prítomnosť a expresivita. V prípade prekladov si spomenuté kategórie budeme všímať aj s ohľadom na originály. Táto úroveň nám umožní odpovedať na otázku AKO. Na tejto úrovni v epitextoch o beatnickej generácii (recenzie, komentáre, správy a pod.)

¹⁵⁹ Porov. Genette, G. *Paratexts*, 1997. Paratexty, samozrejme, možno chápať ako intertextuálny jav. Natíska sa preto otázka, či nie je vhodnejšie klasifikovať vymenované javy na základe inej typológie. Domnievame sa, že žiadna z iných typológií intertextuálnych javov nedoceňuje práve metapragmatický a priestorový charakter pojmu paratext. Napr. A. Popovič skutočne spomína niektoré z menovaných javov, napr. v rámci svojej typológie afirmatívnych metatextov (*Teória umeleckého prekladu*, 1975, s. 229-232) či v rámci kategórie metatextov, ktorú nazýva „náhrada“ za prototexty“ (*Ibidem*, s. 228). Popovič však metatexty celkovo chápe ako textové varianty prototextov, čo v tomto prípade nie je využiteľné. Podobné výhrady možno mať aj voči Kristevovej typológii.

¹⁶⁰ Ak by sme preklad akceptovali len ako paratext, museli by sme prijať jeho ontologickú podriadenosť originálu. To absolútne popiera výsledky výskumu napr. v postkoloniálnej translatológii (kde sa dokázal hegemonický vplyv prekladov na prijímajúcu kultúru) či Touryho (a Popovičov) koncept pseudoprekladov. Degradovali by sme tak kultúrnu relevanciu prekladovosti ako takej. Porov. Tahir-Gürçağlar, Ş. *What Texts Don't Tell*. In *Crosscultural Transgressions*, 2002, s. 45-47.

tiež budeme schopní nájsť „neuralgické body“ na neskoršiu konfrontáciu s prekladmi: bude totiž užitočné porovnať si dobovú recepciu niektorých atribútov beatnickej generácie (revolta, sexuálna sloboda, nonkonformita) so spôsobom, akým si slovenskí prekladatelia poradili s motívmi s obdobnou tematikou.

Na tomto mieste musíme ešte upozorniť na tri dobové metatextové žánre, ktoré významným spôsobom figurujú v diskurze o beatnikoch. Metatextovosť pri nich chápeme ako istý stupeň priznanej odvedenosti od prototextu v inom jazyku alebo od prototextu prekladu. Táto „odvedenosť“ sa vyznačuje selekciou a rôznymi formami funkčnej textovej manipulácie. Vzhľadom na to, že ide o texty, ktorých existenciu podmienila doba, možno o nich uvažovať aj v intenciách foucaultovského komentára.

Prvé dva typy textov súvisia s dobovými obhajobami cudzej literatúry v očiach vtedajšej verejnosti, no najmä pred vtedajšou reštriktívnou kultúrnou politikou. Tieto metatextové žánre možno navzájom rozlišovať na základe postavenia v konceptuálnom priestore textov literárneho vzdelávania. Prvý typ nazývame **metatextová apologetika**. Tieto typy (meta)textov sú v chronologicky sukcesívnom vzťahu k cudzojazyčným textom alebo k textom prekladov. Metatextová apologetika natoľko využíva diskurz „literárneho dogmatizmu“¹⁶¹, až sa dá povedať, že proti ideológii bojovala jej vlastným diskurzom. Ide v tomto zmysle o cieľavedomú pastiš, ktorá v očiach súdobého čitateľa, navyknutého „čítať medzi riadkami“, pomáhala maskovať (ideovú) afirmatívnu, pričom vytvárala publikačný precedens pre čoraz širšie pole diskurzu. Viaceré články o beatnikoch a ich tvorbe, ktoré komentujeme ďalej, majú práve charakter metatextovej apologetiky.

Od metatextovej apologetiky musíme odlišovať **paratextovú kamufláž**.¹⁶² Ide pri nej o typy (meta)textov, ktoré stoja akoby na prahu či hranici cudzojazyčných textov alebo textov prekladov. Sú to paratexty ako predslovy, doslovy, margá, autorské medailóniky a pod., v ktorých sa hodnoty prezentovaného cudzieho diela alebo autora interpretujú v zhode so socialistickou ideológiou. Autor sa v nich prezentuje ako „pokrokový“, jeho názory ako

¹⁶¹ Pozri, ako si tento fenomén (nepomenúva ho) všima Z. Semínová na pozadí dobových polemík o hodnote diela E. Hemingwaya – Semínová, Z. Počátky časopisu Světová literatura a angloameričtí autoři. In Souvislosti, 2003, č. 1-2 [online].

¹⁶² O podobnom metatextovom žánri hovorí aj K. Bednárová, ktorá to, čo nazýva „metatextová kamufláž“, spomína v súvislosti s prekladateľskou autocenzúrou. Paratexty, ako sú doslovy, predslovy či texty na obálkach, podľa nej „intencionálne vysvetľovali prekladový text v línii oficiálnej ideológie a týmto spôsobom umožňovali vydávanie [...]“. Jej vymedzenie sa nám zdá príúzkou a názov nepresný. Minimálne pre potreby nášho výskumu sa ako vhodné ukazuje komplexnejšie chápanie metatextových apologetických žánrov. Porov. Bednárová, K. Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I, 2013, s. 74.

„zdravé“, aj keď sa často konštatuje, že ešte do hĺbky nepochopil marxistický svetonázor. Tento typ textov buduje na postupe nedeštruktívneho palimpsestu, možno ho čítať ako „paralelný recepčný návod“¹⁶³.

Tretím metatextovým žánrom, s ktorým sa stretne v analýze dobových textov, je **syntetizujúci preklad**. Ide v podstate o selektívny metatext – kombináciu preložených segmentov s prerozprávanými (syntetizujúcimi) pasážami. Keďže sa text ale chápal ako autorský text, prekladateľ sa chápal ako jeho autor. Bol to žáner príznačný pre svoju dobu a aj jeho časté označenie – „recenzia s ukázkami“ – je azda zámerne vágne. Porovnajme v tomto ohľade spomienky J. Vilikovského, ktorý takéto recenzie tiež písal:

„Bola to takzvaná recenzia s ukázkami, čo bol protištátny literárny žáner, ktorý zaviedla česká *Světová literatura*: čo sa mohlo, sa preložilo, čo sa nesmel, sa dopísalo, predstierajúc, že ide o recenziu.“¹⁶⁴

Syntetizujúce preklady sa objavujú aj vo forme tzv. čítaní zo zahraničnej tlače či v článkoch o aktuálnych problémoch zahraničných literatúr.

3. Úroveň kontextov

Napokon sa na texty skúmané predtým na jazykovo-štylistickej úrovni musíme pozerat' aj z hľadiska kontextu. Zaujímať nás bude hlavne kontext času publikácie, pozícia (v akej rubrike, na ktorej strane) a to všetko najmä s ohľadom na sociálnu realitu, na ktorú text odkazuje, a s ohľadom na osobu autora. Je predsa rozdiel, ak recenziu antológie americkej poézie píše anglista, ktorý pracuje vo vydavateľstve, než ak ju píše začínajúci kritik bez znalosti východiskového jazyka. Na tejto úrovni sa už dostávame k otázkam HISTORICKEJ KAUZALITY a HISTORICKEJ KRITIKY.

Pri archeologickom skúmaní dobových prameňov sa však nesmieme uzatvárať v apriórne vymedzovaných korpusoch – práve naopak, objekt výskumu musí formovať naše definície.¹⁶⁵ Čo ak sa v MT nachádza poznámka redakcie o plánoch publikovať viac kritik prekladov poézie? Nenájdeme ju v obsahu ročníka, jedine pri listovaní daným číslom. Čo ak nájdeme v niektorom z analyzovaných článkov odkaz na polemiku alebo článok v inom časopise; čo ak MT uverejnila len zlomok prekladov pôvodne vydaných v inom časopise?

¹⁶³ Ibidem, s. 75.

¹⁶⁴ Vilikovský, J. – Magová, G. Jazyk je nejlepší detektor lži. In Romboid, 2013, č. 5-6, s. 9.

¹⁶⁵ Pym, A. Method in Translation History, 2010, s. 65.

Nemali by sme sa doň pozrieť? A čo vlastne s inými časopismi? Nemohli preklady beatnikov vyjsť aj v *Slovenských pohľadoch* (aj keď sa o tom dá pochybovať) či neskôr v *Romboide* a v *Revue svetovej literatúry*? Samozrejme, že áno.

Mladá tvorba bola dôležitým časopisom v dôležitom období, v ktorom pôsobili dôležití ľudia – a zhodou historických okolností to boli tí, ktorí prekladali texty, čo sledujeme. MT bola bránou do literatúry a bola naozaj rôznorodá. Predpokladáme, že jej stránky nám dokážu naznačiť dobovú situáciu – ukážu nám, kto bol kto, čo kto robil, kedy to robil a aj čo si o tom ostatní mysleli. MT však nebola jediným časopisom. Navyše sa pohybujeme v dobe, kedy sa mnohé veci rozhodovali mimo záznamov, prípadne už k záznamom nemáme prístup. Potrebujeme z textov rekonštruovať dobu a hľadať skryté príčiny vzniku prekladových javov. Potrebujeme preto všetok kontext, ktorý len vieme získať.

Napriek tomu, že je nutné hľadiť na širší kontext, úroveň analýzy tohto kontextu je závislá od jeho relevancie vo vzťahu k výskumnému problému. Načrtnutý korpus MT sme zužovali každým prechodom na nižšiu úroveň analýzy. Pri iných s témou súvisiacich korpusoch textov (napríklad z iných časopisov, bibliografií a pod.) preto môžeme zostať napríklad len na úrovni paratextov. Paratexty nás dokážu adekvátne usmerniť v otázke relevancie daného prameňa a v konečnom dôsledku nám aj ušetriť čas.

2) Induktívne postupy: smerom k historickej explanácii a kritike

Ako konštatuje A. Pym, pri dejinách prekladu vychádzame z dokumentov, pretože dokumenty sú to, k čomu máme bezprostredne prístup v knižniciach, a to, čo človek musí produkovať, aby sa pre históriu stal prekladateľom.¹⁶⁶ K dejinám prekladu, t. j. k príčinám a kritike vzniku prekladových javov, sa však iba cez archeologické skúmanie dokumentov nedostaneme. Čo nám teda to, čo sme zatiaľ načrtli skúmaním dokumentov, prezrádza o historickej situácii a možných príčinách prekladových javov?

Na stránkach *Mladej tvorby* už len pri skusmom prezeraní a čítaní vidíme, že v 60. rokoch zároveň s politickým odmäkom rástol záujem aj o americkú kultúru a literatúru. Medzi inými formami literárnych kontaktov mal preklad špeciálne postavenie. Ako naznačujú dobové polemiky, preklad nastupujúca generácia básnikov chápala ako rovnocenný s pôvodnou tvorbou; mladí básnici si často na preklad vyberali moderných básnikov, ktorých poetika do

¹⁶⁶ Ibidem, s. 38.

istej miery konvenovala ich vlastnej. Zo stránok MT však môžeme tiež postrehnúť, že anglistov, ktorí boli jazykovo kompetentní a zároveň mali záujem o literatúru, bolo ešte na začiatku 60. rokov na Slovensku pomerne málo (J. Vilikovský, J. Kot, Z. Bothová).¹⁶⁷ Prekladom z americkej literatúry sa na stránkach MT, samozrejme, nevenovali len oni. Uvedení anglisti však boli najschopnejší vyjadriť sa k otázkam literatúry a aj prekladu (najmä J. Vilikovský). Na stránkach MT nachádzame aj „kritiku prekladu“, a to v rôznych formách, často bez zohľadnenia komparatívneho aspektu.

Z korpusu kníh sa toho bez zreteľa na kontext dozvedáme zdanlivo menej. Z vydavateľských údajov českých a slovenských prekladov zo 60. rokov vyplýva, že vyšli v rôznych vydavateľstvách. Tým sa len potvrdzujú konštatovania viacerých pamätníkov, že aj keď existovala snaha kultúrnej politiky zaviesť tzv. vydavateľskú gesciu, t. j. nariadiť, aby sa vydavateľstvá profilovali na istý druh literatúry (Tatran na klasiku, Slovenský spisovateľ na modernejšiu literatúru; český Odeon na svetovú literatúru a pod.)¹⁶⁸, vydavatelia mali záujem o vydávanie kvalitnej prekladovej literatúry, a to často navidomoči aj nad rámec oficiálne deklarovaného programu.¹⁶⁹ Kým všetky české preklady beatnickej poézie za socializmu pripravil J. Zábrana sám, slovenské preklady realizovali prekladateľské dvojice. Problém prekladateľských dvojíc, pertraktovaný už vtedy sa v rodiacej teórii prekladu¹⁷⁰ a aj v komparatívnej literatúre¹⁷¹, je v tomto prípade závažný fenomén, ktorý pri našom výskume nemôžeme obísť.

Máme knihy, máme časopisy. Z informácií z obsahu a z paratextov doplnených súvisiacimi informáciami z bibliografií a dejín si vieme predstaviť hranice a fungovanie literárnej arény, do ktorej v 60. rokoch vstúpili beatnické preklady. Personifikáciou prekladov akoby sme

¹⁶⁷ Porov. aj konštatovanie J. Vilikovského: „Neskôr som si uvedomil, že tu platila aj iná rovnica: fundovaný záujem o literatúru prejavovali traja anglisti – Jožko Olexa pracoval v *Tatrane*, Jozef Kot v *Mladej tvorbe*, takže som zostával iba ja...“. Vilikovský, J. – Magová, G. Jazyk je najlepší detektor lži. In Romboid, 2013, č. 5-6, s. 10.

¹⁶⁸ Konštatujú to viacerí pamätníci z prvej povojnovej generácie českých prekladateľov: aj keď v Česku existovala snaha, aby sa Odeon (do r. 1965 Státní nakladatelství krásné literatury a umění [SNKLU – I. T.]) sústredil na prekladovú literatúru (mal na to najlepšie ľudské zdroje), v praxi sa mu mnohé iné vydavateľstvá pokúšali „vyfúknuť“ zaujímavé preklady. Porov. rozhovory s bývalými redaktormi Odeonu, napr. Z. Štölbom v publikácii Rubáš, S. et al. Slovo za slovom, 2012.

¹⁶⁹ Paradoxné napríklad je, že české vydavateľstvo Naše vojsko vydávalo množstvo prekladov slovenskej literatúry, ba umožňovalo publikovať začínajúcim slovenským autorom v almanachu Signál. Porov. Charous, E. – Barborík, V. „Aby sme si boli kvit...“. In Romboid, 2012, č. 7, s. 19-25.

¹⁷⁰ Porov. Popovič, A. Prekladateľské dvojice z teoretického hľadiska (In Romboid, 1970, č. 5, s. 26-31), neskôr tiež Teória umeleckého prekladu, 1975, s. 243.

¹⁷¹ J. Felix, ktorý sám pracoval ako člen viacerých prekladateľských dvojíc, sa na margo prekladu Malého testamentu F. Villona vyjadruje o prekladateľovi v jednotnom čísle (aj keď v tiráži je uvedené, že on urobil filologickú interpretáciu a J. Kostra text prebásnil) a zároveň dodáva, že tento preklad je „školou disciplíny pre slovenskú poéziu“. Felix, J. Štúdia o Malom testamente. In Villon, F. Dielo, 1981, s. 20.

však zatvárali oči pred ľuďmi, ktorí tie preklady pripravili. Nezaškodí preto o nich niekoľko poznámok.

Básnik Allen Ginsberg sa 17. februára r. 1965 ocitol na pražskom letisku.¹⁷² V Prahe a v Bratislave sa v podstate hneď zapojil do oficiálneho spoločenského života, no ešte populárnejší bol medzi mladými. Jeho návšteva sa stala legendárnou. 19. marca 1965 Ginsberg odišiel z ČSSR, aby „objavoval socialistický vesmír“ ďalej na východe. Po návrate ho pražskí študenti vyhlásili za Kráľa majálesu, ale po pár dňoch ho štátne orgány vyhostili z krajiny. Vzápätí vyšli v novinách útočné články na Ginsbergovu osobu spolu s kompromitujúcimi citátmi z jeho denníka. Oficiálne sa konštatovalo, že svojou nemorálnosťou a homosexualitou zle vplýval na mládež, spôsobiac vraj u niekoľkých mladíkov asociálne správanie až psychické choroby. Allen Ginsberg sa v ČSSR stal personou non grata a na dlhé roky aj symbolom západného úpadku, symbolom „máničky“ – a tento obraz bol vo verejnosti evokovaný aj v priebehu normalizácie.

V tejto historickej epizóde zohral preklad významné úlohy. V prvom rade, Ginsberg bol v ČSSR verejnosti známy vďaka prekladom, ktoré vychádzali už od r. 1959 a ktoré si medzi mládež našli cestu aj neoficiálnymi kanálmi. Preklad sa pre Ginsberga po príchode do ČSSR stal životne dôležitou formou komunikácie: „prekladatelia“ ho aj osobne predstavovali mnohým mladým a pomáhali organizovať čítania jeho básní (napr. aj v aule UK v Prahe či v bratislavskom Divadle poézie). Preklad sa však v rukách štátnej moci stal prostriedkom na Ginsbergovu diskreditáciu po tom, čo mu agenti ŠtB odcudzili osobný denník a dali si ho preložiť. Podľa slov J. Zábrana, ktorý sa v r. 1973 k prekladu denníka dostal, je text

„strašný, místy komický, místy nesrozumiteľný... ‚úřední‘ překladatel vynechává celé stránky... některé partie parafrázuje a shrnuje... na jednom dvou místech není dokonce vůbec jasné, co je G. text a co převyprávění...“.¹⁷³

Ani tieto nedostatky však evidentne nebránili predstaviteľom režimu preklad použiť až zneužiť.

Pokiaľ ide o ďalších ľudí zainteresovaných v prekladoch beatnickej poézie, za zmienku v súvislosti s Ginsbergovým vyhostením z ČSSR stojí ešte osud prekladov jeho poézie: Zábranov preklad bol vraj v r. 1969 „pozdržen ‚ve výrobě‘ a posléze vyrazen z plánu“¹⁷⁴.

¹⁷² Prípád vyhostenia A. Ginsberga z Československa je predmetom 3. kapitoly.

¹⁷³ Zábrana, J. Celý život, 2001, s. 237.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 422.

Podobný osud stihol aj preklad Ginsberga z pera J. Buzássyho a Z. Hegedúsovej – knižka sa dostala „do štádia stĺpcových korektúr, potom bola zastavená“¹⁷⁵. V tom čase sa už ale pomery v ČSSR normalizovali a naši prekladatelia mali iné starosti.

Ján Buzássy bol posledným šéfredaktorom *Mladej tvorby*: po zrušení časopisu odišiel pracovať ako redaktor do Slovenského spisovateľa. Aj keď naďalej prekladal, rukopis prekladu Ginsberga mohol vyhrabať až po vyše dvadsiatich rokoch. Ján Vilikovský v r. 1970 Slovenského spisovateľa opustil a odišiel učiť preklad na Univerzitu 17. novembra.

Dráhy ďalších dvoch prekladateľov sa vyvíjali trochu viac politicky. V. Mihálik na nejakého Ferlinghettiho v 70. rokoch nemal pri povinnostiach ani pomyslenia: popri iných politických funkciách, ktoré dovtedy zastával (zväz spisovateľov, ÚV KSS a i.), sa 15. 10. 1969 stal aj predsedom Snemovne národov. V 70. rokoch sa v prekladaní orientoval predovšetkým na klasických autorov (z ktorých preložil naozaj úctyhodné množstvo titulov). M. Válek sa od januára 1969 ocitol v kresle ministra kultúry Slovenskej socialistickej republiky. Akokoľvek už dnes hodnotíme Váلكovo rozporuplné účinkovanie v hre mocných počas normalizácie, isté je, že veľký objem povinností mal obrovský vplyv na jeho pôvodnú a prekladovú tvorbu. Kým od konca 50. až do konca 60. rokov Váلكovi vyšlo kvantum časopiseckých a knižných prekladov, v jeho bibliografii zo 70. rokov už nachádzame len zlomok titulov.¹⁷⁶

O vnútornej emigrácii J. Zábranu, o jeho bytostnom stotožňovaní sa s autormi, ktorých prekladal, a nerealizovanom vlastnom literárnom diele sa toho popísalo už dost a nie je to predmetom tejto práce. Napriek tomu nás však bibliografia tohto českého prekladateľa v súvislosti s beatnickou poéziou upozorňuje na jeden dôležitý fakt: preklady beatnikov mu počas normalizácie vychádzali v samizdate. Išlo dokonca o tri tituly: *Poezie Beat Generation* (nedatované), *Allen Ginsberg: Básně* (1981) a takisto *Kvílení a jiné básně* (nedatované).¹⁷⁷ To okrem iného svedčí o tom, že o beatnickú poéziu bol (naďalej) záujem, aj keď mimo oficiálnych kruhov.

Na Slovensku sme sa však k beatnikom vrátili až v r. 1990, keď J. Buzássy oprášil rukopis Ginsberga. V r. 1995 mohol M. Andričík oprávnené hovoriť o bielych miestach v našom

¹⁷⁵ Buzássy, J. Preklady starnú ako mušketieri. In Ginsberg, A. Vytie, 1990, s. 119.

¹⁷⁶ Porov. bibliografiu prekladov M. Váلكa v Hochel, B. – Kopálová, M. Bibliografia prekladov M. Váلكa. In Válek, M. Preklady, 1977, s. 503-508. V 70. rokoch však aj napriek tomu Válek získava cenu Jána Hollého (1970, 1977) a je zapísaný aj na Čestnú listinu H. Ch. Andersena (1978). Porov. Mikula, V. Kalendárium života a diela M. Váلكa. In Válek, M. Básnické dielo, 2005, s. 529-532.

¹⁷⁷ Porov. Svozil, B. Jan ZÁBRANA [online], 2014.

poznaní poézie tejto legendárnej básnickej generácie. Treba tiež dodať, že v tom čase beatnická poézia sensu stricto predstavovala už literárnohistorický jav – z niekdajších rebelov sa stali univerzitní profesori a mladá poézia sa už uberala iným smerom.

BEATNICI A BEATNICKÁ KULTÚRA V *MLADEJ TVORBE*

V tejto časti práce si priblížime generačnú recepciu poézie Beat Generation na stránkach slovenského literárneho časopisu *Mladá tvorba* (ďalej aj „MT“), ktorý vychádzal v období rokov 1956 – 1970. Ako naznačuje už jeho názov, *Mladá tvorba* bol časopis, ktorý mal v literárnom systéme úlohu usmerňovať mladú literatúru a kultúru, mal byť „spisovateľskou liahňou“ a jednotiacou platformou mladej literatúry. V jeho začiatkoch bolo preto silne prítomné politické gesto. Zrejme nielen v dôsledku uvoľňovania politických pomerov, ale aj vďaka emancipačným úsiliam celého literárneho poľa sa začiatkom 60. rokov 20. storočia časopis čoraz viac liberalizoval, jeho pôvodné „služobné úlohy“ sa čoraz viac odsúvali do úzadia, sústredil okolo seba silnú generáciu mladých tvorcov a vytvoril si svojbytný diskurz. Prítomnosť silnej generácie tvorcov (z ktorých viacerí sú aktívni ešte aj dnes) a nadčasovosť niektorých spisovateľských, prekladateľských a žurnalistických výkonov nás oprávňuje súhlasiť s konštatovaním, že *Mladá tvorba* zostáva nadčasovým fenoménom.¹⁷⁸

Delimitácia korpusu, tematické okruhy, periodizácia MT

Ciele výskumu a spôsob výkladu

Ako sme už objasnili v kapitole venovanej metodológii výskumu, časopis *Mladá tvorba* predstavuje katalóg textov rôznych žánrov (od literárnych príspevkov cez preklady, recenzie až po rozličné žurnalistické texty a ich rôzne dobové a autorské aktualizácie) s rôznou tematikou. Dlhodobý výskum tohto katalógu nás presvedčil o tom, že samotný materiál sa „vzpiera“ dôslednej kategorizácii iba z hľadiska textovej kritiky a pragmatiky. Cieľ deduktívne vymedziť korpus textov, ktorý by bol následne podrobený trojstupňovej hierarchickej analýze (úroveň paratextov, textov a kontextov), v tomto prípade nezaručuje jednotu výkladu. Dobové texty sú príliš variabilné, pričom ich variabilita úzko súvisí s historickým kontextom. Pragmatickú analýzu je preto potrebné doplniť historiografickými údajmi a pokúsiť sa ich syntézou dospieť k výkladu.

¹⁷⁸ Pozri podrobnejšie v Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996, 1996.*

Základnú pracovnú definíciu, ktorá určovala, že súčasťou pracovného korpusu je každý text v MT súvisiaci s americkou kultúrou (na základe dnešnej interpretácie a našich znalostí), je potrebné ďalej precizovať dvoma sekundárnymi pracovnými definíciami, ktoré ju doplnia. Rámce takto hierarchizovaných definícií takto predstavujú prototypový model určujúci výber textov do korpusu:

- centrálna definícia: súčasťou korpusu je každý text v MT súvisiaci s americkou kultúrou;
 - periférna definícia 1: súčasťou korpusu je každý metatext¹⁷⁹ spätý s autormi označovanými prijímajúcou kultúrou ako autori Beat Generation;
 - periférna definícia 2: súčasťou korpusu je každý text alebo metatext, v ktorom sa pertraktuje problematika súvisiaca s akoukoľvek interpretáciou fenoménu Beat Generation v cieľovej kultúre.

Tematika textov z *Mladej tvorby* v korpuse vymedzenom uvedenými definíciami je rôznorodá. Vzťahy medzi témami nemožno chápať hierarchicky, ale skôr na báze historickej afiliácie¹⁸⁰:

1. „beatnická kultúra“ v Československu – československá a slovenská apropriácia hodnôt (v chápaní prijímajúcej kultúry) súvisiacich s Beat Generation
2. Beat Generation – preklady a literárne osobitosti

Témy č. 1 a 2 považujeme za centrálnu, pričom, ako uvidíme ďalej, vzťahy medzi nimi nie sú vždy vzťahmi výlučnosti.

Druhá vrstva tém súvisí s obrazom Ameriky na stránkach MT:

3. americká kultúra
4. americká literatúra – preklady a literárne osobitosti

Tretia vrstva tém súvisí so špecifikami básnického prekladu, jeho kritiky a praxeológie:

5. básnický preklad – jeho problémy a osobitosti

¹⁷⁹ Zámerne sa v tomto vymedzení vyhýbame užšiemu druhovému označeniu pojmu „preklad“. Metatext chápeme v intenciách Popovičovej Teórie metatextov.

¹⁸⁰ Porovnaj v tomto zmysle pojem „family resemblance“, známy z tzv. prototypovej teórie, ktorým možno vykladať fenomén prirodzenej a historickej kategorizácie. Porzi. Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things*, 1987.

6. básnický preklad – jeho kritika

Predposledná vrstva tém súvisiacich s beatníkmi na stránkach *Mladej tvorby* zahŕňa témy reflektujúce vnútornú a vonkajšiu dynamiku literárneho poľa v období existencie tohto časopisu:

7. preklad a jeho postavenie v (socialistickej) spoločnosti
8. poézia a jej postavenie v (socialistickej) spoločnosti
9. literatúra a jej postavenie v (socialistickej) spoločnosti

Posledná vrstva tém súvisí so spoločenskou dynamikou 60. rokov 20. storočia:

10. mládež – jej životný štýl a problémy, literatúra a životný štýl mladých

Naznačený výpočet tém má len ilustračnú platnosť. Jednotlivé témy neradno chápať ako výlučné a konečné – ide o komplex navzájom súvisiacich problémov. Nie je ich možné analyzovať oddelene a rovnako nie je možné texty z korpusu redukovať len na súbor desiatich problémových okruhov. Pokiaľ ide o provenienciu tém, v sledovaných článkoch sa nepertraktujú iba témy súvisiace s prekladom, ba nie vždy súvisiace len s literatúrou. Pri ich analýze je preto potrebné uplatniť širšie hľadiská. Výskum obsahovej náplne variabilného materiálu, akým je kultúrny časopis, musí byť komplexný a vo svojej podstate interdisciplinárny.¹⁸¹ Tematické hľadisko preto bude aj v našom ďalšom výklade len jedným z viacerých prístupov k sledovanému materiálu.

Z historického hľadiska nemožno vymedzený korpus *Mladej tvorby* považovať za jediný zdroj relevantných informácií o fenoméne Beat Generation v Československu. Aj keď MT na určitý čas predstavovala jedno z centier postupne sa emancipujúceho literárneho poľa na Slovensku, preceňovaním historickej úlohy časopisu by sme ignorovali faktický stav poľa v sledovanom období. Kontakt so sledovanými materiálmi nás presvedča, že medzi literárnymi časopismi v tej dobe a v danom stave literárneho poľa prebiehala živá komunikácia, snaha zaujať čitateľa, získať si v jeho očiach prestíž. Ignorovať nemožno ani v tej dobe špecifické ekonomické hľadisko.¹⁸² Stránky MT takisto dokumentujú hojný

¹⁸¹ Porov. Popovičovo konštatovanie v črte o dejinnom význame MT, ktoré súhlasí s komplexným historiografickým prístupom k výskumu časopisov. Časopisy by sa podľa neho mali skúmať s ohľadom na všetky odbory, ktorých sa ich obsah dotýka. Popovič, A. Črta o Mladej tvorbe z rokov 1956-1959. In SP 1965, č. 9, s. 35.

¹⁸² Aj literárne časopisy počas socializmu si na seba museli zarábať, preto obsahovali aj reklamy. Vychádzali vo veľkých nákladoch, distribuovali sa do siete novinových stánkov, no rozhodujúce pre ich prežitie bolo množstvo predplatiteľov. Ekonomická súťaž však bola obmedzená tým, že vydavateľstvá (do ich správy patrili

kontakt s českými literárními a kulturními periodikami (z nich nejvýznamnější s ohledem na náš predmet výskumu bolo periodikum *Světová literatura*). Sledovaný korpus budeme preto v našom výklade doplniť o informácie získané z naznačených iných časopiseckých zdrojov.

Časopis ovplyvňujúci literárny život do takej miery, do akej ho ovplyvňovala MT, nemôže byť predmetom histórie iba na základe čítania textov v ňom obsiahnutých. Ján Buzássy, posledný šéfredaktor MT, sa k životu časopisu v jeho vrcholnom období (v tomto prípade v období pred zastavením jeho vydávania) vyjadruje nasledovne:

„V posledných štyroch až piatich rokoch jeho existencie sa tam utvoril taký silný a inšpiratívny tím, ktorý vydával Mladú tvorbu len akosi ľavou rukou popri tom, čím sme žili. [...] Tvorivosť redakcie možno teda nebola iba na vytlačených stranách, ale najmä v tom, čo ostalo.“¹⁸³

Mikrohistória, v tomto prípade informácie k téme získané od pamätníkov¹⁸⁴, musí zákonite tvoriť súčasť výkladu. Pri jej čítaní sa konfrontuje naša dnešná predstava „stavu vecí“, získaná najmä zo štúdia histórie (rôzneho druhu) a dobových dokumentov, s ich pamäťou.¹⁸⁵ Ako naznačuje aj citovaný výrok, „život“ *Mladej tvorby* sa neodohrával len na tlačených stránkach.

S ohľadom na naznačené súvislosti možno teda uzavrieť, že pri pokuse o syntézu (čiže historickú explanáciu) prepojíme analytický systematický trojstupňový výskum s makro- a mikrohistoriografickým naratívom z oblasti dejín sledovaného literárneho poľa a výberovou interpretáciou metatextov v ich konfrontácii s prototextami. Primárnym cieľom je zaradiť a kontextualizovať materiál vhodným spôsobom. Materiál má rôznu výpovednú hĺbku, rozličné žánre, verifikovať ho možno rozličným spôsobom, v rozličnej miere je v ňom prítomné politické gesto.

aj literárne časopisy) nemohli priamo hospodáriť so svojimi výnosmi. Pozri v tomto zmysle návrh D. Kužela, aby sa systém otvoril – Kužel, D. *Marginália*. In MT 1968, č. 8, s. 2. Zodpovednosť za vlastné hospodárenie a závislosť na dotačnej politike štátu dávali štátnym orgánom formálnu i neformálnu moc nad týmto segmentom literárneho poľa. Príkladom uplatnenia ekonomického formálneho zásahu proti „odbojným“ časopisom bolo napríklad zníženie nákladov KŽ, SP a MT začiatkom roka 1957. Oficiálnym dôvodom bol vraj údajný nedostatok papiera. Porov. Marušiak, J. *Slovenská literatúra a moc*, 2001, s. 36 a nasl. Náklad MT sa potom zvýšil v r. 1961.

¹⁸³ Rozhovor s Jánom Buzássym. Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996, s. 23.

¹⁸⁴ Materiál tohto druhu je mimoriadne žánrovo rôznorodý (v škále od memoárov cez knihy rozhovorov) je dnes dobre dostupný. Porov. zoznam použitej literatúry práce.

¹⁸⁵ Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996, s. 5.

Výklad kombinuje chronologické hľadisko so žánrovým a tematickým hľadiskom. Tento postup sa nám v historiografických prácach, pokúšajúcich sa o historickú explanáciu, vidí vhodnejší, aj keď existuje riziko manipulácie s dátami.¹⁸⁶ Pre zvýšenie hodnovernosti záverov v použitých zdrojoch tejto práce uvádzame bibliografiu všetkých diskutovaných článkov z MT, ktoré sme zaradili do analyzovaného korpusu.

Periodizácia *Mladej tvorby*

Periodizačné medzníky samy osebe chápeme ako pokusy o historiografickú syntézu. Na to, aby mali dostatočnú orientačnú platnosť a boli účelné, je potrebné integrovať do ich priemetu na časovú os čo najviac relevantných historických okolností. V tejto súvislosti spomeňme niekoľko relevantných okolností, na základe ktorých možno periodizovať vývin časopisu *Mladá tvorba*. Pre „život“ tohto časopisu predkladáme nasledujúcu periodizáciu:

1. obdobie rokov 1956 – 1959
2. obdobie rokov 1960 – 1963
3. obdobie rokov 1964 – 1970

Charakteristikám jednotlivých období sa budeme podrobnejšie venovať ďalej; teraz zdôvodníme výber jednotlivých medzníkov. Výber periodizačných medzníkov zhodnocuje analýzu P. Darovca a V. Barboríka, ktorí si všímali vývin úvodníkov v MT.¹⁸⁷ Podľa týchto bádateľov historický prierez úvodníkmi MT odhaľuje, že sa v nich miešali a zrážali tri jazyky: jazyk časopisu, jazyk ideológie a jazyk „života samého“. Možno tvrdiť – a naznačujú to aj ich rozhovory s pamätníkmi – že úvodník bol ako exponované miesto (de facto určené na deklaratórne rečové akty) často využívaný na submisívne prejavy zdanlivo konvenujúce dobovej ideológii. Aj z našich materiálov vyplýva, že bol často miestom sociálnej

¹⁸⁶ Práce nefunkčne analyzujúce obsah literárnych časopisov iba v chronologickom slede sa často menia iba na zhluk komentárov k jednotlivým článkom. Porov. Lauček, A. Slovenské pohľady v službe totalitnej moci I., 2013. Samozrejme, inú funkciu majú anotované bibliografie – porov. napr. bakalárske práce D. Pričšovej a L. Varačkovej (obe 2016). Celkovo však možno povedať, že zohľadnením iba chronologického hľadiska by sme sa neposunuli z oblasti „prípravných prác k dejinám prekladateľstva“, ako ich definuje A. Popovič. Pozri Popovič, A. Dejiny prekladu [heslo]. In Originál/preklad, 1983, s. 270.

¹⁸⁷ Porov. ich esej „Z reči do reči“, Darovec, P. – Barborík, V. Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996, 1996, s. 29-38.

„kamoufláže“¹⁸⁸, servilných povinných zdravíc ku komunistickým sviatkom a i.¹⁸⁹. Inokedy zase jeho autori hojne pracovali s podtextom, iróniou či alegóriou.¹⁹⁰ Vo vrcholnom období časopisu (v druhej polovici 60. rokov) v podpísaných úvodníkoch nachádzame aj veľmi polemické a priame narážky nielen na dianie v literatúre, ale aj v spoločnosti.¹⁹¹ Úvodník predstavuje „hlas časopisu“¹⁹², miesto, ktoré je tradične vyhradené redakcii – nie je to text zvonka, nie je v ňom voluntarizmus autorského gesta, lebo hovorí za organizáciu. Práve preto je vhodné zmeny v „jazyku“ úvodníkov dávať do súvislosti so zmenami redakčných koncepcií v dialógu s mocou.

Rok 1956, kedy sa začala vydávať MT, sa v makrohistorických súvislostiach strednej Európy zapísal do dejín ako rok tzv. odhalenia kultu osobnosti J. V. Stalina, ktoré zatriaslo režimami satelitných štátov v celej sfére geopolitického vplyvu ZSSR. V tom istom roku sa odohrali protesty v Poľsku a revolúcia v Maďarsku. V politickom živote vtedajšieho Československa sa zdanlivo nedialo nič. Na „pád kultu“ však veľmi skoro reagovali československí spisovatelia a československá mládež. Kultúrno-politickou „udalosťou roka“ v Československu bol II. zjazd Zväzu československých spisovateľov¹⁹³ (ďalej aj „ZČSS“), na ktorom sa spisovatelia viac či menej otvorene postavili mocenskému diktátu KSČ a „schematizovaniu“ kultúry pod jednotným šíkom sočrealizmu.¹⁹⁴ Aj keď mnohé z najnaliehavejších požiadaviek zjazdu zostávali nenaplnené alebo boli naplnené len čiastočne (slobodnejšia diskusia sa objavila len v literárnych časopisoch) a obdobie relatívne

¹⁸⁸ Porov. zaujímavé vyjadrenie J. Buzássyho: „Najmä v prvých ročníkoch Mladej tvorby sa kompromis s dobou vybavil nejakým úvodníkom, ktorý šéfredaktor vždy zadovážal od niekoho, kto bol takpovediac ideovo nesporný.“ Rozhovor s Jánom Buzássym. Ibidem, s. 25.

¹⁸⁹ Napr. Ferko, M. Sovietsky človek, 1956, č. 3, s. 81; Koyš, P. Druhá osudová – februárová, 1960, č. 2, s. 42-43; Daniš, J. Pred slávnym výročím, 1961, č. 1, s. 1-2 a mnohé iné. Pred rokom 1964 boli zdravice a takéto príležitostné úvodníky samozrejmosťou.

¹⁹⁰ S alegóriou sú späté úvodníky zo sérií Symposion (roč. 1969) a Dekameron (roč. 1970). Symposion sú štylizované ako dialogické epizódky z antiky, v ktorých slávne osobnosti antického Grécka (Sokrates, Solón, Sapfo a pod.) hovoria príbehy o moci a cnostiach, ako je múdrosť, sila a spravodlivosť. Nie je ťažké čítať ich na pozadí skepsy z nastupujúcej normalizácie. Úvodníky Dekameron sú zas štylizované ako bocacciiovské rozprávania príbehov na potešenie, povzbudenie a poučenie v pekných i ťažkých časoch.

¹⁹¹ Ide najmä o rôznorodé úvodníky zo série Marginálie, ktoré sa objavujú v roč. 1966 a 1968 miesto klasických úvodníkov. Darovec a Barborík ich podľa toho, na čo reagujú, rozdeľujú do troch skupín: po prvé, reakcie časopisu na „podnety zvonku“; po druhé, články o vzťahu literatúry k spoločnosti a politike a články o aktuálnom dianí v literatúre; po tretie, vyjadrenia k aktuálnym spoločenským témam. Pozri „Z reči do reči“. Darovec, P. – Barborík, V. Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996, 1996, s. 37.

¹⁹² Azda preto sa redakcia vo vôbec prvom čísle prihovára čitateľskej verejnosti v 1. os. singuláru. Porov. Miesto manifestu. In MT 1956, č. 1, s. 1-2.

¹⁹³ Zväz československých spisovateľov bol v tom čase ešte organizovaný podľa sovietskeho vzoru, čo znamená, že mal priame napojenie na stranícky aparát a nevidanú kontrolu nad inštitúciami literárneho života. Hneď po svojom založení v marci 1949 Zväz viedol kampane proti niektorým tvorcom a zo svojej moci existencne ohrozoval iných. Porov. Bláhová, K. Svaz československých spisovateľů, 2011 [online].

¹⁹⁴ Porovnaj napr. kritické diskusné príspevky F. Hrubína či J. Seiferta. In Z dějin českého myšlení o literatuře 2, 2002, s. 432-443.

„neokrojovanej“ literatúry trvalo len krátko¹⁹⁵, niektoré z výsledkov zjazdu zakotvených v jeho rezolúcii sa podarilo zachovať. Okrem iného v tejto rezolúcii figurovala aj požiadavka, „aby sa hľadali lepšie a pružnejšie formy starostlivosti o nové talenty“.¹⁹⁶ Výsledkom akceptácie tejto požiadavky bol aj vznik „mesačníka pre literatúru a umenie“¹⁹⁷ *Mladá tvorba* na jeseň 1956.¹⁹⁸

Česká literárna historiografia uvádza, že obdobie pozjazdového „uvoľnenia“ definitívne spečatila mimoriadna konferencia ZČSS v marci 1959, ktorá odštartovala sériu personálnych opatrení a zmien v edičných plánoch vydavateľstiev. Boli tiež zrušené literárne časopisy *Květen* a *Nový život*.¹⁹⁹ Represie v tomto období zasiahli MT už po januári 1959²⁰⁰, no zásah proti slovenským časopisom bol zo strany KSS uskutočnený skôr, dokonca už na prelome r. 1956/57, kedy sa zintenzívnila činnosť Správy tlačového dozoru a následne sa pristúpilo aj k ekonomickým represáliám proti časopisom.²⁰¹ Zásah proti MT v roku 1959 bol však ešte závažnejší. Už súčasníci chápali, že výrazne narušoval sľubnú konjunktúru slobodnejšieho umeleckého gesta, signalizovanú najmä predchádzajúcim ročníkom.²⁰² Možno preto súhlasiť s A. Popovičom, ktorý sa nazdáva, že práve rok 1959 výrazne narušil sľubnú kryštalizáciu autorských poetík a zmenil ráz časopisu.²⁰³

Rok 1960 prináša do časopisu *Mladá tvorba* výrazné zmeny v proklamovanej filozofii tvorby, obmenu žánrov. Vo všeobecnosti tiež badať menšiu vôľu presadzovať experiment v próze a aj v etike literárnej kritiky badať väčšiu rozdrobenosť. Vo všeobecnosti možno

¹⁹⁵ Česká literárna historiografia uvádza, že pozjazdové „uvoľnenie“ definitívne spečatila mimoriadna konferencia ZČSS, ktorá odštartovala sériu personálnych opatrení, zmien v edičných plánoch vydavateľstiev. Boli tiež zrušené literárne časopisy *Květen* a *Nový život*. Pozri Bláhová, K. Svaz československých spisovateľů, 2011 [online]. Represie po mimoriadnej konferencii zasiahli v r. 1959 aj MT, no zásah proti slovenským časopisom bol zo strany KSS uskutočnený už skôr, dokonca na prelome r. 1956/57, kedy sa zintenzívnila činnosť Správy tlačového dozoru a následne sa pristúpilo aj k ekonomickým represáliám proti časopisom. Porov. Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc, 2001, s. 32-35.

¹⁹⁶ Rezolúcia II. sjazdu čs. spisovateľov. In KŽ 1956, č. 18, s. 1.

¹⁹⁷ Taký bol podtitul časopisu, keď vychádzali jeho vôbec prvé čísla. V ďalších ročníkoch sa podtitul časopisu menil.

¹⁹⁸ Okolnosti vzniku boli komplexnejšie a, ako uvidíme, figuruje medzi nimi aj problém tzv. zapĺňania bielych miest v poznaní svetovej literatúry. Bližšie sa im budeme venovať s ohľadom na koncepciu MT v čase jej vzniku.

¹⁹⁹ Pozri Bláhová, K. Svaz československých spisovateľů (1), 2011 [online].

²⁰⁰ Kampaň proti MT sa začala výhradou voči časopisu publikovanou v straníckom periodiku Pravda 30. 1. 1959.

²⁰¹ Porov. Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc, 2001, s. 32-35.

²⁰² V roč. 1958 v MT s (relatívne celistvým) básnickým a prekladateľským programom výrazne vystúpili básnici tzv. Trnavskej skupiny (L. Feldek, J. Stacho, J. Ondruš, J. Mihalkovič). O tomto vystúpení budeme ešte hovoriť.

²⁰³ Popovič bez okolkov píše: „Vývinový zlom z r. 1959 narušil organický vývin a v jej koncepcii [koncepcii MT – I. T.] sa pociťuje strata programu.“ Popovič, A. Črta o Mladej tvorbe z rokov 1956-1959. In SP 1965, č. 9, s. 39.

spolu s V. Žemberovou konštatovať, že od r. 1960 sa na stránkach časopisu vo väčšej miere presadzuje spoločenská objednávka.²⁰⁴ V r. 1960 z vedenia redakcie MT odchádza M. Ferko a jeho miesto preberá P. Koyš.

Rok 1963 je opäť rokom spisovateľského zjazdu²⁰⁵, ktorého výsledky znovu priniesli isté uvoľnenie pomerov v literatúre. Hĺbka zmien, ktoré od nasledujúceho ročníka (1964) badať v úvodníkoch²⁰⁶ a vlastne aj v obsahu, nás oprávňuje chápať tento ročník ako začiatok nového obdobia. Ako konštatujú Darovec s Barboríkom, od r. 1964 „spôsob artikulácie už nepripomína jazyk zjazdových uznesení. Hovorí sa osobnejšie, donedávna jednoznačné sa problematizuje, nespochybniteľný spôsob reči je podrobený irónii“.²⁰⁷ Rokom 1964 MT vstupuje do svojho vrcholného obdobia. Určenie posledného periodizačného medzníka „fatálne“ ovplyvňujú politické udalosti – v r. 1970 je rozhodnutím Zväzu slovenských spisovateľov (ďalej aj „ZSS“) činnosť časopisu *Mladá tvorba* zastavená.²⁰⁸

Okolnosti vzniku *Mladej tvorby*: raná koncepcia časopisu

Časopis *Mladá tvorba* vznikol vďaka snahám „zdola“, žiadostiam krúžkov mladých spisovateľov z celého Slovenska a dopytu mladých²⁰⁹, ale aj ústupkom „zhora“ súvisiacim najmä s dočasným politickým odmäkom vo vzťahu k spisovateľom po odhalení kultu osobnosti. Spomenúť treba aj občiansku odvahu a prezieravosť niektorých predstaviteľov ZSS a vtedajšieho Povereníctva školstva a kultúry.²¹⁰ Vznik MT a s ním súvisiace ústupky mladým spisovateľom možno chápať aj ako istú snahu režimu o uvoľnenie napätia medzi nespokojnou vysokoškolskou mládežou.

Aj keď sa v slovenskej literárnej historiografii ustálil názor, že vznik slovenského literárneho časopisu pre mladých bol priamym dôsledkom rezolúcie II. zjazdu ZČSS²¹¹, je to

²⁰⁴ Žemberová, V. *Mladá tvorba v súvislostiach*, s. 65-66.

²⁰⁵ III. zjazd ZČSS sa konal 22. – 24. 5. 1963

²⁰⁶ Pozri ironický redakčný úvodník Manifest účastníkov atentátu (in MT 1964, č. 2, s. 1) a porovnaj ho so servilnými sebakritickými úvodníkmi z predchádzajúceho obdobia.

²⁰⁷ „Z reči do reči“. Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996, s. 36.

²⁰⁸ Bližšie k okolnostiam zastavenia MT pozri vyjadrenia pamätníkov (najmä M. Ferka a J. Buzássyho) v už spomínanej práci P. Darovca a V. Barboríka.

²⁰⁹ Pozri vyjadrenia prekladateľa J. Kota, člena bratislavského Krúžku mladých autorov a neskoršieho redaktora MT (s. 6-7), vyjadrenia neskoršieho spolupracovníka MT K. Földváriho (s. 12-13) a vyjadrenia 1. šéfredaktora MT M. Ferka (s. 16-17) in Darovec, P. – Barborík, V. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996.

²¹⁰ Pozri tiež už citovaný fragment zo spomienok M. Ferka, kde si spomína aj na veľmi konkrétny a osobný prejav benevolencie moci, ktorý pomohol financovať založenie MT.

²¹¹ Naposledy aj v najnovšom vydaní *Dejín slovenskej literatúry II.*

zjednodušujúci výklad. Slovenskí spisovatelia a prekladatelia (ktorí boli vtedy súčasťou ZSS) zúčastňujúci sa pražského zjazdu si uvedomovali, že na celorepublikovom zjazde nebol adekvátny priestor, a že teda „[b]udeme si musieť vyriešiť naše veci“²¹² na vlastnom stretnutí ZSS. Napriek tomu však na pražskom zjazde slovenskí spisovatelia neboli ako stážisti. Z ich vystúpení sa možno s ohľadom na tému tejto práce zamerať na dva momenty.

V hlavnej sekcii zjazdu vystúpila s príspevkom *Zvýšiť majstrovstvo prekladu umeleckej literatúry* prekladateľka Zora Jesenská.²¹³ Vo svojom príspevku, ktorý je z dnešného hľadiska preplnený neprímeraným množstvom dobových floskúl a prekvapí v ňom aj ostentatívny dôraz na akceptovanie tzv. princípu straníckosti literatúry pri prekladoch, hovorila Jesenská okrem iného aj o korpusoch českej a slovenskej prekladovej literatúry. Porovnávala prax a kvalitu prekladania v medzivojnovom období a v súčasnosti, kde upozornila na zlepšenia v oblasti kvality prekladania i redigovania prekladov. Pod zdanlivou konformnosťou jej vyjadrení najmä v prvej časti príspevku²¹⁴ nájdeme aj náznaky kritiky vtedajšej prekladovej politiky. Okrem mnohého iného upozorňuje Z. Jesenská na to, že v ostatnom čase panovalo v Československu „byrokraticky pohodlné stanovisko“ k výberu autorov a diel na preklad, čiže výber diel na preklad nebol systematický a koncepčný. To sa, samozrejme, odzrkadlilo nielen na prekladoch zo sovietskej literatúry²¹⁵, ale aj vo vzťahu k literárnej tvorbe pochádzajúcej zo Západu. Tu teda zjavne upozorňuje na ideologickú manipuláciu podoby prekladového korpusu:

„Vo vzťahu k západným literatúram sa zasa príliš zužoval výber na tých, ktorí sa hlásia k nášmu svetonázoru. Nevedeli sme a nevedelo sa, čo so spisovateľmi kritickými síce voči buržoázii, ale predsa ešte nie úplne vymanenými z jej zajatia, čiže nevedelo sa, čo s literatúrou dnešného kritického realizmu, ktorý na západe ešte prirodzene existuje,

²¹² Lazarová, K. [V diskusii sa nehovorilo...]. In *KŽ* 1956, č. 19, s. 4.

²¹³ Jesenská, Z. *Zvýšiť majstrovstvo prekladu umeleckej literatúry*. In *KŽ* 1956, č. 18, s. 4-6.

²¹⁴ Zo súčasného čítania sa zdá, akoby bol Jesenskej referát rozdelený na dve časti: v prvej sa dobovo konformným spôsobom vyjadruje k prekladateľskej politike (prekladový korpus, edičná politika, globálna kvalita prekladov poézie a prózy a pod.), v druhej glosuje vlastnú prekladateľskú problematiku, všímajúc si vzťah vernosti („realistický preklad“) a voľnosti („prekladateľská svojvôľa“), naznačuje základné rámce uvažovania o kultúre v preklade, venuje sa aj otázkam jazyka v preklade (kde tak, aby sa to hodilo pre jej funkčné chápanie jazyka argumentuje aj s tzv. Stalinovými staťami o lingvistike) či hovorí o potrebe odbornej a dobre rozšírenej kritiky prekladu. Pozri Jesenská, Z. *Ibidem*.

²¹⁵ Za zmienku stojí, že Jesenská upozorňuje, že by sme sa v Československu nemali obávať vydávania aj takých slovenských diel, ktoré sú priamo v ZSSR kritizované. Ako naznačujú dejiny prekladov zo sovietskej literatúry a aj jej neskoršia prekladateľská prax, na Slovensku sa tento trend v 60. rokoch skutočne etabloval. Porov. heslá venované významným prekladateľom-rusistom v *Slovníku prekladateľov umeleckej literatúry – 20. storočie*, 2015; príp. v Kusá, M. *Literárny život. Literárne dianie. Literárny proces*, 1997.

ako ešte nedávno prirodzene existoval aj u nás. [...] ... ba zabúdali sme aj na komunistov ak nepísali priamo o triednom boji...“²¹⁶

Jesenská konštatuje, že v dôsledku ignorovania západnej literárnej a kultúrnej produkcie vzniká u nás stav nedostatočnej alebo dokonca úplne absentujúcej informovanosti o týchto literatúrach a kultúrach. Obmedzujú sa tak podľa nej možnosti „veľkých ideových diskusií, ktoré sa predsa môžu rozhrmieť aj okolo preložených diel“. Argumenty, že so Západom možno pri recepcii viesť veľké ideové diskusie či k nemu a jeho literatúram možno pri recepcii literatúry pristupovať bojovne, treba považovať za diskurzívne „mimikry“. Argumenty tohto typu nachádzame od konca 50. rokov do polovice 60. rokov pri mnohých obhajobách vydání západných autorov.²¹⁷ Tieto argumenty možno považovať za súčasť apologetiky prekladu v období socializmu. Ako uvidíme, takáto apologetika sa uplatnila aj pri recepcii autorov Beat Generation.

Vo svojom príspevku Jesenská tiež s ohľadom na redakčnú prax prekladu kritizuje prílišnú typizáciu vydavateľských domov, ktorá podľa nej vedie k ich monopolizácii byrokratmi, čo málo dbajú o umelecké hodnoty sprostredkované prekladom. Monopolizácia a centralizácia vydavateľstiev je jednou z najzreteľnejších črt slovenského prekladového priestoru v období socializmu.

Vo všeobecnosti možno vystúpenie Zory Jesenskej na II. zjazde ZČSS – akokoľvek opatrné a ideologicky konformné sa môže dnes zdať – považovať za signál zmeny kurzu v kultúrnej praxi prekladu. Umelecký preklad bude po r. 1956 až do r. 1970, ako uvidíme aj na príklade prekladov beatnickej poézie, sledovať vlastný kurz a čoraz viac sa aspoň v periférnych publikačných priestoroch (napr. literárnych časopisoch, na scénach tzv. divadielok poézie a pod.) osamostatňovať spod diktátu komunistickej kultúrnej politiky.

Druhé významné vystúpenie zo strany slovenských spisovateľov na II. zjazde, ktoré s ohľadom na našu tému stojí za zmienku, nepýtalo na seba na prvý pohľad toľko pozornosti, keďže sa s ním jeho autorka prihlásila iba v rámci zjazdovej diskusie. Spisovateľka a prekladateľka Katarína Lazarová, ktorá bola v tej dobe aj laureátkou Štátnej ceny K. Gottwalda, bola podľa všetkého prvou autorkou v Československu, ktorá verejne upozornila

²¹⁶ Jesenská, Z. Zvýšiť majstrovstvo prekladu umeleckej literatúry. In KŽ 1956, č. 18, s. 4.

²¹⁷ Porovnaj napríklad analýzu Škvoreckého štúdie o Hemingwayovi v 5. čísle Světové literatury z r. 1956, kde verbálnym a názorovým instrumentárom marxistickej literárnej kritiky obhajuje české vydanie diela Starec a more. Interpretáciu štúdie pozri v. Semínová, Z. Počátky časopisu Světová literatura a angloameričtí autoři. In Souvislosti, 2003, č. 1-2 [online].

na existenciu cenzúry.²¹⁸ Lazarová konštatuje, že tlačový dozor bol v decembri 1953 ustanovený aj pre oblasť krásnej literatúry a stal sa tak jednou z príčin ďalekosiahlej morálnej diskreditácie spisovateľov v 50. rokoch. Ako totiž hovorí, cenzúra má vážnejšie dôsledky:

„Nejde len o to, že ľudia, ktorí s literatúrou nemajú nič spoločného, zasahovali do našich diel, ale ide o pocit, že nado mnou musí byť dozor, teda, že som nespoľahlivá.“²¹⁹

Hoci Lazarová verí, že najvyšší predstavitelia štátu o tomto rozšírení cenzúry nevedeli, a vždy sa drží svojho komunistického presvedčenia, vo svojich vyjadreniach je mimoriadne kritická. Upozorňuje napríklad aj na kádrovanie tvorivých pracovníkov spojené s antiintelektuálnymi náladami, ktoré panovali vo vtedajšej spoločnosti:

„Nastala smiešna a tragická situácia, keď sa každý, kto nemal aspoň jedného rodiča negramotného a nebol aspoň zo 16-člennej rodiny, považoval za podozrivého.“²²⁰

Spomína aj perzekúcie a prenasledovanie inteligencie pred r. 1954 (napr. aj akciu B), pričom dodáva, že v tom čase spisovatelia nevystúpili na podporu kolegov, ale ďalej písali budovateľskú literatúru, ktorej antagonistami boli vždy príslušníci inteligencie „alebo aspoň vysokoškooláci“. Je pritom podľa nej zrejmé, že na Slovensku väčšina inteligencie (podľa jej vyjadrení 95%) pochádza z robotníckych a roľníckych rodín.

Lazarovej vystúpenie zvyrazňuje niekoľko podstatných historických momentov, ktoré súvisia s fenoménom časopisu *Mladá tvorba* a aj s podobami slovenského prekladania a prekladu americkej literatúry. V prvom rade, Lazarová preukázala neobyčajnú občiansku odvalu v tom, že upozornila na škodlivý vplyv cenzúry²²¹; v druhom rade jej ostrá kritika naznačuje morálnu diskreditáciu spisovateľov, ktorá sa stane jedným z predmetov generačného rozporu medzi staršou a mladšou generáciou literátov; napokon treba podčiarknuť, že Lazarová sa ostro stavia proti akémukoľvek „biľagovaniu“²²² intelektuálov,

²¹⁸ S týmto konštatovaním prichádza J. Marušiak v *Slovenská literatúra a moc*, 2001, s. 15-17. Náš výskum jeho tvrdenie potvrdzuje.

²¹⁹ Lazarová, K. [V diskusii sa nehovorilo...]. In *KŽ* 1956, č. 19, s. 3.

²²⁰ Lazarová, K. *Ibidem*.

²²¹ Za zmienku ale stojí, že sa priamo vo svojom príspevku zmieňuje aj o tom, že ju o svojej podpore pri kritizovaní nezdravých javov v spisovateľskom živote podporil sám V. Široký.

²²² Metafora L. Mňačka, ktorú použil vo svojom známom zmierlivom článku o bratislavských študentských protestoch. Porov. Mňačko, L. *Nebiľagujme inteligenciu!*. In *KŽ*, 1956, č. 22, s. 6.

a to v dobe, keď sa zo strany staršieho dogmatického vedenia štátostrany ešte vždy podporovali spoločenské nálady proti intelektuálom a keď stagnovali reformy v školstve.²²³

Rezolúcia II. zjazdu ZČSS sa nesie v zmierlivejšom duchu. Aj keď konštatuje oprávnenosť kritiky vyslovenej v hlavných zjazdových referátoch, bremeno omylov jednoznačne prechádza na individuálnych spisovateľov, a nie – ako opatrne naznačovali samotní spisovatelia – na represívny štátny aparát. Rezolúcia uzatvára kritické diskusie sériou známych a v sledovanom období často opakovaných floskúl o nedostatočnej bojovnosti literatúry a o jej straníckosti. Rezolúcia paradoxne obracia aj kritiku dogmatizmu a nedostatočnej kvality schematickej budovateľskej literatúry 50. rokov, keď konštatuje, že literárne nedostatky „súvisia bezprostredne so stagnáciou našej celej ideologickej práce“²²⁴. V podtexte takéhoto vyjadrenia nie je ťažké čítať, že literatúra sa ešte vždy chápe v marxisticko-leninskej interpretácii ako súčasť ideológie, čiže sa zdôrazňuje jej výchovná a indoktrinačná funkcia.

Pokiaľ ide o úlohy, ktoré si nové vedenie ZČSS v rezolúcii vyslovuje, tie možno zhrnúť do nasledujúcich bodov.²²⁵ Žiada sa odstránenie byrokracie a zjednodušenie práce vo zväze spisovateľov. Prioritou by malo byť nezaťažovať spisovateľov činnosťou, ktorá by „nahradzovala činnosť osvetových orgánov“. Veľmi podstatnou sa v tejto súvislosti javí aj požiadavka na úpravu vedenia spisovateľských zväzov – žiada sa, aby rozhodovanie o spisovateľských problémoch mal na starosti širší stavovský okruh zodpovedných spisovateľov. Podľa prijatej rezolúcie je pre ZČSS dôležité aj udržiavanie kontaktov s inými umeleckými zväzmi a podpora literatúry národnostných menšín.

Vo vzťahu k literárnej tvorbe ideologicky oklieštená rezolúcia predsa len vyslovuje dôležité požiadavky. Vo vzťahu k mladým autorom žiada, „aby sa hľadali lepšie a pružnejšie formy starostlivosti o nové talenty“, pričom sa priama realizácia oných foriem prenecháva na starosti nižším výkonným zložkám zväzu. V rezolúcii sa tiež dočítame o potrebe lepšieho vzájomného poznania českej a slovenskej literatúry. Vo vzťahu k prekladu a poznaniu cudzích literatúr v rezolúcii odznieva jasná požiadavka, že literatúra by sa mala zoznamovať s inonárodnými podnetmi. Na prvé miesto sa ešte vždy kladie sovietska literatúra, ale

²²³ O diskusii o stave školstva na stránkach KŽ a jej následnom potlačení dogmatickým vedením KSS na popud Novotného pražského vedenia pozri bližšie Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc, 2001, s. 22 a nasl.

²²⁴ Rezolúcia II. sjazdu čs. spisovateľov. In KŽ 1956, č. 18, s. 1.

²²⁵ Porovnaj Rezolúcia II. sjazdu čs. spisovateľov. In KŽ 1956, č. 18, s. 1.

činníci deklarujú, že si odteraz chcú všímať „s väčšou pozornosťou všetky podnety kultúry svetovej“.²²⁶

S cieľom naplniť túto požiadavku vzniká v r. 1956 po zjazde ZČSS český prekladateľský magazín *Světová literatura* (ďalej aj „SL“).²²⁷ S ohľadom na tému tejto práce a teraz diskutované okolnosti vzniku MT (ktorá, pripomíname, vznikla v tom istom roku) možno upozorniť na niekoľko historicky relevantných osobitostí SL:

- a) Časopis *Světová literatura* sa prioritne zameriaval na prekladanie zahraničnej literatúry a na informovanie o nej.

V porovnaní s touto úzkou špecializáciou bola *Mladá tvorba* skôr časopisom „pre všetko“, pričom preklad sa v nej aj s ohľadom na „sanitárne“ funkcie pre mladú literatúru, ktoré mala plniť, nemohol ani zďaleka vyskytovať v dostatočnej miere. MT v období r. 1956 – 1965 ani napriek často deklarovanej a diskutovanej komplementarite českej a slovenskej literatúry²²⁸ nechápe českú SL ako komplementárny časopis (ako napr. v prípade *Května*). Na stránkach MT sa zmienky o SL objavujú až v „ostentatívne“ minimálnom množstve.²²⁹ V porovnaní s tým možno konštatovať, že slovenskú *Revue svetovej literatúry* (ďalej aj „RSL“, vznikla r. 1965) MT chápala ako komplementárny časopis. Redakcia MT sa dosť skoro rozhodla prehodnotiť svoj prístup k prekladom, pretože sa nazdávala, že konečne vznikol časopis,

²²⁶ Všetky citované a parafrázované segmenty vyberáme z už citovaného textu rezolúcie publikovanej v KŽ.

²²⁷ Okolnosti vzniku tohto časopisu sú – podobne ako v prípade MT – komplexnejšie: o vznik SL sa dlhoročnou prácou pričínal jej prvý šéfredaktor J. Rezáč; zanedbateľné nie sú ani čoraz viac rezonujúce hlasy 1. českej generácie univerzitne vzdelaných prekladateľov, ktorá v tomto období vstupovala do praxe; do úvahy treba brať aj veľký symbolický a vedomostný kapitál sústredený už v tom čase v Státnom nakladateľstve krásnej literatúry, hudby a umění (neskorší Odeon), ktoré SL vydávalo. Aj v prípade SL sa ukazuje, že moc spravila len nutný ústupok. Podrobnejšie k okolnostiam vzniku pozri 3. číslo SL v r. 1968, príp. rozhovory s pamätníkmi v publikácii *Slovo za slovom*, 2012; resp. Semínová, Z. Počátky časopisu *Světová literatura* a angloameričtí autoři. In *Souvislosti*, 2003, č. 1-2 [online].

²²⁸ Pojem komplementarita ani v tejto práci, ani v historickom zmysle nemožno chápať priamočiaro ako demarkáciu českých a slovenských „prekladateľských záujmových sfér“, ale skôr ho možno modelovať ako napätie v prekladateľských politikách, čitateľských preferenciách a na rovine komparácie konkrétnych prekladateľských výkonov. Tento pojem treba dávať do súvislosti s pojmi, ako sú napr. vyplňanie bielych miest, preklad z druhej ruky, generačný preklad, oneskorenosť prekladu a pod. V tejto súvislosti porovnaj, ako česko-slovenské vzťahy v dejinách prekladu chápe K. Bednářová vo svojich *Dejinách umeleckého prekladu na Slovensku* 1, 2013, s. 59-69. Z dobového hľadiska možno upozorniť na zaujímavú diskusiu o česko-slovenskom prekladaní na stránkach SP v r. 1961, ktorá podľa všetkého podnietila aj vnútroliterárny preklad poézie P. O. Hviezdoslava.

²²⁹ Prvá správa o SL sa v MT objavila v r. 1957, pričom sa v nej konštatovala potreba obdobného časopisu aj pre slovenskú literatúru. Porov. návrat k tomuto článku v MT 1965, č. 2, s. 52. Ďalej porov. napr. Mináčovo kritické vyjadrenie na adresu autorov, ktorých svetovosť sa podľa neho meria tým, čo v poslednom čase vychádza vo Světovej literatúre. Mináč, V. O modernosti, svetovosti a iných veciach. In MT 1958, č. 4, s. 1; príp. kritický článok *Posledné čísla Světovej literatúry* (in MT 1963, č. 2), v ktorom sa uvádza, že SL v poslednom čase publikuje iba preklady zo svojho domovského vydavateľstva. Viac článkov o SP v MT nenachádzame.

ktorý zabezpečuje pravidelné a systematické informácie o zahraničnej literatúre – „a tým sa slovenské literárne časopisy aj trochu odbremenili od povinnosti informovať“²³⁰. Od vzniku RSL sa *Mladá tvorba* rozhodla venovať väčší priestor prekladom navrhovaným prekladateľmi, pričom by sa už nebral celkom ohľad na proporcionálnosť jazykov.

Výsledky tu prezentovaného výskumu venovaného prekladom beatnickej poézie na Slovensku však dokazujú, že minimálne v prípade týchto textov (a kultúrnych stereotypov s nimi súvisiacich) možno konštatovať, že recepcia českých (najmä časopiseckých) prekladov zohrala významnú úlohu. Tieto okolnosti budeme reflektovať na príslušnom mieste ďalej v práci. Tento záver súvisí aj s nasledujúcim špecifikom SL.

- b) *Světová literatura* mala taký vysoký náklad, že postupom času rozhodne nebol problém dostať sa k nej na Slovensku.

Podobne ako pri iných dobových literárnych a kultúrnych periodikách v období socializmu, aj SL vychádzala v (dnes) neuveriteľne vysokých nákladoch. Už v prvom roku jej vydávania náklad zrástol zo 4000 výtlačkov na 6000 a v nasledujúcom ročníku sa ešte zdvojnásobil; v r. 1958-63 vychádzala SL v náklade 15 000 výtlačkov; v ročníku 1964 bol náklad 17 000 výtlačkov; o rok nato 20 000 výtlačkov, aby sa napokon ustálil na 26 500 výtlačkoch v r. 1967.²³¹ Vysoké náklady svedčia o obľúbenosti SL, ktorá sa v priebehu 60. rokov stala skutočne kultovým čítaním. Výška nákladov svedčí tiež o tom, že časopis (aspoň čiastočne) rátal aj s odbytom u slovenských čitateľov, čo skutočne aj bola pravda.

V porovnaní so SL boli náklady *Mladej tvorby* menšie. To vyplýva aj z faktu, že prioritne bol časopis určený len pre slovenský trh. Náklad MT sa na konci 60. rokov, čiže v období pred ukončením vydávania časopisu, pohyboval okolo 8000 výtlačkov.²³² V dnešnom ohľade rozhodne úctyhodné číslo sa nemohlo merať s nákladom SL: česká prekladateľská revue vychádzala takmer v triapolkrát vyššom objeme. Vysoké náklady *Světové literary* sú

²³⁰ Takto sa vyjadril vtedajší šéfredaktor MT v diskusii o stave slovenského prekladu Problémy prekladu v MT 1966, č. 3, s. 19.

²³¹ Zelinský, M. Světová literatura, 2002 [heslo online].

²³² Informáciu čerpáme iba zo sekundárnych zdrojov – Balogh, A. Infarkt urýchlil skon Mladej tvorby. In SME 21. 8. 2008 [online]; príp. Darovec, P. – Barborík, V. Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996. O počte výtlačkov jednotlivých čísel nenájdeme informácie v tiráži časopisu. Na Slovensku zatiaľ nie k dispozícii sumarizujúci prehľad nákladov literárnych časopisov. Ide pritom o zásadný údaj pre sociológiu literatúry, ktorý je súčasťou hesiel jednotlivých literárnych časopisov v českom Slovníku české literatury po roce 1945 [online]; príp. s ním už bežne pracujú aj študentské práce, napr. Skalická, Š. Literární časopis jako instituce, 2011.

však aj dôkazom mimoriadne silného postavenia vydavateľstva, ktoré za týmto úspešným časopisom stálo.

- c) Časopis *Světová literatura* vznikol pri veľkom vydavateľstve (najznámejšie je pod názvom Odeon), ktoré časopis dokázalo personálne zabezpečiť zo širokých radov svojich spolupracujúcich prekladateľov.

Ako sa zhodujú viacerí pamätníci z okruhu spolupracovníkov menovaného vydavateľstva²³³, jeho projekty okolo seba združili už od konca 50. rokov silnú prekladateľskú generáciu.²³⁴ O čitateľskom (v tomto prípade aj ekonomickom) úspechu SL svedčí aj fakt, že časopis sa dokázal presadiť aj bez ekonomickej podpory štátnych kultúrnych inštitúcií, keďže vznikol pod podmienkou, že pôjde o projekt, ktorý by bol „naprosto soběstačný, který nebude na kulturních institucích nic vyžadovat“²³⁵. Podobný osud mala aj *Mladá tvorba* – aj keď časopis takisto patril pod veľké vydavateľstvo (Vydavateľstvo časopisov ZSS, neskôr známe ako Slovenský spisovateľ), musel si na seba zarábať sám – takže fakt, že prežil a že vychádzal v pomerne vysokých nákladoch, svedčí o tom, že išlo o čitateľsky úspešný projekt.

Na margo vtedajších redakcií a spôsobu práce v nich treba ešte odcitovať osobnú spomienku niekdajšieho redaktora MT J. Kota:

„Redakcie neraz pracovali v stiesnených priestoroch [...] a pracovný režim bol všade rovnaký: nie podľa pracovného času, ale podľa potreby. Redakcia však bola nielen výrobňou časopisu, ale doslova tvorivou dielňou. Dennodenne prichádzali spolupracovníci so svojimi podnetmi, prebiehali vášnivé diskusie o vydaných knihách i celkových tendenciách v spoločenskom a kultúrnom živote.“²³⁶

Táto spomienka dokumentuje, že aj napriek nedostatočnému ekonomickému a organizačnému zázemiu sa literárne časopisy v období socializmu stávali centrom života,

²³³ Pre lepšiu orientáciu uvádzame vývoj názvu spomenutého vydavateľstva: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (1953 – 1960); Státní nakladatelství krásné literatury a umění (1961 – 1965); Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění (od 1966). V jeho gescii bola klasická literatúra, domáca literatúra a súčasná svetová spisba. Bližšie k histórii vydavateľstva pozri Příběh, M. et al. Odeon, 2013 [heslo online].

²³⁴ Porov. Slovo za slovom, 2012. Viacerí z pamätníkov považujú za kľúčové najmä obdobie r. 1953 – 1968, kedy pod vedením Jána Rezáča bola ustanovená vnútorná štruktúra jednotlivých redakcií a boli nastavené zásadné procesy. Tie pomohli zabezpečiť komerčný úspech, ktorý umožnil aj vydávanie tzv. náročnejších titulov.

²³⁵ Podľa Semínová, Z. Počátky časopisu Světová literatura a angloameričtí autoři. In Souvislosti 1-2/2003 [online].

²³⁶ Kot, J. – Passia, R. Od politiky a ideológie už bočím. In Romboid, 2013, č. 10, s. 13-14

„neuralgickým bodom“ v dynamickej časti vtedajšieho literárneho poľa. Publikačnými možnosťami k sebe priťahovali najmä mladých a začínajúcich autorov a prekladateľov, a preto niet divu, že ich kultúrny a symbolický kapitál prevyšoval ich ekonomický kapitál a všetky jeho obmedzenia.

Práve potreba kumulácie kultúrneho a symbolického kapitálu, ktorých hodnota degradovala v 50. rokoch, potreba navrátiť sa k autentickým zdrojom a motiváciám životného výrazu, jednoznačne spája vznik *Mladej tvorby* s dobovými spoločenskými pohybmi medzi mládežou v r. 1956. Ako naznačujú viacerí pamätníci, rozhodujúcim impulzom pre vznik slovenského kultúrneho a literárneho časopisu mladých boli bratislavskí poslucháči Filozofickej fakulty UK, ktorí sa v rámci svojho literárneho krúžku snažili zorganizovať celoslovenskú literárnu súťaž pre mladých autorov a takisto sa aj usilovali o založenie literárneho časopisu.²³⁷ Rozhodujúcim činiteľom, ktorému sa podarilo integrovať tieto študentské snahy „zdola“ a ústupky ZSS, bol vtedajší redaktor *Kultúrneho života* Milan Ferko. Komunikácia mladých so zväzom spisovateľov prebiehala v „dusnej“ atmosfére leta 1956, ktorú poznamenali študentské rezolúcie žiadajúce okrem reformy školstva aj širšie spoločenské a kultúrne zmeny²³⁸, a manifestácie mladých proti režimu z mája 1956²³⁹. Okrem toho v českej i slovenskej tlači prebiehala živá a kritická diskusia o reformách vzdelávacieho systému.²⁴⁰ V tomto období sa dovtedy dogmatické politbyro československej štátostrany nedokázalo dôstojne vysporiadať s dedičstvom kultu osobnosti, politických procesov a represálií 50. rokov a nevôľa jej vedenia uznať vlastné politické chyby znižovala jeho dôveru najmä v očiach intelektuálov. Navyše, strana si kampaniami proti vzdelaným vrstvám obyvateľstva ešte viac podkopávala svoju pozíciu v očiach kultúrnej verejnosti.

²³⁷ Pozri rozhovory s pamätníkmi, na ktoré sme sa už odkazovali. Prehľadne sú uvedené aj v Použitej literatúre.

²³⁸ Podľa najnovších zistení ponovembrovej historiografie sa študentské rezolúcie žiadajúce v podstate návrat k sociálnodemokratickým princípom riadenia spoločnosti a ekonomiky šírili z prostredia pražských študentov združených vo fakultnom výbore ČSM Praha II. Rezolúcie sa osobnými kanálmi šírili po študentských internátoch po celej republike, pričom v jednotlivých študentských výboroch dochádzalo k ich väčším či menším úpravám. Požiadavky študentov strana nemienila akceptovať, v mediálnej kampani sa ich snažila degradovať a takisto sa jej podarilo zmanipulovať aj obraz študentských manifestov v zahraničí. Udalosti z jari a leta 1956, ktoré boli de facto prvým verejným vystúpením proti stalinizmu v strednej Európe, sa preto mohli náležite doceniť až po páde režimu, Porov. predbežnú správu o výskume Matthews, J. P. C. Majales, 1998, príp. jej české vydanie v Matthews, J. P. C. Majales 1956, 2000; o bratislavských udalostiach informuje práca Blaha, A. et al. Pyžamová revolúcia, 2007; vo všeobecnosti sa však na udalosti roka 1956 prihliada vo všetkých novších prácach o študentskom hnutí v Československu (pozri v tejto práci diskutované štúdie J. Pažouta, J. Blažeka či M. Svatoňa).

²³⁹ Známy bratislavský majáles sa konal 12. mája 1956, pražský majáles zas 20. mája t. r.

²⁴⁰ Podrobnejšie o tejto diskusii, jej pozadí a represáliám, ktoré si vyžiadala, pozri Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc, 2001.

Ak sa teda dívame na okolnosti vzniku časopisu *Mladá tvorba* z naznačeného spoločenského hľadiska, možno povedať, že oné pamätníkami často skloňované „ústupky“ či „prejavy dobrej vôle“ zo strany moci sa uskutočnili s cieľom zabezpečiť „detenziu“ spoločenských nálad medzi intelektuálmi a znovuobnoviť spoločenskú jednotu. Nový literárny časopis vzniká teda v čase, ktorý dnešný historik hodnotí ako obdobie prvého pokusu o destalinizáciu.²⁴¹ Zo systémového hľadiska to možno hodnotiť ako obdobie dočasnej entropie, prehodnocovania platných noriem a spôsobov „literárneho správania“. Niet preto divu, že vo vtedy novej *Mladej tvorbe* nájdeme okrem vyhlásení, že ide o časopis mladých so všetkým, čo to so sebou prináša (interpretovať ich budeme ďalej), aj staré známe konceptuálne metafory „jednoty literárnych síl“. Nie náhodou sa tiež na prvú stranu dostala noticka z kampane na získanie predplatiteľov, kde aktívny mladý muž informuje, že z predplatiteľov, ktorých sa mu podarilo získať, sú „okrem jedného úradníka – samí robotníci“.²⁴² Táto entropia je charakteristická pre celé prvé obdobie časopisu.

²⁴¹ Na ilustráciu uvádzame časový rámec, ktorý pre toto obdobie našich kultúrnych dejín navrhuje J. Marušiak:
1953 – 1955: politika tzv. nového kurzu
1956 – 1957: prvý pokus o destalinizáciu
1955 – 1962: zamrznutý posttotalitný režim
1962 – 1963: nová vlna destalinizácie (kritika „kultu osobnosti“)
1964 – 1968: reformujúci sa posttotalitný režim

Porov. Marušiak, J. Slovenská spoločnosť a kultúra v 50. a 60. rokoch, 2011 [poster].

²⁴² Tak to čítame na 1. strane MT, 1956, č. 1. Podobne tento motív interpretujú P. Darovec a V. Barborík v *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996*, 1996.

Prvé obdobie *Mladej tvorby* (1956 – 1959)

Základná charakteristika

V tomto období sa ešte len profiluje štruktúra a tematické zameranie časopisu. *Mladá tvorba* musela hľadať spôsoby, ako oslovovať mladých čitateľov. Už od začiatku témy v časopise oscilujú medzi oficiálnou deklaratívnou rétorikou, ktorá značí verejné prihlásenie sa ku kultúrnej politike štátu, a literárnym experimentom mladých. Je príznačné, že dobovo konformné texty sa aj technicky čoraz viac dostávajú na perifériu časopisu – najmä do úvodníkov. V prvých rokoch sa neobjavujú žiadne preklady z americkej literatúry, a ak sa vôbec zmienky o americkej literatúre a kultúre objavujú, ich informačná hodnota je minimálna. Tieto zmienky nachádzame najmä v periférnych rubrikách MT (na konci). Napriek tomu sa však redakcii v programových článkoch (pozri ďalej) darí popri liberálnejšom modeli pôvodnej literatúry formulovať aj liberálnejší prístup k prekladu. Tým sa vlastne vytvára platforma na kolektívne vystúpenie prvej básnickej a prekladateľskej skupiny – Trnavskej skupiny – v r. 1958. Po ich vystúpení, v ktorom sa zasadujú za predstavy skupinového a generačného prekladu, v časopise stúpa počet básnických prekladov a rastie aj počet a kvalita článkov o anglofónnej literatúre.

Analýza ročníkov 1956 – 1959

V tiráži prvého čísla prvého ročníka sú otláčené nadšené reakcie nádejných čitateľov a mladých literátov. Úvod do časopisu sa volá **Miesto manifestu** a je písaný v sugestívnej 1. os. singuláru (t. j. časopis sa v ňom personifikuje). V úvode sa objavuje ideologicky zaťažené (a v tej dobe hodnotiace) adjektívum *socialistický* a využíva sa v súvislosti s kultúrou a umením. V článku sa okrem iného hovorí aj o 1. päťročnici. Článok je pomerne silne ideologicky ladený. S ohľadom na ďalší vývin slovenskej (a prekladovej) literatúry stojí tiež za zmienku, že už v úvodnom slove k čitateľom MT deklaruje, že chce prispieť k vytváraniu literárnych skupín mladých autorov. Veľmi kriticky sa stavia k dedičstvu grémií socialistických spisovateľov z raných päťdesiatych rokov: „... nová spisovateľská generácia nemôže vyrásť v kurzových liahňach pod patronátom oddelenia Svazu

spisovateľov pre prácu so začínajúcimi autormi.“²⁴³ V článku sa zdôrazňuje dôležitosť literárnych časopisov pre rozvoj literatúry.

Miesto a hodnota tzv. socialistického realizmu, to bola estetická otázka, ktorá mala v tomto období aj politický význam. Socialistický realizmus sa v úvode do MT neodmieta, v článku sa chápe ako „základný postoj dnešného umelca“, no MT sa vyhraňuje proti jeho „vulgárnemu a úzkemu chápaniu“ a žiada v umeleckej tvorbe právo na experiment. V článku sa hovorí o socialistickom realizme ako o „široko chápanej platforme“.²⁴⁴ S ohľadom na hodnotenie socialistického realizmu tak redakcia MT de facto formuluje modernistickú zásadu kreatívneho prisvojovania si literárnej tradície.

V článku sa deklaruje aj želaný modus postoja k svetovej literatúre, ktorej poznanie – a tu nie je náhoda, že v pozadí uvažovania stojí preklad – podľa redakcie nesmie byť fragmentárne a nesystematické:

„Nemožno poznávať súčasnú francúzsku poéziu, čínske maliarstvo alebo pokrokovú americkú prózu len z neúplných a náhodilých ukážok, bez živého styku s nimi, bez ich bezprostredného poznania, ktorého sa najmä im mladým [spisovateľom – doplnil I. T.] vôbec nedostáva.“²⁴⁵

Vo vtedajších politických siločiarach bolo tiež potrebné programovo vymedziť aj vzťah k sovietskej literatúre, ktorý by podľa MT mal byť „bratský“, ale „ako k vlastnej tvorbe úprimný a kritický“.²⁴⁶ V tomto konštatovaní možno badať opatrné deklarovanie nového prekladateľského režimu k sovietskej literatúre, ktorý sa odzrkadlí najmä na výbere diel na preklad.²⁴⁷ Celkovo vzaté začínajúca *Mladá tvorba* vyhlasuje, že sa „v rámci možností“²⁴⁸ bude snažiť orientovať na hodnotnú zahraničnú literatúru. V kontexte česko-slovenských vzťahov treba zas spomenúť, že sa v diskutovanom článku spomína aj budúca spolupráca s vtedajším českým progresívnym literárnym periodikom *Květen*, ktorá v ďalších ročníkoch pomôže rozšíriť okruh prispievateľov MT a otvorí časopis pre teoretické diskusie

²⁴³ Miesto manifestu. In MT 1956, č. 1, s. 1.

²⁴⁴ Ibidem, s. 1-2.

²⁴⁵ Ibidem, s. 2.

²⁴⁶ Ibidem, s. 2.

²⁴⁷ Táto komplexná otázka nie je predmetom predkladanej práce. Pokiaľ nám je známe, neexistujú výskumy recepcie ruskej literatúry, ruskej sovietskej literatúry i literatúr iných národov Sovietskeho zväzu v Mladej tvorbe. Evidujeme jedine štúdiu M. Kusej, ktorá si tento korpus textov všíma v Slovenských pohľadoch. Porov. Kusá, M. Ruská (sovietska) literatúra v Slovenských pohľadoch v r. 1960-70.

²⁴⁸ Slová citované priamo z článku. Redakcia MT tu veľmi správne anticipuje, že časopis takého formátu a zamerania nebude schopný plne saturovať potreby poznania zahraničnej literatúry.

o problémoch tzv. poézie všedného dňa, ktoré budú mať ďalekosiahly dosah aj na podobu slovenskej pôvodnej a prekladovej poézie.

Hneď v úvode tretieho čísla ročníka 1956 nachádzame oslavný článok s prvkami reportáže M. Ferka *Sovietsky človek*, ktorý je príznačný pre dané obdobie neistoty po páde tzv. kultu osobnosti. Chápanie sovietskeho človeka, ktorého životná úroveň sa v tej dobe ani zďaleka nepribližovala československému štandardu, ako človeka budúcnosti z dnešného pohľadu vyznieva ako sebaklam. V tomto duchu je tiež nápadná snaha ponúknuť iný, vedeckoracionálny a utopistický kultúrny stereotyp Ruska, ktorý by mal nahradiť klasický mysticko-religiózný topos „širokej ruskej duše“. Nové vedomie proletárskeho „svetoobčianstva“ by takto malo byť základom československo-sovietskych vzťahov:

„Nie už ‚širokaja ruskaja duša‘, ale hlavne sovietsky občiansky mrav a spoločenská vyspelosť nás navzájom zblížili, predchli citmi spolubojovníkov, súdruhov.“²⁴⁹

V tomto čísle 4 nachádzame článok Jána Škamlu *Hlavné zábrany* nie sú v metóde, v ktorom žiada širšie a kritickejšie chápanie socialistického realizmu. Z hľadiska už naznačených vzťahov k českému kontextu je podstatný článok neskoršieho českého slovakistu Z. Eisa *Za umenie všedného dňa*²⁵⁰, v ktorom hovorí o stretnutí mladých spisovateľov z okruhu Května 8. – 10. novembra 1956 v Dobříši. Eis si v článku všíma aj programové state básnikov všedného dňa publikované v uvedenom českom periodiku. Prekážky uskutočnenia programu poézie všedného dňa vidí najmä v tom, že programu chýba perspektíva, a v tom, že sa vyhýba súdom. Uvažovanie o poézii všedného dňa a o perspektívach modernej poézie vo všeobecnosti sa, ako uvidíme, stane v ďalších rokoch určujúcim aj pre vývoj moderného prekladania poézie. Jeho základy ležia práve vo vyrovnávaní sa s programom tzv. poézie všedného dňa.

V bilancujúcom a zároveň programovom úvodníku prvého čísla ročníka 1957 nazvanom „Vzbura proti konvenčnosti“ šéfredaktor *Mladej tvorby* Milan Ferko vystupuje proti fenoménu konvenčnosti, ktorý vidí nielen v umení, ale aj vo vzťahu k spoločenskej realite. Tu podľa neho konvenčnosť znamená neochotu vziať na seba zodpovednosť. V tomto kontexte rezonuje aj naďalej narážka na XX. zjazd KSSZ. Na základe skúseností z príspevkov mladých autorov prichádzajúcich do MT Ferko ako konvenčnú chápe

²⁴⁹ M. Ferko: *Sovietsky človek*. In MT 1956/3, s. 81.

²⁵⁰ Pozri. Eis. Z. *Za umenie všedného dňa*. In MT 1956/4, s. 144-145.

folklorizujúcu poéziu – jeho článok je preto apelom na väčšiu výbojnosť mladých literátov. Zároveň však najmä v poézii žiada o návrat k súčasnosti.

Práve v požiadavkách o navrátenie sa poézie do súčasnosti možno badať aj istú reflexiu českej poézie všedného dňa, ktorá – aj keď bola prijímaná s výhradami – takto nepriamo podnecovala ďalšie diskusie. S tým súvisí aj nedostatočné poznanie svetovej literatúry, ktorého príčiny Ferko vidí práve v tom, že ani len literatúra a literárne vzdelanie už neprekračujú hranice:

„Nech sa na vec dívame z akejkoľvek stránky – príčina väzí aj v nedostatočnej sčítanosti, v slabom poznaní svetovej literatúry. Generácie pred nami, pravda, mali v tomto ohľade lepšie možnosti. Kedysi mladí literáti – tí šikovnejší a rozhladenejší – zabehli si do Francúzska na štúdiá, alebo na dlhšie cesty tak ako my dnes do Zakamenného Kvietku... Pár týždňové oficiálne zájazdy po záhumní dnes to nemôžu nahradiť. To je prvá polovica problému. Druhá je tá, že dnešní stredoškóoláci a vysokoškóoláci alebo nijako, alebo veľmi ťažko sa dostanú napríklad k poézii Apollinaira, Baudelaira a tak ďalej podľa abecedy.“²⁵¹

S ohľadom na dobu publikovania a funkciu tohto článku treba poznamenať, že potreba prekladu sa tu formuluje najmä s ohľadom na potrebu rozvíjania mladej, modernej literatúry, pričom časopis *Mladá tvorba* si do ďalšej práce dáva za cieľ dôraznejšie informovať o spoločenských otázkach súvisiacich so životom mladých. V dobovom ovzduší ťažko predvídateľných mocenských zásahov do kultúry, závislých často od európskej geopolitickej situácie,²⁵² sa ukazuje silná previazanosť a súčinnosť prekladu so snahami o narušenie „stalinského monolitu“²⁵³.

V tom istom čísle nájdeme aj článok Literatúra a obchod, v ktorom neznámy autor rieši otázku čítanosti kníh de facto ako otázku čitateľnosti: naznačuje, že kvalitná a autentická literatúra si za všetkých okolností nájde svojich čitateľov. Z hľadiska našej témy je zaujímavé, že v článku sa objavujú zoznamy obľúbených kníh, no keďže sa autor neodvoláva na žiadne zdroje, relevanciu jeho tvrdení nemožno overiť. Za zmienku tiež stojí, že sa autor zamýšľa aj nad potrebami slovenského knižného trhu. Tvrdí napríklad aj to, že slovenský trh

²⁵¹ Ferko, M. Vzburá proti konvenčnosti. In MT 1957/1, s. 1-2.

²⁵² Rok 1956 bol rokom protestov proti režimu v Poľsku, ako aj rokom krvavo potlačenej maďarskej revolúcie. Napätie v regióne sa odzrkadlilo aj na celkovej spoločenskej nervozite v iných satelitoch ZSSR. Porov. Judt, T. Postwar; Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov, 2001.

²⁵³ Pojem v intenciách chápania R. Pipesa. Pozri jeho Komunizmus.

potrebuje „viac súčasnej svetovej literatúry“²⁵⁴, pričom k svetovej literatúre zaraďuje aj literatúru sovietsku; pri nej však upozorňuje, že ju netreba „prekladať bezhlavo“. Za dôležitú pre slovenský trh považuje aj ľahšiu literatúru, satiru, dobrodružnú literatúru a cestopisy a nezabúda ani na rozprávky, detskú literatúru a literatúru pre mládež. Potrebné sú podľa neho aj popularizačné diela a príručky (nazýva ich „základné tituly knižného trhu“), napr. pre domácich majstrov alebo o zdravom životnom štýle. Zrejmy je podľa autora aj nedostatok slovníkov, ktorých absencia znemožňuje prácu cudzích jazykov. V článku tak čítame jeden z prvých náčrtov kontúr vtedajšieho knižného trhu.

V čísle dva v ročníku 1957 sa v rubrike Zo sveta, ktorá v týchto ročníkoch predstavuje periférnu rubriku notíc na posledných stranách, dočítame o tom, že anglická cenzúra zakázala hry troch amerických autorov, pričom v dvoch prípadoch (pri T. Williamsovi a R. Andersenovi) to bolo vraj pre homosexuálny námiet.²⁵⁵

V nasledujúcom čísle kritickým článkom Ivana Mojíka pokračuje diskusia o tzv. poézii všedného dňa.²⁵⁶ Pravdepodobne Jozef Kot (pod skratkou „jk“) prispieva do čísla recenziou Boorovho prekladu z poézie a statí Walta Whitmana (vyšiel toho roku pod názvom *Pozdrav svetu*).²⁵⁷ Recenzent tvrdí, že Whitman inšpiroval iných veľkých básnikov (Sandburg, Majakovskij, P. Neruda); napriek tomu je vraj výber „útržkovitý, vskutku len minimálny“. Kladne hodnotí úvodnú štúdiu J. Boora, keďže si všíma aj formálnu stránku (čiže problematiku Whitmanovho dlhého voľného verša), no menej uspokojivá je podľa neho kvalita Boorových básnických prekladov. Recenzent sa nazdáva, že v prípade takého významného autora, ako je Whitman, by bolo vhodné súborné dielo. Číslo uzatvára rubrika Zo sveta, kde za zmienku stojí príklad socialistickej apropiácie diela západného autora – spisovateľ Jack London sa považuje za *proletárskeho* spisovateľa.²⁵⁸ Takáto nadinterpretácia plnila často úlohu mimikry, ktorého cieľom bolo napomôcť k etablovaní západného „kapitalistického“ autora do kontextu slovenskej socialistickej prekladovej literatúry.

²⁵⁴ [Autor neuvedený]. Literatúra a obchod. In MT, 1957, č. 1, s. 29.

²⁵⁵ [Autor neuvedený]. [ANGLICKÁ CENZÚRA...]. In MT, 1957, č. 2, s. neuvedená.

²⁵⁶ Mojík v podstate program všedného dňa napáda ako nedostatočný, príušky, málo angažovaný a jedným dychom kritizuje aj vtedajší progresívny prúd slovenskej lyriky. V slovenskej literárnej historiografii sa jeho tu prezentovaný program „racionálnej poézie“ tradične chápe ako alternatíva k rúfusovskému subjektivismu. Porov. Mojík, I. Dnešok je naša pevnina!. In MT, 1957, č. 3, s. 65-66.

²⁵⁷ jk. Whitman v slovenčine. In MT, 1957, č. 3, s. 95.

²⁵⁸ [Autor neuvedený]. [JACK LONDON – PSEUDONYM?]. In MT, 1957, č. 3, s. neuvedená.

V čísle 4 sa čitateľom MT predstavuje nová edícia vydavateľstva Mladé letá – Edícia mladých autorov, pričom jej redaktori naznačujú, že špecializácia vydavateľstiev podľa sovietskeho vzoru nepodporuje zdravú súťaživosť mladých literárnych tvorcov.²⁵⁹ V uvedenom čísle MT nájdeme aj známy obranný článok K. Földváriho Pravda života je nedeliteľná²⁶⁰, v ktorom odvracia ideologicky motivované útoky menej známeho „konjunktúrneho“ kritika na mladých prozaikov z okruhu časopisu. Z nášho hľadiska je na článku zaujímavý spôsob, akým jeho autor preberá a obracia známe floskuly schematizmu, ako sú napr. „kladný hrdina“ či „slúžiť ľudu“, čím naznačuje, že sú to len rétorické figúry bez reálneho obsahu. Článok bol však taký ostrý, že si vyžiadal priamy zásah moci do fungovania časopisu a Földvári musel z redakcie MT odísť.²⁶¹

V čísle 4 nájdeme aj kritický článok B. Kováča o poézii všedného dňa²⁶², ktorý dokazuje nesmierny záujem o tento fenomén českej literatúry. Autor v podstate považuje „naturalizmus“ květnovcov za bezperspektívny; v dobe, kde sa „okolo tvoria dejiny“, musí podľa neho poézia vidieť širšie súvislosti. Aj keď nejde o ideologicky podfarbený článok, dobre ilustruje axiológiu svojej doby.

Mimoriadne zaujímavým článkom publikovaným takisto v č. 4 je z nášho hľadiska článok Súčasná situácia v anglickej literatúre.²⁶³ Jeho autor je podpísaný skratkou „Podľa nem. – tma“. Ide o text so selektívnym metatextovým charakterom, ktorý by sme pre jeho prekladový, interpretujúci a zároveň sumarizujúci charakter mohli označiť ako syntetizujúci preklad štylizovaný ako „čítanie zo zahraničnej tlače“²⁶⁴, čiže text oscilujúci medzi prekladom, afirmatívnym nadväzovaním typickým pre prerozprávanie a interpretačnou manipuláciou.²⁶⁵ Na základe týchto štýlových vlastností možno predpokladať, že skratka podpisu je skratkou naznačujúcou metatextový postup²⁶⁶ – mohlo by ísť o text preložený a „poskladaný“ z nemeckých literárnych časopisov. Tento typ článkov, podpísaný rovnakým „autorom“, sa objavuje aj v iných číslach tohto ročníka. Pokiaľ ide o obsah, je to v podstate článok o súčasnom románe a jeho formách. Na rovine obsahu tiež badať ideologickú

²⁵⁹ [Autor neuvedený]. Edícia mladých autorov. In MT, 1957, č. 4, s. 101.

²⁶⁰ Földvári, K. Pravda života je nedeliteľná. In MT, 1957, č. 4, s. 103-104.

²⁶¹ Že išlo o politické rozhodnutie s osobným a protekčným pozadím, potvrdzujú svedectvá viacerých vtedajších aktérov časopisu. Porov. Darovec, P. – Barborík, V. Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996, 1996.

²⁶² Kováč, B. Poézia všedného dňa?. In MT, 1957, č. 4, s. 109.

²⁶³ Podľa nem. – tma. Súčasná situácia v anglickej literatúre. In MT, 1957, č. 4, s. 127.

²⁶⁴ Pričom je dôležité poznamenať, že tento typ článkov sa nikdy neodkazuje na konkrétne zdroje. Nanajvýš sa objavujú všeobecné konštatovania typu „v americkej tlači“, „americkí vedci tvrdia“ a pod.

²⁶⁵ Bližšie k tomuto pojmu pozri úvodnú kapitolu práce.

²⁶⁶ Podobne ako dodnes v tlači používané skratky zdrojov z agentúrnych správ.

manipuláciu: dnes takmer neznámy proletársky, robotnícky autor (Len Doherty) sa kladie ako protiváha k moderným experimentátorom s románom. Ide o manipulovanie obrazu anglickej literárnej histórie. Okrem toho sa spomína aj rastúca popularita prekladov sovietskych autorov v Spojenom Kráľovstve.²⁶⁷ V článku sa spomína aj známy anglický proletársky román *The Ragged-Trousered Philanthropists* (slk. Filantropi v roztrhaných nohaviciach). Možno teda konštatovať, že v článku sa stretávame s klasickou formou ideologicky zaťaženej marxistickej interpretácie literárneho vývinu v anglofónnych krajinách, ktorej cieľom je doslova „hľadanie“ robotníckych a proletárskych autorov z análov obrovskej literárnej produkcie západného sveta.

V čísle 5 v MT 1957 nachádzame polemický článok E. Grečnera²⁶⁸ o poézii všedného dňa, kde o mladej generácii hovorí ako o „rozčarovanej“, čím prepája kontext literatúry a spoločenského života:

„Lebo nič iného v hnutí ‚květnovcov‘ som nebral za svoje, iba tam cítenú snahu odpútať sa od šablón a dogmy a prilnúť (sic!) k skutočnosti bez povier a ilúzií (teda nie k hocakej skutočnosti, ale práve videnej bez povier a ilúzií)!“²⁶⁹ (s. 153)

Upozorňuje tiež na to, že nedostatok autenticity v literatúre je dôsledkom nedostatku mravnosti v živote ako takom: „Viac, ako chrbtica literárneho smeru, nám chýba prostá ľudská chrbtica – mravná.“²⁷⁰ Ku skutočnosti treba podľa neho pristupovať bez predsudkov, pritom však zdôrazňuje, že skutočnosť je poznateľná, iba sa na ňu treba správne dívať.

Článok je dôkazom, že sa v danej dobe už množili volania po literatúre pravdivo (t. j. neschematicky) zobrazujúcej život súčasníka:

„... pravdivá literatúra, vyhotovujúca portrét svojej doby, nemôže v nej zobrazovať len to, čo sa jej hodí (kladný typ, úderník, šťastný družstevník), ale i to, čo spoločnosti hyzdí tvár, čo je jej neprijemné!“²⁷¹

²⁶⁷ Túto informáciu je dnes ťažké potvrdiť. Je známe, že preklady klasickej ruskej literatúry (t. j. Tolstoj, Dostojevskij, Turgenjev a pod.) sa v anglofónnom svete dodnes tešia veľkej úcte, podobne aj nekonvenční sovietski autori, ako napr. M. Bulgakov či V. Jerofejev – je však ťažké hovoriť o univerzálnej obľúbenosti sovietskej literatúry. Porov. známu esej o prekladoch Tolstého v Beard, M. Facing Death with Tolstoy. In *The New Yorker*, November 5, 2013 [online], príp. diskusiu o ruských klasikoch Prose, F. – Moser, B. What Makes the Russian Literature of the 19th Century so Distinctive?. In *The New York Times*, Nov. 25, 2014 [online].

²⁶⁸ Grečner, E. Namiesto polemiky. In MT, 1957, č. 5, s. 153.

²⁶⁹ Ibidem.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Ibidem.

Aj keď sa v ňom nehovorí o preklade, článok je aj z nášho hľadiska zaujímavý, pretože sa v ňom ilustruje tendencia aspoň časti mladých literátov²⁷² spájať literárne gesto so spoločenským gestom a s vôľou s pomocou literatúry a umenia vôbec reformovať stalinizmom deformovanú spoločnosť. Tendencia spájať umenie so životom má tak v spoločenskej klíme kritiky kultu osobnosti aj zrejme politické konotácie. Keďže je táto tendencia prítomná aj u beatnikov, je nutné poukázať na možné typologické súvislosti.

V tomto čísle pokračuje séria článkov o súčasnej svetovej literatúre. Článok o austrálskej literatúre má opäť výraznú ideologickú tendenciu: opäť sa väčší dôraz kladie na tzv. pokrokových autorov a na ich aktivity spojené s robotníckym hnutím a takisto sa priestor venuje aj skrytej, inokedy zjavnejšej kritike kapitalistického systému. Na poslednej strane piateho čísla nájdeme aj dve noticky z americkej literatúry. Prvá je zdanlivo banálna zmienka o tom, že spisovateľ Howard Fast vystúpil z Komunistickej strany USA, pričom sa v nej však zamlčiava, že dôvodom vystúpenia boli nespokojnosť so stranou po odhalení kultu osobnosti a nesúhlas s potlačením revolúcie v Maďarsku.²⁷³

Po prvý raz sa v týchto notickách v súvislosti s americkou knižnou kultúrou spomínajú aj zoznamy bestsellerov: „THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW prináša sústavne po spôsobe športových tabuliek zoznam kníh, ktoré idú najviac na odbyt – tzv. bestsellerov.“²⁷⁴

V letnom čísle 6-7 roku 1957 nachádzame Kotovu recenziu prekladu románu amerického spisovateľa S. Lewisa *Z rodu kráľovského* (prel. V. Szathmáry-Vlčková)²⁷⁵. Recenzent konštatuje, že Lewis u nás vychádza znova „po rozpačitom mlčaní“. Príznačný pre dobu je jazyk, akým sa Kot románu vo svojej reflexii zmocňuje. Aj keď kniha podľa neho nie je vrcholným Lewisovým dielom, autor sa ním „osvedčuje“ ako „dôsledný demokrat a humanista“. Kot si je súčasne veľmi dobre vedomý limitov slovenského prekladového

²⁷² Za zmienku stojí, že hneď pod článkom je uvedená nasledujúca poznámka redakcie, kde sa okrem iného dočítame: „Redakcia však nesúhlasí s jeho vývodmi, lebo povyšujú pasívnu podriadenosť faktom života na základný princíp umeleckej metódy.“ Aj z tejto poznámky je zrejme, že spájať umenie so životom bola ešte v tých časoch požiadavka, ktorá potenciálne mohla mať až politický dosah.

²⁷³ Uvádzame celý text noticky z MT, 1957, č. 5, s. neuvedená:

„HOWARD FAST, známy americký spisovateľ, vystúpil z Komunistickej strany USA. Je to ďalší dôsledok zmätku a bezradnosti, ktorá zavládla v kruhoch západnej pokrokovej inteligencie v súvislosti s hodnotením posledných udalostí.“

K tomu porovnaj životopisné údaje z nekrológu spisovateľa: Homberger, E. Howard Fast. In *The Guardian*, 14 March 2003 [online].

²⁷⁴ [THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW], ibidem.

²⁷⁵ Kot, J. Znova Sinclair Lewis. In MT, 1957, č. 6-7, s. neuvedená. K tejto prekladateľke porov. naše heslo v pripravovanom 2. diele *Slovníka slovenských prekladateľov umeleckej literatúry 2*.

korpusu, keď píše, že hoci podobná kritickorealistickej próza u nás už v poslednom čase vyšla (Wright, Caldwell a pod.), dielo, ako je toto treba privítať:

„Pomáha nám (dielo S. Lewisa – doplnil I. T.) rozbíjať mnohé mýty okolo americkej literatúry a rukolapne nás presviedča, na ktorej strane barikády stáli a stoja najlepší americkí spisovatelia.“

Táto na prvý pohľad okrajová recenzia marginálneho diela, ktorá je skôr kritikou samotného románu ako jeho prekladu, svojimi politickými narážkami dobre ilustruje apologetiku, ku ktorej sa v záujme americkej literatúry a jej poznania u nás často uchýľovali vtedajší odborníci. Apologetika, ako je táto, v podstate vychádza z rámca „hľadania pokrokovosti“, ktorý vo vzťahu k prekladovej politike predostrela na II. zjazde ZČSS Zora Jesenská.

Na posledných stranách nasledujúceho čísla nachádzame veľmi tendenčný a ironický článok *Očami Západu*²⁷⁶, ktorý je o recepcii sovietskej literatúry na Západe. Tvrdí sa v ňom, že skreslenie obrazu sovietskej literatúry v tamojšej tlači má ideologické pozadie.

Nový ročník *Mladej tvorby* je z hľadiska prekladu prelomový v tom zmysle, že je obdobím, kedy sa na stránkach časopisu, ktorý si v treťom ročníku postupne konsoliduje svoju základňu prispievateľov, začína prekladateľsky aktivizovať mladá generácia. Najvýraznejšie sa generačný prvok v preklade – ako uvidíme aj ďalej – prejaví v prekladaní poézie.

V druhom čísle r. 1958 nachádzame Kotovu²⁷⁷ recenziu prekladu Dreiserovej *Jennie Gerhardtovej* (prel. V. Szathmáry-Vlčková). Na rozdiel od pomerne zmierlivého tónu predchádzajúcej analyzovanej recenzie sa tu Kot priamo vyjadruje k výberu textu na preklad a tiež ku kvalite realizácie prekladu. Recenzii dáva názov hovoriaci za všetko – Zbytočný a zlý preklad.²⁷⁸

Štvrté číslo *Mladej tvorby* r. 1958 vstúpilo do dejín slovenskej literatúry ako tzv. číslo Trnavskej skupiny, ktorého takmer legendárny štatút podčiarkuje i aféra s cenzúrnym zásahom.²⁷⁹ Cenzúrny zásah narušil zamýšľaný skupinový charakter čísla tým, že sa

²⁷⁶ -lo-. *Očami Západu*. In MT, 1957, č. 10, s. neuvedená.

²⁷⁷ jk. Zbytočný a zlý preklad. In MT, 1958, s. 30.

²⁷⁸ K prekladateľke V. Szathmáry-Vlčkovej pozri naše heslo v pripravovanom 2. diele *Slovníka slovenských prekladateľov umeleckej literatúry 2*. Jeho súčasťou je aj krátka interpretácia jej prekladateľskej poetiky, ktorá sa vskutku vyznačovala syntaktickými kalkami, monotónnosťou a strojenosťou riešení a vôbec neprirodzeným jazykom.

²⁷⁹ Podrobne sa k nej vyjadril jeden z členov Trnavskej skupiny E. Feldek v spomienkovej knihe *Prekliata Trnavská skupina*, 2007.

vynechal kľúčový manifest o poézii (Bude reč o poézii) a aj niektoré články.²⁸⁰ Manifestačnému vystúpeniu trnavských básnikov však predchádzalo ešte jedno významné manifestačné vystúpenie.

Válkove Cesty poézie: nástup generačného prekladu²⁸¹

Článok M. Válka Cesty poézie síce na prvý pohľad nehovorí o preklade, no jeho apel na nové, moderné kvality poézie možno vo svetle neskorších diskusií o generačnom charaktere prekladu poézie²⁸² (tento pojem pozri ďalej) čítať aj ako apel na hľadanie nových kvalít vo svetovej poézii. Tento článok je mimoriadne rozporuplný, preberá jazyk svojej doby (čiže aj tu sa objavuje apologetika), no zároveň vyznačuje cestu k modernej poézii, ktorá vychádza z ontológie tzv. poézie všedného dňa a tvorivo čerpá inšpiračné zdroje z inonárodnej poézie. Je prirodzené, že na cesty k modernej poézii bol potrebný práve preklad.

„Neskorý debutant“²⁸³ Válka mal už v čase pred vydaním svojej prvej zbierky *Dotyky*, ktorá znamenala vývinový impulz pre slovenskú poéziu tej doby²⁸⁴, konkrétnu predstavu o tom, ako by mala vyzerat' moderná poézia. Pojem „moderná“ tu možno chápať s ohľadom na tri kontexty. V prvom rade ide o kontext progresívnej, kvalitnej svetovej poézie, voči ktorej, ako sa zdalo, po období schematizmu slovenská literatúra zaostáva. V druhom rade ide o modernosť v zmysle reakcií a reflexií literatúry na moderný život so všetkým, čo so sebou prináša.²⁸⁵ V treťom rade ide o modernosť vo vzťahu k avantgardným poetikám domácej proveniencie (napr. poetika L. Novomeského, poetizmus, techniky surrealizmu a pod.).

Historici slovenskej literatúry obsah a „dosah“ článku Cesty poézie často redukujú, a to tým, že ho dávajú do súvislosti iba s manifestačným vystúpením Trnavskej skupiny. Je pravda, že Válkov článok vyšiel v 3. čísle *Mladej tvorby* v r. 1958, teda v marci, iba mesiac pred

²⁸⁰ Zaujímavé je, že informácia o tomto cenzúrnom zásahu sa k čitateľom o pár rokov nato dostala zo stránok samotnej *Mladej tvorby*. V r. 1964 sa v 5. čísle objavuje úryvok zo Slobodovho románu *Narcis*. V medailóniku autora sa priamo konštatuje, že integrita 4. čísla z r. 1958 bola vážne narušená.

²⁸¹ Kapitolkou s menšími úpravami preberáme z našej diplomovej práce. Pozri Tyšš, I. *Dotyk ako miera sprostredkovania prirodzenosti*, 2013, s. 67-69.

²⁸² Tento pojem sa vo významnej diskusií o preklade na stránkach MT objavuje v r. 1966. Pozri ďalej.

²⁸³ Týmto prívlastkom sa spolu s V. Turčánym a M. Rúfusom tradične označuje v slovenskej literárnej historiografii.

²⁸⁴ Pojem vývinový impulz používa I. Hochel. Porov. jeho kapitolu *Premeny slovenskej literatúry* v Sedlák, I. et al. *Dejiny slovenskej literatúry II*, 2009.

²⁸⁵ Porovnaj v tomto ohľade aj ďalej diskutované poňatie modernosti u V. Mináča. Je potom jasné, že modernosť v tomto zmysle otvára priestor aj komunistickému utopizmu.

(čiastočným) vydaním skupinového čísla Trnavskej skupiny²⁸⁶. Na základe uvedených okolností sa tento Váľkov „manifest“ dával do súvislosti nielen s jeho vlastnou tvorbou (napr. báseň *Estetika* sa často považuje za jeho *ars poeticu* a „básnickú odpoveď“ na článok), ale aj do súvislosti s tvorbou iných básnikov. Niekoľko citátov však jasne odhalí hĺbku mnohostrannosti Váľkovej „definície“ poézie²⁸⁷.

Nová poézia by podľa M. Váľka mala byť realistická, nie surrealistická, pretože „[f]ormálne výdobytky surrealizmu dávno prešli do básnického aparátu súčasných básnikov“. Odmietanie surrealizmu, ktorý sa teoreticky napájal na štrukturalistické tradície vedy v období prvej Československej republiky, je takisto príznakom svojej doby. Moderná poézia by podľa Váľka mala byť drzá a sama sebou, pretože „[p]ride z ulice a bude hovoriť rečou ulice“. Ale modernosť poézie podľa neho neznamena posadnutosť voľným veršom, ona totiž „[b]ude využívať a zneužívať voľný verš, neskôr sa bude disciplinovať a bude hľadať 999 neobjavených možností verša tradičného“. Moderná poézia by sa mala funkčne približovať aj próze, ale v konečnom dôsledku „udrží si verš a bude pracovať so stále zložitejším poetickým aparátom“, do ktorého integruje aj prózu. Nová poézia by nemala rezignovať na staré známe tvárne prostriedky, ktoré by ale mala využívať na svoje ciele. Ony budú iba, a túto časť Váľek v texte zdôrazňuje, „druhým pólom, potrebným ku kontrastu“.

Už spomenutý realizmus modernej poézie by sa vo Váľkovej koncepcii dal chápať ako realizmus života, ktorý „vybuduje si nevyhnutne širšiu základňu pre tento pojem“. Nová poézia by mala vidieť (a vedieť) nové javy a nové súvislosti, ktoré sa bude snažiť pomenovať; ona „[o]bjaví veci netušené a nové, a bude chcieť o nich hovoriť“. Nová poézia by podľa Váľka mala byť nadosobná v tom zmysle, že „prerastie osobnú tragédiu svojho tvorca“ a bude aj všeľudská v zmysle pozitívneho „civilného heroizmu“. Básnik teda chápe poéziu nielen ako nadosobnú, ale aj ako socialistickú. Mala by byť optimistická, mala by „cítiť osudovosť doby“ a zároveň by sa mala „zachvievat’ pôrodnými kľčmi novej éry ľudstva“.

Pokiaľ ide o metaforu, nová poézia by mala priniesť aj novú, prekvapujúcu metaforu, azda aj nezrozumiteľnú, ale jej existencia bude oprávnená, pokiaľ bude spĺňať svoju funkciu. Touto funkciou by podľa Váľka malo byť „podporovať zrozumiteľnosť celej básne,

²⁸⁶ Na toto si spomína L. Feldek v knihe *Prekliata Trnavská skupina* (2007) a iste nie zhodou okolností sa na základe tohto Váľkovho manifestu pokúša rekonštruovať stratený manifest Trnavskej skupiny. Feldek totiž priamo tvrdí, že „Váľek za termínom ‚moderná poézia‘ vidí nielen Trnavskú skupinu, ale aj seba“ (s. 63).

²⁸⁷ Čerpáme z verzie článku *Cesty poézie vo Váľek, M. Básnické dielo*, 2005, s. 367-372.

zrozumiteľnosť idey“, pretože „[i]dea dáva veršom básne nielen existenčné oprávnenie a zmysel, ale ‚prepožičiava‘ im osobitnú, špecifickú, práve pre túto príležitosť vytvorenú emotívnosť“. Moderná poézia by nemala byť „večná“, ale, naopak, poézia sa vo Váľkovom chápaní „začína tam, kde sa začínajú okolnosti“. A nanajvýš zaujímavé je, že ešte dodáva, že „okolnosti sú dané ideou“.

Pokiaľ ide o inšpiračné zdroje, moderná poézia by sa podľa Váľka mala inšpirovať nielen americkou poéziou („Masters“), francúzskou („Aragon, Eluard“), ale aj sovietskou poéziou. Napriek tomu by však podľa Váľka mala byť aj vlastenecká.

Vidíme teda, že Válek chápe „novosť“ básnického výrazu vo viacerých prepojených, miestami ambivalentných významoch. Jej zrejším základom je však integrálne prepájanie prekladateľského a básnického naturelu v tom zmysle, že preklad sa organicky napája na pôvodnú tvorbu a pôvodná tvorba si ako svoj korektív vyžaduje preklad. Válek, ktorý sa v ďalších rokoch etabloval nielen ako básnik, ale aj ako prekladateľ²⁸⁸, takto otvára dvere novému chápaniu básnického prekladu, ktoré nachádza svoje prvé naplnenie v prekladateľskom vystúpení tzv. Trnavskej skupiny hneď v nasledujúcom čísle *Mladej tvorby*.

Vystúpenie Trnavskej skupiny: konkrétna prekladateľská generácia

V 4. čísle *Mladej tvorby* v r. 1958 sa hlasom Ľ. Feldeka provokatívne hlási o slovo, „reč“ o preklade nová básnická skupina, ktorú v dejinách slovenskej literatúry označujú ako Trnavská skupina²⁸⁹ alebo konkretisti²⁹⁰, neskôr aj neopoetisti²⁹¹. V jej rámci okrem Feldeka spočiatku vystupovali básnici a prekladatelia Ján Stacho, Jozef Mihalkovič a Ján Ondruš.²⁹² Aj keď číslo MT, v ktorom konkretisti predstúpili pred čitateľskú verejnosť, nebolo plne

²⁸⁸ Pozri jeho súborné prekladateľské dielo v publikácii *Preklady*, 1977. Podľa slov M. Valentovej (z osobných rozhovorov) doslovom knihy mala byť štúdia A. Popoviča a B. Hochela, ktorá vyšla až neskôr. Pozri Popovič, A. – Hochel, B. *Preklady Miroslava Váľka*. In SP, 1978, č. 6, s. 119-124.

²⁸⁹ K vytvoreniu skupiny Ľ. Feldeka, J. Stacha, J. Mihalkoviča a J. Ondruša podnietil M. Válek. Feldek o tom po rokoch píše: „Čo keby ste si tak, chlapani, spravili skupinu?“ – Túto myšlienku vyslovil v prvý decembrový deň roku 1957, tesne po tom, ako prečítam priateľom *Hru pre tvoje modré oči*, v Štefánke Miroslav Válek.“ Feldek, Ľ. *Prekliata Trnavská skupina*, 2007, s. 53.

²⁹⁰ Pozri záverečnú štúdiu editorky A. Bokníkovej-Tóthovej v *Trnavská skupina – konkretisti*, 2006, s. 590-591.

²⁹¹ „„Konkretisti‘ opierajú sa v takej veľkej miere o zakladateľa poetizmu [V. Nezvala], že by sa skôr mali volať ‚neopoetistami‘“ Turčány, V. *Nástup mladej básnickej generácie...* In *Slovenská literatúra*, 1975, č. 6, s. 492.

²⁹² Neskôr sa pridal Ján Šimonovič a so skupinou sa voľne asociovala aj poetka a prekladateľka Lýdia Vadkerti-Gavorníková. Pozri kalendárium tejto básnickej skupiny v *Trnavská skupina – konkretisti*, 2006.

realizované, predsa prináša interpretácia jeho reálnych kontúr zaujímavé výsledky aj s ohľadom na tu sledované dejiny prekladu beatnickej poézie. Chápanie prekladu poézie ako tvorivého činu básnika svojej doby a generácie silno poznačilo podobu a chápanie prekladového korpusu v 60. rokoch 20. storočia.

Hneď v úvode sledovaného 4. čísla MT nachádzame polemicky ladený úvodník V. Mináča O modernosti, svetovosti a o iných veciach.²⁹³ Hovorí o módnych autoroch medzi mladými spisovateľmi (Hemingway, Faulkner, Dos Passos, Joyce, Proust, Kafka). Ide podľa neho o nesúrodú skupinu autorov, ktorí

„(m)ajú spoločný len znak svetovosti; čo znamená, že vychádzajú v poslednom čase v Svätej literatúre a že ich svet, t.j. isté literárne kruhy v Paríži, v Londýne a v iných západných metropolách uznal za svetových.“²⁹⁴

Odsudzujúci komentár naznačuje, že už v tom čase bola česká *Světová literatura* obľúbená aj v slovenských literárnych kruhoch. Tým, že modernosť spája s módnosťou, dostáva sa Mináč na pozíciu, z ktorej konštatuje, že mladí adepti literatúry nehľadajú nové hodnoty systematicky; zdá sa mu, že hľadajú len hodnoty pre hodnoty, akoby to bola póza. Nestačí podľa neho len mechanicky napodobňovať – naznačuje, že aj v tom je istý schematizmus. Mináčov článok je ideologicky podfarbený: moderný je podľa neho vznik socialistických štátov a moderné sú aj rozpory, ktoré so sebou fenomén socializmu prináša. V závere článku Mináč vyslovuje mienku, že z tzv. buržoáznej literatúry „netreba robiť nové božstvo“.²⁹⁵ Dá sa uvažovať, či sa redakcia nerozhodla zaradiť Mináčov kritický úvodník práve preto, aby bol v očiach moci akousi protiváhou proti vystúpeniam konkretistov, ktoré – aj keď boli oklieštené – boli na svoju dobu pomerne razantné a ostré.

V tomto čísle nachádzame potom aj Feldekovu prekladateľskú „ars poetiku“ – Bude reč o preklade²⁹⁶. Nová skupina a „generácia“²⁹⁷ básnických prekladateľov sa prihlasuje apelatívne, tón manifestu je pomerne provokatívny svojou priamočiarosťou a kritickými zovšeobecneniami o stave súčasného slovenského prekladania poézie.

²⁹³ Mináč, V. O modernosti, svetovosti a o iných veciach. In MT, 1958, č. 4, s. 1-2.

²⁹⁴ Ibidem, s. 1.

²⁹⁵ Ibidem, s. 2.

²⁹⁶ Feldek, L. Bude reč o preklade. In MT, 1958, č. 4, s. 6-8.

²⁹⁷ Feldek v manifeste píše, že sa rozhodli „[s]tať sa generáciou, ktorá si nastolí tvrdý prekladateľský názor.“ Ibidem, s. 6.

Konkretisti konštatujú, že básnický preklad má byť systematická činnosť, ktorá by nemala nepripúšťať improvizáciu, hoci prax prekladu je vraj úplne opačná:

„Pravdaže sa u nás v básnickom preklade improvizuje. Roboty veľa, chlapov málo, nepobijú sa. Zarábajú si slušne. Normy žiadne. Na nijaký podfuk sa nepríde. Recenzia prekladu je vyčerpávajúca, pohodlný slovenský kritik ju nerobí.“²⁹⁸

Je zaujímavé, ako v citovanom fragmente obracia topos „básnickej roboty“²⁹⁹: od chápania práce šľachtiacej človeka sa presúvame k obrazu šlendriánskej roboty bez ladu a skladu, ktorá ale zhodou historických okolností prináša niektorým vyvoleným zisk.³⁰⁰ Kritika noriem básnického prekladu (teda ich absencie), ako aj nie prvý raz konštatovaných nedostatkov v kritike prekladu sa v tomto kontexte ešte zosilňuje.

Feldek sa v manifeste stavia proti historizácii v preklade poézie (nazýva tento jav „patinový prekladateľský názor“)³⁰¹, keď tvrdí, že preklad „má zachovať teda predovšetkým bezprostredný vzťah“, čiže má na čitateľa prekladu pôsobiť tak aktuálne a dôverne, ako vo svojom čase pôsobil na čitateľa originálu. Zároveň však autor manifestu vystupuje proti nefunkčne voľnému prekladu. Na rovine konkrétnych prekladateľských riešení sa v duchu tejto maximy Feldek stavia za dobrú slovenčinu a neošúchané synonymá.

Konkretistické chápanie základného problému prekladu poézie demonštruje Feldek niekoľkými kritickými poznámkami na margo prekladov básní C. Sandburga (prel. J. Stacho) a L. Hughesa (prel. R. Skukálek).³⁰² Základné východisko svojho prístupu k prekladu poézie charakterizuje takto:

²⁹⁸ Ibidem, s. 6.

²⁹⁹ Pozri Váľkov prototypálny verš v Ohýbačoch železa (zb. Dotyky) „Je to práca tak trocha básnická“. Tento autorský postoj k fenoménu práce V. Míkula interpretuje ako fetišizáciu a nachádza v ňom vlastne vývinovo regresívny prvok smerujúci k revitalizácii básnického schematizmu. Porov. Míkula, V. Démoni súhlasu i nesúhlasu, 2010, s. 96 a nasl.

³⁰⁰ Je určite zaujímavé, že typologicky podobný prístup „obrátenia“ toposu práce využíva vo svojom slávnom Sklenom vrchu (1954) aj A. Bednár. Historické okolnosti naznačujú, že kritiky nedostatočne kvalitnej práce počas obdobia „budovania socializmu“ v 50. rokoch sa objavujú práve v nami sledovanom období. Porov. Lipták, L. Slovensko v dvadsiatom storočí, 2011.

³⁰¹ V tomto odseku citujeme z Feldek, L. Bude reč o preklade. In MT, 1958, č. 4, s. 6-7.

³⁰² Kým Stachov preklad Feldek prijíma a chváli, ku Skukáľkovmu má výhrady, zdá sa mu, že bol robený narychlo. Zaujímavá je v tomto kontexte aj jeho nasledujúca poznámka: „Prekladáme niekedy v časovej alebo finančnej tiesni.“ Ibidem, s. 7.

„Nemá sa prekladať s l o v o (zdôraznené v origináli – I. T.), ale slovné spojenie, veta, hádzanie iskry, a s o c i á c i a (zdôraznené v origináli – I. T.). To je tá základná jednotka. POZOR SKLO. Taký preklad považujeme za dobrý.“³⁰³

Feldekovo chápanie základnej jednotky prekladu má tu integrálnejší charakter ako klasické chápanie tohto pojmu v translatologických teóriách ekvivalencie.³⁰⁴ Chápanie prekladu poézie de facto ako prekladu asociácie vychádza jednak z konkretistickej poetiky básnikov Feldeka, Stacha, Mihalkoviča, Ondruša a Šimonoviča a jednak aj z dobovej spoločenskej objednávky (ako ju zrejme videl autor manifestu) po umelecky a esteticky zrelších prekladoch poézie. Preklad asociácie ako základného princípu básne nás privádza k nutnosti pochopiť výstavbu básne, internalizovať si rukopis prekladaného autora a básnicky sa s ním stotožniť. O konkrétnych realizáciách a neskorších argumentačných modalitách tohto východiska budeme hovoriť ďalej.

Už teraz však možno konštatovať, že v chápaní asociácie ako základnej jednotky prekladu poézie u konkretistov dochádza k etablovaniu diskurzu o tzv. generačnom či skupinovom prelade poézie, o nutnosti prekladu poézie básnikmi a aj k podstatnej aktualizácii chápania konceptu prekladateľských dvojíc. Prekladateľským zámerom básnikov Trnavskej skupiny z MT č. 4 z r. 1958 na dôveryhodnosti pridáva fakt, že sa na tom istom mieste okrem manifestov prezentovali aj ukázkami pôvodnej tvorby a prekladmi.³⁰⁵

Nové chápanie prekladateľských dvojíc u konkretistov

V manifeste Bude reč o prelade sa problém prekladateľských dvojíc chápe v tesnej previazanosti na požiadavku, že „poéziu nemôžu prekladať nebásnici“, aj keď v reálnej praxi u nás poéziu prekladajú „uprednostnene jazykovznalí“. Za touto výčitkou, ktorá je jasne

³⁰³ Ibidem, s. 7.

³⁰⁴ V lingvisticky orientovaných koncepciách translatológie, vychádzajúcich z klasického lingvistického štrukturalizmu (porov. prehľad a interpretáciu týchto prác v Pym, A. Exploring translation theories, 2010, s. 6-24), sa esencialisticky chápaná ekvivalencia hľadala na rozličných úrovniach jazykového systému. Pozri aj kapitolu 3.6 Typy prekladu v slovníku Originál/Preklad, 1983.

³⁰⁵ V čísle okrem prekladov francúzskych básnikov (takmer výlučne surrealistov – Eluard, Desnos, Prévert), poľských básnikov (rozsiahla báseň Gałczyńskiego), hispánskych básnikov (P. Neruda, F. G. Lorca) nachádzame aj preklady americkej poézie, konkrétne L. Hughes - Blues smútku za domovom (prel. L. Feldek); E. Lee Masters - Pani Meritová, Washington McNeely (prel J. Mihalkovič); C. Sandburg – Préria (prel. J. Stacho). Je zrejmé, že výber prekladov má tiež manifestačný charakter.

adresovaná aj literárnym inštitúciám³⁰⁶, možno čítať práve chápanie básnického prekladu ako estetického činu. Svoju výčitku a požiadavku zároveň Feldek ďalej rozvíja takto:

„Zakorenila sa u nás v tom najprimitívnejšom znení téza verného prekladu. S l o v á (zdôraznené v origináli – I. T.). My, čo máme slovníky v malíčku, do toho! Básnici sú práve dnes na jazyky slabí ako Achilles na pätu. Prekladali by vo dvojici...“³⁰⁷

V tejto zrejme zámerne simplicistickej formulácii naznačujúcej rozpor medzi vernosťou a umeleckou adekvátnosťou sa etabluje nové chápanie prekladateľských dvojíc. Jeho dosah, podnetnosť a čiastočne aj protirečivosť možno doceniť len v širšom chronologickom a teoretickom rámci.

Problém prekladateľských dvojíc je z teoretického hľadiska nepresným (aj keď historicky odôvodneným) pomenovaním javu, ktorý sa v súčasnej slovenskej translatológii najčastejšie označuje ako podveršový preklad.³⁰⁸ Ide tu o typ nepriameho prekladu³⁰⁹, v ktorom sa komunikačná úloha prekladateľa ako subjektu a expedienta literárneho komunikátu³¹⁰ rozdeľuje medzi filológa³¹¹ a prebásňovateľa³¹². Výmena informácií medzi týmito dvoma aktérmi sa uskutočňuje prostredníctvom „jazykového média“³¹³. Ako dosvedčujú známe príklady spolupráce prekladateľských dvojíc³¹⁴, toto jazykové médium predstavuje korpus

³⁰⁶ Porov. napríklad polemiku okolo požiadavky nanovo prekladať španielskeho básnika F. G. Lorcu, ktorého konkretisti považovali za svoju básnickú inšpiráciu. Táto požiadavka sa na stránkach MT objavuje v č. 4 v r. 1964, keď sa J. Šimonovič pod svojimi prekladmi Cigánskych románci v rozhovore s L. Feldekom na adresu Žáryho prekladov Lorcu vyjadruje kriticky a trochu bezmocne konštatovaním „Nie je dobré... Čo s tým“ (Feldek, L. – Šimonovič, J. Rozhovor s prekladateľom. In MT, č. 4, 1964, s. 19). Redakcia MT dala Š. Žárymu priestor na odpoveď, v ktorom nielenže fundovane vysvetľuje pozadie vzniku svojich prekladov z Lorcu (spolupráca s hispanistom V. Olerínom, po prvý raz vyšiel už v r. 1954), ale aj verejne vyhlasuje, že pokiaľ Šimonovič dobre preloží celého Lorcu (nielen tri románci, ktoré dovtedy publikoval), sám ho navrhne na vydanie v Kruhu milovníkov poézie. Nevedno, či za tým stála aj blahosklonnosť Š. Žáryho, ale v r. 1969 Šimonovičovi Lorca skutočne vyšiel. Pozri Žáry, Š. Poznámka k interview so Šimonovičom. In MT, č. 4, 1964, s. 20.

³⁰⁷ Feldek, L. Bude reč o preklade. In MT, 1958, č. 4, s. 8.

³⁰⁸ Známý je aj názov preklad z podstročnika, často sa hovorí aj o prebásňovaní.

³⁰⁹ Takto E. Bubnášová označuje všetky typy prekladov, kde prekladateľ nepracuje priamo s originálom. Porov. Bubnášová, E. Preklad z druhej ruky v slovenskej literatúre. In World Literature Studies, 2011, č. 4, s. 81.

³¹⁰ Pozri Popovič, A. Teória umeleckého prekladu, 1975, 50 a nasl.

³¹¹ Tu filológa chápeme ako odborníka na východiskový jazyk a východiskovú literatúru.

³¹² Tu prebásňovateľa chápeme ako básnika.

³¹³ Popovič tento termín používa pre preklad z druhej ruky, čiže jazykové sprostredkovateľstvo. To podľa Popoviča „aktivizuje“ sám prekladateľ v prípade, že nepozná jazyk pôvodiny. V praxi podveršového prekladu (ako nám ju ukazujú konkrétne projekty, najmä tie Felixove) sa ukazuje opačná situácia: prebásňovateľ zriedkakedy podnecuje vznik prekladu; častejšie je skôr prizývaným spolupracovníkom. Porov. Popovič, A. Ibidem, s. 58.

³¹⁴ V 5. čísle Romboidu z r. 1970 si môžeme pozrieť textové ukážky zo spolupráce Jozefa Felixu a Viliama Turčányho na preklade Pekla. Pozri O prekladaní vo dvojici. In Romboid, 1970, č. 5, s. 13-22. Z nich možno s istými výhradami rekonštruovať podobu prekladateľského procesu prekladu poézie v prekladateľskej dvojici. Pri pohľade na tieto materiály prekvapí akási „long-distance“ podoba ich spolupráce. Keď vezmeme do úvahy, ako sa kedysi prekladalo vo dvojici (napr. arabské spisy v Toledu v 12. storočí, k tomu porov. Pym, A.

pomocných textov a textotvorných inštrukcií vznikajúcich v kooperácii medzi filológom a prebásňovateľom. Prekladateľský proces pri podveršovom preklade možno rozdeliť do troch fáz:

- (1) recepcia originálu;
- (2) doslovný preklad s poznámkami³¹⁵;
- (3) prebásnenie doslovného prekladu³¹⁶.

Tri fázy procesu sa ale v prípade prebásňovateľa môžu prekrývať. Napríklad V. Turčány spomína, že pri prekladaní *Pekla* sám pomaly vnikal do taliančiny a že sa vlastnými silami bytostne oboznamoval s osobitosťami Danteho geniálnej poetiky.³¹⁷ Nepochybne to bol prípad aj iných prebásňovateľov. Týmto sa vlastne dostávame k praxeológii prekladateľských dvojíc.

Popovič rozdeľuje dôvody vzniku prekladateľských dvojíc do dvoch skupín – na tzv. vecné či odborné a praktické.³¹⁸ Obidve skupiny dôvodov zohrali významnú úlohu aj v dejinách prekladu poézie v 2. polovici 20. storočia. Medzi odborné dôvody Popovič radí potreby prijímajúceho kontextu vydávať niektoré diela najmä klasickej a staršej literatúry v tzv. kritických vydaniach. Filologické poznámky tu preto majú nielen utilitárnu, ale spolu s literárnohistorickými paratextami (najčastejšie doslovy) aj informatívnu funkciu, možno ich v tejto podobe radiť medzi metatexty literárneho vzdelania.³¹⁹ Podveršový preklad tu

Negotiating the frontier, 2000), očakávali by sme živú interakciu – rozhovor, tvorivú kooperatívnu polemiku. Osobné spomienky V. Turčányho však o ničom takom nesvedčia. Pozri Turčány, V. V prekladateľskej dvojici. In Romboid, 1970, č. 5, s. 23-26.

³¹⁵ Ako nasvedčuje filologická prax J. Felixa, poznámky filológa objasňovali nielen jazykové významové nuansy, ale pokrývali aj literárnohistorické okolnosti a štýlové osobitosti originálu. Felixove poznámky nezriedka prechádzajú do interpretácie.

³¹⁶ Otázka intralingválneho prekladu z doslovného prekladu do prebásnenia zostáva dodnes otvorená. Je nám známe jediné kompaktné vyjadrenie k tejto problematike. V diskusii o preklade v r. 1966 J. Stacho konštatuje, že prekladateľské dvojice sú vyhovujúcim riešením:

„Preklad veršov sa totiž nedeje cez slová, prekladaním slov. A ak, možno už popredu povedať, že to bude zlý preklad.“

Aby sa podľa Stacha dala adekvátne prekladať poézia, je potrebné „prečítať originál“ v tom zmysle, že treba pochopiť systém poetiky prekladaného básnika. On sám sa snaží „pochopiť a pretlmočiť“ stav a „asociatívnu väzbu obrazov a ich sled pri budovaní metafory ap.“ Pozri Stachove vyjadrenia v diskusii Problémy prekladu. In MT, 1966, č. 3, s. 14.

³¹⁷ Pozri Turčány, V. V prekladateľskej dvojici. In Romboid, 1970, č. 5, s. 23-26.

³¹⁸ Pozri Popovič, A. Prekladateľské dvojice z teoretického hľadiska. In Romboid, 1970, č. 5, s. 26.

³¹⁹ K pojmu „literárne vzdelanie“ pozri zodpovedajúcu kapitolu v Popovič, A. – Miko, F. Tvorba a recepcia, 1978.

potom možno chápať ako paratext k originálu – a nie je v tomto zmysle náhodné, že reprezentatívne kritické vydania často vychádzajú aj v dvojjazyčnom vydaní.³²⁰

Podobne, ako je pri preklade z druhej ruky, aj praktické dôvody vzniku prekladateľských dvojíc možno vnímať ako problém praxeológie, resp. sociológie prekladu: súvisia totiž so vzťahmi medzi jazykmi v konkrétnych historických situáciách a s otázkou tzv. jazykovej neprístupnosti originálu.³²¹ Empirický výskum *Slovenskej národnej bibliografie* však dokazuje opačnú situáciu – „ako najčastejšie východiskové jazyky pri preklade z druhej ruky sa paradoxne vyprofilovali angličtina, ruština, francúzština a nemčina.“³²² Je logické predpokladať podobné tendencie aj pri podveršových prekladoch.

Do nástupu konkretistov možno v prípade podveršových prekladov ako najreprezentatívnejšie projekty vnímať práve kritické vydania klasikov a staršej literatúry. Začiatkom 60. rokov sa však mladí básnici (okrem už spomenutých básnikov Trnavskej skupiny i Válek, Mihálik a Buzássy) v spolupráci s filológmi púšťajú do prekladov diel súčasných i klasických svetových básnikov. Preklad modernej poézie sa v ich podaní stáva jednak generačnou záležitosťou a zároveň predstavuje tvorivý čin. S nástupom konkretistov sa tak zreteľne posúva chápanie „poľa pôsobnosti“ prekladateľských dvojíc. Za tým, že tieto dvojice prekladajú aj anglofónnu literatúru (okrem beatnikov i T. S. Eliota, E. Pounda, H. D. a i.), možno vidieť jednak bytostné stotožnenie sa s poetikou alebo aspoň životným postojom³²³ prekladaných autorov. Za tým, že sa preklad realizoval vo dvojici, treba však vidieť aj fakt spomínaný Feldekom – jazykovú bariéru, ktorú do veľkej miery vyvolala vtedajšia geopolitická situácia. Možno teda konštatovať, že aj keď sa podveršový preklad už v 2. polovici 20. storočia vnímal ako „nutné zlo“, vedelo sa, že pri ňom hrozí riziko významových i básnických strát, kooperácia kompetentného filológa s básnickou osobnosťou zaručovala v očiach vtedajších čitateľov i zainteresovaných integritu básnického textu.

Nie je len historickou zhodou náhod, že po vystúpení Trnavskej skupiny sa prekladu na stránkach *Mladej tvorby* dostáva viac priestoru. Dokumentuje to aj vyhlásenie tzv. Veľkej

³²⁰ Významné kritické vydania poézie u nás vychádzajú prinajmenšom od r. 1948. Pozri napr. Felixove projekty prekladu diel F. Villona a Danteho.

³²¹ Popovič v tomto zmysle hovorí o kultúrnom provincializme, ktorý sa podľa neho netýka iba málo rozvinutých jazykov, ale môže postihnúť i väčšie kultúry. Pozri Popovič, A. Prekladateľské dvojice z teoretického hľadiska. In Romboid, 1970, č. 5, s. 26.

³²² Bubnášová, E. Preklad z druhej ruky v slovenskej literatúre. In *World Literature Studies*, 2011, č. 4, s. 85.

³²³ Pozri napr. Buzássyho vyjadrenia o jeho postoji k Allenovi Ginsbergovi. Štrasser, J. – Buzássy, J. Byť svoj, 2013, s. 172.

prekladateľskej súťaže MT v lete 1958. S touto súťažou sa na stránkach *Mladej tvorby* etabluje teoretický diskurz o preklade.

Veľká prekladateľská súťaž r. 1958-59: začiatky teórie prekladu v MT

V lete r. 1958 (dvojčíslo 6-7) *Mladá tvorba* vyhlasuje Veľkú prekladateľskú, dlhodobú súťaž (termín uzávierky 31. jún 1959, čiže mala trvať rok) zameranú na básnický preklad. Cieľ súťaže bol dlhodobý – zvýšenie úrovne slovenského básnického prekladu – a preto bolo nutné zaujať s problémom prekladania poézie aj čitateľov a nádejných básnikov. Už z týchto základných informácií je badať, že iniciatíva Trnavskej skupiny padla v redakčnom kolektíve vedenom M. Ferkom na úrodnú pôdu.

Účastníci museli preložiť dve povinné básne a jednu podľa vlastného výberu. Medzi povinné preklady patrili nasledujúce texty: V. Majakovskij: Ľavý pochod; J. W. Goethe: Ružička; A. Rimbaud: Samohlásky.

K básňam poskytli aj doslovný preklad, pričom jeho potrebu odôvodnili nasledovne: „Uverejňujeme originál aj ich doslovný preklad v pretlmočení našich popredných prekladateľov, aby nerobili ťažkosti tým, ktorí neovládajú príslušný jazyk.“³²⁴ Z toho je zrejmé, že si redakcia samotná uvedomuje, že v daných podmienkach je prax prekladateľských dvojíc skutočnou nevyhnutnosťou.

S ohľadom na našu tému je ale zaujímavý široký dosah súťaže, ktorý redakcia predpokladá:

„Redakcia dúfa, že v priebehu tejto súťaže podarí sa ustáliť a objasniť mnohé prekladateľské zásady a že súťaž bude mať teda praktický aj teoretický dosah.“³²⁵

V nasledujúcom čísle MT (dvojčíslo 8-9) vyhlásili ceny Veľkej prekladateľskej súťaže. Súťaž ale podľa všetkého vyvolala enormný záujem aj medzi etablovanými literátmi: porotu súťaže totiž redakcia ešte nemohla vyhlásiť, pretože viacerí nádejní porotcovia prejavili záujem zúčastniť sa súťaže.³²⁶ Zároveň sa ohlásilo, že preklady básní podľa voľného výberu sa budú uverejňovať od budúceho čísla priamo v časopise *Mladá tvorba*.

³²⁴ Veľká prekladateľská súťaž. In MT, 1958, č. 6-7, s. 26.

³²⁵ Ibidem.

³²⁶ Veľká prekladateľská súťaž. In MT, 1958, č. 8-9, s. 21. Členov poroty vyhlásili až v poslednom čísle r. 1958. Boli nimi Jozef Felix, Móric M. Dedinský, Pavol Horov, Zora Jesenská, Miroslav Válek a Štefan Žáry.

V čase, keď mala prebiehať súťaž, sa redakcia MT rozhodla uverejňovať aj teoretické state o prekladaní poézie, recenzie básnických prekladov a aj názory čitateľov týkajúce sa prekladu ako takého a najmä prekladu poézie. Tieto články boli zaradené do voľnej série Hovoríme o preklade. Líšili sa žánrom (recenzia, kritika, výber citátov³²⁷ a pod.) i kvalitou. Nájdeime medzi nimi syntetizujúci preklad v podobe recenzie knihy pojednávajúcej o rudimentárnych problémoch prekladu³²⁸, článok o česko-slovenskom prekladaní, v ktorom sa nastoľuje požiadavka rovnakej štylistickej hodnoty prekladu³²⁹, objavuje sa aj kritika prekladu³³⁰.

Najzaujímavejší článok z uvedenej série sa objavuje až v poslednom čísle r. 1958 a je recenziou Levého knihy *České theorie překlada* (1957).³³¹ Recenzia je do veľkej miery aj komentárom k zlému stavu slovenského prekladateľstva. Konštatuje sa v nej, že chýba teória a nie je dostatočné ani vzdelávanie prekladateľov. V článku sa tiež formuluje potreba slovenského časopisu zameraného iba na preklady.

Potreba takého časopisu sa odôvodňuje existenciou „obce prekladateľov“:

„Prekladatelia tvoria obec, ktorá sa síce nevyrovná počtom obci ovocinárov, ale ak považujeme za prirodzené, že ovocinárstvo, ba dokonca každá odroda jablák má svoju vlastnú teoretickú literatúru, prečo by nemal byť osobitný časopis zaoberajúci sa problematikou prekladania.“³³²

Článok týmto implikuje, že preklad je v záujme štátu (veď je tiež položkou štátneho rozpočtu), a preto časopis by v tomto zmysle fungoval ako prevencia. Tvoril by základy pre budúce dejiny slovenského prekladu a aj pre tvorbu teórie, pretože „(n)útil by prekladateľov teoreticky myslieť a formulovať zásady remesla“ a pomáhal vychovávať mladých prekladateľov.

³²⁷ Citáty sa vyberali z Levého *Českých teorií překlada*, boli „volené menej s ohľadom na ich aforistický šarm; viac išlo pri ich výbere o praktickú osožnosť pre tých, ktorým prístup k Levého *Českým teoriím překlada* pôsobí ťažkosť“. Táto kniha sa vôbec v období rokov 1957-59 v teórii prekladu na stránkach MT často skloňovala, svedčí to o tom, že išlo v československom kontexte vskutku o priekopnícke dielo. Porov. Hovoríme o preklade. In MT, 1959, č. 1, s. 30.

³²⁸ Podľa Inostr. lit. C. U. Hovoríme o preklade. In MT, 1958, č. 8-9, s. 45. Ide o recenziu knihy Theodora H. Savoryho *The Art of Translation* (1957).

³²⁹ Furdík, J. Hovoríme o preklade. In MT, 1958, č. 10, s. 26-28.

³³⁰ Janík, Š. Hovoríme o preklade. Hrdina socialistickej poézie. In MT, 1959, č. 6-7, s. 58.

³³¹ E. K. Hovoríme o preklade. In MT, 1958, č. 12, s. 18-19.

³³² *Ibidem*, s. 19.

Veľká prekladateľská súťaž pokračovala aj v ročníku 1959, a to až do jesene. Výsledky boli vyhlásené v dvojčíisle 8-9.³³³ Redakcia konštatuje, že súťaž ukázala prekvapivo veľký záujem o svetovú poéziu, no kvalita prekladov sa im nezdala dostatočná. V tomto kontexte sa opäť vyslovuje požiadavka lepšie vychovávať prekladateľov a aj už praktizujúci prekladatelia sa vraj musia ďalej školit'. Nespokojná s úrovňou zaslaných príspevkov, uchýľuje sa redakcia k pomerne šalamúnskemu riešeniu: keďže časť prekladateľov nespĺnila požiadavky kvalitou prekladov a časť zasa nespĺnila podmienky súťaže, porota upustila od pôvodného zámeru rozdeliť súťažiacich do dvoch kategórií (začínajúci a skúsení), ale jednoducho udelila odmeny s ohľadom na kvalitu prekladu i skúsenosti prekladateľa; takisto sa zrušili pôvodne stanovené ceny a udeľovali sa iba odmeny. Celkovo sa súťaže zúčastnilo 21 prekladateľov³³⁴, niektorí získali knižné odmeny. Redakcia odmeny zasielala spolu s odbornými posudkami ich prekladov.

K vyhláseniu je pripojená ešte krátka noticka M. M. Dedinského.³³⁵ Člen poroty považuje súťaž za prínosnú pre vývin slovenského básnického prekladu a pre slovenskú literatúru vôbec. Z tohto konštatovania možno vyčítať, že preklad sa prirodzene chápe ako súčasť domácej literatúry. M. Dedinský konštatuje, že školy (ako stredné, tak i vysoké) nedostatočne podnecujú a usmerňujú záujem mladých o svetovú poéziu, a pritom tento záujem medzi mládežou vraj je. Rozvoju kompetentného básnického prekladu podľa neho bráni aj nedostatočná znalosť poetiky (tentoraz slovenskej). Kladne tiež hodnotí, že prekladateľov sa – na slovenské pomery – zúčastnilo dost', pričom sa domnieva, že Literárny fond i Zväz spisovateľov by mal s mladými do budúcnosti rátať. Súťaž takto prirodzene dokazuje, že sa v radoch mladých prekladateľov objavoval dostatok talentov na možnú generačnú výmenu. Ako jeden z dôvodov nedostatočného naplnenia podmienok súťaže M. M. Dedinský vidí aj nedostatočne rozvinuté štúdium jazykov u nás. Opäť sa tu objavuje tvrdenie o nedostatočnej jazykovej kompetencii, ktoré bolo aj jedným zo sociologických determinantov fungovania prekladateľských dvojíc pri anglofónnej poézii.

V tomto čísle sa ako posledný článok zo série Hovoríme o preklade objavuje veľmi kvalitná, no, žiaľ, dnes pomerne málo známa štúdia Jána Vilikovského Niekolko poznámok

³³³ Výsledky Veľkej prekladateľskej súťaže. In MT, 1959, č. 8-9, s. 31.

³³⁴ Pre zaujímavosť uvádzame zoznam takto odmenených prekladateľov: Ján Kostra – 1000 Kčs; Viola Cígerová – 1000 Kčs; Víťazoslav Hečko – 800 Kčs; Marián Kováčik – 600 Kčs; Mikuláš Kasarda – 600 Kčs; Ján Šimonovič – 600 Kčs; Filip Sabol – 400 Kčs; Juraj Bulko – 400 Kčs.

³³⁵ Dedinský, M. M. Na záver. In MT, 1959, č. 8-9, s. 31.

o preklade.³³⁶ Práca hned' v úvode okrem iného obsahuje útržkovitý, ale veľmi dobrý historický exkurz o dejinách prekladu na Slovensku a jeho postavení. Potom už Vilikovský hovorí o súčasnosti: konštatuje, že aj keď cieľom prekladania je systematicky obsiahnuť vrcholné zjavy svetovej literatúry, v súčasnosti nie sú slovenskí čitatelia a odborníci spokojní s úrovňou prekladu. Zvyšok štúdie sa potom venuje práve kvalite a úrovni prekladu.

Okrem toho, že Vilikovský rieši základné teoretické problémy prekladu, t. j. vernosť a voľnosť, dobovosť a starnutie prekladu a pod., implicitne sa veľmi zreteľne odkazuje na vtedy ešte stále zamlčované dedičstvo československého štrukturalizmu.³³⁷ V tomto článku hovorí o „modernej českej prekladateľskej škole“, pričom ju opisuje ako školu reflektujúcu vplyv modernizmu na zmenu vnímanosti obecnstva. Z odkazov na Levého a Mathesia je potom zrejmé, že má na mysli štrukturalizmom ovplyvnené prístupy k prekladu. Zo štrukturalistického inštrumentária preberá aj pojem funkcia, keď hovorí o „plastických“ rozmeroch diela v preklade a reprodukcii „funkčných dominánt“ originálu v preklade. Mukařovského chápaniu sémantického gesta³³⁸ sa zas približuje, keď hovorí o štýle v preklade:

„Každá pasáž, každá veta, ba syntagma literárneho výtvoru je výsledkom stretnutia viacerých zreteľov: významového, gramatického, štylistického; v poézii pribúdajú aspekty rytmické a eufonické (kam zaradzujeme aj rým). To všetko vnucuje autorovi jediný možný výraz, jediné slovo. Úlohou dobrého prekladateľa nie je – ako sa mnohí dodnes domnievajú – podať významový (či nebodaj slovníkový) ekvivalent tohto slova, ale objaviť nevyhnutnosť, ktorá za ním stojí a najst' zodpovedajúci výraz v materinskom jazyku.“³³⁹ (s. 45)

Pokiaľ ide o preklad poézie, podľa Vilikovského je tu dôležitá otázka, do akej miery je forma záväzná pre báseň. Na jednej strane sú podľa neho formy, ktoré sa cítia ako záväzné (sonet, blankvers, antické rozmery a pod.), ale v preklade je zároveň tendencia nahrádzať konvenčné

³³⁶ Vilikovský, J. Niekoľko poznámok o preklade. In MT, 1959, č. 8-9, s. 44-46.

³³⁷ O peripetiách slovenského štrukturalizmu a jeho vzťahu s marxistickou ideológiou pozri zborník *Od iniciatívy k tradícii*, 2005; v ňom najmä historické state J. Bakoša a N. Krausovej.

³³⁸ Sémantické gesto je pojem, s ktorým pracuje J. Mukařovský, keď konštatuje, že formálny rozbor diela metódou štrukturalizmu môže vyústiť

„ve zjištění „formálního“, a přece konkrétního „sémantického gesta“, jímž je dílo organizováno jako jednota dynamická od nejjednodušších prvků k nejobecnějšímu obrysu. Přes svou zdánlivou „formálnost“ je sémantické gesto něco zcela jiného než forma pojatá jako vnější roucho díla; je faktem sémantickým, významovou intencí, třebaže kvalitativně neurčenou.“ Mukařovský, J. O jazyce básnickém. In *Studie II*, 2007, s. 61-62.

³³⁹ Vilikovský, J. Niekoľko poznámok o preklade. In MT, 1959, č. 8-9, s. 45.

cudzie metrum konvenčným domácim. Tvrdí, že „[v]oľný verš a moderná poézia však odstránili zbytočnú precitlivosť v tomto smere“.³⁴⁰ Konštatuje tiež, že v porovnaní s prekladateľskými tradíciami v iných krajinách (napr. vo Francúzsku) sa v slovenskej prekladateľskej praxi pôvodná forma zvykne zachovávať:

„Zastávame názor – dokázaný ostatne históriou – že najlepšie preklady bývajú formálne zodpovedajúce originálu (ak nie zhodné s ním); ale každý prekladateľ by mal uvážiť, či v n i e k t o r ý c h p r í p a d o c h (zvýraznené v origináli – I. T.) veci neprospeje, ak povolí formálnu väzbu.“³⁴¹ 45

Vilikovský píše aj o problémoch jazyka prekladu. Slovenčina je podľa neho – aspoň teda prechodne – málo štylisticky diferencovaná. V súvislosti s prekladom americkej literatúry tvrdí o hovorovom štýle, že je preň dôležitý rytmus, kadencia, vetná stavba, slovník; priamočiara vulgárnosť je až na poslednom mieste:

„Např. hovorový štýl sa už narodil – treba len počúvať; z kníh sa také čosi nenaučíš. V tomto prípade má rozhodujúcu váhu kadencia, stavba vetná, slovník; t o t o (zvýraznené v origináli – I. T.) je štylistickou podstatou např. amerického dialógu – grafické vyznačenie a vulgarizmy sú len dodatočným dôsledkom úsilia o autentický záznam.“³⁴²

Netreba hádam ani zdôrazňovať, aký dôležitý je tento typ expresivity pri prekladaní beatníkov.

Vilikovský vidí problém literárnej slovenčiny v tom, že ešte nemá ustanovený kánon. Domnieva sa pritom, že preklad môže „raziť cestu“ len z estetického a ideového hľadiska, no jazykovo sú jeho limity určované úzom národných spisovateľov. Myslí si tiež, že na Slovensku je potrebné na úrovni slovenských jazykovedcov riešiť aj problémy žargónu a slangu, prekladatelia si do tých čias totiž museli pomáhať, ako vedeli sami. Zásadným problémom v jeho očiach aj naďalej zostáva praktická štylistika, štylizovanie. Konštatuje, že prekladateľ sa nemôže spoliehať len na to, ako by niečo povedal bežný Slováčok, ale výrazy treba vnímať aj s ohľadom na diferencovanosť jazyka a vyjadrovacích prostriedkov literatúry.

³⁴⁰ Ibidem.

³⁴¹ Ibidem.

³⁴² Ibidem.

V tomto zmysle hovorí o akejsi „realistickej prekladateľskej škole“, reprezentovanej najviac Z. Jesenskou³⁴³, ktorá hlása realistické používanie jazyka v diele, pričom v jej chápaní má jazyk „služiť tomu, čo má vyjadrovať“. Túto samozvanú zásadu potom niektorí prekladatelia interpretujú tak, že jazyk má byť čistý (t. j. rustikálny) a živý (expresívny). Aplikáciou takejto normy vzniká nedostatočne diferencovaný štýl, ktorý je príliš expresívny, aj keď obratný. Otázka prekladateľskej normy („prekladateľského názoru“) úzko súvisí s jazykom. Treba preto jednak zvýšiť citlivosť a čistotu jazyka, nedbať na staré, naučené formy kompozície a vyhýbať sa rustikálnosti a svojvoľnej expresivite. Žiada širšiu diskusiu o prekladateľstve, ktorá by prispela k uvedomelejšej tvorivej práci prekladateľov.

Štúdia J. Vilikovského je jedným z prvých dôkazov rodiacej sa integrálnej teórie prekladu 60. rokov. Bolo nutné jej venovať priestor, pretože sa v nej nastoľujú a aspoň rámcovo riešia aj niektoré problémy súvisiace s beatnickými prekladmi: ide najmä o otázky prekladu poézie (funkčné chápanie prekladu formy) a otázky hovorového a literárneho jazyka. Vysoká úroveň, s akou Vilikovský tieto problémy nastoľuje a naznačuje aj ich riešenie, je dôkazom postupne sa etablujúceho diskurzu o teórii prekladu.

Rok 1959 v MT: medzi konsolidáciou a progresívnosťou

Ako sme už konštatovali v analýze periodizačných medzníkov, mocenský zásah po januári 1959 radikálnym spôsobom zasiahol do fungovania časopisu. Nenastali síce ešte zmeny v redakcii, ale časopis musel zmierniť svoj sľubne liberálny ráz. Jedným z verejných aktov súhlasu, ktoré mali v systéme komunikačných stratégií socializmu svoje miesto už od obdobia stalinizmu, bola sebakritika. Na podobu časopisu v tomto ročníku malo silný vplyv politické gesto, ktorého diktát sa prejavil najmä v podobe politicky exponovaných, ideologicky konformných úvodníkov³⁴⁴ a príležitostných článkoch³⁴⁵.

³⁴³ Tu znova odkazujeme na Jesenskej vystúpenie na II. zjazde ZČSS diskutované v úvodných častiach kapitoly.

³⁴⁴ Pozri už komentovaný známy sebakritický redakčný úvodník Nadšení budúcnosťou, kde redakcia v zhode s dobovou axiológiou vyhlasuje, že nie každý protest je revolučný, ale len taký, ktorý slúži proletariátu. Na margo politiky prekladu zo západných literatúr sa zas dočítame toto: „Poznávanie súčasnej literatúry západného sveta je samozrejme nutné, ale musí byť kritické, vysvetľujúce, útočné.“ Pozri Nadšení budúcnosťou. In MT, 1959, č. 2, s. 1-3.

Aj iné úvodníky z tohto ročníka sú silne dobovo konformné. Napr. Kot, J. Do nového obdobia. In MT, 1959, č. 3, s. 1-4; „vesmírne optimistický úvodník“ o Sputniku Veľké perspektívy. In MT, 1959, č. 6-7, s. 1-2; Ferko, M. Viac úspechov, viac optimizmu. In MT, 1959, č. 12, s. 1-2.

³⁴⁵ Napr. kritická, ideologicky podfarbená rezolúcia z II. celoslovenskej porady spolupracovníkov Mladej tvorby. In MT, 1959, č. 2, s. 17.

Napriek tomuto znepokojivému trendu však v poslednom ročníku prvého obdobia *Mladej tvorby* nachádzame dovtedy nevidané množstvo recenzií, článkov a správ o americkej literatúre. V časopise sa tieto články posúvajú z periférnych rubriek na posledných stranách časopisu do stredu jednotlivých čísel, zväčšuje sa ich rozsah a aj vo väčšine prípadov sa zbavujú ideologického slovného balastu a pre dobu príznačných skreslení. V tomto ročníku sa po prvý raz v MT vôbec objavuje aj správa o amerických beatnikoch.

V čísle 5 v r. 1959 nachádzame tzv. recenziu s ukázkami (hra T. Williamsa)³⁴⁶, objavujú sa aj prvé preklady z tzv. pokrokových západných autorov (aj v tomto prípade preložené prekladateľskou dvojicou)³⁴⁷.

V MT 1959 č. 5 nachádzame v „skrátrenom preklade“ článok Jacka Lindsayho.³⁴⁸ Článok je z nášho hľadiska zaujímavý, pretože ilustruje niekoľko metatextových komunikačných stratégií uplatňovaných vo vzťahu k informačným zdrojom zo Západných literatúr. Tzv. skrátенý preklad možno považovať za syntetizujúci preklad, keďže sa v ňom okrem prekladu systematicky uplatňuje interpretácia (čiže manipulácia) prvkov originálu. Hneď v úvode článku je krátka charakteristika, kde sa upozorňuje, že pojmy západného myslenia o literatúre sa dosť líšia od československých pojmov. Druhým komunikačne markantným momentom je zdroj tohto článku – časopis *Mainstream* sa označuje ako americký ľavicový týždenník. Bol zdrojom viacerých článkov v slovenských literárnych časopisoch. Na tretí moment upozorňujeme v práci priebežne – v takejto „pokrokovej“ literárnej kritike sa často protežujú autori z dnešného hľadiska len málo známi, takmer bezvýznamní, a to často iba pre ich vhodné politické presvedčenie. Pokiaľ ide o jeho obsah, Lindsaymu ide „o kritiku tzv. módných autorov“ v mladej anglickej poézii.

V tom istom čísle nachádzame aj Kotovu recenziu slovenského prekladu románu *Nahí a mŕtvi* od Normana Mailera (prel. Š. Barániková).³⁴⁹ Text nemožno označiť za kritiku prekladu – ide skôr o recenziu románu ako protivojnového diela. Recenzent, aj keď je

³⁴⁶ Bergerová, O. Tennessee Williams - Zostupujúci Orfeus. In MT, 1959, č. 5, s. 24-26.

V tejto práci uvedený žáner chápeme ako syntetizujúci preklad. Ide v podstate o selektívny metatext – kombináciu preložených segmentov s prerozprávanými (syntetizujúcimi) pasážami. Keďže sa text chápal ako recenzia, prekladateľa zapisujeme do pozície autora. Bol to žáner príznačný pre svoju dobu a jeho označenie je azda zámerne vágne. Porov. spomienky J. Vilikovského, ktorý takéto recenzie tiež písal:

„Bola to takzvaná recenzia s ukázkami, čo bol protištátny literárny žáner, ktorý zaviedla česká *Světová literatura*: čo sa mohlo, sa preložilo, čo sa nesmel, sa dopísalo, predstavujú, že ide o recenziu.“
Vilikovský, J. – Magová, G. Jazyk je nejlepší detektor lži. In Romboid, 2013, č. 5-6, s. 9.

³⁴⁷ Peter Tempest. Prel. P. Urban a J. Majerník. In MT, 1959, č. 5, s. 26.

³⁴⁸ Jack Lindsay: K dvom smerom v anglickej poézii. In MT, 1959, č. 5, s. 27-28.

³⁴⁹ Kot, J. Kniha protestu. In MT, 1959, č. 5, s. 29

anglista, sa vôbec nevenuje prekladu, ale najmä hodnote románu, pričom víta najmä zobrazenie sociálneho protestu v diele.

Celkovo možno konštatovať, že 5. číslo *Mladej tvorby* z r. 1959 bolo mimoriadne bohaté na informácie z anglofónnych literatúr.

V 10. čísle nachádzame mimoriadne ideologicky tendenčný článok A. Kozmu o hrôzu budiacej zločinnosti americkej mládeže nazvaný *Kde nájdú ideál?*.³⁵⁰ Článok je postavený ako kaleidoskop anekdot z rozličných výpovedí, súdnych a policajných zápisníc. Operuje sa v ňom s pojмами ako „podľa štatistík“ či „štatistiky uvádzajú“, „píšu americké časopisy“, ale neuvádzajú sa žiadni autori a žiadne konkrétne zdroje. Článok zobrazuje Ameriku ako krajinu zločinu, rasovej nerovnosti a zločinnej mládeže združujúcej sa vo vraždiacich gangoch. V článku sú neprirodzené štylizované repliky, ktoré sa prezentujú ako autentické výpovede mladistvých delikventov.³⁵¹ Nazdávame sa, že autorova manipulácia faktov má za cieľ za všetkých okolností pripisovať hrôzostrašné zločiny mládeži³⁵² a naznačiť ich kauzálnu súvislosť s nezdravým americkým spôsobom života (dysfunkčné rodiny, honba za peniazmi, vplyv hororov, nefungujúce školstvo). Pre hyperbolické výjavy násilia a zvrátenosti článok nadobúda takmer bulvárny charakter a z dnešného hľadiska prekvapuje, že bol vôbec zaradený do MT. Možno konštatovať, že ide o metatextovú manipuláciu s cieľom vytvárať dojem autenticity. Článok by sa dal označiť ako text na politickú objednávku.

V 11. čísle sa objavuje rozhovor s „pokrokovým americkým spisovateľom“ Phillipom Bonoskym³⁵³, v ktorom sa na stránkach MT po prvý raz skloňuje názov Beat Generation – ako „zbitá generácia“. Článok v iných súvislostiach podrobnejšie interpretujeme v nasledujúcej kapitole. V tomto kontexte treba poznamenať, že redakcia MT sa Bonoskeho na beatnikov pýta s úplnou samozrejmou, čitateľom ich ani slovom nepredstavuje. Možno teda predpokladať, že sa rávalo s tým, že čitatelia MT už aké-také informácie o beatnikoch majú, a to či už z českej *Světovej literatury*³⁵⁴ alebo zo stránok *Slovenských pohľadov*, kde v r. 1959 vyšli až dva pomerne rozsiahle články o beatnikoch. Nástup

³⁵⁰ Kozma, A. *Kde nájdú ideál?*. In MT, 1959, č. 10, s. 16-18.

³⁵¹ Napr. „Áno, sudca, je neskoro. Takto sme vyrástli. Nepoznáme nič iného ako ideály gangu, sudca.“ Ibidem, s. 16.

³⁵² Spomína napr. aj známeho masového vraha Howarda Unrutha, ktorého vek v dobe, keď v amoku zavraždil 13 ľudí na newyorskej ulici, okresáva o 10 rokov (z 28 na 18). Porov. ibidem, s. 16.

³⁵³ Hovorí Phillip Bonosky. In MT, 1959, č. 11, s. 30.

³⁵⁴ Tu v letnom čísle vyšli prvé Zábranove preklady z A. Ginsberga spolu s rozsiahlou štúdiou I. Hájka, o ktorých budeme bližšie hovoriť v súvislosti s A. Ginsbergom v ďalšej kapitole.

beatnikov na stránky *Mladej tvorby* možno teda v intenciách literárneho vzdelania hodnotiť ako oneskorený.

V poslednom čísle r. 1959 nachádzame recenziu *Antológie americkej poézie 20. storočia* (1959, prel. J. Kot a R. Skukálek) z pera J. Vilikovského.³⁵⁵ V kladnej recenzii Vilikovský píše, že takáto kniha musí byť jednak zoznámením, má byť kritickým pohľadom, ale aj slúžiť bežnému čitateľovi, ktorému americká poézia predsa nie je až taká známa. Domnieva sa, že by knihu nebolo zaškodilo uviesť pár básňami z Whitmana, aj keď preklad z neho u nás vyšiel (r. 1957), keďže on „takým či onakým spôsobom – poznačil temer každú stránku moderného amerického básnictva“.

Prvé obdobie časopisu predstavovalo z hľadiska nášho historiografického výskumu do istej miery fundamentálnu fázu, v ktorej bolo potrebné sústrediť sa na širšie súvislosti, aby bolo možné popísať základné tendencie v chápaní básnického prekladu a americkej literatúry. V tomto období však *Mladá tvorba* takmer nerefletovala básnikov Beat Generation. To sa zmení v nasledujúcich rokoch. Pri ďalších analýzach sa už preto budeme viac zameriavať najmä na okolnosti konkrétnejšie súvisiace s touto témou. Všeobecné tendencie praxeológie prekladu, naznačené v prvom období (prekladateľské dvojice, nedostatočná znalosť angličtiny, problém s jazykom prekladu, tendencia k manipulácii informácií o americkom kontexte a pod.), sa nám v nasledujúcich obdobiach len málo menia. Orientácia časopisu *Mladá tvorba* sa však významne mení – už od r. 1963 sa objavujú prvé spoločenské témy. Náš výskum ukazuje úzku previazanosť týchto tém s reflexiou Beat Generation.

³⁵⁵ Vilikovský, J. Antológia americkej poézie. In MT 1959, č. 12, s. 28.

Druhé obdobie *Mladej tvorby* (1960 – 1963)

Základná charakteristika

V tomto období *Mladej tvorby* možno najmä na exponovaných miestach (v úvodníkoch, zdraviciach, príležitostných článkoch) zreteľne badať prítomnosť politického gesta, ktoré sa prejavuje najmä v politicky konformnej rétorike, no nezriedka zasahuje aj do axiológie textov. Aj napriek tomu si však časopis zachováva veľkú otvorenosť, v každom zo sledovaných štyroch ročníkov sa objavuje zhruba rovnaký objem informácií o americkej literatúre (konkrétnejšie ďalej). Oproti prvému obdobiu utícha záujem o otázky súvisiace s prekladom poézie. Objavujú sa však články dokumentujúce nové chápanie poézie v nastupujúcej dobe masovej kultúry (napr. téma nákladov básnických kníh, reflexia tzv. divadiel poézie a pod.). Zároveň možno na sledovanom materiáli dokumentovať čoraz väčší záujem o témy súvisiace s československou mládežou a jej životným štýlom.

Analýza ročníkov 1960 – 1963

V sledovaných ročníkoch časopisu sa v korpuse dobových dokumentov oproti súboru textov predchádzajúceho obdobia podstatne zužuje diapazón tém súvisiacich s problematikou tejto práce. Nesúvisí to však s politickým gestom, ktoré obmedzovalo výber – zúženie kvantity tém so sebou prináša hlbší záujem o niektoré vybrané problémy. Hĺbka záberu nám tak lepšie než v predchádzajúcom období umožňuje sledovať diskurz o literatúre Beat Generation a beatnickej kultúre. Výklad v nasledujúcich častiach osvetlí niektoré z najdôležitejších tematických rámcov.

Ak sme tvrdili, že politické gesto viditeľne neobmedzovalo výber tém, treba hneď dodať, že v tomto období MT bolo najmä v úvodníkoch prítomné pomerne zreteľne. Redakcia, vedená od 3. čísla r. 1960 Pavlom Koyšom, musela zavše hľadať spôsoby ako balansovať na hrane konformity a nonkonformity.

Ak sa pozrieme na úvodníky, ktorých analýza prináša, ako sme už naznačili, najrelevantnejšie dôkazy o postavení časopisu a jeho vzťahu k literárnym inštitúciám, možno konštatovať vysoký stupeň konformity s dobovou ideológiou. Najmä v r. 1960 a 1961

časopis MT s „kalendárnou“ pravidelnosťou reaguje na socialistické štátne sviatky³⁵⁶ a nechýbajú ani konformné reakcie na aktuálne (politicky) významné udalosti³⁵⁷; v úvodníkoch a príležitostných článkoch v MT sa až úsmevným spôsobom odzrkadľuje utopistická nálada po vtedajších úspechoch sovietskeho vesmírneho programu³⁵⁸. Úvodník MT v r. 1961-62 je ale aj hlásnou trúbou dobovej kultúrnej politiky. Nezriedka sa v ňom zdôrazňuje jednota, prízvukuje optimizmus, zachádza sa neraz k vulgarizujúcemu zjednodušovaniu.³⁵⁹ Apologetika literárnych stanovísk časopisu v článkoch-odpovediach využíva politické argumenty.³⁶⁰ Možno súhlasí so záverom P. Darovca a V. Barboríka, že politizujúci úvodník v r. 1960-61 natoľko nekorešpondoval s obsahom a zámerom časopisu, že sa ho možno práve preto redakcia (vedená už M. Válkom) rozhodla v číslach r. 1962 vypustiť – nahradili ho biografické skice výtvarníkov, básne alebo rozhovory.³⁶¹

Od r. 1963 sa ráz úvodníkov mení. Aj keď tieto texty zostávajú politicky ladené, sú už otvorenejšie a na niektorých miestach aj kritické. Redakcia si, neraz preberajúc dobový jazyk politiky, žiada viac dôvery pre estetické „výboje“ mladej literatúry³⁶²; opatrne sa dotýka aj politicky nebezpečných tém³⁶³. Aj z pohľadu úvodníkov možno preto čísla MT 1963 považovať za anticipáciu nasledujúceho obdobia, v ktorom sa časopis MT v maximálnej miere oslobodzuje spod direktív kultúrnej politiky.

³⁵⁶ Napr. Koyš, P. Druhá osudová – februárová. In MT, 1960, č. 2, s. 42-43; bilančná anketa k 15. výročiu oslobodenia Roky obrody, roky rozletov v č. 4 r. 1960, s. 123-124; podobu celého čísla 10 v r. 1960 „poznamenalo“ výročie VOSR; úvodník k 40. výročiu založenia KSČ a ČSM v Daniš, J. Pred slávnym výročím. In MT, 1961, č. 1, s. 1-2.

³⁵⁷ Napr. úvodník Tibora Procházku, vedúceho oddelenia SÚV ČSM, Rozospievané mladé státisíce (In MT, 1960, č. 3, s. 81-82) o úspešných a prospesných Súťažiach tvorivosti mládeže; básnická zdravica na novú ústavu Turan, J. SOCIALIZMUS. In MT, 1961, č. 5, s. neuvedená.

³⁵⁸ V utopistickom duchu je napr. úvodník Juraja Špitzeru Človek atómového veku (in MT, 1960, č. 6-7, s. 162-4) a v tom istom roku je celé 12. číslo venované téme kozmických letov. Noticka o Gagarinovom lete do vesmíru „svieti“ hneď na prvej strane literárneho časopisu MT v č. 4 r. 1961.

Treba však zároveň dodať, že duch utopizmu bol v tom čase príznačný pre celú literatúru. Pozri Šrank, J. Tematika vesmírnych letov v slovenskej poézii prelomu 50. a 60. rokov XX. storočia. In Rak, 2001, č. 4, s. III – XVII.

³⁵⁹ Napr. P. Koyš konštatuje, že tým, že sa naši autori chcú učiť od „západných majstrov“, preberajú aj ich pesimistický svetonázor, neoprávnený a nesprávny. Porov. Koyš, P. [Priznajme si...]. In MT, 1961, č. 2, s. 1-2.

³⁶⁰ Odpoveď na vskutku banálne poznámky o jazykovej úrovni niektorých príspevkov v MT z dielne dnes už zabudnutého kritika núti časopis k takémuto záveru: „Dovoľujeme si pripomenúť, že kritériá ideových a umeleckých výstrelkov MT odsúdila už redakcia v predošlom obsadení.“

Pozri. Kam kráčaš Bohuš Kováč?. In MT, 1961, č. 3, s. neuvedená.

³⁶¹ Pozri Darovec, P. – Barborík, V. Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996, 1996, s. 35.

³⁶² Vec dôvery. In MT, 1963, č. 1, s. 1.

³⁶³ Napr. názoru mladých na omyly počas kultu osobnosti – Chceme viac ako len rúcať. In MT, 1963, č. 4, s. 1; o spoločenskej skepse voči humanitným vedám spôsobenej kultom osobnosti - O nehodnotných hodnotách, In MT, 1963, č. 6-7, s. 1.

Americká kultúra a literatúra v druhom období MT

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že v tomto období MT americkú literatúru a kultúru reflektuje pravidelne a ku koncu sledovaného obdobia čoraz častejšie a intenzívnejšie. Časté sú recenzie, informatívne články a tiež kritiky prekladov. Od r. 1961 sa začínajú objavovať preklady amerických básnikov a o rok nato nachádzame aj tri rozsiahlejšie články s tematikou Beat Generation.

V r. 1960 sa aj MT oneskorene pridáva k vtedy už uzavretým polemikám o hodnote diela E. Hemingwaya³⁶⁴, keď sa J. Kot vyhraňuje voči J. Vilikovskému, pričom jadrom ich sporu je prioritá čitateľskej interpretácie diela pred interpretáciou autorskou.³⁶⁵ Tento spor ilustruje, že dielo E. Hemingwaya sa už plne prijímalo ako jeden z vrcholov svetovej literatúry. To, že dobová klíma „vesmírneho optimizmu“ a zvýšený záujem o sci-fi prinášali aj záujem o preklad amerických diel tohto žánru, dokumentuje recenzia (nie kritika prekladu) diela R. Bradburyho *Zlaté jablká slnka* (1959, prel. J. Vilikovský).³⁶⁶ V tomto ročníku sa objavuje aj prvý článok o jazze.³⁶⁷ Tomuto fenoménu sa v nasledujúcich ročníkoch bude venovať viac pozornosti, pričom sa už nebudú opomínať jeho americké korene a sociálne úlohy.

V r. 1961 pokračujú recenzie preloženej americkej literatúry³⁶⁸. Objavujú sa tiež prvé obsažnejšie komentáre o súčasných amerických spisovateľoch (A. Miller) a aj o živote v Spojených štátoch. Tento typ prostredníctvom však ešte stále buduje na syntetizujúcom preklade a jeho informačná hodnota je ešte vždy poznačená zjednodušeniami, nepochopením a ideologicky podnieteným skreslením.³⁶⁹ V tomto ročníku sa (po prvý raz v MT vôbec)

³⁶⁴ E. Hemingwaya dogmatická kritika 50. rokov zatracovala, známa je z tohto obdobia napr. deštruktívna kritika J. Boučka *Trubadúri nenávisti* (1952). „Právo“ na Hemingwaya polemicky vydobyli anglisti na stránkach *Světové literatury* až v r. 1956. Porov. Semínová, Z. *Počátky časopisu Světová literatura*. In *Souvislosti*, 2003 [online].

³⁶⁵ Kot, J. Niekoľko kacírskych poznámok. In MT, 1960, č. 4, s. 158, ide o recenziu na Bednárov preklad *Komu zvoní do hrobu*; Kot, J. Poznámka o poznámke. In MT, 1960, č. 8-9, s. 338.

³⁶⁶ Recenzentovi I. Mojíkovi sa kniha nezdá dobrá, umelecky presvedčivá a psychologickú kresbu v nej považuje za tézovitú. Aj keď si neodpúšťa kritické narážky na Ameriku, intuitívne pomenúva problém: sci-fi, dovtedy odmietaná, sa s príchodom doby vesmírneho objavovania dostáva do vážnej literatúry, a preto je dobré ju reflektovať. Mojík, I. *Zlaté jablká fantázie*. In MT, 1960, č. 4, s. 159.

³⁶⁷ Riška, G. *Knihy o jazze*. In MT, 1960, č. 5, s. 198. Ide o recenziu na knihu J. Rychlíka *Pověry a problémy jazzu* (1959), ktorá je vraj prvou ucelenou knihou o problémoch jazzu v Československu.

³⁶⁸ Ani teraz ale nemajú podobu kritik prekladov. Pozri I. M. (zrejme opäť I. Mojík): *Melancholický portrét*. In MT, 1961, č. 1, s. 40, recenzia na český preklad diela G. Steinovej *Hodná Anna*.

³⁶⁹ Máme tu na mysli nasledujúce články: -kf-. *Arthur Miller o dnešnej americkej kultúre*. In MT, 1961, č. 4, s. 40; Kenda, M. *Hra o všetko*, In MT, 1961, č. 8-9, s. 76. Prvý článok je prehľadom prerozprávaných útržkov

objavuje blok preložených básní amerického autora. Čitateľom MT sa v 6-7. čísle v preklade J. Mihalkoviča predstavuje Robinson Jeffers. V bloku absentuje akákoľvek životopisná a literárnohistorická informácia, možno preto predpokladať, že redakcia usúdila, že ide o básnika čitateľom už dostatočne známeho.³⁷⁰

Rok 1962 prináša na stránky MT rapidne zvýšenie záujmu o americkú literatúru a kultúru. Prejavuje sa to ako v recenziách, tak aj v prekladoch a informáciách o literatúre a kultúre (najmä jazz). Za zmienku stojí recenzia na takmer 600-stranovú českú antológiu *Americká lidová poezie* (1961), v ktorej neznámy autor o americkom folklóre hovorí, že je to mestský, moderný, nepetrifikovaný folklór, a preto ľahšie zasahuje až do dnešných dní, pričom dodáva, že je to „podhubie, z ktorého vyrástla robustná poézia Whitmanova a Sandburgova“.³⁷¹ V prípade Sandburga sa u čitateľov recenzie zrejme opäť predpokladá české prostredníctvo.³⁷²

Druhou významnou „recenziou“ americkej literatúry v tomto ročníku je Bothovej článok o Ferlinghettiho próze *Her*. Ide sčasti o syntetizujúci preklad, sčasti o skicu o poetike modernizmu a Beat Generation a len naostatok o recenzii. Podrobnejšie sa jej budeme venovať ďalej.

Z prekladov nájdeme v č. 2 básne „amerického básnika“, ktorý je podľa medailónika „pôvodom z Britskej Guyany“ Martina Cartera. Texty pôvodne vyšli v americkom „pokrokovom“ literárnom mesačníku *Mainstream*. Zrejme sa spojitosť s americkým komunistickým kontextom zámerne zdôrazňuje, aby sa podčiarkla autorova „pokrokovosť“³⁷³. Básne preložila prekladateľská dvojica J. Buzássy a Z. Bothová. Je to ich prvá spolupráca na preklade, v ďalších ročníkoch MT však nájdeme ďalšie preklady z pera tejto dvojice. Hneď za týmto prekladom nachádzame preklad poviedky amerického

názorov A. Millera na vtedajšiu americkú kultúru. Druhý článok je recenziou preloženej knihy J. Deysa *Vysoká hra* (1961). Prvý možno označiť za syntetizujúci preklad.

³⁷⁰ Opäť možno predpokladať sprostredkujúcu úlohu českých prekladov – do roku 1961 vyšli po česky už tri knihy poézie R. Jeffersa (1958, 1960, 1961). Pozri komentovaný preklad: ROBINSON JEFFERS. Prel. J. Mihalkovič. In MT, 1961, č. 6-7, s. 37-39.

³⁷¹ -rs-. Folklór a súčasnosť. In MT, 1962, č. 1, s. 39.

³⁷² Prvý český preklad z tvorby tohto básnika vyšiel v r. 1960.

³⁷³ MARTIN CARTER. Prel. J. Buzássy – Z. Bothová. In MT, 1962, č. 2, s. 9. Nie je jasné, prečo (pravdepodobne) prekladatelia napísali bibliografickú noticku tak chaoticky. Isté je, že Carter sám seba vždy považoval za karibského básnika, a aj keď bol ľavičiar, viac sa angažoval v boji proti kolonializmu. Pozri Paddington, B. Martin Carter. In Caribbean Beat, 1995, č. 13 [online].

prozaika Williama Faulknera Ruže pre Emíliu (prel. Magda Gregorová).³⁷⁴ Pred poviedkou nachádzame nasledujúci oznam redakcie MT:

„Na besedách a v listoch nás žiadali naši čitatelia, aby sme uverejnili častejšie preklady so svetovej literatúry. Vyhovujeme im a pripravujeme v tomto roku poviedky napr. zo sovietskej, poľskej, rumunskej, švédskej, francúzskej, talianskej literatúry. Vychádzame z toho, že treba uverejniť mladých autorov a takých spisovateľov, ktorí ďalekosiahle ovplyvnili literatúru 20. storočia, hlavne mladú generáciu.“

Z tejto poznámky vyplýva, že MT si uvedomovala dopyt po prekladoch zo strany čitateľov. Za zdôraznenie ale v tomto prípade stojí posledná veta. Táto naznačuje, že redakcia veľmi dobre chápe, že musí aspoň v obmedzenej miere publikovať autorov relevantných pre danú dobu a hlavne autorov, ktorých diela mohli v slovenskom kontexte pôsobiť ako impulzy. Ďalší výskum naznačuje, že MT sa tento záväzok podarilo plniť len čiastočne. Problémom prekladu prezentovaným v tomto období *Mladej tvorby* sa ale budeme venovať v samostatnej kapitole. Okrem tohto prekladu z Faulknera sa v jesennom čísle objavuje autorov nekrológ.³⁷⁵

Americkú kultúru v MT tvorbe r. 1962 zastupuje aj voľná séria článkov o jазze v č. 1, 4, 8-9, 11 a 12. V prvom článku zo série, G. Riška robí prehľad o dovtedajšej teoretickej reflexii tohto hudobného štýlu v Československu, pričom sa snaží zbúrať aj niektoré mýty; hovorí tiež o postupnom prieniku jazzu na československú hudobnú scénu.³⁷⁶ V článku I. Martina, písanom na pozadí 25. výročia úmrtia G. Gershwinu, vidno, že sa už aj americká hudba v tom čase vnímala ako kultúrny a kultivovaný fenomén.³⁷⁷ G. Riška sa ďalej venoval histórii a prehistórii jazzu³⁷⁸, seriál pokračuje výkladom vývoja jazzových slohov³⁷⁹ a je zakončený článkom, ktorý sa zaoberá rozšírením a spoločenským dosahom jazzu. Jeho autor, I. Wasserberger, okrem iného konštatuje, že mladých jazz zaujíma pre svoju dynamickosť a

³⁷⁴ Faulkner, W. Ruže pre Emíliu. Prel. M. Gregorová. In MT, 1962, č. 2, s. 10-14.

³⁷⁵ Ten sa na jeho literárny odkaz díva kritiky, keďže sa v ňom okrem iného konštatuje:

„Pretože autor sám patril k spoločnosti, ktorú vo svojich dielach odsúdil k zániku, nachádzame v ňom veľa rozporov. Snažil sa vybudovať si akúsi filozofiu, ktorá by naznačovala cestu vykúpenia, miesto riešenia sa však dostal iba k mysticizmu.“

Z. B. William Faulkner. In MT, 1962, č. 8-9, s. 56-57.

³⁷⁶ Riška, G. Jazz. In MT, 1962, č. 1, s. 31-32.

³⁷⁷ Martin, I. Moderný romantik. In MT, 1962, č. 4, s. 37

³⁷⁸ Riška, G. Korene džezu. In MT, 1962, č. 8-9, s. 70-71. Autor sa v článku dokázal vyhnúť ideologicky zjednodušujúcim výkladom pôvodu jazzu (jeho bezvýnimčné spájanie s hudbou utláčaných Afroameričanov a pod.). Rámcový prehľad názorov na jazz v Československu pozri Kotača, J. Jazz v socialistickém Československu, 2014.

³⁷⁹ Wasserberger, I. Vývoj džezových slohov, In MT, 1962, č. 11, s. 36-37.

spätosť so súčasným životom, podčiarkuje pritom hodnoty slobody, bezprostrednosti a improvizácie:

„Džez odzrkadľuje dynamičnosť a napätie našich dní. Je to umenie mladé a strhujúce. Najprítlačlivejšou vlastnosťou džezu je spontánnosť a bezprostrednosť.“³⁸⁰

Diskutované články naznačujú po období zamlčivania a ideologickej kritiky v 50. rokoch³⁸¹ veľký záujem o otázky jazzu už na začiatku nového desaťročia. Zároveň sa v nich ukazuje silná spätosť jazzu so životným pocitom a názorom mladých ľudí. Jazz – a štýly tanečnej hudby, ktoré podnietil (swing, twist) – je v tomto období jedným z kultúrnych fenoménov československej mládeže. Články o životnom štýle mladých jazzmanov, ktoré sa objavujú v ďalších ročníkoch MT, nemožno preto považovať za náhodné.

V r. 1963 sa na stránkach MT č. 1 objavuje známa mysteriózna poviedka Lotéria americkej autorky Shirley Jacksonovej. V čísle, kde bola práca publikovaná, však z textu vypadlo meno autorky – v erate v nasledujúcom čísle sa potom autorka mylne označuje za „anglickú prozaičku“. V tomto ročníku nájdeme aj reportáž na pokračovanie Zahod'te kľúče od pekiel z pera J. Jánošova. Je to text o živote a osudoch amerického letca, ktorý zhodil atómovú bombu na Hirošimu. Text má charakter syntetizujúceho prekladu, je písaný na základe pôvodných amerických a českých zdrojov.³⁸²

Beat Generation v druhom období MT

Vo svojom druhom období prináša MT niekoľko relevantných článkov o problematike Beat Generation. Niektoré z týchto textov vskutku prinášajú aj prelomové informácie a možno o nich prehlásiť, že mohli ovplyvniť recepciu beatnikov ako literárneho hnutia na Slovensku.

Kým v r. 1961 nachádzame v MT len maličkú noticku o tom, že „JACK KEROUAC (sic!), príslušník americkej beat generation, vydal novú knižku, nazvanú Lonesome Traveller, z ciest po USA a Európe“³⁸³, letné číslo MT v roku 1962 prináša tri pomerne rozsiahle texty o beatnikoch. Prvým z nich je preklad úryvkov z Corsovej básne Bomba.³⁸⁴ Segmenty

³⁸⁰ Wasserberger, I. O spoločenskej úlohe jazzu. In MT, 1962, č. 11, s. 33.

³⁸¹ Porov. interpretáciu názorov na jazz v strednej Európe po r. 1945: Ritter, R. Between Cultural Alternative and Protest. In Musicologica, 2011, č. 1 [online].

³⁸² „Reportáž“ vychádzala od druhého čísla po číslo 6-7.

³⁸³ [JACK KEROUAC...]. In MT, 1961, č. 3, s. neuvedená.

³⁸⁴ Corso, G. Bomba. In MT, 1962, č. 6-7, s. 42-44.

známej básne, ktorá sa na stránkach MT objavuje vôbec ako prvý preklad z Corsa do slovenčiny, doslovne preložili Anna Hečková a Zora Válková a prebásnil Miroslav Válek. Text pôvodiny, v ktorom sa ironizujú vtedy už menej známe reálie zlatého veku americkej popkultúry z obdobia pred 2. svetovou vojnou, je v preklade zvládnutý dobre. Zachováva sa grotesknosť výrazu, juxtapozícia zdanlivo nesúrodých obrazov a ironicko-sarkastický tón. Preklad je dobre čitateľný, je funkčnou interpretáciou originálu a text (písaný dlhým žalmickým veršom whitmanovskej tradície) je tiež mimoriadne dobre rytmizovaný. Nezachovala sa akurát pôvodná typografická úprava básne do tvaru atómového hríbu, do ktorej text zasadili pri jeho prvom vydaní vo vydavateľstve City Lights Books, čo však zrejme ani nebolo v technických možnostiach časopisu.

K básni Bomba (zrejme jej prekladatelia) pripojili aj životopisný a interpretačný medailónik. To, že sa tento medailónik rozhodli k textu pripojiť svedčí o tom, že Corsa nepovažovali za autora slovenským čitateľom dostatočne známeho (ako to bolo napr. v prípade R. Jeffersa a i.). Informácie, ktoré krátky text poskytuje, sú však nekorektné a skresľujúce. V krátkom texte je okrem iného zvláštne preložený názov Corsovej debutovej zbierky *The Vestal Lady on Brattle* (1955) ako „Cudná lady na starinárskom trhu“³⁸⁵. Nepresná informácia sa objavuje pri označení Corsa ako „študenta cambridgeskej“ univerzity – z autorovho životopisu pritom vyplýva, že nikdy formálne neštudoval, iba v 50. rokoch chodil do Harvardovej knižnice v meste Cambridge, Massachusetts, čítať poéziu.³⁸⁶ Tieto dve nepresnosti možno označiť za vecné chyby vzniknuté z nedostatočnej informovanosti o americkom kontexte, typickej pre Československo v tej dobe. V medailóniku sa však absolútne nespomína Corsov pobyt za mrežami za rôzne delikty. Vo východiskovej kultúre bol pritom tento detail z jeho životopisu neoddeliteľnou súčasťou autorovej literárnej kurióznosti a výdatne prispieval k predajnosti jeho kníh. Vynechanie tejto informácie, ktorá už v tej doba bola zbulvarizovaná natoľko, že sa o nej muselo vedieť aj v Československu, možno považovať buď za prezieravý ústupok cenzúre, alebo za cenzúrny zásah.³⁸⁷

Ako ideologická protiváha k rebelovi Corsovi pôsobí reportáž Rusky E. S. Romanovovej³⁸⁸ o neutešenom postavení a stave poézie v kapitalistickej Amerike. Text je hneď za Corsovou

³⁸⁵ Pozri ibidem, s. 43. Domnievame sa, že v pôvodnom názve je slovná hračka postavená na tabu: *brattle* – *brothel* (slk. bordel).

³⁸⁶ Porov. Gregory Corso in Poetry Foundation [online].

³⁸⁷ O fenoméne básnikov za mrežami (Corsa nevynímajúc) a ich obraze v očiach americkej čitateľskej verejnosti pozri Nelson, M. Branded Man. In *The Paris Review*, March 23, 2016 [online].

³⁸⁸ Romanovová, E. S. Zoči voči poézii dnešnej Ameriky. In *MT*, 1962, č. 6-7, s. 45-49.

báňnou. Reportáž je síce prehľadom amerických vydavateľstiev a literárnych časopisov (spomína sa aj Ferlinghettiho vydavateľstvo City Lights Books a beatnický časopis *Evergreen Review*), základná axiológia článku je však silne poznačená ideologickým rozporom Západ – Východ. V texte autorka prezentuje klasickú ideologickú interpretáciu beatnickej poézie postavenú na nesprávnom chápaní beatnickej „neangažovanosti“. Beatnickú poéziu podľa Romanovovej charakterizujú predovšetkým „výboje“, ktoré sú „neraz neisté, zmätené, tragické“.³⁸⁹ Ako je pre marxistických kritikov beatnikov spoza železnej opony v tomto období typické, aj táto autorka nachádza lepšiu poéziu v tvorbe dnes už absolútne neznámych amerických robotníckych a socialistických autorov. Jej chápaniu beatnikov nemožno vyčítať nedostatočné informácie (ved’ priamo v Amerike bola a cituje aj americké zdroje) – a preto tu možno jednoznačne hovoriť o ideologicky podmienenom interpretačnom rámci.

Hneď za Romanovovej článkom nájdeme v 6-7 čísle MT synkretický text slovenskej anglistky Zuzany Bothovej nazvaný Na hraniciach vlastného ja.³⁹⁰ Aj keď by na prvý pohľad malo ísť o recenziu či recenziu s ukážkami knihy *Her* (1960) Lawrence Ferlinghettiho, text má charakter aj literárnohistorickej skice. Recenzovaný text je modernistická próza o neschopnosti komunikácie a hľadani vyvolenej s prvkami symbolizmu, písaná prúdom vedomia. Na príklade prózy *Her* Bothová tiež objasňuje pojem prúd vedomia. Zaujímavá je jej poznámka, že zdanlivo disparátne prvky tvoriace prúd vedomia zjednocuje „výsledný duševný pocit“, pričom vo Ferlinghettiho prípade sa jej tento pocit vidí „veľmi beatnický“. V úvode recenzie sa vyjadruje aj k beatnikom ako literárnej skupine. Tvrdí, že Ferlinghettiho pozitívny postoj k životu, sociálny postoj a sociálna kritickosť mnohých jeho básní ho skôr odlišujú od beatnikov, ku ktorým podľa nej patrí. Pre beatnikov je podľa nej typická neangažovanosť, orientácia na samého seba. V závere recenzie hovorí, že čitateľ zvyknutý na realistickú prózu môže byť z práce, ako je táto Ferlinghettiho, zmätený – nejde tu totiž o to povedať niečo pravdivé o spoločnosti. Z tohto východiska charakterizuje životný pocit beatnikov:

„S kritériami, ktoré tradične uplatňujeme pri hodnotení literárnych prác, by sme nepochodili. Treba si uvedomiť, že americká literatúra už v predchádzajúcich generáciách bola hodne individualistická... Čiže beatnická spisba svojím individualizmom vlastne len rozvíja už jestvujúcu tradíciu. Člen Beat Generation

³⁸⁹ Ibidem, s. 46.

³⁹⁰ Bothová, Z. Na hraniciach vlastného ja. In MT, 1962, č. 6-7, s. 49-50.

pozná iba seba, jeho jediným problémom a cieľom je sebauvedenie. Autor teda to nové, čo nám chce povedať, hľadá v sebe; a že tam nachádza obrazy šialené, pocity stiesnenosti, zúfalstva – to je vlastne nepriamy obraz prostredia, v ktorom žije...“³⁹¹

Bothová tak vlastne nabáda na iný spôsob čítania beatnikov. V podtexte svojej recenzie vlastne žiada, aby sme vystúpili zo zažitých interpretačných rámcov – inak beatnikov nepochopíme. Je voči tejto americkej literárnej skupine – v porovnaní s predchádzajúcimi stanoviskami sovietskej kritičky – maximálne vecná, nie je ideologicky predpojatá. Svojím spôsobom vlastne beatnikov v očiach čitateľov zrovnoprávňuje s inými zjavmi svetovej literatúry.

Hneď v 1. čísle MT r. 1963 trochu prekvapivo nachádzame blok básní Vladimíry Čerepkovej, mladej pražskej poetky, ktorá vôbec po prvýkrát publikuje svoje verše. Čerepková sa v českej literárnej historiografii zaraďuje do okruhu beatnických autorov z okruhu pražskej poetickej kaviarne Viola (spolu s ňou V. Hrabě a I. Machulková).³⁹² Týchto autorov spájajú s beatníkmi outsiderský životný pocit, obdobné neangažované štylizácie a výber až profánnych básnických tém „z okraja spoločnosti“.³⁹³ Nie je nám známe, ako sa o vtedy mladučkej Čerepkovej redakcia *Mladej tvorby* vôbec dozvedela, jej debut na stránkach slovenského časopisu možno považovať za kuriozitu.

Problémy prekladu v druhom období MT

V porovnaní s prvým obdobím časopisu *Mladá tvorba*, v ktorom sme sledovali, ako sa po vystúpení Trnavskej skupiny redakcia zaktivizovala na podporu prekladu poézie, v druhom období časopisu zostávajú takéto snahy iba v rovine redakčných oznamov. Problémy prekladu (poézie i prekladu vôbec) sa – až na jednu nižšie spomenutú polemiku – riešia v r. 1960-63 na stránkach časopisu minimálne.

V prvých dvoch ročníkoch sledovaného obdobia nenachádzame v MT ani jeden článok, v ktorom by sa pertraktovala problematika prekladu. V r. 1962 v č. 5 nachádzame v MT Škamlovu kritiku prekladu Sluckého knihy *Čas* (1962, prel. J. Majerník),³⁹⁴ pri ktorej nám

³⁹¹ Ibidem, s. 50.

³⁹² Pozri Med, J. Vladimíra ČEREPKOVÁ [heslo online], 2016. Nekrológ Čerepkovej pozri v ob. Ve Francii zemřela česká beatnická básnířka Vladimíra Čerepková. In iDnes.cz [online], 12. srpna 2013.

³⁹³ O skutočných genetických súvislostiach je mimoriadne ťažké uvažovať a nie je to ani predmetom tejto práce. Viac k českým beatníkom pozri v nasledujúcej kapitole.

³⁹⁴ Škamla, J. Dielo a preklad. In MT 1962, č. 5, s. 27-28.

za zmienku stojí jedine poznámka, že preklad niekedy nemá pre prijímajúcu literatúru funkciu impulzu, pretože sa v nej pociťuje už ako niečo „realizované“, a preto „stáva sa viacmenej s v e d e c t v o m (zvýraznené v origináli – I. T.) vlastných autorových úsilí“³⁹⁵. Je to v súvislosti so sovietskou literatúrou na svoju dobu pomerne smelé konštatovanie. Pod článkom nachádzame nasledujúci odkaz redakcie MT:

„Redakcia MT chce v budúcnosti pravidelne sledovať prekladovú literatúru, najmä poéziu, prekladanú mladými. Pripravujeme preto sériu článkov, rozborov a recenzií, zaoberajúcich sa touto problematikou...“

Toto vyhlásenie svedčí o tom, že redakcia si veľmi dobre uvedomovala, aká dôležitá je výmena prekladateľských generácií a aké odlišné je nové chápanie prekladu poézie u mladých, no načrtnuté ciele sa jej v sledovanom období nepodarilo realizovať.

Jedine v nasledujúcom čísle nachádzame plodnú polemiku o preklade poézie. Ide vlastne o č. 6-7 z leta 1962, o ktorom sme už informovali v súvislosti s beatníkmi. V tomto čísle nachádzame rozsiahlu kritiku prekladu knihy Tadeusza Różewicza *Nepokoj* (prel. J. Majerník). V naznačených historických súvislostiach ani neprekvapí, že autormi kritiky sú Ľ. Feldek a J. Mihalkovič.³⁹⁶ Vo svojej kritike Feldek a Mihalkovič vyslovujú niekoľko zaujímavých poznámok o praxi prekladu poézie ako takej. Upozorňujú napríklad na to, že „prevládajúce básnické princípy“ domácej poézie ovplyvňujú prácu prekladateľa. V súvislosti s Majerníkovým prekladom poľského moderného básnika upozorňujú tiež na systematické „znehodnocovanie obrazov“. Podnetne využívajú konceptuálnu metaforu posunu³⁹⁷, keď píšú, že v preklade J. Majerníka často dochádza k „posúvaniu do inej intonačnej roviny“³⁹⁸. Prekladateľ poézie by podľa Mihalkoviča a Feldeka mal preniknúť do intonačnej roviny prekladaného básnika, a to buď analyticky, alebo intuíciou. Intonačná rovina je totiž rukopis básnika, čiže posun v intonácii je priamym dôsledkom všetkých typov nedostatkov prekladu:

„Tak ako je maliar poznateľný podľa niektorých čiar, musí byť básnik poznateľný podľa niektorých veršov.“³⁹⁹

³⁹⁵ Ibidem, s. 27.

³⁹⁶ Feldek, Ľ. – Mihalkovič, J. O špecifickej váhe slova. In MT, 1962, č. 6-7, s. 60-64.

³⁹⁷ Toto pomenovanie nevyužívajú ako termín, no v tom, ako ho opisujú, možno badať isté podobnosti s jeho chápaním vo vtedy sa rodiajcej slovenskej teórii prekladu.

³⁹⁸ Ibidem, s. 63.

³⁹⁹ Ibidem.

Takéto široké chápanie intonácie, básnického hlasu, možno dávať do súvislosti s dychovou poéziou, typickou pre beatnikov. Ide v praxi o to, že sa v takomto prirodzenom, priam fyziologickom chápaní básnického výrazu, ktoré je typické pre celú poéziu 60. rokov⁴⁰⁰, prekonáva stará dichotómia obsah – forma. Báseň sa tak „oslobodzuje“ od literárskosti a viazanosti na písané slovo a stáva sa prostriedkom hovorenej reči. Toto má svoje dôsledky nielen na chápanie poézie v hnutí Beat Generation, ale – ako uvidíme ďalej – čiastočne aj na chápanie poézie u nás (najmä v prostredí tzv. divadiel malých foriem).

Hneď za kritikou prekladu čítame v MT odpoveď dotknutého prekladateľa – Jána Majerníka.⁴⁰¹ Z jeho poznámok vyberáme len tie, pri ktorých vidíme širšie súvislosti. Majerník píše o vplyve Rózewicza na súčasnú mladú slovenskú poéziu (konkretisti), a preto sa domnieva, že skôr, ako písať kritiku prekladu, by mali poľského básnika konfrontovať s vlastnými názormi na poéziu. V tomto bode vidíme, že polemika (ktorá už ďalej nepokračovala) naznačuje výhody i nebezpečenstvá tzv. generačného prekladu poézie. Kým na jednej strane plní generačný preklad vývinotvornú funkciu⁴⁰², na strane druhej predstavuje riziko tendenčného „prepisu“ autora dominantnou poetikou prekladateľa.

V r. 1963 nachádzame v MT problematiku prekladu len v poznámkach a reakciách časopisu na dobové literárne dianie. V č. 6-7 nájdeme vyjadrenie na margo fungovania českého Klubu přátel poezie, ktorý v tom čase už tretí rok vychádzal v pražskom Československom spisovateli.⁴⁰³ V článku sa operuje s číslom „25-tisíc milovníkov poézie“. Nie je pritom jasné, či ide o náklad, abonentov, alebo nejakým iným spôsobom zistený počet čitateľov. Článok tiež rámcovo oboznamuje s vydavateľským plánom na najbližšie dva roky a vyslovuje nádej, že sa raz objaví podobný klub aj na Slovensku.

V ďalšom čísle sa objavuje správa o tom, že svoju činnosť od januára r. 1965 začne slovenský Klub priateľov poézie.⁴⁰⁴ Autorovi článku prekáža, že nedávno čiastočne zverejnený plán tejto edície je už rozpísaný na roky 1965-67. Zdá sa mu to nezmyselné, pretože medzitým doma alebo vo svete môže vyjsť pozoruhodné dielo, ku ktorému by sa členovia KPP práveže mali dostať.

⁴⁰⁰ Porov. v tomto zmysle kulturologické skice o jednotlivých obdobiach slovenskej poézie v Hajko, D. Päťdesiat rokov slovenskej poézie 1948 – 1998, 2004.

⁴⁰¹ Majerník, J. Kritik na špecifickej dráhe. In MT, 1962, č. 6-7, s. 66-67.

⁴⁰² Pojem chápeme v intenciách K. Bednárovej. Pozri jej Miesto a funkcia prekladu v kultúre národa. In K otázkam teórie a dejín prekladu na Slovensku II., 1994, s. 8-23.

⁴⁰³ -jv-. [Nebýva zvykom...]. In MT, 1963, č. 6-7, s. 74.

⁴⁰⁴ -jjj- Klub priateľov poézie aj na Slovensku. In MT, 1963, č. 8-9, s. 75.

Tieto správy o edičných plánoch a abonentskom princípe niektorých knižných edícií dokumentujú príkry kontrast medzi nákladom kníh a ich reálnou čítanosťou. Tento rozpor si podľa všetkého uvedomovali aj exponenti kultúry v danej dobe.

Divadielka poézie

Veľmi zvláštne postavenie poézie v sledovanom období dokumentuje článok z 10. čísla MT 1963 – Poézia a čísla.⁴⁰⁵ Vraj článok vznikol ako reakcia na nedávne diskusie o vydávaní poézie, kde sa raz tvrdilo, že vydávanej poézie je priveľa, inokedy zas, že primálo. Autor preto podáva faktický rozpis nákladov a vydaných titulov za rok 1962. Čerpá pritom z bibliografie „podniku Nové knihy“. V uvedenom roku vyšlo 124 básnických kníh celkovo, za celý československý trh, ale tri tituly (Puškin, Neumann, Botto) vyšli celkovo v obrovskom úhrnom náklade takmer 250-tisíc výtlačkov, čím sa dramaticky zmenila štatistika. Básnické knihy autor delí na pôvodnú tvorbu súčasných domácich autorov, vydania klasikov a prekladovú poéziu. Z údajov okrem iného vyplýva, že prekladová poézia vychádzala v priemerných nákladoch nad 10-tisíc výtlačkov a klasici dokonca nad 12-tisíc. Takmer 35% zo všetkých titulov vydaných v r. 1962 predstavovali preklady, pričom ich priemerný náklad bol nad 10-tisíc kusov. Na výšky nákladov ale vplýval najmä český Klub priateľov poézie (fungoval totiž čiastočne na abonentskom princípe). Ďalšie čísla sú mimoriadne pozoruhodné: na knižný trh sa ročne dostáva cca. 5 až 8-tisíc kníh (knižných titulov, nezávisle od nákladu), a poézia z toho predstavuje 1 až 2%. V reálnych číslach v r. 1962 vyšlo v Československu takmer milión básnických kníh, ale je otázne, či sa tých takmer milión básnických kníh naozaj dostane ku skutočným záujemcom. Autor sa nebojí povedať, že problémom je zlá distribúcia, ktorá nedokáže knihy distribuovať a rozpredať, keďže je nepružná. Záver článku naznačuje, že na knižnom trhu začínajú pôsobiť odstredivé sily a postupne sa upúšťa od vydavateľského a distribučného centralizmu podľa sovietskeho vzoru, etablovaného po februárovom puči:

„Oproti minulým rokom sa však situácia zlepšila tým, že o distribúciu sa v mnohých prípadoch starajú priamo vydavateľstvá, či už subskripciou prostredníctvom čitateľských klubov, alebo voľného predaja vo svojich reprezentačných, prieskumových predajniach.“⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ -kw-. Poézia a čísla. In MT, 1963, č. 10, s. 36-37.

⁴⁰⁶ Ibidem, s. 37.

Z dát prezentovaných v článku vyplýva, že možno polemizovať s predstavou „zlatého veku poézie“ počas bývalého režimu – čísla skôr nasvedčujú tomu, že niekoľko básnických zbierok vydaných každý rok s dnes neuveriteľnými nákladmi umožnilo „plánovačom kultúry“ vykázat činnosť. Otázna je aj efektivita distribúcie a tiež nezodpovedaná zostane otázka, nakoľko knižné kluby (napr. tie dve spomenuté vyššie) fungujúce na abonentskom princípe skresľovali reálnu predajnosť kníh na trhu a narúšali hospodársku súťaž medzi vydavateľstvami.

Po prvých známkach politického odmäku v kultúre po r. 1956 sa do Československa vracia vlastný domáci kabaret, ktorého bohatá tradícia siahala až do prelomu 19. a 20. storočia. Po r. 1956 sa tradícia kabaretu obnovila najmä v súvislosti s prepájaním divadelnej performancie, hudby, scénických efektov a hovoreného slova do synkretickej formy tzv. text-appealov.⁴⁰⁷ Scény vznikali mimo priestorov oficiálnej kultúry, v kaviarňach a vo vinárňach veľkých miest Československa.⁴⁰⁸ Tento fenomén organicky súvisí s tzv. malými javiskovými formami.⁴⁰⁹

O tomto fenoméne, ktorý možno označiť za prechod literatúry do masovej kultúry, informuje najmä v súvislosti s tzv. divadlami či divadielkami poézie. Tieto nové formy prezentácie poézie veľmi silno súvisia s problematikou poézie Beat Generation, keďže vďaka nim sa v recepčnom vedomí členov prijímajúcej kultúry etablovala predstava performatívnej poézie, ktorá znamenala ústup od tradičných literárskych a intelektuálnych aspirácií, ktoré sa s poéziou tradične spájali.

Mladú tvorbu veľmi zaujímalo dianie najmä na bratislavskej malej javiskovej scéne, kde sa z iniciatívy mladých hercov a dramaturgov poézia prezentovala novým spôsobom. Celkovo v tomto období počet článkov o tomto fenoméne prevyšuje počet článkov napríklad o javoch súvisiacich s prekladom. V 11. čísle MT v r. 1960 nachádzame po prvý raz mená Milana Lasicu a Júliusa Satinského, ktorých činnosť sa v tom čase spájala s „pravidelnými nedeľnými sväzákymi predpoludniami“ pri Obvodnom výbore ČSM Bratislava I, ktorých

⁴⁰⁷ Tradícia text-appealov sa spája s históriou divadelnej scény v pražskom jazzovom klube Reduta, ktorý vznikol v r. 1956, pričom prvé text-appealy tu už o rok nato realizovali J. Suchý a I. Vyskočil. Tradícia text-appealov následne prechádza do divadla Na zábradlí a do divadla Semafor a mnohých iných. Porov. Perla, Z. Divadlo. In Reduta Jazz Club [online], 2016.

⁴⁰⁸ Medzi známe pražské scény patrila okrem Reduty aj poetická vináreň Viola, o ktorej bližšie pojednáva nasledujúca kapitola. Na Slovensku okrem divadielok poézie – o ktorých budeme podrobnejšie informovať – bola v tomto období známa najmä Tatra revue, ktorej vznik sa spája s činnosťou L. Kalinu. Porov. Kalinová, A. – Juráňová, J. Mojich 7 životov, 2012, s. 213 a nasl.

⁴⁰⁹ Pozri Štefko, V. Malé javiskové formy. In Javisko, 2007, č. 2 [online].

„jadrom sa stali koncerty džezovej (občas vážnej) hudby, recitácie básní, interviewy“ a tešili sa veľkému záujmu medzi mládežou.⁴¹⁰ Začiatkom 60. rokov okrem sväzáckych predpoludní mohla mládež navštevovať aj dve divadielka poézie. Prvé bolo viac-menej profesionálne, združovalo hercov z SND, vzniklo r. 1960 a sídlilo sprvoti v priestoroch Divadla hudby na Nedbalovej ul. v Bratislave (neskôr prešlo na Sedlársku ul.). Druhé divadielko malo ochotnícky charakter, nazývalo sa Divadielko poézie Za rampami a MT o ňom informuje podstatne menej.

V prvom článku z r. 1961 sa o Divadielku poézie informuje len s ohľadom na poéziu prezentovanú v jeho programe.⁴¹¹ Hneď ďalšia správa je však podrobnejšia, všíma si finančné zázemie súboru (vznikol „iba z číreho nadšenia“ a zostáva finančne takmer nepodporovaný); podrobne sa tiež informuje o jeho programoch (o. i. pásma z Majakovského, Nezvala, Žáryho). Predovšetkým sa však autor v trocha otcovskom tóne zamýšľal nad ďalšími perspektívami Divadielka poézie ako malej javuskovej formy. Aj keď uznáva miesto experimentu v tomto snažení, autor článku sa domnieva, že jadrom inscenácie by mala zostať snaha o prienik k zmyslu básne, „k jej atmosfére, zázemiu a bytostnému poetickému tepu“. Takisto by vraj pre Divadielko poézie bolo dobré, aby si našlo vlastný interpretačný štýl, prednes, „ktorý by absorboval do seba zmenu psychiky, mentality i intelektu, skrátka životného pocitu človeka našich dní“.⁴¹² V ďalšom článku sa približujú tvorivé plány divadielka, redaktor MT robí rozhovor s jeho režisérom I. Lembovičom.⁴¹³

K Divadielku poézie sa MT vracia opäť v r. 1963. V jednom článku informuje o tom, že súbor Divadielka poézie mal úspech s programom z tvorby V. Mihálik, na ktorý nadviazala séria jeho autorských čítaní. Mihálik bol tak prvý autor, ktorý svoju novú zbierku prezentoval ešte skôr, ako vyšla tlačou.⁴¹⁴ Koncom roka sa objavuje kritickejší článok, v ňom sa tvrdí, že Divadielko si dosiaľ nenašlo svojho diváka. Problémom vraj bola nízka kvalita vystúpení, pretože súbor zápasil s finančnými problémami, scéna „hľadala peniaze, kde sa len dalo, i za cenu umeleckých ústupkov“⁴¹⁵. Problémy súboru však vraj neraz spôsobilo aj neprofesionálne správanie hercov profesionálov.

⁴¹⁰ Kde hrá dobrý džez. In MT, 1960, č. 11, s. neuvedené.

⁴¹¹ Hovorí sa o pásme poézie mladých slovenských básnikov pod názvom Dotyky – T. Janovic, M. Kováč, I. Mojík, M. Rúfus a i. Porov. noticku BRATISLAVSKÉ DIVADIELKO POÉZIE. In MT, 1961, č. 5, posledná strana.

⁴¹² M. P. Divadielko poézie a ako ďalej. In MT, 1961, č. 6-7, číslovanie strán v prameni poškodené.

⁴¹³ Divadielko poézie v novej sezóne. In MT, 1961, č. 10, s. 39-40.

⁴¹⁴ -jjj-. [Bojovali sme oň dlhé mesiace...]. In MT, 1963, č. 2, s. neuvedená.

⁴¹⁵ -jjj-. Divadielko poézie do novej sezóny, In MT, 1963, č. 8-9, s. 75.

Malé scény – ich víťazstvá, porážky i problémy – sú znakom nástupu masovej kultúry, charakterizovanej vzájomným prenikaním žánrov a destabilizáciou literárneho kánonu. Aj ony pomáhajú literárnemu poľu väčšmi sa angažovať v spoločenských problémoch. Pri tom všetkom zase raz bude *Mladá tvorba*.

„Zlaté šesťdesiate“ v druhom období MT

Šesťdesiate roky v USA a v západnej Európe možno charakterizovať ako obdobie sociálnych rozporov, študentskej nespokojnosti, sexuálnej revolúcie. Bolo to obdobie boja za občianske, rasové a ľudské práva. Nie nadarmo sa o tomto období hovorí, že poznačilo celú generáciu. Téma mládeže sa v tomto období často prekrýva s progresívnymi prúdmi myšlienok. Pri kontakte s dobovými dokumentmi o spoločnosti zo 60. rokov v Československu (v našom prípade s korpusom *Mladej tvorby*) možno v nich pozorovať zvýšený dôraz na životný štýl mládeže a jej morálku a takisto snahu riešiť generačné rozpory. V sledovanom období MT sa ešte len pozvoľna objavujú spoločenské články a reportáže, ktorých „boom“ nastane až v nasledujúcom období. Napriek tomu, že v istom zmysle ide o akési „prvé lastovičky“, snahu o zistenie, kam až pod dohľadom cenzúry možno zájsť, tieto články predsa nastoľujú závažné problémy. Keďže sa v nasledujúcom období vo viacerých ohľadoch ukáže ich silná previazanosť na tematiku Beat Generation, je potrebné aspoň rámcovo naznačiť, čo si tieto články všímali aj počas svojej iniciačnej fázy.

Už od študentských protestov v r. 1956 sa problematika vysokého školstva, jeho hodnoty a kvality, ukazujú ako páľčivý problém spoločnosti, ktorá bola – súdiac aspoň podľa vyjadrení jej lídrov – na najlepšej ceste ku komunizmu. Článok Alma mater prináša v tomto zmysle veľmi skeptický pohľad na systém vysokého školstva v Československu.⁴¹⁶ Jeden z čerstvých absolventov nielenže píše o rôznych nedostatkoch na FiF UK, ale rovno konštatuje, že celé štúdium je príliš formálne a je často len otázkou zvládnutia normatívnych učebníc. Článok je takto symptómom opätovne sa prebúdajúceho kritického spoločenského vedomia voči škole ako inštitúcii.

Rok 1963 prináša hneď v 1. čísle MT prvý článok o životnom štýle a kultúre mladých.⁴¹⁷ Hovorí sa v ňom o twiste ako o hudobnom a tanečnom fenoméne, ktorý zachvátil mládež. Autori článku tvrdia, že akokoľvek sa twist ľudom nemusí páčiť, mladí ho tancujú, a preto

⁴¹⁶ Kameník, P. Alma mater. In MT, 1962, č. 6-7, s. 12-14.

⁴¹⁷ Vojtek, J. – Puskalier, B. Twist okolo twistu. In MT, 1963, č. 1, s. 26-31.

sa treba pozrieť na jeho pôvod a aj na to, čo sa na ňom páči mládeži, ktorá vraj má byť socialistická. Z článku vyplýva, že twist sa hrával aj v Bratislave a v očiach mladých súvisel s jazzom a rock'n'rollom. Zaujímavá je sebacharakteristika chlapca, ktorý je členom twistovej kapely:

„Mám sedemnášť rokov, trochu užšie nohavice a dlhšie vlasy. Takým sa u nás niekedy hovorí chuligán.“⁴¹⁸

Táto výpoveď naznačuje silný rozpor vo vnímaní alternatívnych spôsobov zábavy a životného štýlu v očiach mladých a v očiach staršej generácie a štátu. Ide o problém, ktorého zostrenie dokumentuje aj historiografia. Stupňovanie tohto rozporu dokumentujú aj ďalšie články o životnom štýle mládeže.

Na dovtedajšie pomery *Mladej tvorby* veľmi nekonvenčne pôsobí článok manželov Vojtekových *Noc v tieni barovej lampy*.⁴¹⁹ Je to kaleidoskopicky a humorne písaná reportáž (od pohľadov hostí cez personál a hudobníkov až po doktora zo záchytky a prokurátora) o bratislavských nočných podnikoch, ktorej zámer by sa dal zhrnúť slovami – aj takto sa baví československá spoločnosť. Článok možno v tomto zmysle označiť za predzvest' toho, čo sa na stránkach MT objaví v nasledujúcom období.

⁴¹⁸ Ibidem, s. 24.

⁴¹⁹ Vojtková, V. – Vojtek, J. *Noc v tieni barovej lampy*. In MT, 1963, č. 8-9, s. 45-53.

Tretie obdobie *Mladej tvorby* (1964 – 1970)

Základná charakteristika

V období rokov 1964 – 1970 sa v *Mladej tvorbe* s rozličnou modalitou a intenzitou realizuje heslo „literatúra – umenie – život“⁴²⁰ z podtitulu časopisu. Ako sa ukáže aj v nasledujúcej analýze, tri naznačené tematické okruhy jeden od druhého v historickom priereze rozličným spôsobom závisia. Taktiež sa vzájomne napájajú tematickým potenciálom, čím rôznym spôsobom pomáhajú utvárať „rukopis“ časopisu v období, ktoré možno označiť za jeho vrcholné a, žiaľ, aj posledné. Z hľadiska objemu textov, ale aj z hľadiska dobovej relevancie je dominujúcim žánrom v tomto období reportáž, ktorú najmä na konci 60. rokov mladí literáti chápu ako generačný žánor.⁴²¹ Reakcie na August 1968 a poaugustový vývoj sa odzrkadľujú hlavne v periférnych rubrikách (v úvodníkových Margináliách, príp. v alegorických úvodníkoch Symposion⁴²² alebo v humoristicko-ironickom Zápisníku⁴²³ v závere), len zriedkakedy sa ich podarí dostať do exponovanejšej podoby článku v centrálnej, rubrikovej časti časopisu.⁴²⁴

Analýza ročníkov 1964 – 1970

V tomto období nie je možné z globálneho hľadiska jednoznačne stanoviť tematický profil, nieto ešte témy klasifikovať podľa vopred deduktívne určeného rámca (čo pre potreby tejto práce musíme robiť). Témy časopisu sa v tomto období veľmi prelínajú. Pokiaľ ide o vzťah „so svetom“, ktorý tlmočia úvodníky, možno konštatovať, že od r. 1964 sa úvodníky veľmi

⁴²⁰ Podtituly časopisu sa v období rokov 1956 – 1970 menili nasledujúcim spôsobom: 1956 – podtitul: mesačník pre literatúru a umenie; 1957 – podtitul: mesačník pre literatúru a umenie; 1958 – podtitul: mesačník pre literatúru a umenie; 1959 – podtitul: literatúra – umenie; 1960 – podtitul: mesačník pre literatúru a umenie; 1961 – podtitul: mesačník pre literatúru, umenie, život; 1962 – podtitul: umenie – literatúra – život; 1963 – podtitul: literatúra – umenie – život; 1964 – podtitul: mesačník pre literatúru, umenie a život; 1965 – podtitul: mesačník pre literatúru, umenie a život; 1966 – podtitul: mesačník pre literatúru, umenie, život; 1967 – podtitul: mesačník pre literatúru, umenie, život; 1968 – podtitul: mesačník pre literatúru, umenie, život; 1969 – podtitul: mesačník pre literatúru, umenie, život; 1970 – podtitul: mesačník pre literatúru, umenie, život.

⁴²¹ Napr. K. Peteraj hovorí o reportáži ako možnom oslobodení sa od „estrádnej stádovitosti“ na ceste k človeku svojej generácie. Peteraj, K. Marginália. In MT, 1968, č. 4, s. 3.

⁴²² Možno konštatovať, že všetky články z úvodníkov Symposion (ide o štylizované dialógy osobností z gréckej histórie) sú alegorickými komentármi k spoločenskej a politickej atmosfére začínajúcej sa normalizácie.

⁴²³ Tu pozri napr. nasledujúce virtuózne ironické články: Don Quijote de la Sancho Panza. Všetné dni a každý je streda. In MT, 1968, č. 8, s. 60-61; KRÁTKY PREJAV PRE KAŽDÚ PRÍLEŽITOSŤ. In MT, 1968, č. 9, s. neuvedená; Mitana, D. [28. októbra]. In MT, 1968, č. 10, s. neuvedená.

⁴²⁴ V tomto zmysle pozri hádam jediný článok svojho druhu: Petrik, V. Malé novoročné vyvolávanie pamäti. In MT, 1969, č. 2, s. 18-19.

kriticky, občas dokonca útočne, zameriavajú najmä na otázky samotnej literatúry, pričom pozvoľna prechádzajú aj k širším otázkam literárneho života a kultúrnej a spoločenskej politiky.⁴²⁵

Za zmienku stoja s ohľadom na sledované obdobie dve významné zmeny v MT, ktoré možno označiť za zmeny koncepčného a technického charakteru. Na konci r. 1965 redakcia ohlasuje čitateľom, že od budúceho roka sa v časopise objaví rubrika venovaná základným otázkam tvorby, určená pre začínajúcich autorov. Okrem nej vraj pribudne viac aktuálnych článkov a reportáží o mládeži. Podľa vyjadrenia redakcie sa vraj čitatelia dožadujú aj väčšieho množstva prekladov a informácií o zahraničnej literatúre, a MT sa im pokúsi v rámci možností vyhovieť. Aj v dôsledku týchto zmien sa od r. 1966 zväčšuje rozsah časopisu (zo zhruba 56-58 strán na 64 strán), no po novom bude vychádzať iba desať čísel ročne (v lete MT nebude vychádzať), pričom dôjde aj k miernemu zvýšeniu ceny (na 3 Kčs).⁴²⁶

Druhá významná zmena sa udiala na začiatku r. 1968 a mala skôr koncepčno-organizačný charakter. V rubrike Teória sa chcú redaktori venovať veľkým postavám najmä zahraničnej literatúry⁴²⁷. V rámci jednotlivých blokov rubriky bude vždy publikovaný portrét autora, úryvky z jeho románu a esej o hlavnej postave „na spôsob vnútorného monológu s ňou [...] tak, že v postave pisateľ uvidí živého človeka, s ktorým bude konfrontovať svoju ľudskú skúsenosť“.⁴²⁸ Zmyslom má byť duchovne orientovať človeka na literatúru. V rubrike Teória sa ďalej budú venovať slovenskej literatúre, budú tam štúdie a eseje „na tzv. delikátne estetické, literárne a mysliteľské témy“ a závažné preklady, ktoré „hovorí i do našich problémov“.⁴²⁹ V rubrike Recenzie plánujú uplatňovať väčší kvalitatívny výber: predovšetkým sa budú orientovať na mladú pôvodnú literatúru, ale aj kvalitnú zahraničnú. Z tohto vyplýva, že MT sa r. 1968 začína jednoznačnejšie profilovať na kvalitnú zahraničnú literatúru, ku ktorej problémom prináša vlastné otázky a vlastné názory. Možno teda zhrnúť, že *Mladá tvorba* chcela byť aj koncom 60. rokov unikátnym časopisom, mienila oslovovať svojich čitateľov, bránila sa stagnácii.

⁴²⁵ Porov. napr. v sukcesívnom slede Manifest účastníkov atentátu. In MT, 1964, č. 2, s. 1 o literárnych hodnotách a „nehodnotách“; E. F. Na konci jednej neschodnej cesty. In MT, 1964, č. 3, s. 1 o kulte spoločenskej zodpovednosti za kult osobnosti; Hrivnák, P. O nesmrteľnosti. In MT, 1965, č. 4, s. 3, kde sa konštatuje: „Mladá tvorba predovšetkým nechce byť mocenským nástrojom na popieranie toho druhého – len preto, že je iný.“

⁴²⁶ [Mili čitatelia.] In MT, 1965, č. 12, s. 33.

⁴²⁷ V pláne boli Ciger-Hronský, Kafka, Camus, Hemingway, Sartre, Švatner a i. Pozri Vanovič, J. Marginália. In MT, 1968, č. 1, s. 2-3.

⁴²⁸ Ibidem, s. 2.

⁴²⁹ Ibidem.

Literárny život

Otázky literárneho života, ktoré sa v sledovanom období preberajú na stránkach *Mladej tvorby*, možno charakterizovať ako reakciu na problémy súvisiace so zmenou literárneho systému. V druhej polovici 60. rokov sa aj v literárnom systéme na Slovensku narúšal status quo medzi žánrami tzv. vysokej a nízkej literatúry. V centralizovanom literárnom systéme sa k nim navyše pridáva súbor problémov súvisiacich s vydavateľským centralizmom a cenzúrou. Do prvého súboru problémov možno zahrnúť už naznačené otázky súvisiace s nefungujúcou knižnou distribúciou, knižnými klubmi a tzv. vydavateľskými gesciami. Zrušenie cenzúry v r. 1968 spolu s postupnou liberalizáciou literárneho systému pred tzv. pražskou jarou prináša do reflexie literárneho života aj tému slobody slova a komentáre k politickým zásahom do literatúry. Problematizácia všetkých spomenutých javov na stránkach *Mladej tvorby* naznačuje, že druhá polovica 60. rokov bola z hľadiska literárneho života dynamickým obdobím, ktoré odštartovalo viacero dlhodobých zmien literárneho systému. V nasledujúcich poznámkach priblížime reflexiu problémov literárneho života v MT s ohľadom na dejiny prekladu poézie a tému tejto práce.

Otázky slobody literatúry sa v MT pred rokom 1968 naznačovali len v podtexte článkov umiestnených v periférnych rubrikách, ako bol najmä humoristický Zápisník, rubrika s notickami, úryvkami a komentármi. V jednom Zápisníku nachádzame otláčený segment prejavu V. Huga z júna 1878. Hugo hovorí o práve spisovateľa a práve ľudského rodu vo vzťahu k represívnej moci štátu. Článok podľa komentára v MT vtedajšia (uhorská) cenzúra odmietala povoliť. Otláčený fragment možno čítať aj v súvislosti s fungovaním literárneho systému v socializme, čo si uvedomujú aj redaktori MT, keď k nemu poznamenávajú, že citované myšlienky sú stále aktuálne. Veľký spisovateľ jednoznačne – a príznačne – konštatuje, že sloboda spisovateľa je sloboda myšlienky:

„Kniha náleží priemyslu a obchodu; predáva sa a kupuje sa; je to vlastníctvo vytvorené, nie nadobudnuté, a iste vlastníctvo zo všetkých najmenej popierateľné. A toto nerušiteľné vlastníctvo despotické vlády rušia; konfiškujú knihu, domnievajú sa, že takto konfiškujú spisovateľa.“⁴³⁰

⁴³⁰ VICTOR HUGO (1878). In MT, 1966, č. 7, s. 64.

Po zrušení cenzúry v r. 1968 nachádzame v MT viacero článkov, ktoré tento krok spomínajú, no tematicky sa už viac dotýkajú vtedy aktuálnych problémov literárneho života, napr. vzťahom medzi tzv. vysokou a nízkou literatúrou (o tom ďalej) alebo otázkam kvality slovenskej žurnalistiky a efektívnosti redakčnej práce vo vydavateľstvách.⁴³¹ Omnoho pálčivejšie sa téma cenzúry objavuje v období nastupujúcej normalizácie v r. 1969 – aj keď nastoľovať ju v tom čase bolo mimoriadne problematické. V tomto roku okrem už spomenutých ironicko-sarkastických alegórií z cyklu Všetdné dni a každý je streda, reagujúcich na spoločenské pomery, a fatalistických dialógov Symposion, v ktorých sa neraz sekundárne objavujú motívy vynúteného mlčania⁴³², nachádzame v tomto ročníku aj niekoľko priamych narážok na neslobodné pomery v literatúre či aspoň na politizáciu literárnej scény.⁴³³ Prvou z nich je noticka redakcie na ohlas (nie je isté, či skutočného) čitateľa, ktorý sa pýta, ako to má MT s cenzúrou. Vzhľadom na to, že po r. 1968 nikdy nebola preventívna cenzúra obnovená, no v represívnej forme de facto fungovala naďalej⁴³⁴, redakcia časopisu odpovedá v duchu dobového „realizmu“: „So živými je ľahko. Po chvíli uznajú, že sú sprostí a cenzúra je múdra. Len mŕtvi sú ešte stále tvrdohlaví.“⁴³⁵

Najväčším a zároveň posledným publikačným gestom odporu časopisu voči praktikám normalizačnej cenzúry bol oznam čitateľom zo 7. čísla r. 1970, že predchádzajúce dve čísla MT (t. j. čísla 5 a 6) nevyšli „na základe rozhodnutia Slovenského úradu pre tlač a informácie č. 149/1970“.⁴³⁶ V tomto období bol však už odpor zbytočný.⁴³⁷

Veľmi významné diskusie o podobe literatúry sa na stránkach MT uskutočnili v súvislosti s konjunkťou tzv. populárnej literatúry (t. j. žánre ako western, horor, detektívka, dobrodružná literatúra a pod.), ktorej nástup v 60. rokoch signalizovala práve proliferácia prekladov, a to najmä z anglického jazyka. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že MT, podobne ako aj iné slovenské literárne časopisy⁴³⁸, sa snažila etablovať tieto dovtedy zaznávané žánre, často aj v podobe celých tematických čísel (venovaných napr. westernu – MT 1964/12 či dobrodružnej literatúre – MT 1965/12). V tematických číslach alebo na ich

⁴³¹ Napr. Vanovič, J. Marginália. In MT, 1968, č. 6, s. 2-3; Peteraj, K. Marginália. In MT, 1968, č. 6, s. 3.

⁴³² Repka, P. Symposion. In MT, 1969, č. 9, s. 2-3.

⁴³³ Aivar, A. X. [Milé literárne šteňatá!]. In MT, 1968, č. 7, s. 61.

⁴³⁴ Pozri Hochel, I. Premeny slovenskej literatúry v 50. – 80. rokoch 20. storočia. In Sedlák, I. et al. Dejiny slovenskej literatúry II, 2009, s. 243 a nasl.

⁴³⁵ ĐAKUJEME ZA OPÝTANIE. In MT, 1969, č. 1, s. 63.

⁴³⁶ OZNÁMENIE. In MT, 1970, č. 7, s. 63.

⁴³⁷ Potvrdzujú to aj vyjadrenia J. Buzássyho. Pozri Štrasser, J. – Buzássy, J. Byť svoj, 2013, s. 95.

⁴³⁸ Prekvapivo nevynímajúc ani „tradičné“ Slovenské pohľady, ktoré tiež v priebehu 60. rokov publikovali westernové, dobrodružné, detektívne a hororové poviedky. Porov. bibliografiu Kormúth, D. Bibliografia anglickej a americkej literatúry, 1995.

základe aj neskôr⁴³⁹ sa potom intenzívne diskutovala problematika postavenia tzv. populárnej literatúry. Redaktori tematických čísel často priamo konštatovali, že zaznávanie populárnych žánrov v 50. rokoch malo často aj ideologické pozadie⁴⁴⁰, pričom označovali konštatovania o nízkej kvalite tradičných slovenských edícií tzv. brakovej literatúry (napr. Rozruch, Rodokaps) za príliš paušálne. Všeobecne vzaté, v konkrétnych prekladoch a zárodkoch teoretickej diskusie o týchto žánroch sa búrali mýty o nedostatočnej kvalite populárnej literatúry a hľadalo sa pre ňu zodpovedajúce miesto v literárnom systéme.⁴⁴¹

Niet preto divu, že sa s ohľadom na zmeny čitateľských preferencií ozývali aj hlasy volajúce po zodpovedajúcich zmenách vo vydavateľskej politike. Komentátori literárneho života sa napríklad dovoľávali lacnej, kvalitnej paperbackovej edície domácej a preloženej literatúry, ktorá by sa venovala najmä literatúre faktu a nebola by prístupná iba cez prihlášku do čitateľského klubu.⁴⁴²

K podobe literárneho systému (s ohľadom na jeho rozvrstvenie, predajnosť kníh, trhové podmienky a pod.) však na stránkach MT nájdeme aj kritické vyjadrenia.⁴⁴³ J. Vanovič napr. v jari v r. 1968 vystríha pred totálnou komercializáciou a bulvarizáciou knižného trhu, keď priamo hovorí, že československý socializmus je v snahe konvenovať čitateľom a zaistiť tak vysoké odbyty kníh ešte horší od kapitalistického knižného trhu:

„Tam aspoň pri všetkom naháňaní peňazí a zisku zostávajú vydavateľovi peniaze na vysokohodnotné, náročné tituly, určené neraz iba užšiemu kruhu, tam si môžu dovoliť vydávať veci a vecičky zdanlivo bezvýznamné, odbornícky a záujmovo luxusné či labužnícke, na druhej strane zas premnohé edície na spôsob livre de poche.“⁴⁴⁴

⁴³⁹ Napr. diskusia o westerne iniciovaná v MT v č. 12 v r. 1964 priniesla hneď v ďalšom čísle MT (t. j. 1965, č. 1) prínosnú diskusiu o vydávaní westernov (vtedy sa žánor pomenúval kovbojka, príp. indiánka) s predstaviteľmi slovenských vydavateľstiev – Zahrmia [kolty] v edičných plánoch?. In MT, 1965, č. 1, s. 28-31.

⁴⁴⁰ Porov. v tomto zmysle vyjadrenie K. Földváriho:

„Vlna záujmu [o western – doplnil I. T.] sa zodvihla tak vysoko, že zasiahla dokonca i nás – aj keď roky odsudzovania a mlčania vyvažujeme predbežne ešte stále skôr diskusiami o westernoch literárnych i filmových, než zoznamovaním sa s konkrétnymi dielami.“ Földvári, K. Dobrodružstvá odvahy a cnosti. In MT, 1964, č. 12, s. 1-2.

⁴⁴¹ Ako príklad reflexie pozri Sadecký, P. Old Shatterhand verzus James Bond 007. In MT, 1965, č. 12, s. 6-15.

⁴⁴² Hrivnák, P. Marginália. In MT, 1966, č. 7, s. 2.

⁴⁴³ Okrem Vanovičovej pozri aj Švihranovu stať, kde kritizuje módu prekladov špionážnych románov na pokračovanie v slovenských denníkoch, pričom sa domnieva, že špionážny román, tak často uverejňovaný v 50. rokoch, je dnes už „otrepáný“. Švihran, L. Prekladateľské veľdielo. In MT, 1966, č. 3, s. 48-49.

⁴⁴⁴ Vanovič, Július. Marginália. In MT, 1968, č. 4, s. 2.

Pomerne odvážnu poznámku o nekonceptnom a nesystematickom prekladaní do slovenčiny v ostatných dvadsiatich rokoch čítame v *Mladej tvorbe* na margo známej Kněžekovej bibliografie *Preklady z iných literatúr do slovenčiny 1945-1968*:

„Konceptiu si nadiktoval obchod (to ešte), ale najmä strnulá a schématická ideológia. Západné literatúry – až na ‚pár preverených‘ autorov – boli tabu, ale zato sme to vyrovnali poriadnou kopou socrealistického balastu a dokonale sme zmystifikovali čitateľa, pokúšajúceho sa zorientovať vo vývinovom procese inonárodných literatúr. Českým prekladateľom sa poväčšine podarilo splatiť tieto dlhy, slovenským iba kde-tu.“⁴⁴⁵

Vzhľadom na to, že sa v tom čase už pomery v slovenskej kultúre „normalizovali“ po vzore politiky, mohla byť takáto poznámka publikovaná len v periférnej rubrike (aj typograficky odsunutá na margo) a pod pseudonymom.

Okrem tém súvisiacich s populárnou literatúrou na stránkach MT v r. 1964 pokračujú aj články o malých javiskových formách a divadielkach poézie, ktorým sa veľkej pozornosti dostávalo aj v predchádzajúcom období. Vo všeobecnosti sa v týchto správach konštatuje jednak nedostatočné finančné a materiálne zázemie slovenských scén, v porovnaní s rozvinutejšími a zrejme finančne rentabilnejšími českými scénami. Za zmienku tu tiež stojí, že sa v týchto rokoch v MT po prvý raz objavuje zmienka o jazzových večeroch beatnickej poézie v pražskej vinárni Viola.⁴⁴⁶ Treba však zároveň dodať, že po r. 1965 sa s ďalšími správami o bratislavskej scéne malých javiskových foriem v MT už nestretávame.

Americká kultúra a literatúra

V sledovanom období sa na stránkach MT objavuje pomerne dosť prekladov a recenzií prekladov americkej literatúry. Oproti predchádzajúcim obdobiam nachádzame na stránkach MT viac prekladov poézie. Súčasný literárnohistorický výskum naznačuje, že išlo o preklady amerických básnikov, ktorých koncepcie poetiky významne vplývali na najmladšiu generáciu slovenských básnikov (najmä Osamelých bežcov).⁴⁴⁷ Pokiaľ ide

⁴⁴⁵ Jašter. a [Autor Dr. Libor Kněžek...]. In MT, 1969, č. 7, s. 64.

⁴⁴⁶ Pozri (st). Rušíme, rušíte, rušia. In MT, 1964, č. 5, s. neuvedená; -m-. Bratislavské nové formy. In MT, 1964, č. 5, s. neuvedená.

⁴⁴⁷ L. Somolányiová vidí súvislosť medzi presunom centra umeleckých inovácií z Paríža do New Yorku v 60. rokoch a inšpiráciami mladých slovenských básnikov: kým konkretisti boli ešte vždy viac orientovaní na parížsky modernistický a avantgardný okruh, Osamelí bežci sa už pri hľadaní inšpirácií viac orientovali na

o literárnohistorický domicil prekladaných básnikov, išlo väčšinou o inovatívnych realistických autorov (E. M. Masters⁴⁴⁸), modernistických autorov⁴⁴⁹ (T. S. Eliot⁴⁵⁰, E. Pound⁴⁵¹) a aj o autorov Beat Generation a ďalších básnikov⁴⁵².

V súvislosti s vtedajšou modernou (či modernistickou) americkou literatúrou sledovaného obdobia vyslovuje v r. 1964 anglistka Z. Bothová na svoju dobu pomerne odvážny súd. Priamo tvrdí, že po druhej svetovej vojne slovenská literatúra z hľadiska „literárnej formy“, zaostala za inými vyspelými literatúrami:

„Mladšia spisovateľská generácia, ktorá sa snaží nájsť adekvátnejšiu formu na vyjadrenie svojho životného pocitu, naväzuje (sic!) práve na ten prúd modernizmu, ktorý sa naďalej pestoval v krajinách, kde k žiadnym revolučným zmenám vo vývoji spoločnosti nedošlo.“⁴⁵³

Z tohto vyjadrenia vyplýva, že sa v tej dobe americká literatúra jednoznačne považovala za hodnotný inšpiračný zdroj pre slovenskú literatúru. Na margo prekladov poézie v MT v tomto období však treba hneď dodať, že všetci preložení básnici uvedení v tomto čase boli už v skoršom období preložení do českého jazyka. Slovenský preklad vstupoval preto do komplikovanejšej situácie, ktorú charakterizujú dva historicky relevantné momenty:

Ameriku. V ich tvorbe a vyhláseniach o podobe tvorby (manifestoch, vyjadreniach, úvahách a pod.) možno preto detegovať viacero rôznorodých amerických zdrojov básnických, umeleckých a kultúrnych inšpirácií. Medzi zdrojmi inšpirácií podľa nej figurujú R. Jeffers, T. S. Eliot, E. Pound, Ch. Olson, americká popkultúra, „odkazy na pôvodné prírodné národy [Ameriky], ich historickú skúsenosť a civilizačné kvality“. Vzhľadom na dostupnosť týchto inšpirácií a ľudské i autorské afiliácie Bežcov zohráva v tomto období MT významnú úlohu. Zvláštne miesto medzi poetickými a životnými inšpiráciami Osamelých bežcov (najmä P. Repku) majú beatnici. O tom ale viac ďalej. Pozri Somolanyová, L. K americkým inšpiráciám v tvorbe Osamelých bežcov. In Slovenská literatúra, 2007, č. 4, s. 312-318.

⁴⁴⁸ EDGAR LEE MASTERS. Prel. R. Skukálek. In MT, 1967, č. 2, s. 25-29.

⁴⁴⁹ Z prameňov sa dočítame, že v prijímajúcej kultúre nebol ešte jednotný názor na rozdiely medzi slovenskými literárnohistorickými pojmami „moderna“ a „avantgarda“ na jednej strane a všeobecnejším, „difúznym“ anglo-americkým pojmom „Modernism“. Porov. k tomu napr. Bothovej zaradzovanie E. Pounda spolu s T. S. Eliotom k avantgarde a jej následné konštatovanie o prvom z menovaných: „Avantgardné nadšenie však čoskoro opadáva, skupiny sa rozpadávajú a Pound sa postupne ocitol v izolácii.“ EZRA POUND. Prel. J. Buzássy a Z. Bothová. In MT, 1966, č. 7, s. 38.

⁴⁵⁰ T. S. ELIOT. Prel. Ján Buzássy a Z. Bothová. In MT, 1965, č. 3, s. 6-7.

⁴⁵¹ Pound, Ezra. O zásadách básnickej tvorby. Prel. Zuzana Bothová. In MT, 1965, č. 8-9, s. 26-29; EZRA POUND. Prel. J. Buzássy a Z. Bothová. In MT, 1966, č. 7, s. 38-39.

⁴⁵² Zaujímavý je napr. preklad poézie J. Updikea, ktorého zaradenie možno považovať za literárnu kuriozitu, keďže bol autor u slovenských čitateľov známy skôr ako prozaik. JOHN UPDIKE. Prebásnil Ivan Mojík z doslovných prekladov Oľgy Hadrabovej. In MT, 1967, č. 8, s. 32-33.

⁴⁵³ Bothová, Z. Dni a noci Ameriky. In MT, 1964, č. 10, s. 36.

- a) Recepčné povedomie o českých prekladoch⁴⁵⁴ stupňuje vlastné nároky mladých básnikov-prekladateľov na kvalitu slovenských prekladov.

Existenciou recepčného povedomia sa vytvára tlak na kvalitu, ktorý spôsobí, že slovenské preklady „nesmú“ mať len informatívnu, lež skôr vývinotvornú funkciu. Literárna história a informácie o vplyve prekladov na domácu tvorbu tak nedávajú za pravdu V. Mihálikovi, ktorému sa vidí dôležité sa o preklady aspoň pokúsiť a vyplniť tak biele miesta v našom prekladovom korpuse.⁴⁵⁵

- b) Tlak silnejšej českej prekladateľskej kultúry vplýva na čitateľské očakávania, čím sa narušuje autonómny vývoj slovenských noriem prekladu a slovenskej praxe prekladu.

Na túto okolnosť v r. 1966 upozorňuje J. Vilikovský, keď tvrdí, že slovenčina nemá dostatočne rozvinutú tradíciu prekladov, a teda ani jazyka prekladu, a preto ani čitateľské konvencie nie sú dostatočne etablované:

„Pritom sme ovplyvňovaní silnejšou prekladateľskou kultúrou českou, jednak priamo, lebo každý z nás číta české preklady, jednak nepriamo, cez čitateľa, ktorý ich číta tiež, navyká si na isté prekladateľské postupy a domáha sa ich od svojho prekladateľa.“⁴⁵⁶

Naznačené okolnosti považujeme za ďalší faktor zasahujúci do poľa dynamickej kauzality daného obdobia slovenského básnického prekladu, v ktorom významnú úlohu aj naďalej zohrávajú fenomény prekladateľských dvojíc a generačného či skupinového prekladu. Bližšie sa im však budeme venovať ďalej.

Pokiaľ ide o americkú prózu, len v skratke uvedieme, že MT v tomto období informačne a, nakoľko sa dalo, aj prekladmi mapovala vtedy súčasných autorov. Mimoriadne obľúbený bol u jej čitateľov Ph. Roth⁴⁵⁷. V r. 1969 zas mimoriadny záujem odborníkov vyvolalo Bellowovo dielo *Herzog*⁴⁵⁸, ktoré však v období vtedy nastupujúcej normalizácie nestihlo

⁴⁵⁴ Pozri v tomto zmysle poznámky J. Stacha v diskusii Problémy prekladu, kde okrem iného konštatuje, že mnohí z moderných básnikov existujú v povedomí mladých slovenských poetov v českej verzii, čo teda len stupňuje ich vlastné nároky na kvalitu slovenských prekladov. Bližšie v Problémy prekladu. In MT, 1966, č. 3, s. 14.

⁴⁵⁵ Porov. Problémy prekladu. In MT, 1966, č. 3, s. 13. V období r. 1960 – 1968 pôsobil Mihálik ako vydavateľský redaktor, je preto možné, že motivácia takýchto vyjadrení súvisela aj s jeho pracovným zaradením.

⁴⁵⁶ Ibidem, s. 16.

⁴⁵⁷ Pozri napr. list čitateľky: Škvarková, K. [Vážaná redakcia]. In MT, 1967, č. 4, s. 63.

⁴⁵⁸ Bothová, Z. Herzog – Saul Bellow. In MT, 1969, č. 9, s. 18-19; Zajac, P. Herzog alebo Hrdinstvo pasivity. In MT, 1969, č. 9, s. 19-21; Greguš, P. Moses Herzog – iba človek. In MT, 1969, č. 9, s. 22-23.

zo stránok MT dostatočne „rezonovať“ v širších literárnych kruhoch. Samozrejme, pri dobovej proliferácii prekladov z americkej literatúry (aspoň teda v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami) neignorovala MT ani recenzie prekladov.⁴⁵⁹

Problémy prekladu

Druhá polovica 60. rokov je obdobím prvej fázy rozvoja slovenskej integrálnej teórie prekladu, vychádzajúcej v tom čase z literárnej komparatistiky orientovanej na výskum vzťahov s inými literatúrami (Popovič, Ďurišin) a z komparatívnej štylistiky (Miko, Popovič). Nárast objemu článkov v *Mladej tvorbe* venovaných otázkam prekladu je v tomto zmysle prirodzený a kopíruje dobový publikačný profil ostatných vtedajších literárnych časopisov. Koncepcia výberu prekladaných diel v MT a čiastočne aj reflexia prekladov a prekladania sa postupne menili po vzniku časopisu zameraného na otázky prekladu – *Revue svetovej literatúry* v r. 1965. Redakcia túto zmenu chápala ako zákonitú a chcela ju realizovať koncepcne. Mienila preto od r. 1966 viac posilniť iné než informatívne funkcie uverejňovaných prekladov, dať viac priestoru prekladateľom, aby mohli sami uskutočňovať výber textov bez ohľadu na proporcionálnosť jazykov. Plánovali tým programovo zmeniť MT na platformu skupinových a generačných prekladov, ktoré by v nej mali svoje miesto aj napriek tomu, že by knižne nemohli vyjsť.⁴⁶⁰ Nakoľko sa tento plán podarilo naplniť, sme už videli napríklad aj pri pohľade na recepciu americkej literatúry v sledovanom období.

Už od začiatku sledovaného obdobia sa v *Mladej tvorbe* objavilo niekoľko relevantných článkov o podstate prekladu, pričom niektoré z nich pojednávajú aj o viacerých okolnostiach dôležitých z hľadiska tu preberanej témy. V diskusii o preklade „generačného básnika“ Trnavskej skupiny F. G. Lorcu⁴⁶¹ Š. Žáry vyslovuje svoju predstavu o troch časových rozmeroch vplývajúcich na vznik a recepciu preloženej poézie. Keď v r. 1964 približuje okolnosti vzniku svojho prekladu z Lorcu spred 10 rokov (jazyková spolupráca: V. Oleríny),

⁴⁵⁹ Napr. Bothová, Z. Dni a noci Ameriky. In MT, 1964, č. 10, s. 35-36; Krulišová, O. Knižka čarovnej prostoty. In MT, 1969, č. 10, s. 58. Dobovo zaujímavá je aj recenzia prekladu D. Thomasa (hoci, samozrejme, nejde o amerického básnika) v podaní I. Štrpku, v ktorej sa ako básnik pokúša rekonštruovať základné tvorivé gesto slávnejšieho kolegu. Štrpka, I. Poznámka k Dylanovi Thomasovi. In MT, 1966, č. 2, s. 58.

⁴⁶⁰ Pozri vyjadrenie vtedajšieho šéfredaktora MT P. Hrivnáka v *Problémy prekladu*. In MT, 1966, č. 3, s. 19. Nemožnosť vyjdenia niektorých textov v tomto bode netreba chápať ako otázku vplyvu politického gesta, ale ako trhovou nevyhnutnosť – nie všetky preklady, ktoré vychádzajú v časopisoch, sú dostatočne rentabilné pre knižné vydanie. Tieto súvislosti si určite veľmi dobre uvedomovala aj vtedajšia redakcia MT.

⁴⁶¹ Cigánske romancy. Prel. J. Šimonovič. In MT, 1964, č. 4, s. 18; Feldek, L. – Šimonovič, J. Rozhovor s prekladateľom. In MT, 1964, č. 4, s. 19; Žáry, Š. Poznámka k interview so Šimonovičom. In MT, č. 4, 1964, s. 20.

hovorí o troch časových rozmeroch preloženého básnického diela. Preložené dielo podľa neho „osciluje“ v „dobe“ originálu, v „atmosfére“ vzniku prekladu a v čase vnímania prekladu. Atmosféru vzniku prekladu tvorí vraj „generačný vkus prekladateľa“ a jeho osobný prístup k prekladanému dielu.⁴⁶² Žáry sa takto nielenže vracia k pojmu generačný preklad⁴⁶³, ale na základe vlastnej prekladateľskej skúsenosti ukazuje aj mimoliterárne (často politické a ideologické) rámce tohto javu.⁴⁶⁴ Na tomto príklade sa potom ukazuje, že potreba prekladať nanovo nesúvisí len so starnutím prekladu⁴⁶⁵ ako takým, ale aj so zásahmi politického gesta do dejín prekladu.

Významná diskusia, ktorej závery ovplyvnili aj koncepciu uverejňovania prekladu v časopise *Mladá tvorba* bola otláčená v 3. čísle tohto časopisu r. 1966. Dostala názov *Problémy prekladu*.⁴⁶⁶ Keďže sme sa na ňu už niekoľko ráz odkazovali, priblížime iba jej kľúčové témy s ohľadom na obsahovú náplň tejto dizertačnej práce.

Tejto diskusie sa zúčastnili Zora Jesenská, Vojtech Mihálik, Anton Popovič, Ján Rozner, Ján Stacho, Viliam Turčány a Ján Vilikovský. Redakcia MT im položila nasledujúcich päť otázok:

- „1. Možno u nás hovoriť o vlastnej teórii prekladu? Ako ovplyvňujú teoretické úvahy stav a úroveň slovenského prekladu?
2. Aký je rozdiel v praxi slovenského prekladu včera a dnes?
3. Aká je možnosť výchovy prekladateľov?
4. Akú funkciu má prekladateľ a preklad v kontexte národnej literatúry?
5. Jestvuje problém generačných prekladov?“⁴⁶⁷

Už zo samotných otázok vyplýva, že v diskusii sa pertraktujú témy ako preklad poézie, prekladateľské dvojice či problematika generačného alebo „skupinového“ prekladu (P.

⁴⁶² Žáry, Š. Poznámka k interview so Šimonovičom. In MT, č. 4, 1964, s. 20.

⁴⁶³ V tomto zmysle veľmi zaujímavo pôsobí fakt, že hneď za polemikou o generačnom preklade F. G. Lorcua je v sledovanom čísle MT zaradená Popovičova recenzia Jesenskej (prekladateľských) Vyznaní a šarvátok. Pozri aj „časový názov“ samotnej recenzie – Popovič, Anton. Súčasnosť a preklad. In MT, 1964, č. 4, s. 30-31.

⁴⁶⁴ Pozri jeho konštatovanie: „Môj preklad výberu z Lorcua vznikol práve pred desiatimi rokmi [t. j. r. 1954 – pozn. I. T.], keď bolo ‚revolučným‘ činom už to, že si prekladateľ vybral práve Lorcua, meno síce revolučné, ale...“ Žáry, Š. Poznámka k interview so Šimonovičom. In MT, č. 4, 1964, s. 20.

⁴⁶⁵ Pozri Popovičov pojem starnutie prekladu. Ide v ňom o starnutie jazyka a starnutie diela s ohľadom na štylistické konvencie cieľovej literatúry. Porov. Originál/Preklad, 1983, s. 260.

⁴⁶⁶ *Problémy prekladu*. In MT, 1966, č. 3, s. 10-19.

⁴⁶⁷ *Ibidem*, s. 10.

Hrivnák). Účastníci diskusie, viacerí z nich praktikujúci prekladatelia, hovoria aj o kvalite prekladu a možnostiach jeho honorovania. Vyjadrujú sa aj k otázkam výchovy prekladateľov, hovoria o edičnej praxi prekladu a viacerí z nich spomínajú kritiku prekladu ako „most“ spájajúci teóriu a prax prekladu. V tejto diskusii (v jej šírke, obsadení a obsahu) možno vidieť kaleidoskop vtedajšieho slovenského myslenia o preklade.

S ohľadom na tému tejto práce sa nad touto diskusiou naposledy pozastavíme pri probléme generačného prekladu. Z diskusie vyplýva, že Stachovmu chápaniu generačného prekladu ako praktickej nevyhnutnosti a možnosti básnického „privlastnenia“ sekundujú Jesenskej a Roznerove argumenty o slovenskom prekladateľskom trhu.

J. Rozner sa v jednom momente čuduje, prečo sa u nás toľko hovorí o prekladaní poézie, keď sa poézie na československom trhu vlastne prekladá najmenej. K tomu Z. Jesenská dodáva, že my na Slovensku sme malá kultúra a nemáme veľké zázemie prekladov, preto je logické, že nám preklady chýbajú a ťažko u nás vznikne situácia, že by u nás vyšli dva preklady toho istého autora súčasne:

„Kto dnes miesto zaplní, zaplní ho prakticky na celú generáciu. To môže byť veľká nevýhoda pre národnú kultúru vtedy, ak vyjde slabý preklad významného básnického diela – a je to istá nevýhoda aj pre kritiku, ktorá nemá možnosť vo vlastnej národnej kultúre porovnaním zhodnotiť rozličné koncepcie prekladu.“⁴⁶⁸

Problematika saturácie trhu, resp. možnosti/ochoty slovenského prostredia prijímať varianty prekladov či sériové preklady⁴⁶⁹ je mimoriadne závažná aj pri dejinách prekladu beatnickej poézie. A dodnes predstavuje vôbec jeden z kľúčových faktorov pri uvažovaní o relevantnosti a rentabilite vydávania prekladov svetovej poézie u nás.

V *Mladej tvorbe* sa okrem tejto diskusie objavilo aj niekoľko iných článkov o preklade, napríklad aj na svoju dobu mimoriadne podnetná štúdia J. Levého *Preklad, kultúrny univerzalizmus a diferenciacia*⁴⁷⁰, v ktorej hovorí o štatúte prekladu a prekladateľa v období

⁴⁶⁸ *Ibidem*, s. 14.

⁴⁶⁹ Porov. pojmy opakovateľnosť prekladu a varianty prekladu. In *Originál / Preklad*, 1983, s. 260 s. Sériový preklad tu chápeme ako synonymum pojmov opakovateľnosť prekladu a varianty prekladu.

⁴⁷⁰ Levý, J. *Preklad, kultúrny univerzalizmus a diferenciacia*. Z angl. prel. B. Vilikovská. In *MT*, 1966, č. 3, s. 20.

Medzi inými prácami o preklade porov. napr. Hviščovu recenziu Popovičovej monografie *Preklad a výraz* (1968), v ktorej možno celkom dobre vidieť moment „rozchodu“ rodiacej sa translitológie (teórie prekladu) a literárnej komparatistiky. Hvišč, J. *Preklad ako výraz*. In *MT*, 1968, č. 9, s. 56-58.

masovej kultúry. Cieľom tejto dizertačnej práce však nie je plne reflektovať celú šírku vtedajšieho myslenia o preklade na stránkach MT.

Beat Generation v tret'om období MT

Významnú časť korpusu ohlasov na americkú literatúru na stránkach MT v sledovanom období tvorili ohlasy na literatúru Beat Generation. Tieto ohlasy mali rozličnú formu – od notíciek cez preklad až po literárnohistorický blok. Forma a historická sukcesia týchto ohlasov do istej miery odzrkadľuje zmeny chápania literárneho fenoménu Beat Generation v období od raných po neskoré 60. roky.

Prvým textom z tohto obdobia, v ktorom sa spomínajú americkí beatníci, je výpoveď mladého amerického spisovateľa Georgea Garretta.⁴⁷¹ Tento neskôr pomerne známy básnik a prozaik odpovedal r. 1964 na otázky *Mladej tvorby* listom. Na otázku, ako hodnotí „generáciu ‚beatnikov‘“, odpovedá veľmi kriticky. Nazdáva sa, že beatníci nie sú pravdiví, ale sú len obeťami bohatých excentrických mecénov: „... mali robiť služby, ktoré voľakedy v renesancii pripadli bláznovi alebo dvornému trpaslíkovi.“⁴⁷² Považuje ich za výtvar reklamy, za neautentických umelcov, ktorí podľa neho „nie sú ochotní znášať následky svojho presvedčenia“.⁴⁷³ Vraj beatníci nenávidia prácu a bránia sa utrpeniu, ktoré so sebou prináša život.

Ďalšia narážka na beatnikov v MT pochádza z toho istého roku. Je to humorno-ironická poznámka v záverečnej rubrike Zápiskník, v ktorej sa hovorí o „slovenskej literárno-kritickej skupine DRUŽSTEVNÍ BEATNICI“, ktorým sa vraj po roku ich existencie zdalo, že boli viac bití, ako sami bili.⁴⁷⁴ Hra s významami angl. *beat*, s ktorého mnohoznačnosťou rátali aj samotní autori hnutia a ktorá sa dodnes vykladá rôzne⁴⁷⁵, naznačuje zaujímavý problém chápania literárnohistorických a kultúrnohistorických pojmov a ich transpozíciu v preklade. Tento problém možno s pohľadom na politické gesto chápať v intenciách Lefeverovho pojmu prepis.⁴⁷⁶

⁴⁷¹ Garrett. [List Georgea Garretta.] In MT, 1964, č. 2, s. 32-33.

⁴⁷² Ibidem, s. 33.

⁴⁷³ Ibidem.

⁴⁷⁴ [V Bratislave sa zišla...] In MT, 1964, č. 4, s. neuvedená.

⁴⁷⁵ Porovnaj časť v predchádzajúcej kapitole, kde komentujeme významy slova „beat“.

⁴⁷⁶ Porovnaj jeho *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, 1992. Tomuto problému sa konkrétne venuje bakalárska práca M. Balážovej *Beat Generation – problém výkladu v preklade* (vedená

V r. 1964 nachádzame na stránkach MT aj verše autorky z okruhu českých beatnikov – Inky Machulkovej.⁴⁷⁷ Pri textoch absentuje akýkoľvek životopisný či iný údaj o autorke, nie je preto zrejmé, akými cestami sa do slovenského literárneho periodika básne mladej českej poetky, štylizované ako lyrické impresie z prostredia pražských uličiek a „putyk“, dostali. Týmto cyklom básní sa beatníci (okrem jednej noticky⁴⁷⁸) na vyše dva roky z *Mladej tvorby* vytrácajú.

V r. 1967 sa na stránky MT vracia Gregory Corso v preklade M. Válka za jazykovej spolupráce J. Vilikovského.⁴⁷⁹ V porovnaní s úryvkami z básne Bomba, ktoré uverejnila MT r. 1962, nám výber z veršov predstavuje inú polohu básnika. Z veršov sa strácajú sociálne a religiózno-apokalyptické polohy a štylizácie. Skôr ide o poéziu snažiacu sa odhaľovať hrany a hraničné situácie v živote človeka. Prevládajúce motívy básní sú profánnejšie: život, sen, čas, jedlo. Vo svojej základnej tonalite básne pôsobia skôr modernisticky, aj keď ich intonácia je novšia. Opäť sa ukazuje Corsov sklon k dlhému voľnému veršu. Výber obsahuje nasledujúce texty: Obrovská korytnačka; Malý strateneč; Za K. R. ktorý sa zabil vo väzení na Charles Street; Uvedomenie vo sne; Prežúvač vody; Disonancia; Jedlo; Benátky 1958.

Posledný článok o beatnikoch je z r. 1969. Je to pásmo úryvkov z dvoch esejí a úryvkov z Ginsbergovho Kadišu.⁴⁸⁰ Je to vôbec prvý slovenský preklad z Ginsberga. Literárne časopisy boli v tom čase jedinou platformou, kde ho bolo možné publikovať.⁴⁸¹ Pásmo je zaradené do voľnej literárnohistorickej rubriky vychádzajúcej vtedy od začiatku roka na stránkach *Mladej tvorby*. Tematické pásma boli venované jednotlivým „-izmom“ (čiže literárnym smerom a skupinám) modernej svetovej poézie 20. storočia, ktorých poetiky boli vtedy v našom kontexte málo známe.⁴⁸² Podobne ako ostatné pásma, obsahuje aj to o Beat

autorom tejto dizertácie), ktorej cieľom je práve zmapovať rozličné pomenovania a rozličné chápanie tejto literárnej skupiny. Odovzdanie práce je plánované na apríl 2017.

⁴⁷⁷ INKA MACHULKOVÁ. In MT, 1964, č. 5, s. 26. Typické pre Machulkovej ranú lyriku sú miniatúry a miestami sarkastické lyrické výpovede o hľadaní lásky a kontaktu. Postupne v jej tvorbe silnie akcent na rozpory života v socializme. Viac o Machulkovej pozri: Svozil, B. – Jareš, M. Inka MACHULKOVÁ, 2014 [heslo online].

⁴⁷⁸ Noticka informuje o tom, že Jack Kerouac „napísal nový román DESOLATION ANGELS o beatnickom hnutí v roku 1950 v San Franciscu a v Mexiku“. Viac o diele nehovorí, nie je pri nej uvedený ani zdroj informácií. JACK KEROUAC. In MT, 1965, č. 8-9, s. 56.

⁴⁷⁹ GREGORY CORSO. Prel. M. Válek a J. Vilikovský. In MT, 1967, č. 4, s. 36-38. Zrejme pre tlačovú chybu uviedli Vilikovského meno v erate až v MT, 1967, č. 6, s. 58. Išlo už zrejme o vybrané texty z ich spoločne pripravovaného knižného prekladu výberu poézie G. Corsa, ktorý vyšiel r. 1968 pod názvom *Zmŕtvýchvstanie smrti*.

⁴⁸⁰ BEAT GENERATION. Prel. J. Buzássy a Z. Bothová. In MT, 1969, č. 10, s. 46-49.

⁴⁸¹ Ukážky z Ginsbergovej poézie nájdeme ešte v 1. čísle RSL z r. 1970. O dôvodoch a pozadí tohto „informačného embarga na Ginsberga“ v Československu pojednáva nasledujúca kapitola.

⁴⁸² V ostatných číslach MT v r. 1969 sa čitateľom takto predstavili symbolizmus, expresionizmus, futurizmus, dadaizmus, surrealizmus, imagizmus, konštruktivizmus a poetizmus.

Generation krátku literárnohistorickú klasifikáciu v perexe, úryvky z dobových statí a následne úryvky z konkrétnych diel. Pri beatnikoch sa okrem faktu, že bola v pásme publikovaná časť básne Kadiš, možno tiež pozastaviť pri úryvkoch z dobových statí. Tie v tomto prípade predstavuje krátky segment z textu Nezaajatost' od K. Rexrotha a textu N. Mailera Biely černochoch. Segmenty publikované v pásme predstavujú selektívne metatexty, vybrané s cieľom synekdochicky čo najlepšie prezentovať základnú líniu uvažovania o sledovanom jave. Ak aj po rokoch badáme, že zvolené úryvky tematizujúce problémy neslobody a samostatnosti možno v kontexte doby ich publikovania v MT čítať aj ako spoločenský komentár⁴⁸³, ukazuje sa nám tu nielen šikovnosť redaktorov, ale aj istý presah obrazov sveta či životných pocitov. Tento „presah“ možno z hľadiska dejín prekladu chápať ako apropiáciu originálu. V tomto ohľade sa zo sféry prekladu dostávame „okľukou“ späť na pole literárnej komparatistiky, len s tým rozdielom, že interné kontakty sprostredkované týmto spôsobom majú dobovú a kultovú platnosť.

Zároveň sa nám v tomto krátkom pásme prezentuje nový rozmer uvažovania o beatnikoch, a to literárnohistorický. Od tohto obdobia sa v slovenskej recepcii – akákoľvek kusá a neúplná v nasledujúcich rokoch bude⁴⁸⁴ – stretávame s hodnoteniami beatnikov ako javu patriaceho do literárnej histórie. Prirodzene, súvisí to s reálnou životnosťou tohto hnutia⁴⁸⁵, no, ako uvidíme ďalej, literárnohistorická kontextualizácia istým spôsobom odsúvala ďalší záujem o recepciu autorov hnutia.

V tomto bode sa prirodzene dostávame k otázkam inšpirácií beatníkmi v slovenskej literatúre 60. rokov.

Beatníci a Osamelí bežci

Americké inšpirácie v tvorbe Osamelých bežcov sa v slovenskej literárnej historiografii – aj keď pomerne zjednodušujúco – už tradične akceptujú.⁴⁸⁶ Diferencovanejší pohľad na povahu

⁴⁸³ O tomto viac v nasledujúcej kapitole.

⁴⁸⁴ V nasledujúcich rokoch evidujeme o beatnikoch naskrze len literárnohistorické články, až do r. 1988 úplne absentujú preklady konkrétnych textov. Ako príklady pozri: Kuželová, V. Umelecké smery v západných literatúrach II (Americká literatúra). In Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1970-71, č. 6, s. 180-185; heslo BEATNICI v SLOVNÍKU literárnych smérů a skupin, 1983, s. 23-24. Pozri aj nasledujúcu kapitolu a prácu Jánošíková, Z. Americká literatúra v Revue svetovej literatúry v r. 1965 – 1990, 2016.

⁴⁸⁵ Je pravda, že sa už od polovice 60. rokov tvorivé i ľudské cesty kmeňových autorov hnutia Beat Generation rozišli a že hnutie prechádzalo do iných subkultúr. Porov. chronológiu hnutia v The Encyclopedia of Beat Literature, 2006, s. 376 a nasl.

⁴⁸⁶ Porovnaj i najnovšie dejiny slovenskej literatúry – Sedlák, I. et al. Dejiny slovenskej literatúry II, 2009.

týchto inšpirácií však zatiaľ prináša len niekoľko prác⁴⁸⁷, v ktorých sa skloňujú vplyvy amerického básnického regionalizmu v monumentalizujúcej verzii R. Jeffersa, teoretické postuláty o projektívnom verši Ch. Olsona⁴⁸⁸, vplyv T. S. Eliota a takisto dôležité sa zdá imagistické chápanie súhry dojmu a obrazu z reflexií a tvorby E. Pounda. Samozrejme, často sa hovorí aj o beatnických inšpiráciách. Okrem básnických inšpirácií nachádzame v tvorbe básnikov P. Repku, I. Štrpku a I. Laučika americké motívy v podobe alúzií na americkú popkultúru⁴⁸⁹ a vôbec na americké geografické a kultúrne reálie. Za zmienku tiež stojí, že poézia Osamelých bežcov (najmä I. Štrpku) sa dáva do súvislosti s americkou postmodernou.⁴⁹⁰

Pri diskusii o amerických inšpiráciách v osamelobežeckej poézii treba podľa L. Somolányovej hovoriť o zdrojoch možných vplyvov, ktoré možno sledovať najmä s ohľadom na korpus vtedy dostupných prekladov modernej americkej poézie v češtine, slovenčine a v poľštine.⁴⁹¹ Zároveň však treba rozlišovať medzi „priznanými“ inšpiráciami (explicitne menovanými v manifestoch či v básňach) a inšpiráciami, ktoré možno detegovať ako implicitne prítomné na základe interpretácie osamelobežeckých textov. V druhom prípade je vhodným nástrojom komparatívny štylistický rozbor, aký sa často využíva aj pri analýzach prekladov.

Pokúsme sa teda priblížiť beatnické inšpirácie v textoch Osamelých bežcov v sledovanom treťom období MT. Sledovaný podkorpus textov treba chápať v nadväznosti na reportáže P. Repku, ktoré budú predmetom nasledujúcej kapitoly.

Osamelí bežci sa ako skupina manifestačne po prvý raz prihlásili v januárovom čísle *Mladej tvorby* v r. 1964, čiže úplne na začiatku nami sledovaného obdobia. Svoj manifest nazývajú

⁴⁸⁷ Pozri Kasarda, M. Osamelí bežci, 1996; Somolányová, L. K americkým inšpiráciám v tvorbe Osamelých bežcov. In Slovenská literatúra, 2007, č. 4, s. 312-318.

⁴⁸⁸ Je zaujímavé, že Olsonova koncepcia mala vplyv i na beatnikov. Porov. Hochel, Br. Doslov. In Ginsberg, A. Vytie, 1990.

⁴⁸⁹ Tu treba ale dodať, že u Bežcov sa tieto motívy zapájajú do básne organickejšie než napríklad v tvorbe starších básnikov, kde tvoria len pozadie pre diferenciáciu, často ideologickú. Porov. v tomto zmysle napr. Váľkovu Skazu Titanicu.

⁴⁹⁰ Porovnaj v tomto zmysle úvodnú kapitolu Kasardovej monografie Osamelí bežci, 1996. Zaujímavé je však v súvislosti s postmodernou u Osamelých bežcov aj jeho tvrdenie o tom, že možno hľadať paralely medzi Bežcami a newyorskou básnickou, ktorá vraj tiež „pracuje s básňou ako s konceptom, s básňou ako neuzatvoreným celkom, ktorý má byť impulzom.“ Myšlienku ďalej nerozvádza, pôsobí preto príliš všeobecne. Porov. záznam diskusie o Osamelých bežcoch. In Literika, 1996, č. 3-4, s. 144.

⁴⁹¹ Kým české a slovenské preklady dostatočne zmapovala aj naša práca (pozri túto kapitolu, príp. nasledujúcu), o poľských vplyvoch, ktoré podľa Somolányovej Repka, Štrpka a Laučík recipovali z poľského periodika Literatura na Świece, máme nateraz na Slovensku málo informácií. Pozri Somolányová, L. K americkým inšpiráciám v tvorbe Osamelých bežcov. In Slovenská literatúra, 2007, č. 4, s. 313.

Návrat anjelov a je natoľko provokatívny, že sa po (auto)cenzúrnom zásahu dostáva do časopisu iba v oklieštenej a mierne pozmenenej podobe.⁴⁹² V manifeste Návrat anjelov nachádzame okrem iného aj tento segment:

„POÉZIU CHÁPEME AKO POSOLSTVO

Ako posolstvo ľuďom od tých, ktorí hovorili sedemdesiat hodín bez prestania (citovaný Allen Ginsberg) o ľútosti svojich životov.“

Aj keď možno súhlasiť s názorom, že prvý manifest Osamelých bežcov sa skôr ako k estetike a poetike básnickej tvorby vyjadruje k etike⁴⁹³, nemožno pri interpretácii manifestu nebrať do úvahy výrazný vplyv A. Ginsberga, ako sa to neraz v slovenskej literárnej historiografii robí.⁴⁹⁴ Ginsberga a beatnikov v tomto etickom manifeste nemožno chápať ako vzor poetiky, ale skôr ako vzor etický a životný.

K tejto téze nás vedie niekoľko základných atribútov *prístupu* k poézii, ktorý mala trojica priateľov Repka, Štrpka a Laučík. Chápali báseň ako pohyb, neustále stávanie sa, proces. Toto presvedčenie vychádzalo z ich životného a generačného naladenia. Ako prezrádzajú ich biografie, všetci traja mladí básnici (nar. 1944) v 60. rokoch aktívne športovali (Štrpka a Repka súťažne behali, Laučík bol jaskyniar), uskutočňovali spoločné „básnické“ poznávacie výlety autostopom.⁴⁹⁵ Slovom, bytostne sa stotožňovali s predstavou slobodného a tvorivého pohybu. Tento pohyb je pohybom k existenciálnemu uskutočňovaniu ľudskej podstaty.⁴⁹⁶ Je to pohyb osamelého bežca, ktorý je sám sebou, sám so sebou a sám proti

⁴⁹² Podľa M. Kasarda nebol manifest v MT publikovaný celý: „V poslednej chvíli ho totiž – aj napriek tomu, že v redakcii bol po búrlivej debate a diskusii prijatý – cenzúra nepustila a z už vysádzanej Mladej tvorby stiahla.“ Kasarda, M. Prečo nie sú Osamelí bežci básnická skupina. In Literika, 1996, č. 3-4, s. 135. Úprava v texte manifestu nastala pravdepodobne pri sadzbe: v pôvodnej vete „Vojna je pre našu generáciu rovnako absurdný pojem ako komunizmus“ nachádzame v MT, 1964, č. 1 slovo „abstraktný“. Pozri úplné texty osamelobežeckých manifestov v Manifesty Osamelých bežcov. In Literika, 1996, č. 3-4, s. 138-140 (s týmito verziami pracujeme aj my), príp. v prílohe Kasarda, M. Osamelí bežci, 1996. Návrat anjelov sa v pôvodnej podobe objavil až v SP v r. 1993.

⁴⁹³ Pozri Kasarda, M. Prečo nie sú Osamelí bežci básnická skupina. In Literika, 1996, č. 3-4, s. 135.

⁴⁹⁴ Pozri napr. Hocheľovu interpretáciu tejto alúzie. Hocheľ, I. Poézia [2. polovice 20. stor.]. In Sedlák, I. et al. Dejiny slovenskej literatúry II, s. 375.

⁴⁹⁵ Porov. napr. interpretáciu jedného z podobných autostopových výletov:

„Už v roku 1964 sa vybrali na spoločnú cestu autostopom cez Poľsko k Baltickému moru. Zúčastnil sa na nej Laučík so Štrpkom, Repku, ktorý bol v tom čase na základnej vojenskej službe, z cesty informovali v poetických listoch. Nešlo len o prázdninový výlet, ale o sebapoznávací, poetický roadtrip v duchu Jacka Kerouaca.“ Osamelí bežci a návrat anjelov In .týždeň, 4. január 2015 [online].

Pozri aj poznámku zo záveru druhého manifestu, Prednosti trojnohých slávikov: „Stretnete nás na cestách, osamelých bežcov vo vrcholiacej sezóne autostopu.“

⁴⁹⁶ Vo filozofickom zmysle, kde existencia predchádza esenciu a bytie je vlastne stávaním sa. Nепреkvapia v tomto zmysle ani odkazy na A. Camusa v druhom manifeste Bežcov.

sebe.⁴⁹⁷ Individualistický a samostatný postoj osamelého bežca, dobrovoľne stojaceho mimo „bezpečného“ davu⁴⁹⁸ a mimo literárnych inštitúcií, neskompromitovaného skúsenosťou so stalinizmom, bol v tomto zmysle etickou výzvou, apeloval k osobnej zodpovednosti. Takýto pohyb potom znamená vôľu prijať zodpovednosť sám za seba.

V tomto zmysle možno čítať aj citovanú časť manifestu. Posolstvo básne, komunikácia či odovzdávanie správy, to sú motívy, ktoré sa v dobe publikovania manifestu pravidelne opakovali v poézii Osamelých bežcov a v tvorbe I. Štrpku ich čítame dodnes. V tomto zmysle je ale posolstvo aj to, čo spája osamelobežecké a beatnické chápanie poézie. Báseň sa v poetikách oboch skupín chápe ako čosi nedokončené, otvorené, niečo, čo sa plne realizuje až v komunikácii. Na tomto mieste treba interpretačne náležite „doceniť“ alúziu s menom Allena Ginsberga. Prepájajú (a navzájom „zvýznamňujú“) sa v nej motív komunikácie a motív pohybu, vytvára sa obraz básnika putujúceho k ľuďom, „peripatetického“, chodiaceho proroka či bežca so správou.

Manifestačnosť citovaného vyjadrenia sa zvyrazňuje ešte aj tým, že veta, v ktorej figuruje Ginsberg, je časťou verša z jeho slávneho manifestu – básne *Howl*:

„...who talked continuously seventy hours from park to pad to bar
to Bellevue to museum to the Brooklyn Bridge,“

Pri pohľade na alúziu je zrejmé, že Osamelí bežci pri tvorbe citovanej vety vychádzali z českého Zábranovho prekladu, alúzia je kalkom jeho preloženého verša.⁴⁹⁹

Explicitná aluzívnosť výrazu nás ale oprávňuje s interpretáciou pokročiť ešte ďalej – obsah alúzie totiž v citovanej formulácii možno interpretovať ako obsah posolstva. Bolo by teda možné uvažovať aj o akomsi beatnickom posolstve, resp. posolstve z obsahu Ginsbergovej slávnej básne.

Báseň *Howl* (zámerne teraz používame anglický názov) je báseň o generácii a generačnom životnom pociť alebo – patočkovsky povedané – o moci a bratstve bezmocných

⁴⁹⁷ M. Kasarda dokazuje, že prototextom k názvu skupiny bola poviedka anglického ľavicového prozaika Alana Sillitoea *Osamelosť cezpoľného bežca*. Pozri Kasarda, M. Prečo nie sú Osamelí bežci básnická skupina. In *Literika*, 1996, č. 3-4, s. 136.

⁴⁹⁸ Porovnaj Kasardovu interpretáciu tohto gesta, keď okrem iného hovorí, že „odkaz osamelého bežca nie je ničím menším, než provokatívnym a provokujúcim gestom dobe a spoločnosti“. *Ibidem*, s. 136-7.

⁴⁹⁹ Porov. Zábranov preklad z r. 1959:

„... kteří hovořili sedmdesát hodin bez přestání, od parku
k silnici, k baru, k baru, k Bellevue, k muzeu,
k Brooklynskému mostu“

a otrasených, žijúcich vo „frenetickom“, nervóznom svete ovládanom molochom vojny, priemernosti a kapitalizmu. Príslušníci takejto „zbitej“ (angl. beat) generácie sú zároveň „blažení“ (angl. beatified) vo svojej vôli vystúpiť z bludného kruhu spoločenských stereotypov a prejsť na „tvrdé jadro vlastného vedomia“⁵⁰⁰.

Manifest možno teda čítať ako posolstvo o generácii a jej životnom pociť. Na to, že by mohlo ísť o životný pocit podobný pocitu beatnikov, odkazuje aj názov samotného manifestu. Navrátiš sa anjelov totiž možno vidieť v súvislosti s Ginsbergovými profánnymi inkarnáciami anjelov v *Howl*:

„angelheaded hipsters“ (Zábrana: „hipstery s andělskými hlavami“) – „Mohammedan angels“ (Zábrana: „mohamedánské anděly“) – „visionary indian angels“ (Zábrana: „vizionářské indiánské anděly“) – the blond & naked angel (Zábrana: „plavovlasý & nahý anděl“) – „the madman bum and angel beat in Time“ (Zábrana: „šilného vandráka a anděla ubitého v Čase“) – „Angels! Crazy in Moloch!“ (Zábrana: „Molochu, v tobě sním o Andělech! Šílený v Molochovi!“).

Uvažovať o tom, že Osamelí bežci stotožňujú svoje etické posolstvo o mladej generácii s beatnickým posolstvom, nás oprávňujú aj ďalšie texty autorov z tohto okruhu.

Svoj druhý manifest publikovali Osamelí bežci v *Mladej tvorbe* č. 5 v r. 1964. Jeho celý názov je Prednosti trojnohých slávikov: Niekoľko bezočivostí s dierézou alebo Osamelí bežci o jazdcoch bez koní. Už tento názov veľmi dobre ilustruje tematický rámec a zároveň ironický prístup k nemu, ktorý si mladí autori zvolili. Osamelí bežci odmietajú byť hlasom a svedomím národa a budovateľskými „veršovníkmi“ a odmietajú aj avantgardu „v medziach zákona“⁵⁰¹. Bežci tiež odmietajú hodnoty kanonizované literárnou históriou, prezentované stredoškólakom⁵⁰². Pokiaľ ide o tradície domácej poetiky, s výhradami uznávajú Trnavskú skupinu a o trochu viac prijímajú M. Válka – len v nich totiž nachádzajú

⁵⁰⁰ Holmes, J. C. This Is The Beat Generation. In *The New York Times*. 16 November 1952. Prel. I. T.

⁵⁰¹ Prednosti trojnohých slávikov podľa Manifesty Osamelých bežcov. In *Literarika*, 1996, č. 3-4, s. 139.

⁵⁰² V tomto zmysle pozri nasledujúce konštatovanie I. Štrpku, keď hovorí o príznačnej osamelosti osamelého bežca:

„Literatúra bola inštitúciou. My sme nechceli byť v inštitúcii, pod jej kuratelou, nechceli sme sa jednoducho priradiť. Aj domáci literárny kontext sa nám zdal veľmi úzky, aj celá kultúrno-politická situácia.“ Podľa Kasarda, M. Prečo nie sú Osamelí bežci básnická skupina. In *Literika*, 1996, č. 3-4, s. 137.

„indiferentné koncepcie seba a sveta“⁵⁰³. Bežci odmietajú „vstúpiť do brán slovenskej literatúry“, chcú poéziu žiť:

„Poézia je pre nás spôsobom života a jeho poznania, prostriedkom preniknutia pod povrch javov a vecí, prostriedkom odhalenia, pochopenia ich vnútorných súvislostí s jednoznačným dôrazom na súvislosti ľudské, existencionálne (sic!).“ (zvýraznené v origináli – I. T.)⁵⁰⁴

Osamelý bežec sa tak angažovane stavia za človeka v snahe spájať sa s ním. V tomto zmysle básnici Osamelí bežci akcentujú potrebu zbaviť sa starých symbolov a objaviť novú, vyššiu syntézu. Cieľom je tu založiť utópiu diskurzu. Často sa aj odkazujú na inonárodné literárne authority. Zaujímavé sú v tomto kontexte odkazy na Saint-John Persa a jeho poéziu opodstatnenú samým človekom. Prepájajú etické a estetické, keď konštatujú, že jedine básnik je garantom svojej básne, no aj preňho je vraj zákon nevyhnutný.

Aj v tomto manifeste expressis verbis spomínajú beatnikov: „Romantikmi XX. storočia sú beatnici. Menej ukrutností.“⁵⁰⁵ Túto narážku možno v kontexte vyslovených názorov na „etiku poetiku“ chápať ako výzvu na tolerovanie romantickej excentrickosti, ktorá sa prirodzene spája s moderným umením.

Na podklade oboch manifestov možno beatnické inšpirácie hodnotiť ako integrálnu súčasť etického prístupu k poetike, ktorý manifestujú Osamelí bežci. Zmysel beatnikov sa pre Bežcov ukazuje v tom, že svojím étosom symbolizujú autenticitu a bezprostredný prístup k životu.

Takýto humanizmus ľudskej prirodzenosti obhajuje aj D. Mitana vo svojom známom Otvorenom liste čitateľa Osamelým bežcom⁵⁰⁶. V ňom de facto odhaľuje svojvoľný útok kritiky, skrývajúcej sa za rúškom verejného záujmu, na humanizmus poézie Osamelých bežcov. Prezентuje vlastné chápanie poézie ako pohybu, básne ako nástroja na spoznávanie. Báseň by podľa neho mala v čitateľovi vyvolávať asociácie – „a čerta sa starám, či sú správne, alebo nesprávne; blahorečím básnikovi, ktorý bol schopný ich vo mne vyvolať“.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Prednosti trojnohých slávikov podľa Manifesty Osamelých bežcov. In Literarika, 1996, č. 3-4, s. 139.

⁵⁰⁴ Ibidem.

⁵⁰⁵ Ibidem, s. 140.

⁵⁰⁶ Mitana, D. Otvorený list čitateľa Osamelým bežcom. In MT, 1965, č. 4, s. 45.

⁵⁰⁷ Ibidem.

Týmito manifestačnými vystúpeniami sa na stránkach MT definitívne formuluje tendencia osamostatnenia literatúry a kultúry od ideológie a politiky. Angažovanosť umelca tak musí vyplývať z jeho vnútorného presvedčenia a starosti o človeka – a nie z angažovanosti politickej a socialistickej.

Túto potrebu Bežci akcentujú aj v letných mesiacoch r. 1968, keď sa v MT prezentujú s vyhlásením Krásna vidina.⁵⁰⁸ V tomto texte priamo píšú o kríze totalitného systému. Tá podľa nich spočíva v tom, že sa predstavitelia moci zbabelo schovávali za skupinu, ktorú majú zastupovať. Výsledkom je odľudštenie politiky. Domnievajú sa, že na to, aby sa neopakovali chyby včerajška, treba prispieť k mravnému obrodeniu človeka dneška. Toto obrodenie by malo byť postavené na slobode a humanizme. Program svojej básnickej skupiny s týmto cieľom prepájajú s existencialistickou autenticitou, vôľou prevziať zodpovednosť za vlastný život:

„Najdôležitejšie je byť zodpovedným, každý sám, osobne, celým svojím žitým životom, byť autentický, byť sám sebou až na dno, sebou utvárať a zaručovať mravnú hodnotu, ktorá robí z jednotlivca človeka, t. j. toho, kto vedome a do dôsledkov prijíma **povinnosť byť človekom** (zvýraznené v origináli – I. T.) za každých okolností, objektívnych i subjektívnych, t. j. toho, kto je nepretržite osamelým bežcom bojujúcim so sebou a traťou a tak sa približujúcim unikajúcemu cieľu, dosahujúc spojenie so všetkými, čo bežia, bratstvo skrz pot bežekého úsilia a stávajúc sa až takto pevným stavebným kameňom ľudského spoločenstva. Jeho zárukou. Sloboda je v nás.“⁵⁰⁹

Za autenticnosťou „až na dno“ možno čítať aj beatnickú autenticnosť, ktorá spočíva vo vôli prijať zodpovednosť za vlastnú slobodu.

Posledným textom, ktorý vzhľadom na jeho tematiku možno považovať za osamelobežeký programový text, je Vrecková antológia popisov cesty (Na Dlhé Letné Dni), ktorú do predposledného čísla úplne posledného ročníka MT „zostavil Ivan Štrpka“.⁵¹⁰

Text má metatextový charakter, je to súbor prekladov úryvkov zo slávnych cestovateľských denníkov (J. Cook, kpt. Scott, Rasmusen a i.). „Programovosť“ a „manifestačnosť“ sú implicitné atribúty tohto článku. Informatívnu a záujmovú funkciu úryvky transcendujú spôsobom, akým sú radené (uplatňuje sa postup filmového strihu). Z celostného, hlbšieho

⁵⁰⁸ Repka, P. – Štrpka, I. Krásna vidina. In MT, 1968, č. 6, s. 63.

⁵⁰⁹ Ibidem.

⁵¹⁰ Štrpka, I. Vrecková antológia popisov cesty (Na Dlhé Letné Dni). In MT, 1970, č. 7, s. 30-35.

čítania vyplýva, že cesta sa tu chápe ako fenomén ľudského života a ľudskej túžby, ako cesta spojená s objavovaním a dobývaním sveta a samého seba. Za zmienku stojí, že v texte sa ako jeden zo spôsobov cestovania spomína aj LSD. V *Mladej tvorbe* sa tak vôbec po prvý raz objavuje meno Timothy Leary, ktoré sa v období normalizácie bude skloňovať najmä v samizdate.⁵¹¹ Medzi opismi cesty Štrpka uvádza aj niekoľko psychedelických zážitkov. Tým, že sú za sebou radené fyzické a psychedelické cesty, vynárajú sa medzi nimi zaujímavé súvislosti. V závere článku Štrpka uvádza aj úryvok z Kerouacovho románu *Na ceste*.

Generačné reportáže

Obdobie rokov 1964 – 1970 možno bez akéhokoľvek prehánania označiť za zlatý vek reportáže⁵¹² o aktuálnych problémoch mládeže. Toto konštatovanie vyplýva z celkového objemu článkov (v našom korpuse ich je vyše 40⁵¹³), ale aj z ich štylistického bohatstva a prekvapivej tematickej variability. V tu prezentovanom prehľade nie je naším cieľom katalogizovať témy, ani sa nechceme pokúsiť o detailný štylistický rozbor.⁵¹⁴ Cieľom je prezentovať niekoľko syntetizujúcich záverov, ktoré ilustrujú veľmi úzku prepojenosť sledovaných amerických a beatnických inšpirácií s kultúrou a obrazom sveta československej mládeže 60. rokov 20. storočia. S ohľadom na tento cieľ preto popíšeme a interpretujeme témy reportáží, pokúsime sa o rámcovú definíciu ich štýlu a bližšie sa zameriame na reportáže P. Repku, v ktorých nachádzame rekurentné beatnické motívy a dokonca ponášky na beatnickú poéziu A. Ginsberga.

Pokiaľ ide o tematický diapazón reportáží v *Mladej tvorbe* v sledovanom období, možno povedať, že je až mimoriadne široký. Treba pritom zdôrazniť, že hovoríme *len* o reportážach o mládeži, na ktoré sa *Mladá tvorba* od r. 1965 vlastne programovo orientovala,⁵¹⁵ a že si

⁵¹¹ Porov. články v archíve časopisu Vokno na <http://www.vons.cz/vokno>

⁵¹² Šesťdesiate roky sa v dejinách slovenskej žurnalistiky vo všeobecnosti považujú za zlatý vek reportáže. Išlo v tom čase o mimoriadne štylisticky i tematicky variabilný žáner. Medzi osobnosťami, ktoré podstatným spôsobom formovali tento žáner v sledovanom období, figurujú napr. G. Gryzlov, R. Kaliský, L. Mňačko a aj P. Repka. Zároveň treba dodať, že v tejto práci žáner reportáže nechápeme taxonomicky (t. j. podľa dnešných definícií), ale historicky. Rozhodujúcimi atribútmi pre jeho vymedzenie sú v našom chápaní informatívnosť (operatívnosť výrazu) a autorská autenticita (forma ikonickosti, sebavýraz).

⁵¹³ Konkrétne 44 textov, pričom sme niekoľko reportáží publikovaných v MT do korpusu nezaradzovali, pretože nesúviseli s našimi pracovnými definíciami delimitujúcimi korpus dobových textov.

⁵¹⁴ Čitateľa preto i na tomto mieste upozorňujeme na zoznam textov zaradených v korpuse dobových prameňov, ktorý je možné nájsť v použitej literatúre práce.

⁵¹⁵ Porov. už diskutovaný oznam [Milí čitatelia.] In MT, 1965, č. 12, s. 33. Okrem reportáží sa však v MT po r. 1965 objavovalo aj veľa notíciek, krátkych správ či anekdot zo života mládeže. Svojimi postrehmi z bratislavských internátov do MT prispieval aj mladý D. Mitana. Aj toto dokumentuje programový záujem časopisu o mládež.

všimame len reportáže v tomto periodiku.⁵¹⁶ Ako to vyplýva z reportáží pravidelne publikovaných od r. 1965 v MT, ale aj zo zvýšeného záujmu iných dobových periodík⁵¹⁷, populačne silné ročníky dospievajúce v období 60. rokov (angl. *baby boomers*)⁵¹⁸ boli v tom čase spoločensky a aj politicky závažnou otázkou. V reportážach sa preto uvažovalo, akí mladí ľudia sú, aké sú ich hodnoty a aj ako sa bavia. V dobových reportážach vidíme prelínanie problémov mladých typických pre vtedajšie Československo (najmä vzťah k moci, možnosti vlastnej realizácie, školstvo a pod.) s problémami, ktorými v tom čase žila celá mládež v rozvinutých krajinách (sexuálna revolúcia, subkultúry, občianske a politické práva a pod.).

Z reportáží MT môžeme „vyčítať“ niekoľko pre dobu príznačných spoločenských tendencií. Tiež vidieť, ako sa k mladým stavala vtedajšia moc. Mládež a jej zábava boli predmetom kultúrnej a školskej politiky (cez mocenské „páky“ jednotného ČSM). Štátne orgány sa preto snažili „podchytiť“ novovznikajúce formy zábavy mladých (domáci jazz⁵¹⁹, twist⁵²⁰, bigbít⁵²¹, malé javiskové formy a pod.). Ako však vyplýva z reportáží, mládež tieto zásahy z oficiálnej sféry neprijímala s pochopením⁵²² a často sa proti nim vyhraňovala.⁵²³ Reportáže tiež ukazujú, že sa medzi mladými objavuje fenomén outsiderstva, silnie túžba žiť si po svojom, mimo oficiálne sankcionovaného realizačného priestoru. Jasný nesúlad medzi

⁵¹⁶ Zaujímavé reportáže o aktuálnych spoločenských a politických otázkach súvisiacich s kultúrou vychádzali v tom čase aj v týždenníku Kultúrny život. Porov. Kultúrny život a slovenská jar 60. rokov, príp. Kalinová, A. – Juráňová, J. Mojich 7 životov, 2012.

⁵¹⁷ Napr. Smena, Kultúrny život, Mladý svet, Mladá fronta – a okrem nich aj množstvo študentských univerzitných či fakultných časopisov v Prahe, Brne a Bratislave. Už z reportáží v MT, ktorých autori často reagovali na texty v iných periodikách, si vieme spraviť celkom dobrý obraz o šírke spoločenského záujmu o daný problém. Čiastočne iné dobové periodiká spomenieme v nasledujúcej kapitole.

⁵¹⁸ Podľa amerických štatistík ide o generáciu narodenú medzi rokmi 1946 – 1964 v období relatívnej prosperity po 2. svetovej vojne. Toto rozhraničenie možno – aspoň pre potreby tejto práce – aplikovať aj na Československo. Porov. Bump, Ph. Here Is When Each Generation Begins and Ends, According to Facts. In The Atlantic, Mar 25, 2014 [online].

⁵¹⁹ Pozri Csáder, P. Jazz-session. In MT, 1965, č. 8-9, s. 30-34. Tento článok indikuje prelom v dobovom chápaní jazzu: kým v prvej polovici 60. rokov sa jazz chápal najmä ako americký štýl postupne sa (opäť) zakoreňujúci v československej hudbe, tento článok už hovorí o plnokrvnej československej mladej jazzovej scéne, aktívnej najmä vo veľkých mestách ako Bratislava a Praha.

⁵²⁰ Pozri názory o twiste v predchádzajúcom období MT. Twist bol u nás populárny skôr v období raných 60. rokov, v druhej polovici 60. rokov si medzi mladými viac priazne získal tzv. bigbít.

⁵²¹ Pozri Višňovský, P. Život s gitarou. In MT, 1964, č. 6-7, s. 5-6.

⁵²² Potvrdzujú to aj výsledky dobového sociologického prieskumu medzi študujúcou mládežou v r. 1965 – mladí cítia averziu voči byrokracii a zákazom a na študentskom živote si najviac cenia slobodu a nevšedné zážitky. Pozri Macháček, L. Študenti až príliš ideálni. In MT, 1964, č. 10, s. 38-41.

⁵²³ Napr. P. Repka v článku, ktorý je montážou z denníkových záznamov dospievajúcich chlapcov, dokumentuje, že sa medzi mládežou objavujú odmietavé reakcie na typické rituály socialistického života (napr. Prvý máj považujú za povinnosť). Čelia napr. aj hrozbám, že za zlé správanie budú mať zlé kadrové posudky. Pozri Repka, Peter. Už viem, aký mám byť. In MT, 1967, č. 5, s. 26-39.

oficiálnym priestorom a súkromným priestorom dokumentujú reportáže P. Repku, o ktorých ešte budeme hovoriť.

V reportážach a článkoch o mládeži sa často skloňuje slovo *generácia*. Mnohé z textov sa snažia mladú generáciu definovať. Viacerým dobovým komentátorom bolo jasné, že generácia, ktorá o budovateľských 50. rokoch a kulte osobnosti len počula, bude mať iný morálny profil, bude zákonite skeptickejšia a menej dôverčivá.⁵²⁴ Z dnešného hľadiska je zaujímavá vo viacerých reportážach opakovaná výčitka, že mladým je až príliš dobre a nevážia si, že nezažili vojnu a ani naozajstné kapitalistické vykorisťovanie (počas medzivojnového obdobia). Takéto argumenty možno dávať do súvislosti s protiintelektuálskymi náladami, ktoré často rozduchavalo Novotného stranícke vedenie ešte aj v 60. rokoch.⁵²⁵ Sú v nich teda prítomné ideologické rámce. Na druhej strane možno takéto názory vidieť ako prirodzenú reakciu staršej generácie voči nonkonformite, ktorá sa vždy spájala s mládežou. Problémy nonkonformity a alternatívnych životných štýlov, čo sú typické témy pre 60. roky vo svete, autori reportáží v MT spočiatku riešia najmä na pozadí širších otázok o morálke a živote mládeže. V reportážach sa teda akoby mimochodom dočítame, že mladí českí jazzmani žijú v podstate na okraji spoločnosti⁵²⁶, vo viacerých článkoch sa len mimochodom hovorí o móde dlhých vlasov⁵²⁷ a sexuálna revolúcia „presvitá“ len na pozadí anekdotických príbehov o erotických hrách mladých ľudí⁵²⁸ či na pozadí reflexií o erotickosti výrazu v literatúre⁵²⁹.

Na základe miery explicitnosti alúzií na aktuálne spoločenské okolnosti možno konštatovať, že reportáže o mládeži do r. 1967 majú prevažne gnómický charakter. Nastolujú sa v nich – i keď často novou formou – otázky morálky mladých, napríklad v sérii článkov mapujúcich

⁵²⁴ Pozri v MT publikovaný úryvok z knihy rakúskeho marxistu, na ktorého názory o mládeži sa periodicky odkazujú viaceré reportáže v našom korpuse (najmä tie o morálke mladých ľudí): Fischer, E. Vacuum. Prel. P. Bžochová. In MT, 1964, č. 6-7, s. 38-44. Zaujímavé sú aj úvahy o mladej generácii z pera M. Rúfusa, kde okrem iného tvrdí, že jeho generácia bola „bohatšia o ilúziu“. Porov. Rúfus, M. Myšlienky s medailou. In MT, 1967, č. 3, s. 12-13.

⁵²⁵ Ako sme videli na začiatku tejto kapitoly, kampane proti intelektuálom sú reliktom stalinizmu. Presnejšie jednu z takýchto kampaní (proti básnikovi A. Ginsbergovi) komentujeme v nasledujúcej kapitole. Nedôstojné správanie moci voči študentom vyvrcholilo v r. 1967 pri tzv. strahovských udalostiach. Negatívne spoločenské nálady po nich boli ďalšou z príčin vedúcich k zmenám na čele režimu v januári 1968. Porov. Pažout, J. Mocným navzdory, 2008.

⁵²⁶ Csáder, P. Jazz-session. In MT, 1965, č. 8-9, s. 30-34.

⁵²⁷ Zaujímavé je v tomto zmysle konštatovanie L. Macháčka. Dá sa povedať, že obdobné stanovisko k dlhým vlasom zastávali všetci vtedajší autori reportáží v MT: „... nie holá alebo nadmieru zarastená hlava, ale jej inteligencia rozhodne o budúcnosti tohto národa, tejto spoločnosti“. Macháček, L. Voľba, či obmedzenie?. In MT, 1966, č. 8, s. 40-43.

⁵²⁸ Repka, P. Nezosmilníš!. In MT, 1966, č. 8, s. 26-31.

⁵²⁹ [Séria esejí na tému mravnosť nemravnosti]. In MT, 1966, č. 10, s. 18-33; Glocko, P. Má sadzač pätnásťročnú dcéru?. In MT, č. 10, s. 42-46.

Božie prikázania ako filozofické, morálne a spoločenské problémy socializmu.⁵³⁰ Veľmi často sa objavujú aj reportáže o škole, ktoré sa postupom času čoraz viac stávajú tribúnou kritických hlasov mladých napr. na problematiku vzťahu žiak – učiteľ⁵³¹ či na nedomyšlený koncept stredných všeobecno-vzdelávacích škôl⁵³². Na stránkach MT sa v sledovanom období objavujú dokonca dva sociologické prieskumy mapujúce vtedy aktuálne otázky vysokého a stredného školstva.⁵³³

Od r. 1967 sa v reportážach objavuje väčšia miera aktuálnosti, reportéri často otvárajú témy, ktoré môžu pôsobiť ako kritika systému.⁵³⁴ Pri pohľade na tematiku reportáží a reakcií na ne možno konštatovať, že politické gesto slabne a moc ustupuje od formálnych represívnych zásahov (tresty v podobe zníženia nákladu, personálne výmeny a pod.).⁵³⁵ Po r. 1967 možno v článku o mladom murárskom učňovi čítať napríklad aj takúto narážku na známú kampaň proti tzv. máničkám z leta r. 1966⁵³⁶:

„Mali sme peknú slnečnú jeseň a vyšlo nariadenie ohľadom dlhých vlasov. Určite viete, o čom hovorím. Môj mladší brat sa dal ostrihať, dohola, celkom. Nepýtal sa, keď čítal to nariadenie, nehovoril to naše – prečo? On je dosť nevzdelaný, a preto musel pochopiť, že v očiach našich otcov siahla na istoty, ktoré sú im posvätné.“⁵³⁷

⁵³⁰ Uvádžame ich chronologicky: Slovák, E. ... nebudeš mať iných bohov. In MT, 1966, č. 2, s. 30-34; Slovák, E. Nevezmeš mena jeho nadarmo. In MT, 1966, č. 3, s. 26-31; Slováková, J. Spomni, abys deň sviatočný svätzil. In MT, 1966, č. 4, s. 26-32; Slovák, E. Cti otca svojho a matku svoju. In MT, 1966, č. 6, s. 20-22; Kužel, D. Nezabiješ!. In MT, 1966, č. 7, s. 28-31; Repka, P. Nezosmilniš!. In MT, 1966, č. 8, s. 26-31; Slovák, E. Nepokradneš!. In MT, 1966, č. 9, s. 28-33.

⁵³¹ Pozri napr. kritické hlasy študentov v článku, ktorý sa pokúša mapovať, kde mladí vidia morálne opory: Slovák, E. Pred štartom a po páde. In MT, 1965, č. 5, s. 36-41.

⁵³² Dvořák, P. Matúrou sa nič nekončí. In MT, 1966, č. 3, s. 32-35. Reakcia naňho: Slovák, E. Marginália. In MT, 1966, č. 7, s. 2-3.

⁵³³ Obe sú od L. Macháčka, ktorý sa v neskorších rokoch profiloval ako odborník na sociológiu mládeže a pedagogiku. Pozri Macháček, L. Študenti až príliš ideálni. In MT, 1964, č. 10, s. 38-41; Macháček, L. Voľba, či obmedzenie?. In MT, 1966, č. 8, s. 40-43.

⁵³⁴ Najvýraznejším príkladom tendencie priamo kritizovať systém je pre MT napísaná esej Černý, V. Úloha mladého intelektuála v dnešnej dobe. In MT, 1968, č. 5, s. 17-19, kde sa okrem iného priamo píše o absolútnej, totalitnej štátnej moci, ktorá „osobuje si právo vyrábať životný názor a predpisovať ho.“ Ďalším príkladom sú až orwellosky strhujúce spomienky bezmenného väzňa na vyšetrovacie praktiky v 50. rokoch v zápiskoch z Ruzyne nazvaných Traumatológia. In MT, 1968, č. 6, s. 30-35.

⁵³⁵ Porovnaj v tomto zmysle napr. veľmi kritickú reportáž o neuspokojivom a nenaplnenom živote mladých robotníkov v Partizánskom a protestný list vedenia partizánskeho závodu na tento text. Za náznak uvoľnenia pomerov považujeme aj to, že výmena názorov zostala na stránkach MT a podľa všetkého nemala dohru na ústrednom výbore strany. Bližšie pozri Madunická, J. – Móricaová, M. – Glocko, P. Kornatenie. In MT, 1967, č. 1, s. 30-35. List od podniku: [Pre týždňami dostala redakcia...]. In MT, 1967, č. 7, s. 50-51.

⁵³⁶ Kalendárium kampane je dobre spracované v článku Taragel, D. Komunistom prekázali dlhé vlasy. In SME, 10. máj 2012 [online]. Podrobnejšie o okolnostiach a pozadí celej kampane Pospíšil, F. – Blažek, P. Vraťte nám vlasy!, 2010.

⁵³⁷ Tóno. Môj mladší brat. In MT, 1967, č. 1, s. 61. Ako je zrejmé, autor článku vystupuje pod pseudonymom. Text je zaradený až na konci čísla.

Fenomén dlhých vlasov bol pre dobu príznačný a do veľkej miery súvisel s alternatívnym životným štýlom. Kým staršia generácia vnímala módu dlhých vlasov ako smiešny či odsúdeniahodný vplyv zo Západu⁵³⁸, vtedajšia moc tento fenomén vnímala – čo vyplýva aj z jej reakcií, aj z dodnes zachovaných dokumentov – ako ideologické záškodníctvo. Názory mladej generácie na dlhé vlasy nemožno generalizovať: samozrejme, nachádzame pamätníkov, ktorí v nich videli symbol životného naladenia⁵³⁹, pre iných mať dlhšie vlasy zas akosi patrilo k mladosti. V súvislosti s fenoménom dlhých vlasov u nás sa často objavuje meno beatnického básnika Allena Ginsberga, ktorého návšteva Československa z r. 1965 sa pre tzv. vlasatcov stala legendárnou a pre režim exemplárnou udalosťou. Ako konštatuje D. Taragel: „Jeho fotografie sa ocitli aj v miestnych časopisoch a všetci videli, že ide o poriadneho vlasáča, ktorý, kým ho komunisti nevyhostili, tu narobil poriadny vietor.“⁵⁴⁰

Aj v spojitosti s dlhými vlasmi sa na stránkach *Mladej tvorby* reflektujú alternatívne životné štýly a subkultúry mladých. Práve v tomto kontexte sa tu objavujú informácie o beatnikoch chápaných ako skupiny nekonvenčne žijúcich a nekonvenčne pôsobiacich mladých ľudí. Po prvý raz na nich upozorňuje spolupracovník MT v reportáži z návštevy Londýna, keď konfrontuje, čo sa o cudzej kultúre dozvedel doma, s realitou na mieste:

„O kúsok ďalej postáva skupinka beatnikov s ležérnym nezaujmom o všetkých okolo. Povestných ‚mods‘ a ‚rockers‘ vlastne ani nevidno. Myslím, že sa o nich viac hovorí, než by si skutočne zaslúžili. Pravda, skupiny vlasatých chlapcov možno stretnúť na každom kroku.“⁵⁴¹

Beatnici sú teda podľa citovaného autora subkultúra alebo aspoň móda, pričom ich poznávacím znakom sú dlhé vlasy. Ide o stereotypizáciu. Na báze stereotypov o beatnickom životnom štýle je písaný aj článok *Život s beatníkmi*, ktorý vo svojom perexe avizuje, že MT chystá ďalšie články o tejto subkultúre.⁵⁴² Tie sa však nerealizovali.⁵⁴³

V uvedenom článku sledovaný beatnik, Čech Jirka, žije ako vágus v Bratislave. Reportérovi ukazuje svoj svet, ktorý tvorí malý privát u cigánskej rodiny s vytlčenými oknami a slabou

⁵³⁸ Pozri pitoreskné vyjadrenia staršej generácie v dobovom propagandistickom filme *Nešvar dlouhých vlasů* v socialistické společnosti, 1972.

⁵³⁹ Porov. napr. dokument *Andělské vlasy* z cyklu *Fenomén underground*, 2013.

⁵⁴⁰ Taragel, D. Komunistom prekážali dlhé vlasy. In *SME*, 10. máj 2012 [online].

⁵⁴¹ Schreiber, J. *Babylon Albionu*. In *MT*, 1965, č. 10, s. 34. V duchu porovnávania československého a anglického kontextu sa nesie celý text.

⁵⁴² *Život s beatníkmi*. In *MT*, 1966, č. 8, s. 61. Autora článku sa nám nepodarilo zistiť.

⁵⁴³ Narážku na bratislavských beatnikov nachádzame iba v reportáži P. Repku *Nezosmilniš!* v tom istom čísle *MT* na s. 31.

lampou. Samozrejme, Jirka nielen žije, ale aj číta „beatnicky“: „Nad jedinou posteľou v provizórnej knižničke vládol Ferlinghetti, Corso, Ginsberg“. Mladík vraj svoj životný štýl chápe ako akt vzdoru, chce byť nezávislý, „robiť všetko inak, mať čosi svoje“. V článku sa tiež opisuje jeho sklon k pitiu alkoholu a k požívaniu barbiturátov. Z podtextu je zrejmé, že ide o stratenú existenciu, autor článku pochybuje, že zvládne viesť normálny život. Žiaľ, o subkultúre bratislavských beatnikov sa nám už nezachovali ďalšie články; nie je preto jasné, či takáto skupina vskutku existovala, nakoľko sa stotožňovala s americkým „prototextom“, aké boli jej hodnoty atď. Z materiálov, ktoré máme dostupné, môžeme konštatovať, že označenie „beatnik“ použité na opis skupín mládeže možno chápať ako negatívny stereotyp. Ako uvidíme, iné, trochu zložitejšie konotácie toto slovo nadobúda v reflexii P. Repku.

Pokiaľ ide o štýl, akým sú písané diskutované reportáže v *Mladej tvorbe*, je vzhľadom na veľkú variabilitu autorských rukopisov⁵⁴⁴ náročné a azda nefunkčné príliš zovšeobecňovať. Z hľadiska autorskej stratégie treba spomenúť postoj reportéra k námetu reportáže. Reportér MT je v článkoch o mládeži veľmi zainteresovaný, priam zaangažovaný v námete, svoj text štylizuje tak, že z neho cítiť bytostný záujem o tému. Subjekt reportéra často dokonca vyjadruje svoje vlastné názory na tému reportáže (napr. v komentároch v zátvorkách), ale aj mystifikuje, keďže sa často sám štylizuje do polohy mladého človeka, čiže svojho komunikačného partnera. Týmto sa narúša hranica medzi partnermi v interview – a reportáž tak naberá na sugestívnosti, viac evokuje než vyjadruje. Toto písanie má experimentálny charakter, mieša sa reportážna informatívnosť a ikonickosť výrazu, typická pre umelecký štýl, v tomto prípade modus správy so sebauvýpoveďou. Z kompozičného hľadiska sú články mozaikami výpovedí, ktoré sa juxtapozičným priradzovaním často konfrontujú a nečakaným spôsobom kontextualizujú. Často sa ako textotvorné princípy uplatňujú aj cyklickosť a rekurentnosť celých výpovedí. Z hľadiska modálnosti reportáže v MT často fungujú na princípe generovania otázok. Z tematickej analýzy pritom vyplýva, že odpovedí bolo vždy menej než páľčivých otázok.⁵⁴⁵

V dôsledku uplatnenia spomenutých textotvorných postupov články pôsobia ako kaleidoskop, miestami až groteskný. V takto štylizovanom type textov sa potom otvárajú

⁵⁴⁴ Najčastejšie medzi autormi reportáží figurujú E. Slovák a P. Repka, P. Glocko, J. Slováková a J. Madunická. Podrobnejšie pozri zoznam použitej literatúry.

⁵⁴⁵ A pritom len zriedkavo sa autori reportáží uchýlili k optimisticko-utopickým záverom v intenciách dobovej ideológie, ako napr. v Slovák, E. ... nebudeš mať iných bohov. In MT, 1966, č. 2, s. 30-34.

možnosti na uplatnenie podtextovej a kontextovej irónie, ako môžeme vidieť v nasledujúcom segmente, kde sa výsmešne spája fyzikálne s metafyzickým:

„A slovo skutkom sa stalo, družica letela po oblohe, mali sme prvý rok fyziku, ale prvú kozmickú sme už museli vziať na vedomie, náš učiteľ fyziky, starý profesor s fúzikmi nám ešte v ten deň rozšíril slovnú zásobu o slová perigeum a apogeum, a netvrdil, že je to diablov vynález.“⁵⁴⁶

Podobným spôsobom možno charakterizovať aj štýl reportáží Osamelého bežca P. Repku. V jeho prípade treba ešte dodať, že v období, keď Repka ako reportér intenzívne spolupracoval s *Mladou tvorbou*⁵⁴⁷, vychádzala aj jeho vlastná básnická tvorba z princípov reportáže. Jeden zo znalcov Repkovho diela konštatuje, že jeho rané básnické texty pre svoj reportážny charakter inklinovali k beatnickej podobe poézie.⁵⁴⁸ Na základe nám dostupného korpusu môžeme konštatovať, že beatnický étos a čiastočne aj podoby beatnickej poézie (najmä Ginsbergovej) ovplyvnili aj podobu Repkových reportáží o mladých ľuďoch v Československu.

V Repkových reportážach nachádzame alúzie na beatnikov ako básnikov a na ich životný pocit. Tieto narážky sú explicitné: využíva ich raz na opis československej reality života mladých, inokedy ako kvalifikátor životného postoja všeobecne. Priblížme si teraz na niekoľkých príkladoch, ako Repka v textoch v MT využíva slová so základom *beat-*:⁵⁴⁹

1. „V rozhovore s jedným z *bratislavských beatnikov* sa vyskytlo slovo priemernosť. Chlapec vrazil, že nechce byť priemerný. Na rozdiel od neho si myslím, že popustiť vlastnému telu, je tá najväčšia priemernosť.“⁵⁵⁰
2. „V pondelok je na programe krásne svitanie a *beatnické raňajky* (liter mlieka a vianočka).“⁵⁵¹

⁵⁴⁶ Slovákova, J. Spomni, abys deň sviatočný svätil. In MT, 1966, č. 4, s. 28.

⁵⁴⁷ V našom korpuse neevidujeme všetky Repkove reportáže pre MT z r. 1964 – 1970. Ich zoznam pozri v bibliografickej poznámke P. Zajaca v Repka, P. Vstaň a choď, 1998. Celkovo týchto textov Repka publikoval vyše 12, pričom ich počet by bol vyšší, ak by sme medzi ne započítali aj sériu rozhovorov, ktoré urobil pre MT.

⁵⁴⁸ Vyjadrenie M. Kasardu v diskusii o Osamelých bežcoch v Literike, 1996, č. 3-4, s. 142.

⁵⁴⁹ Slová v ukázkach zvýraznil I. T. Úryvky sú radené chronologicky.

⁵⁵⁰ Repka, P. Nezosmilniš!. In MT, 1966, č. 8, s. 31.

⁵⁵¹ Repka, P. Obloha do zlatista. In MT, 1967, č. 9, s. 38.

3. „Novomanžel zeleno podperený a nevesta v bielom sa zastavili pri stánku s ovocím, hryzú jabĺčka a dôstojne pokračujú v začatej ceste, *akoby všetci Rusi boli beatnici*.“⁵⁵²
4. „Na zábradlí sedia hippies... Pavel mi vysvetľuje: To sú len polohippies. *Praví beatnici* chodia po ulici a kopú do škatule. Videl som to v Londýne.“⁵⁵³

Z príkladov vyplýva, že pomenovanie *beatnik* a prívlastok *beatnický* využíva P. Repka s autorskou licenciou, svojsky. Ako usudzujeme z jeho použitia, podstatné meno využíva jednak na pomenovanie niečoho, čo považuje za reálny denotát – subkultúru alebo prinajmenšom skupinu mládeže (príklady 1 a 4), pričom toto pomenovanie má uňho aj ironické konotácie (pr. 4). Vzťah k americkému vzoru sa demonštruje jednak tým, že pri každom použití Repka na zasadenie pojmu do slovenského kontextu využíva vnútornú explikáciu, niekedy v podobe kvalifikátora (pr. 1 a 4), inokedy v kontexte (pr. 3). Pomenovanie *beatnici* teda u Repku znamená skupinu s akýmsi životným pocitom, vyhranenú voči bežným predstavám spoločnosti (pr. 1), svojrázne extravagantnú, milujúcu život (pr. 3), no vždy svojím spôsobom (až smiešne) imitujúcu americké vzory (pr. 4). Význam prívlastku *beatnický* sa zdá byť ironický, dal by sa interpretovať ako význam odvodený od významu podstatného mena v pr. 3, pričom tu ale treba zdôrazniť, že obidva úryvky sú z jedného textu.

Diskurz Repkových reportáží však presahuje *Mladú tvorbu*. Podobu reportážnych textov, ktoré vyšli v tomto periodiku, nemožno považovať za textologicky finálnu. Peter Repka r. 1969 odovzdal do vydavateľstva Smena rukopis knihy reportáží *Vstaň a choď*. Podľa spomienok vtedajšieho redaktora P. Zajaca, kniha bola „v roku 1970 kompletne vytlačená, no na základe cenzúrneho zásahu nebola napokon distribuovaná“.⁵⁵⁴ Takmer celý náklad knihy bol zničený, opätovne mohla vyjsť až v r. 1998.⁵⁵⁵ Podľa Zajaca boli do danej knihy zaradené reportáže z konca 60. rokov (z r. 1967-69), ktoré boli už predtým publikované v MT. S posledným tvrdením však môžeme polemizovať na základe vlastného čítania a porovnávania textov v MT s textami v knihe reportáží (verzia z r. 1998). V knihe *Vstaň a choď* z r. 1998 figurujú nasledujúce texty: Opustiť tento svet, The Generation, Obloha do

⁵⁵² Ibidem.

⁵⁵³ Repka, P. Dym nad domom. In MT, 1968, č. 7, s. 41.

⁵⁵⁴ Pozri jeho bibliografickú poznámku v Repka, P. *Vstaň a choď*, 1998, s. 156.

⁵⁵⁵ Repkovi sa v r. 1970 podarilo získať niekoľko vytlačených exemplárov. Kniha prešla v r. 1998 opätovnými redakčnými úpravami. Porov. Repka, P. – Tinková, A. „Som udomácnení cudzinec,“ hovorí Peter Repka. In SME, 5. 9. 1998 [online].

zlatista, Kopanice Európy, Dym nad domom, Eastmancolor, Pomoc lesom, Vzdušné zámky, Mať odvahu na návrat a Písať sa nesmie. Väčšina textov sú reportáže z *Mladej tvorby*, ako uvádza Zajac; viaceré, najmä tie tematicky najaktuálnejšie (okolo udalostí pred a po Auguste 1968) sú však iné oproti časopiseckým verziám. Z textu *Dym nad domom* oproti pôvodnej verzii v MT⁵⁵⁶ vypadáva úvodná časť a text je kratší; text *The Generation* síce obsahuje pasáže z denníkov dospievajúcich chlapcov, ktoré už boli predtým publikované pod názvom *Už viem, aký mám byť* uverejnené v MT, no text je omnoho dlhší a jeho celkové vyznenie je iné. Posledný text (*Písať sa nesmie*) je mimoriadne sugestívna reportáž z prvého týždňa okupácie, ktorá bola hneď po napísaní uschovaná autorovým otcom a Repka podľa vlastných slov až do obdobia po r. 1989 „už ani nemal tušenie, že existuje.“⁵⁵⁷

Kým v textoch publikovaných v MT nachádzame len beatnické motívy, v reportážach uverejnených v knihe *Vstaň a choď* sú okrem motívov aj beatnické ponášky.⁵⁵⁸ V tomto zmysle treba vyzdvihnúť dva texty – *Vzdušné zámky* a *The Generation*.

Lyrická reportáž *Vzdušné zámky*⁵⁵⁹ je podobne ako iné Repkove texty publikované aj v MT postavená na cestovateľských impresiách radených akoby spôsobom filmového strihu.⁵⁶⁰ V súvislosti so životným postojom *Osamelých bežcov* možno tvrdiť, že cestovanie a pohyb boli dôležitými atribútmi ich chápania poézie ako pohybu a života. V porovnaní s inými textami však možno v reportáži *Vzdušné zámky* čítať viac narážok na beatnické (vlastne kerouacovské) chápanie cestovania ako bezcieľneho sebazpoznávania. Cieľ tu nie je jasný, samotná cesta je cieľ, čo hneď v úvode reportáže naznačuje aj sám Repka:

„(Táto cesta po Slovensku nebola naplánovaná. Nevedel som celkom presne, kde budem nasledujúcu noc spať a čo uvidím. Spoliehal som sa na reportérske šťastie a na to, že Slovensko je malé. Cesta za vzdušnými zámkami sa akosi nedá plánovať podrobne.)“ (formátované v origináli – I. T.)⁵⁶¹

⁵⁵⁶ Repka, P. *Dym nad domom*. In MT, 1968, č. 7, s. 40-47.

⁵⁵⁷ Repka, P. – Tinková, A. „Som udomácnení cudzinec,“ hovorí Peter Repka. In SME, 5. 9. 1998 [online].

⁵⁵⁸ Pojem ponáška v tejto práci chápeme tak, ako ho definuje D. Ďurišin. Ponáška podľa neho patrí medzi internokontaktové formy medziliterárnej recepcie a ide pri nej o „cieľavedomé funkčne plne zdôvodnené prevzatie niektorých výstavbových ideovo-umeleckých prvkov inonárodného diela [...] navodenie určitých súvislostí, asociácií s týmito prvkami.“ Ďurišin, D. *Teória literárnej komparatistiky*, 1985, s. 190.

⁵⁵⁹ Repka, P. *Vstaň a choď*, 1998, s. 107-120.

⁵⁶⁰ Ako príklad možno uviesť reportáže Repka, P. *Dym nad domom*. In MT, 1968, č. 7, s. 40-47; Repka, P. *Opustiť tento svet*. In MT, 1967, č. 8, s. 38-44; Repka, P. *V predvečer*. In MT, 1970, č. 4, s. 30-35.

⁵⁶¹ Repka, P. *Vstaň a choď*, 1998, s. 107.

Cesta na Dušičky za vzdušnými zámkami, cesta za samým sebou a so samým sebou, ktorá nemá cieľ, len nečakané zastávky, sa takto stáva cestou sugestívnych zážitkov. Text, ktorý autor prezentuje, je viac než informatívnu reportážou, pôsobí ako lyrický text básne v pohybe, otvorenej básne. Repka pri svojej ceste transcenduje čas, nie je jasné, kedy sa cesta odohráva, zostávajú len priestorové koordináty. Časovosť sa mení na gnómicnosť, operatívnosť výrazu ustupuje ikonickosti. Tento aspekt je prítomný aj v nasledujúcom segmente, ktorý obsahuje alúzie na beatnikov (zvýraznené kurzívou – I. T.):

„Vo chvíli, keď sa osamelá lokomotíva ženie neskororojesenným Slovenskom, skladám zrazu čiapku z hlavy, obraciam sa k západu a *kvíliivo* spustím dlhú pieseň, ktorú už nemôžem v sebe udržať, ktorá vybuchuje, páli, ktorá pomáha duši.

*Zomrel Jack Kerouac.*⁵⁶²

Beatnické kompozičné inšpirácie pomáhajú Repkovi utvárať celkový kompozičný pôdorys tejto lyrickej reportáže (ktorá je kerouacovsky ladeným stopárskym dobrodružstvom) a beatnické alúzie mu zas pomáhajú artikulovať životný pocit a určiť aspoň pre samého seba a samému v sebe čas v dobe, ktorá na jeho generáciu pôsobila ako koniec sveta.⁵⁶³ Písal sa rok 1969, normalizácia bola v plnom prúde, Jack Kerouac 21. októbra zomrel a na Dušičky sa mladý Peter Repka vydáva na cestu po Slovensku za vzdušnými zámkami. Podobnosť generačného pocitu, priam generačného mýtu, ktorý v citlivom jedincovi vyvoláva potrebu „kvíliivo sa vyspievať“ zo svojich žiaľov, nie je podľa nás vôbec náhodná.

Beatnické inšpirácie pomáhajú Repkovi integrálne formulovať životný pocit mladej generácie aj v reportáži *The Generation*. Už samotný názov možno v tomto zmysle čítať ako odkaz na *The Beat Generation*. Text je kaleidoskopom denníkových zápiskov rámcovaných autorskými reflexiami, cez ktoré možno rozličným spôsobom nahliadať na problémy mladej generácie. Text akoby polemizoval s inými dobovými reportážami pokúšajúcimi sa definovať morálny a spoločenský profil mladej generácie. Repkov text však ide hlbšie než sondy E. Slováka a iných z r. 1965-66 – priamo totiž hovorí o faktoroch spôsobujúcich

⁵⁶² *Ibidem*, s. 112.

⁵⁶³ Pozri Repkovu neskoršiu poznámku o tom, ako odlišne vnímala August jeho generácia a generácia jeho otca:

„Skoro ráno ma otec zobudil, strčil mi do ruky peniaze, nákupnú tašku a hovorí – choď kúpiť cukor, múku, obsadili nás Rusi. Otec bol z generácie, ktorá prežila II. svetovú vojnu, a tá reagovala: ide byť vojna, treba sa zásobiť. To bola reakcia cudzia rovnako mne ako, povedzme, tej dnešnej generácii. Im napadlo prvé toto, nám - strata slobody, koniec.“ Repka, P. – Tinková, A. „Som udomácnený cudzinec,“ hovorí Peter Repka. In SME, 5. 9. 1998 [online].

úpadok mladej generácie (osobný cynizmus, sexualita, interrupcie a pod.). Aj v Repkovej „reportáži“ sa objavujú definície generácie, ale sú to skôr definície básnické, ktorých ikonickosť výrazu ešte znásobuje refrénovitá úvodná formula „My sme tá generácia...“. Na kompozičnom pláne pôsobia potom ako kontrapunky pri prechodoch medzi žánrovo rôznorodými segmentami tvoriacimi celý text. Akoby sa Repka týmto textom pýtal, aký prívlastok by táto jeho generácia, na ktorú sa treba dívať z mnohých strán, mala dostať. V texte reportáže *The Generation* sa na exponovanom mieste objavuje aj prívlastok *beatnický*. Citovo a morálne spustnutá dievčina takto uvažuje o rodine:

„Ako žena už nič nepociťujem. Ubila som v sebe ženu.

Že chcem iba *diet'a beatnické*? To je isté. Ale nebudem o tom hovoriť. To sa pozná.“⁵⁶⁴

V reportáži možno jednu z básnických definícií mladej generácie čítať ako priamu ponášku na slávny začiatok Ginsbergovho *Howl* (opäť modelovanú na základe Zábranovho prekladu)⁵⁶⁵:

„Prááci česť, zdravili sme každý deň v škole a odučili sme sa robiť. Najlepšie hlavy tiež tejto generácie sú vedľa, vyšinuté, šialené bolesťou v horúčkach viery, že nájdú zlato na Klondiku duše, opäť presvedčení, že zomrieť za presvedčenie nie je samovražda. Príliš rozptýlení.“

Definícia mladej československej „zbitej“ generácie na „beatnický spôsob“ ukazuje nielen to, že americká literatúra koncom 60. rokov hlboko a prirodzene vplývala na literárny výraz najmladších tvorcov, ale dokumentuje aj príbuznosť životných pocitov, obrazov sveta.

Beatnici a generačný obraz sveta

Preklady beatnickej poézie v MT, diskutované vystúpenia Osamelých bežcov a experimentálne literárne reportáže (v tej dobe azda) „slovenského beatnika“ P. Repku naznačujú, že životný pocit beatnikov a ideová podstata ich vzbury proti establishmentu

⁵⁶⁴ Repka, P. *Vstaň a choď*, 1998, s. 45. Slová v ukážke zvýraznil I. T.

⁵⁶⁵ Porovnaj Zábranovu prekladateľskú konkretizáciu prvých veršov *Howl*:

„Viděl jsem nejlepší hlavy své generace zničené
šilenstvím, hystericky obnažené a o hladu,
vlekoucí se za svítání černošskými ulicemi a vztekle
shánějící dávku drogy [...]“

v akejkol'vek podobe, podstata ich cesty až na dno duše prenikli aj do náhľadov československej mládeže a do náhľadov na mládež. Samozrejme, nie je možné hovoriť o „vernom preklade“ hodnôt. Do určitej miery bolo slovenské „beatnictvo“ aj pózou, ponáškou a štylizáciou. Beatnický životný pocit, akokoľvek blahosklonne sa naň dnes musíme dívať, je prejavom snahy žiť si život po svojom, vytvárať si vlastný priestor a vlastné hodnoty.

Možno tak povedať, že beatnici prehovorili ku generácii, ktorá si hľadala miesto a meno vo svete. Žiaľ, tragické udalosti Augusta 1968 a po ňom nastupujúca normalizácia zmrazili sľubné otváranie sa literatúry a zabránili tejto mladej generácii vstúpiť do produktívneho veku tak, ako by si bola predstavovala. Rok 1968 závažným spôsobom poznačil nielen recepciu beatnikov v Československu, ale aj sľubný rozvoj názorov a literárnych výrazov mladej generácie slovenských autorov. Ako americkí beatnici, tak aj Osamelí bežci boli na niekoľko rokov umlčení.

ALLEN GINSBERG V DEJINÁCH PREKLADU V ČSSR

Americký básnik Allen Ginsberg v prvej polovici roka 1965 dvakrát navštívil socialistické Československo. Jeho návšteva silne rezonovala vo vtedajšej kultúrnej verejnosti, najmä medzi študentmi vo väčších mestách (Praha, Bratislava, ale aj Olomouc). Neunikla ani pozornosti vtedajších štátnych orgánov a represívnych zložiek bezpečnostného aparátu (Štátna bezpečnosť, Verejná bezpečnosť), ktoré Ginsberga sledovali a napokon proti nemu zasiahli. Komunistická moc tak položila základy kultovej literárnej aféry, ktorá najmä v Česku naďalej rezonovala v 90. rokoch pri návratoch „Kráľa majálesu“ A. Ginsberga a jeho spoločných spomienkových akciách s členmi českého undergroundu okolo rockovej skupiny *Plastic People of the Universe*.

Táto kapitola nadväzuje na nedávne spomienkové akcie, ktoré vznikli pri príležitosti 50. výročia zvolenia A. Ginsberga kráľom pražského študentského majálesu a jeho následného vyhostenia z Československa 7. mája 1965. Túto udalosť si pražský Ústav pro výskum totalitních režimů pripomenul spomienkovou besedou, na ktorej vystúpil historik Petr Blažek. Tento vedec sa dlhodobo venuje nielen tejto téme, ale aj výskumu fenoménu vlasáčov a tzv. máničiek v bývalom Československu. Besedy sa zúčastnil aj prekladateľ beatnickej literatúry Josef Rauwolf a pamätník českého undergroundu a bývalý disent František Čuňas Stárek.⁵⁶⁶

Okrem tejto besedy prebiehala od 29. apríla až do 8. mája 2015 v Prahe séria prednášok, diskusií a umeleckých happeningov na tému Ginsberg – kráľ majálesu z dielne Katedry amerických štúdií Fakulty sociálnych vied Karlovej Univerzity⁵⁶⁷. V uvedenom zmysle možno túto kapitolu chápať ako výklad komplementárny k výkladu kultúrnych historikov, amerikanistov – a vôbec k českému výkladu udalostí. Allen Ginsberg totiž v ČSSR nebol len v Prahe, ale sa na pár dní na pozvanie Zväzu slovenských spisovateľov zdržal aj v Bratislave. Tu sa jeho básne v slovenskom preklade čítali v Divadle poézie a v hlavnom

⁵⁶⁶ Allen Ginsberg a Praha. Vzpomínkový večer u příležitosti 50. výročí zvolení Allena Ginsberga králem [majálesu], 13. máj 2015 [online] (ďalej len „Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online]“). Celý záznam spomienkového večera je prístupný na serveri Youtube – pozri použité zdroje.

⁵⁶⁷ Celé podujatie sa volalo Allen Ginsberg Memorial Freedom Festival a malo podtitul „séria prednášok, diskusií a podujatí pripomínajúcich návštevu Allena Ginsberga v Prahe v r. 1965“ (prel. I. T.). Viac informácií o nej je, žiaľ, možné nájsť už len na stránke udalosti na sociálnej sieti Facebook – <http://bit.ly/240qobh> [cit. 27. 2. 2016].

meste Slovenska sa stretol aj s niekoľkými domáci básnikmi a prekladateľmi. Okrem Bratislavy krátko navštívil aj Domov slovenských spisovateľov v Budmericiach.⁵⁶⁸

Ginsberg ako predmet dejín prekladu

Aby však bolo mohlo nastať akékoľvek prijatie Ginsberga a jeho poézie medzi čitateľmi, aby boli mohli nastať okolnosti básnikovej návštevy, ktoré možno považovať za kultúrne významné, zamysleniahodné a v istom zmysle aj smiešne, trápne, ba až smutné, nevyhnutným predpokladom bola interkultúrna komunikácia sprostredkovaná prekladom. Cieľom tohto príspevku je v prvom rade poukázať na literárnohistorické súvislosti návštev A. Ginsberga v r. 1965 a interpretovať ich ako predmet dejín prekladu či dejín translačných činností. V druhom rade je cieľom doplniť český pohľad na Ginsbergovu návštevu, a to predstavením dobovej recepcie beatnickej literatúry v slovenských literárnych časopisoch (najmä v *Slovenských pohľadoch* a *Mladej tvorbe*). Analýzu doplníme o informácie z konkrétnych správ o pobyte A. Ginsberga v ČSSR na stránkach československej tlače.

V neposlednom rade by sme chceli na pozadí tejto literárno-spoločenskej „aféry“ reflektovať interdisciplinárny spôsob skúmania dejín prekladu, a to z hľadiska „historickej praxeológie prekladu“⁵⁶⁹ (v intenciách A. Popoviča), ako aj modelu postsocialistickej translatológie⁵⁷⁰ (N. Pokornová). Cieľom tejto kapitoly nie je pokus o historiografický naratív, preto sa práca s dobovými prameňmi prioritne obmedzuje na kultúrnu publicistiku. Dejiny, ktoré tu v krátkosti predostrieme, sú dejinami dobového diskurzu, jeho rádu (vo foucaultovskom zmysle)⁵⁷¹, predpokladov a sociálnej determinácie. Takéto dejiny prekladu potom, prirodzene, chápu preklad ako jeden z dobových diskurzov, ktorého rád, predpoklady a sociálnu determináciu je v reflexii nutné dôsledne „demarkovať“.

V práci si vzhľadom na chápanie prekladu ako sociálne determinovaný diskurz všimame funkcie diskurzu prekladu pri utváraní okolností Ginsbergovej návštevy v ČSSR v r. 1965. Jadrom takéhoto chápania je historická explanácia prekladu ako nástroja spoločenských

⁵⁶⁸ Túto informáciu sme získali počas diskusie po prednesení referátu z tejto kapitoly na Letnej škole prekladu 2015 od prekladateľky a predsedníčky SSPUL O. Ruppeldtovej, 8. 11. 2015.

⁵⁶⁹ Pojem „praxeológia“, ktorý chápe ako súčasť sociológie prekladu, A. Popovič po prvý raz reflektuje v Teórii umeleckého prekladu (1975), ďalej ho rozpracúva v rámci kapitoly „veda o prelade“ v terminologickom slovníku Originál / Preklad (1983) – tam porov. pojmy „sociológia prekladu“ a „praxeológia prekladu“. Podľa informácií od M. Valentovej (osobný rozhovor, jún 2015) v jeho pozostalosti možno nájsť koncepciu celej publikácie, ktorú tejto problematike plánoval venovať. Podrobnejšiu diskusiu tejto problematiky pozri v predchádzajúcej kapitole.

⁵⁷⁰ Termín N. Pokornovej. Porov. Pokorn, N. Post-Socialist Translation Practices, 2012.

⁵⁷¹ Pozri Foucault, M. The Order of Discourse. In Untying the Text, 1981, s. 52. Pozri úvodnú kapitolu práce.

zmien. Takáto explanácia môže budovať na modeli dynamickej kauzality, čiže na súhre viacerých historických okolností prispievajúcich k vzniku, resp. nevzniku, prekladových javov.⁵⁷²

Medzi významné zdroje, z ktorých sa možno dozvedieť o historických okolnostiach Ginsbergovej návštevy v ČSSR, možno zaradiť rozhovor A. Lassa s A. Ginsbergom z r. 1986, publikovaný v r. 1998 v odbornom periodiku *Massachusetts Review*. V uvedenom časopise rozhovor sprevádza aj krátka spomienková noticka A. Lassa a množstvo iných spomienkových textov. Nájďme tu tiež preklad záverečnej správy ŠtB o aktivitách Ginsberga v ČSSR a jeho vyhostení z krajiny.⁵⁷³

Historik Petr Blažek publikoval v r. 2011 syntetickú štúdiu o vyhostení Ginsberga a udalostiach majálesu 1965.⁵⁷⁴ Pokiaľ ide o historiografiu, nemožno opomenúť ani práce o československom študentskom hnutí, kde sa majálesová epizóda s Ginsbergom interpretuje v súvislosti s kultúrnymi a politickými emancipačnými snahami vtedajších vysokoškolákov. Tu treba dodať, že historici socializmu vidia jasné paralely medzi majálesom r. 1965, majálesom r. 1956, každoročnými májovými „kraválmi“ a demonštráciami študentov na Petříne od r. 1962 a medzi snahami študentstva a mládeže vôbec o pravdivú reflexiu dejín a súčasnosti v socialistickom štáte.⁵⁷⁵ Zaujímavou, aj keď nie celkom zvládnutou, prácou je bakalárska práca Davida Randušku z r. 2014, mapujúca reakcie československých (žiaľ, takmer bezvýnimočne českých) médií na Ginsbergovu návštevu v r. 1965. Na ňu sa budeme odvolávať najmä v súvislosti s interpretáciou nám nedostupných prameňov.⁵⁷⁶

České a slovenské pohľady na Ginsberga pred r. 1965

V českých zdrojoch sa často dočítame o takmer až kultovom statuse českých prekladov z Ginsbergovej poézie z dielne J. Zábranu, ktoré po prvý raz vyšli v *Světové literatuře* (č. 6

⁵⁷² Porov. Pym, A. *Method in Translation History*, 2010.

⁵⁷³ V spomínanom čísle *Massachusetts Review* (1998, č. 2; ďalej len „MR“) sa viacero textov venuje Ginsbergovi a aj jeho návšteve ČSSR v r. 1965. Pozri aj ďalšie poznámky a odkazy v tejto kapitole.

⁵⁷⁴ Blažek, P. *Vyhoštění krále majálesu*. In *Paměť a dejiny*, 2011, č. 2, s. 28-43.

⁵⁷⁵ O študentskom hnutí v ČSSR pozri najmä Pažout, J. *Mocným navzdory*, 2008; Svatoš, M. *Pražské studentské majálesy let 1956 – 1968* [archív I. T.]. Veľmi zaujímavé sú aj ďalšie práce už zmieneného P. Blažka, mapujúce širšie kultúrne konflikty mladých s komunistickou mocou (najmä Pospíšil, F. – Blažek, P. „Vraťte nám vlasy!“, 2010).

⁵⁷⁶ Randuška, D. *Mediální ohlas na májový pobyt Allena Ginsberga v Praze 1965*, 2014.

v r. 1959). Všeobecne vzaté, bol to pre báseň Howl v tom čase vôbec druhý preklad do cudzieho jazyka. Vzhľadom na dobu a okolnosti vzniku prekladu (začiatok práce v r. 1959, nie dostatočná znalosť angličtiny u prekladateľa, nutnosť spolupráce⁵⁷⁷ s anglistami J. Škvoreckým a F. Jungwirthom) ide podľa J. Rauwolfa o preklad mimoriadne podarený.⁵⁷⁸ Zábranove preklady z Ginsberga dokázateľne cirkulovali po celom Československu a boli v prostredí pražských študentov známe aj vďaka večerom americkej poézie vo vinárni Viola.

Prvé slovenské preklady z Ginsberga (v podaní J. Buzássyho v spolupráci so Z. Hegedúsovou) vyšli až v r. 1969 v úplne inej spoločenskej a kultúrno-politickej situácii a za podstatne sťažených podmienok. Ani v českom, ani v slovenskom kontexte však po návšteve A. Ginsberga v r. 1965 nenachádzame knižné vydania – Buzássyho slovenský preklad bol zastavený, Zábranov český preklad takisto nemohol vyjsť.⁵⁷⁹

Z historického a empirického hľadiska treba konštatovať, že kontakty medzi literatúrami nemajú len formu prekladu. Práve naopak, fakt prekladu je často vyústením externých kontaktov cieľovej literatúry s východiskovou literatúrou, ktoré sa v iniciálnych štádiách verejne realizujú najmä formou literárnej a kultúrnej publicistiky. V ďalšej časti tejto kapitoly sa preto zameriame na najvýznamnejšie články slovenskej proveniencie⁵⁸⁰, ktoré prispeli k formovaniu tzv. receptívnosti voči dielu A. Ginsberga pred jeho návštevou v r. 1965, tzn. k zvýšenému povedomiu o beatnickej literatúre v prijímajúcom prostredí vedúcemu k väčšej „pripravenosti“ integrovať tento jav cudzej literatúry do domácej literatúry.⁵⁸¹

Najstarší článok, ktorý na Slovensku o beatnikoch vyšiel, je úvodom k prekladu poviedky „najmenej extrémistického predstaviteľa generácie Beat“ A. Broyarda. Uvedený článok vyšiel pod názvom Vysilená generácia na začiatku roku 1959 v *Slovenských*

⁵⁷⁷ Z Rauvolfových vyjadrení vyplýva, že išlo vskutku skôr o spoluprácu či poradenstvo (napr. pri rešeršovaní informácií o reáliách) než o spoluprácu v rámci tzv. prekladateľskej dvojice. Porov. Rauvolfove vyjadrenia v Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

⁵⁷⁸ Ibidem.

⁵⁷⁹ O problematike informačného embarga ako jednej z komunikačných stratégií režimu a z neho vyplývajúcej fragmentárnosti prekladového korpusu a diskontinuity v poznávaní hodnôt beatnickej literatúry hovoríme aj v ďalších častiach práce.

⁵⁸⁰ V tejto súvislosti je potrebné dodať, že dobové pramene dokazujú obľúbenosť a vplyv periodika Světová literatura na Slovensku. Aj dobové slovenské pramene o návšteve A. Ginsberga v Bratislave (porov. ďalej) dokazujú, že medzi slovenskou mládežou kolovali Ginsbergove básne práve vďaka prekladom zo „Světovky“.

⁵⁸¹ Pojem receptívnosť v tomto zmysle vymedzila K. Bednárová vo svojej (zatiaľ nepublikovanej) prednáške na Letnej škole prekladu 2015 pod názvom „Pred Ludovítom Štúrom potopa, alebo trnistou cestou“. Prednesené 6. 11. 2015 v Piešťanoch.

pohl'adoch.⁵⁸² Jeho autorom (i autorom spomenutého prekladu) je Miloš Ruppeldt. Ruppeldt beatnikov dáva do súvislosti s anglickými prozaikmi a dramatikmi z generácie tzv. rozhnevaných mladých mužov, no konštatuje, že revolta Američanov nie je taká konzekventná. Nazdáva sa, že ich generácia sa zrodila „v tóni atómového hríbového mraku, za zvukov frenetického džezového rytmu... a v rámci kultúry, ktorá je v zreteľnom rozklade“⁵⁸³. Prívlastok „beat“ podľa neho znamená osamotene čeliť falošnému, do záhuby sa rútiacemu životu. Za charakteristickú črtu beatnikov považuje „sebvýskum“ v hraničných situáciách a za príznačné javy ich životného štýlu považuje drogy, homosexualitu a výstredné „černošské uličky“. Zaujímavé je, že sa vo svojom článku Ruppeldt odkazuje aj na programovú stať K. Rexrotha o beatnikoch nazvanú „Odangažovanie“⁵⁸⁴ a prekladá aj prvé verše Howl (pod názvom Zavýjanie).

V tom istom roku a v tom istom periodiku v preklade E. Friša vychádza článok od sovietskych autorov R. Orlovovej a L. Kopeleva nazvaný Stratená generácia studenej vojny.⁵⁸⁵ Je to na časopisecké pomery rozsiahla literárnohistorická stať. Autori tu fenomén generačnej „stratenosti“ interpretujú z marxistických pozícií ako „stratenosť“ politickú, triednu a buržoáznu. Je to pre nich zároveň literárnohistorická charakteristika a pripisujú ju viacerým generačným zoskupeniam a individuálnym autorom v západných literatúrach (beatnici, rozhnevaní mladí muži, F. Saganová, autori nového románu, z NSR R. Becker, S. Seus, z hispánskych literatúr J. Goytisolo či H. Quiroga, ale aj škandinávski autori). Tieto generácie v ich postoji k životu spája vraj „pasívna negácia“. Beatnikov sovietski autori nazývajú aj „horúčkovitou generáciou“. Jej predstavitelia sú vraj „bezohľadní a nezodpovední individualisti“, ľudia „rozvrátení a chorobne slabošskí, bez vôle a bez myšlienok“. Platí vraj o nich aj to, že hoci sú

„nesporne nepriateľsky naladení voči svetu businessu, koristníctva, keťasenia, vojnovej rasistickej psychózy, šovinistických ašpirácií na ‚stopercentný‘ amerikanizmus a bezočivej rozpustilosti zbožných obdivovateľov dolára“, prejavy ich revolty sú v konečnom dôsledku „nekonečne vzdialené od ozajstného revolučného protestu“.⁵⁸⁶

⁵⁸² Ruppeldt, M. Vysilená generácia. In SP, 1959, č. 2, s. 148-161.

⁵⁸³ Ibidem, s. 148.

⁵⁸⁴ Tá u nás v úryvkoch vyjde až v r. 1969 v pásme Beat Generation v Mladej tvorbe, 1969, č. 10. O tomto pásme úryvkov pozri ďalej.

⁵⁸⁵ Orlovová, R. – Kopelev, L. Stratená generácia studenej vojny. In SP, 1959, č. 4, s. 362-379.

⁵⁸⁶ Ibidem, s. 366.

Ako pozitívnu ideovú protiváhu voči rôznym strateným generáciám európskych literatúr autori stavajú diela západných socialistov, autorov kritického realizmu (Th. Mann, E. Hemingway, A. Miller a i.) a autorov z kolonializovaných národov.

Mimoriadne zaujímavý a informačne nasýtený článok publikoval v *Slovenských pohľadoch* r. 1960 (č. 7-8) český prekladateľ a anglista Jan Válek. Válek bol previazaný so Slovenskom a poznal jeho kultúrne prostredie. Jeho článok sa volá Beat Generation⁵⁸⁷ a nazýva v ňom toto zoskupenie módou. Dost' priestoru venuje aj významovej mnohoznačnosti slova *beat*, pre ktoré

„... niet vyhovujúceho spoločného ekvivalentu v našom jazyku, práve tak ako niet ekvivalentu v našej literárnej súčasnosti pre jav, ktorý označuje termín Beat Generation“⁵⁸⁸.

Práve na základe rôznych významov tohto slova v angličtine analyzuje kultúrne afiliácie beatnikov ku kritike spoločnosti a bezvýchodiskového postavenia mladého človeka v nej, k džezu a k budhizmu. Na základe pôvodných článkov, teoretických prác a diel (ako pramene používa romány J. Kerouaca), na ktoré sa odkazuje, možno konštatovať, že autor mal na tú dobu nevídaný prístup k americkým dobovým prameňom a dokázal ich aj fundovane komentovať a hodnotiť.

Beat Generation sa dotýka aj článok Zoči voči poézii dnešnej Ameriky⁵⁸⁹, ktorý pre *Mladú tvorbu* napísala Ruska E. S. Romanovová v r. 1962. Ten je súčasťou čísla *Mladej tvorby*, kde sa objavila aj recenzia prekladu Ferlinghettiho novely *Ona* (angl. Her) z pera Z. Bothovej a preklady M. Válka (doslov. preklad A. Hečková a Z. Válková) z Gregoryho Corsa, ktorými sa otvára obdobie prekladu beatnickej poézie u nás.

Článok Romanovovej je reportážna správa o americkej poézii, ktorú autorka napísala po mesačnom pobyte v USA. Ide o ideologicky zaťažený text, keďže jeho hĺbkovú axiológiu tvorí marxisticky interpretovaná opozícia „reakčný“ – „pokrokový“. Vo všeobecnosti sa konštatuje nedostatočné finančné a spoločenské zázemie amerických básnikov, ktorí sú v dôsledku toho nútení žiť nepovšimnutí a ich poézia nemá spoločenský dosah. Romanovová píše aj o amerických vydavateľstvách vydávajúcich básne (spomína aj Ferlinghettiho City Lights Books) a o literárnych časopisoch zameraných na poéziu (ako prvá v našom kontexte

⁵⁸⁷ Válek, J. Beat Generation. In SP, 1960, č. 7-8, s. 938-944.

⁵⁸⁸ Ibidem, s. 939.

⁵⁸⁹ Romanovová, E. S. Zoči voči poézii dnešnej Ameriky. In MT, 1962, č. 6-7, s. 45-49.

hovorí aj o beatnickom časopise *Evergreen Review*). Pokiaľ ide o beatnikov, ich buričskú poéziu označuje za populárnu, no vidí v nej pozérstvo, „osobnú nesprátnosť“ a „snahu za každú cenu šokovať“, čiže je v nej vraj ťažké nájsť niečo autentické. Túto poéziu podľa autorky charakterizujú najmä „výboje“, ktoré sú „neraz neisté, zmätené, tragické“⁵⁹⁰.

S odkazom na známu dobovú prácu o Beat Generation „Svätí barbari“ Romanovová tvrdí, že v atómovom veku sen beatnikov o alternatívnej kultúre nie je možný. Alternatívu proti beatnickej bezvýhodiskovosti a slabej spoločenskej angažovanosti vidí v americkej sociálnej a socialistickej poézii. Z odstupe vyše polstoročia však možno autorov, ktorých za predstaviteľov tejto poézie označuje, označiť za neznámych, takmer bezvýznamných.⁵⁹¹

Zaujímavým a pre dobu vzniku typickým zdrojom informácií o americkej literatúre sú rozhovory s tzv. pokrokovými, t. j. prinajmenšom ľavicovo orientovanými, anglickými alebo americkými spisovateľmi. V niektorých z nich sa títo autori vyjadrujú aj k beatnikom.

Najstarší takýto rozhovor je z r. 1959. Vede ho redakcia *Mladej tvorby* s „pokrokovým“ americkým spisovateľom a neskôr známym komunistickým novinárom Phillipom Bonoským.⁵⁹² V tomto rozhovore slovenskí redaktori nazývajú beatnikov „zbitou generáciou“. Podľa Bonoského je beatnické hnutie, ktoré „[v]zniklo zo sporov okolo zbierky Allena Ginsberga *Zavíjanie (sic!) (Howl)*“, iba módou. Americký komunista ich generáciu považuje za „vopred porazenú“, prechodnú literárnu kuriozitu a tvrdí, že ich vzbura súvisí iba so sexom, drogami a alkoholom.

V r. 1962 sa pre *Slovenské pohľady* prekladateľ a anglista Jozef Kot rozprával s americkým komunistickým básnikom Walterom Lowenfelsonom⁵⁹³. Ten kladne hodnotí to, že básnici ako Ginsberg, Ferlinghetti či L. Woolf majú pri čítaniach svojej poézie veľa poslucháčov. Zdá sa mu tiež, že kubánska revolúcia podnietila väčšiu spoločenskú angažovanosť autorov beatnickej generácie. Mimoriadne zaujímavá je jeho poznámka o „protiliterárskosti“ modernej americkej poézie. Túto tendenciu podľa neho inšpirovalo dielo Williama Carlosa Williamsa, ktorý je „akýmsi tútorom jednému z najvýznamnejších beatnických básnikov,

⁵⁹⁰ Ibidem, s. 46.

⁵⁹¹ So snahou hľadať u sociálnych a socialistických druhotriednych básnikov „pokrokovú“ alternatívu voči beatnikom sa u marxistických kritikov stretávame často.

⁵⁹² Hovorí Phillip Bonosky. In MT, 1959, č. 11, s. 30.

⁵⁹³ Kot, J. – Lowenfels, W. O americkej literatúre s Walterom Lowenfelsonom. In SP, 1962, č. 2, s. 140-142.

Allenovi Ginsbergovi⁵⁹⁴. Podľa Lowenfelsona rozmach (černošského) jazzu vplýva aj na rozvoj modernej americkej poézie, ktorá sa za jeho sprievodu zvykne čítať.

V r. 1964 redakcii *Mladej tvorby* na niekoľko otázok listom odpovedal americký prozaik a básnik George Garrett⁵⁹⁵, ktorému v tom roku vyšla v MT poviedka. Ten je, pokiaľ ide o beatnikov, mimoriadne kritický. Nazdáva sa, že umelecky nie sú autentickí, ale že sú vo svojich extrémnych prejavoch len „bláznami“ či „dvornými trpaslíkmi“ excentrických bohatých mecenášov, ktorí chcú mať dobrý pocit, že podporujú umenie. Beatnikov považuje len za výtvor reklamy, ľudí nenávidiacich prácu a utrpenie, ktoré so sebou prináša život. Zdá sa mu, že ako umelci „nie sú ochotní znášať následky svojho presvedčenia“⁵⁹⁶.

Tento krátky a rozhodne nie úplný prehľad nám ukazuje, že Ginsberg, najvýznamnejší a najaktívnejší predstaviteľ beatnickej generácie, bol v Československu známy už pred svojím nečakaným príchodom do Prahy vo februári 1965. To, že cudzí autor je známy v cieľovej kultúre, ktorá prejavuje potenciálny záujem o jeho dielo, spadá do rámca pojmu receptívnosť. Receptívnosť sa v prípade Ginsberga v tomto momente dejín prekladu spája s možnosťou a „pripravenosťou“ prijímať jeho dielo a kriticky naň reagovať. Potenciálny záujem o Ginsbergovo básnické dielo a vskutku aj jeho inšpiratívnosť sa ukazuje nielen pri pohľade na časopisecké pramene.

Je jasné, že Ginsbergova poézia v prekladoch J. Zábrana kolovala medzi pražskou mládežou aj v rukopisoch⁵⁹⁷ a figurovala na častých jazzových večeroch vo vinárni Viola, kde sa čítala americká poézia.⁵⁹⁸ Možno hovoriť aj o priamom vplyve na poéziu českých beatnikov, ktorých najvýraznejším predstaviteľom je V. Hrabě. Treba však zároveň súhlasiť s J. Joskom, keď tvrdí, že išlo najmä o „izolované hnutie stejně smýšlejících lidí stejné generace“⁵⁹⁹. Čiže amerických beatnikov a ich českých „kolegov“ spájaj najmä porovnateľný svetonázor, ktorý sa odzrkadľoval v podobných poetologických

⁵⁹⁴ Ibidem, s. 141.

⁵⁹⁵ [Odpovedá George Garrett] In MT, 1964, č. 2, s. 32-33.

⁵⁹⁶ Ibidem, s. 33.

⁵⁹⁷ Zábrana často svoje rukopisné preklady požičiaval priateľom na prečítanie, príp. prepísanie (ak ich bolo treba šíriť). Porov. Zábrana, J. Celý život, 2001.

Porovnaj i spomienky osobného priateľa V. Hraběho M. Kovářika o tom, ako sa k dvom českým beatničkám I. Machulkovej a V. Čerepkovej dostávali podnety z Ginsberga, Ferlinghettiho a D. di Primy: „To vše měly z první ruky, Jan Zábrana je zásoboval ještě v rukopisném stadiu svých překladů...“ Bezr, O. Vladimira Čerepková byla dokonale beatnická. In iDnes.cz, 10. května 2014 [online].

⁵⁹⁸ Už na otváracom predstavení, nazvanom Komu patří jazz, v lete r. 1963 sa tam čítala poézia za sprievodu jazzovej hudby, konkrétne verše Ginsberga, Ferlinghettiho, Voznesenského. Pozri Viklická, M. Historie [Divadla Viola], 2016 [online].

⁵⁹⁹ Podľa Randuška, D. Mediální ohlas na májový pobyt Allena Ginsberga v Praze 1965, 2014, s. 56.

východiskách. Menej išlo o priame „kauzálne“ afiliácie vo význame literárnych vplyvov. Všetky naznačené súvislosti možno chápať prinajmenšom ako príklady metatextovosti.⁶⁰⁰

Dobovú recepčnú situáciu poézie (a osobnosti) A. Ginsberga v r. 1965 teda utvára sieť navzájom súvisiacich afirmatívnych a kontroverzných metatextov, ktoré v rôznom stupni metatextovej závislosti vychádzajú z tvorby A. Ginsberga. Sú to texty informujúce (reportáž, správa), interpretujúce (recenzia, predslov k cyklu prekladov) či priamo hodnotiace (rozhovory, sledovacie správy ŠtB). Hoci teda preklady z Ginsbergovej tvorby (v užšom zmysle slova) neboli v tom čase dostupné inak ako časopisecky⁶⁰¹ alebo sa realizovali ad hoc na určené príležitosti⁶⁰², jeho tvorba, jej charakter a do istej miery aj jeho osobnosť boli už v ČSSR v základných kontúrach známe a do istej miery aj kriticky recipované.

Allen Ginsberg v Československu

S ohľadom na dejiny prekladu treba z dostupných historiografických zdrojov diskutovať a interpretovať najmä tie okolnosti Ginsbergovej návštevy, ktoré bezprostredne súvisia s literárnym životom. Tieto okolnosti majú teda literárnohistorickú a zároveň transferovú a interkultúrnu povahu. Nie je pre nás preto v tomto kontexte funkčné a ani žiaduce vykladať všetky historické okolnosti Ginsbergovej návštevy, keďže jednak boli rozpracované inde⁶⁰³ a jednak nie všetky bezprostredne súvisia s prekladom a literatúrou.

V podstate preto teraz načrtne literárnohistorické súvislosti prvej Ginsbergovej návštevy v ČSSR, ktorá bola – ako sám povedal – „velice úspěšná [...] a byla bez problémů“.⁶⁰⁴ Za týchto okolností plnil preňho preklad sprostredkujúcu funkciu: umožňoval mu ako verejnú komunikáciu (oficiálne udalosti, komunikácia s úradmi), tak aj súkromnú komunikáciu (súkromné udalosti). Ako ukážu aj nasledujúce fakty, Ginsberg bol na preklade a tlmočení v Československu vlastne existenčne závislý.

⁶⁰⁰ Chápané a ďalej vykladané v popovičovskom zmysle. Porov. Originál / Preklad, 1983.

⁶⁰¹ Hoci sa už ohlasovalo vydanie českej zbierky dokonca v Rudom práve, napokon sa neuskutočnilo. Porov. - mv- Na besedě s Allenem Ginsbergem. In Rudé právo, 3. 3. 1965, s. 2.

⁶⁰² Máme na mysli slovenské preklady prezentované počas večera Ginsbergovej poézie v bratislavskom Divadielku poézie.

⁶⁰³ Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu; Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

⁶⁰⁴ Porov. opis návštevy a aj čítania na FF UK v Prahe v Lass, A. Allen Ginsberg – Král Majálesu. In Analogon, 2000, č. 30, s. 41.

Aj keď sa A. Ginsberg v ČSSR objavil po vyhodení z Kuby, podarilo sa mu v Československu získať povolenie na pobyt. Stalo sa tak, keď ho jeho pražskí priatelia spisovateľ a redaktor Josef Škvorecký a prekladateľ Jan Zábrana dostali pod záštitu Zväzu československých spisovateľov (ďalej aj „ZČSS“). Zväz mu okrem pomoci s vybavením povolenia na pobyt poskytol aj 2-týždňové tvorivé štipendium.⁶⁰⁵ Podpora ZČSS, jedinej profesijnej a odborovej organizácie združujúcej spisovateľov, literárnych vedcov a aj prekladateľov, ktorá mala celoštátnu pôsobnosť a priamo sa zodpovedala ÚV KSČ (resp. jej slovenská sekcia ÚV KSS), znamenala de facto oficiálne uznanie štátom. Svedčia o tom nielen správy v oficiálnych periodikách informujúce o A. Ginsbergovi (ako boli *Literární noviny*, *Kulturní tvorba*, dokonca *Rudé právo*, na Slovensku *Kultúrny život*). Fakt, že bol oficiálne prijatý a na rôznych podujatiach prijímaný, cítil aj Ginsberg sám. Po rokoch sa na margo oficiálneho prijatia a finančného zabezpečenia v Československu, kde okrem štipendia získal peniaze aj z tantiemov za verejné čítania svojej poézie najmä v tzv. divadlách malých foriem (divadlá poézie), vyjadril takto:

„Já jsem tam za zdramatizovaná vystoupení ve Viole bral peníze. Tohle trvalo roky, takže když jsem přijel do Prahy, každý ‚probuzený‘ student znal mou poesii, která byla publikovaná ve Světovce, a v bance na mě čekaly peníze... dost na to, abych mohl na dva týdny přijmou pohostinnost svazu spisovatelů a měl ještě balík peněz na to, abych si zaplatil na další dva týdny pokoj v nejelegantnějším hotelu Ambassador...“⁶⁰⁶

Z týchto slov vyplýva, že preklad naozaj zohral kľúčovú úlohu pri budovaní priaznivého verejného obrazu Allena Ginsberga, ktorého počas jeho prvej návštevy v ČSSR (18. február – 19. marec 1965) pozitívne hodnotili nielen mladí ľudia, ale aj oficiálne médiá⁶⁰⁷. V nich za zmienku stojí niekoľko článkov.

Rozsiahle zamyslenie nad poéziou a životnými postojmi Ginsberga spojené s rozhovorom s ním publikoval v *Literárních listech* kritik Igor Hájek⁶⁰⁸, ktorý sa v 60. rokoch profiloval ako znalec beatnickej literatúry. V článku hodnotí beatnikov pomerne pozitívne, tvrdí, že vo svojich básnických a ľudských gestách hľadajú novú, absolútnu ľudskosť a „vyhlásili za

⁶⁰⁵ Pozri Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 28.

⁶⁰⁶ Lass, A. Allen Ginsberg – Král Majálesu. In Analogon, 2000, č. 30, s. 40.

⁶⁰⁷ V bakalárskej práci D. Randušku sa médiá delia podľa miery vplyvu ideologického diktátu a príslušnosti k typu verejného priestoru v r. 1965 (kedy ešte nemožno hovoriť o samizdate) na oficiálne domáce, zahraničné a (české) exilové. Porov. Randuška, D. Mediální ohlas na májový pobyt Allena Ginsberga v Praze 1965, 2014.

⁶⁰⁸ Hájek, I. Z bradburyovského světa do pražského předjaří. In Literární noviny, 1965, č. 12, s. 8-9. Hájek je aj autorom štúdie Americká bohéma, ktorá bola publikovaná so Zábranovým prekladom Howl v SL, 1959.

normalitu šílenství totálního, absolutního subjektivismu“⁶⁰⁹. Ich vzburou je podľa neho vzburou proti akejkolvek autorite. Za dôležité možno v naznačených súvislostiach považovať aj Hájkovo konštatovanie, že naše chápanie literatúry ako čohosi kultivovaného nám znemožňuje adekvátne pochopiť podstatu beatnickej literárnej a kultúrnej vzbury.

Článok je okrem podobných úvah a záverov vyberaných z amerických prameňov popretkávaný aj citátmi A. Ginsberga. Americký básnik sa vo svojich vyjadreniach napríklad ohradzuje proti vulgárnej komunistickej interpretácii marxizmu. Hovorí tiež o angažovanosti beatnikov pri realizácii vlastnej citovosti a vlastných túžob. V článku sa v súvislosti s beatníkmi otvorene hovorí aj o sexualite, promiskuite a homosexuálnych vzťahoch. Hájkov článok okrem toho ako jeden z prvých u nás hovorí aj o rytme a špecifickej „fyziologickej prozódii“ beatnickej poézie. V tomto bode správne naznačuje jej spojitosť s jazzovým rytmom a pýta sa Ginsberga na inšpiračné zdroje novej americkej poetiky. Pri článku je aj text *Labutí jezero* (prel. J. Zábrana), jedna z Ginsbergových básní, ktoré napísal v Prahe. Vo všeobecnosti možno Hájkov článok považovať za pomerne významný, pričom treba konštatovať, že vyšiel v oficiálnom tlačovom orgáne ZČSS, periodiku s vysokým nákladom (v r. 1967 až 135-tisíc výtlačkov)⁶¹⁰.

Za zmienku stojí aj článok Alexeja Kusáka v *Kulturní tvorbě*⁶¹¹, ktorý podobne ako Hájkov vznikol po osobnom stretnutí s Ginsbergom. Kusák sa stretol s Ginsbergom a priamo s ním hovoril o tom, že hnutie beatnikov sa v USA postupne stáva módou. Ginsberg sa vyjadroval aj k surrealizmu (videl v ňom ďalší krok na ceste k organickému básnickému výrazu), vravel aj o vlastnom židovstve a postoji k nemu. Zaujímavé je, že sa Ginsberg v rozhovore s Kusákom vyjadril aj k čítaniu svojej poézie v pražskej vinárni Viola, ktoré sme už spomenuli: všeobecne sa mu zdalo, že poézia u nás sa recituje monotónne, „príliš profesionálne“. Z básní sa vraj potom stávajú šlágre.

Články I. Hájka i A. Kusáka sa po Ginsbergovom vyhostení stali pre jeho verejné pozitívne exponovanie terčom ideologicky motivovaných útokov.⁶¹² V r. 1968 obaja literáti

⁶⁰⁹ Ibidem, s. 8.

⁶¹⁰ Dokoupil, B. Literární noviny (2) 1952-67, 2006 [online].

⁶¹¹ Kusák, A. Ginsberg v Praze. In *Kulturní tvorba*, 1965, č. 10, s. 6.

⁶¹² Ide o článok v *Mladej fronte* z mája 1965 a z *Rudého práva*, o ktorých budeme informovať v ďalšej časti práce.

emigrovali a k reflexii beatnikov sa už ani jeden z nich nevrátil (Hájek sa zaoberal najmä bohemistikou, Kusák je dnes známy skôr ako kunsthistorik).⁶¹³

V súvislosti so slovenskou recepciou Ginsbergovej poézie v sledovanom období zaujme krátka noticka Oľgy Hadrabovej publikovaná v *Kultúrnom živote* v marci 1965.⁶¹⁴ Opisuje v nej svoje dojmy z večera jeho poézie v bratislavskom Divadielku poézie. Autorka tu hovorí o veľkom záujme verejnosti o Ginsbergovu poéziu a jeho osobu, keďže počas predstavenia „sa účinkujúci museli predierať nadšeným davom študentov, novinárov, filmárov, fotografov a literátov“⁶¹⁵. Na základe článku možno dedukovať, že už v tejto dobe vznikali Buzássyho preklady Ginsbergovej poézie – verejne sa vraj čítalo Vytie a v slovenských prekladoch odzneli aj iné básne, napríklad známa Slniečnicová sutra. Nešlo však o preklady, ktoré by ešte v tej dobe boli v tlačenej verzii dostupné slovenským čitateľom. Hadrabová totiž konštatuje, že Ginsberg počas večera „podpisoval množstvo Světových literatúr, papierov a papierikov a fotografií.“⁶¹⁶

O Ginsbergovom pobyte a o jeho plánoch objavovať „socialistický vesmír“ na východ od nás informovalo aj *Rudé právo*, oficiálny tlačový orgán ÚV KSČ⁶¹⁷.

Okrem verejného exponovania v spomenutej (nie úplnej) sérii článkov sa Ginsberg na pozvanie rôznych štátnych inštitúcií zúčastnil viacerých verejných kultúrnych podujatí. Spomedzi tých priamo spojených s poéziou možno okrem bratislavského večera v Divadielku poézie spomenúť aj čítanie Ginsbergovej poézie v origináli a v Zábranovom preklade v aule Karlovej univerzity, ktorého sa zúčastnilo množstvo študentov. Z iných oficiálnych akcií možno spomenúť besedy, rozhovory pre médiá či oficiálne návštevy (balet, kaštieľ v Budmericiach a i).

Z tohto neúplného výpočtu a naznačenej reflexie vyplýva, že obraz Allena Ginsberga bol na prelome februára a marca v ČSSR naskrze pozitívny: aj keď sa kriticky komentovali niektoré jeho excentrické názory (najmä pokiaľ išlo o oblasť sexuality či politického presvedčenia),

⁶¹³ Hájek sa vo svojej vedeckej práci v exile venoval najmä otázkam rozdielov medzi oficiálnou a ineditnou českou literatúrou, pričom práve v dôsledku svojich hlbokých znalostí anglofónnej literatúry a angloamerickej literárnej kultúry „relatívne málo respektoval komunikační kódy, jimiž v sedmdesiatých a osmdesiatých letech žila česká literárni věda ve vnitřní i vnější emigraci“. Pilař, M. Igor Hájek aneb Rozpory mezi domácí a exilovou reflexí české literatury. In *Bohemistyka*, 2001, č. 3, s. 202.

⁶¹⁴ Hadrabová, O. Večer s Allenom Ginsbergom. In *KŽ*, 1965, č. 11, s. 8.

⁶¹⁵ *Ibidem*.

⁶¹⁶ *Ibidem*.

⁶¹⁷ -mv- Na besedě s Allenem Ginsbergem. In *Rudé právo*, 3. 3. 1965, s. 2.

vo všeobecnosti sa Ginsberg prijímal ako „pokrokový“, „úprimný“ autor so snahou spoznať pomery vo východnom bloku.

V 60. rokoch bol už Allen Ginsberg v očiach mládeže po celom svete priam kultovou osobnosťou. Vyplývalo to nielen z jeho literárnej slávy, ktorá bola značná aj vďaka prekladom, ale aj z nekonvenčného, nomádskeho životného štýlu a netradičných názorov. V 60. rokoch bol dokonca azda známejší medzi mládežou v zahraničí ako doma v Spojených štátoch, kde sa len postupne dostával do centra literárneho diania.⁶¹⁸ V r. 1965 v reakcii na „kauzu“ vyhostenia Ginsberga z ČSSR R. Kostelanetz⁶¹⁹ píše, že Ginsberg je v očiach študentov kultúrnym hrdinom a občas dokonca „skutočným prorokom“. Kostelanetz ozrejmuje, že Ginsbergovo nomádstvo, ktorého dôsledkom bol aj nečakaný pobyt v Československu, vyplývalo z toho, že v tom čase mal básnik málo príjmov a spoliehal sa najmä na priateľov a neformálnych mecénov. Bolo preňho prirodzené cestovať: „Keď do mesta zavíta Ginsberg – nech už je to Londýn, Naí Dillí, Moskva alebo Praha – je to udalosť. Správy o jeho príchode sa rozšíria, zorganizujú sa vystúpenia, vybaví ubytovanie.“⁶²⁰

Tento modus vivendi putujúceho umelca spoliehajúceho sa na priazeň svojho publika, taký bežný dnes, v dobe sociálnych médií⁶²¹, bol mimoriadne netypický a priam cudzí v kontexte centrálne riadeného, konferenciami, zväzmi a grémiami usmerňovaného socialistického umenia. Na československej umeleckej a literárnej scéne od počiatku 60. rokov len postupne znova utvárali ostrovčeky „neokrojovanej“ slobody najmä v tzv. divadlách malých foriem a v prostredí nových, resp. generačne obmenených literárnych periodík (v Česku *Světová literatura*, *Literární listy*; na Slovensku *Kultúrny život*, *Mladá tvorba*, za redakcie J. Kota i *Slovenské pohľady*).

Keď teda Blažek tvrdí, že Ginsberg bol pre pražskú mládež „doslova zjavením“ a spôsobil medzi mladými doslova hystériu (2011, s. 30 a nasl.), ide vlastne o fakt literárneho života.

⁶¹⁸ Aj keď tu možno súhlasiť s E. Myles, ktorá konštatuje, že Ginsbergova v podstate neustála prítomnosť v subkultúre a neskôr aj v mainstreamovej kultúre Ameriky, zrejme už od konca 50. rokov 20. stor., z neho urobila inštitúciu, čo dokazoval aj svojou formou komunikácie:

„Celý čas, čo som Allena Ginsberga poznala, určoval, čo znamená byť americkým básnikom. Človek mal ísť za svojimi básnickými vzormi – v jeho prípade za Williamsom a Poundom – a ohlásiť sa im. Básnik mal podľa neho poskytovať aj vyhlásenia pre tlač – v tom šiel ostatným príkladom, pretože ako prvý pochopil médiá. Allen veril, že ako básnik musí so svojou dobou komunikovať viac, než by ktokoľvek mohol očakávať.“ Myles, E. [One night...]. In MR, 1998, č. 2, s. 223, prel. I. T.

⁶¹⁹ Vo svojom článku v NY Times 11. júla 1965 na základe rozhovoru s A. Ginsbergom podrobne informoval o okolnostiach vyhostenia. Porov. Kostelanetz, R. Ginsberg Makes the World Scene. In The New York Times, July 11, 1965 [online].

⁶²⁰ Tamtiež, prel. I. T.

⁶²¹ O tzv. crowdsourcingu v dnešnom umení porov. napr. Palmer, A. The Art of Asking, 2014.

Aj na jeho základe možno usudzovať, že vznikala čoraz silnejšia tenziu a konfrontácia medzi kanonizovaným, oficiálne normovaným centrom⁶²² literárneho života, určeným a riadeným štátnymi inštitúciami, a perifériou, ktorú v tej dobe okrem už spomenutých divadiel malých foriem a literárnych časopisov predstavovali rôzne voľné spolky mladých umelcov okolo polooficiálnych časopisov ako *Divoké víno* či študentských „plátkov“, ako bol *Buchar*⁶²³ a i. Na príklade reakcií na Ginsbergovu návštevu v Prahe a počiatočnú „entropiu“ v dobovom literárnom systéme, ktorú kontakty s Američanom vyvolali, možno vidieť počiatky ruptúry medzi totalitným centrom a v rôznej miere neoficiálnou a nekonformnou perifériou literatúry. Z historického hľadiska toto napätie vyvrcholilo v období normalizácie vznikom tzv. druhej kultúry.⁶²⁴

Tenzie a rozpory medzi kultúrou a životným štýlom „starých gárd“ a kultúrou a životným štýlom mládeže možno vidieť aj na udalostiach spojených s vyhostením básnika A. Ginsberga z Československa. Tieto udalosti proti sebe postavili pražskú mládež, väčšinou študentstvo, a represívne orgány štátu, ktorých cieľom bolo mládež „formovať“, „vychovávať“ a „viest“, „vykoreniť škodlivé buržoázne elementy“⁶²⁵ a pod.⁶²⁶ A. Ginsberg, putujúci nekonformný básnik, sa tak v jari 1965 ocitol v strete záujmov, ktorého historické dôvody ďaleko presahovali rámec škandálu, ktorý vyvolal.

Keď sme konštatovali, že pri oficiálnych vystúpeniach Ginsberga boli potrební prekladatelia (išlo najmä o preklady jeho poézie a tlmočenie jeho stanovísk do oficiálnych kanálov,

⁶²² Pojmy centrum a periféria používame v intenciách výkladu I. Even-Zohara. Ide tu o dynamiku literárneho pol'a, jeho generatívny (vo vzťahu k tradícii i súčasnosti) a realizačný potenciál (publikačné možnosti a spoločenský vplyv) s ohľadom na jeho kanonizáciu (vo vzťahu k recepcii i z literárnohistorického hľadiska) a mocenské postavenie (vo vzťahu k iným poliam spoločenských aktivít, napr. politickému, ekonomickému a i.). Porov. Even-Zoharove Polysystem Studies, 1990.

⁶²³ K úlohe a ideologickej „závadnosti“ zmieneneho časopisu pozri výklad J. Pažouta. V tomto časopise pôsobil i známy študentský radikál J. Müller, ktorý už v apríli 1964 z jeho stránok veľmi kriticky a otvorene volal po autonómii zväzu mládeže. Pozri Pažout, J. Mocným navzdory, 2008, s. 87-88.

⁶²⁴ Porov. interpretáciu I. M. Jirousa v Zprávě o třetím českém hudebním obrození. In Jirous, I. M. Magorův zápisník, 1997, s. 171-198.

⁶²⁵ Konceptuálna metafora edukácie sa v dobových správach (60. roky) a uzneseniach o práci s mládežou často objavuje spolu s metaforou boja infiltrácie (konceptualizácia prieniku dovnútra), ktorej základnými atribútmi sú tichosť a tajnosť. Aj na hĺbkovej rovine textov a dobového politického uvažovania o mládeži sa tak ukazuje, že záujem ŠtB mal skôr preventívny ako represívny charakter. Porov. Pažout, J. Mocným navzdory, 2008, s. 95. Zároveň sa ale od r. 1962 ustanovuje režim vzťahov nazvaný „politika dôvery“, ktorého cieľom je čo možno najviac obmedziť nevyhnutnosť formálnych mocenských zásahov efektívnou aplikáciou neformálnych mocenských zásahov (vzdelávanie, presviedčanie a pod.). Režim akoby si uvedomoval, že mocensky vystupovať proti mládeži znamená mocensky vystupovať proti vlastným deťom. Porov. Svatoš, M. Pražské studentské majálesy let 1956 – 1968 [archív I. T.].

⁶²⁶ Bolo v záujme štátostrany, aby ŠtB mala sieť dôverníkov aj medzi mládežou. Od leta r. 1964 sa potom tajná polícia začala prioritne venovať vysokoškólakom, pričom cieľom bolo rekrutovať spolupracovníkov a dôverníkov z ich radov. Pozri Pažout, J. Mocným navzdory, 2008, s. 93-94.

ktorému sme sa už venovali), potreba interkultúrnych mediátorov bola hádam ešte väčšia pri jeho bohémskom živote v pražských krčmách a na večierkoch medzi mládežou. Ako to dokazujú aj vyjadrenia vtedajších anglistov⁶²⁷ či vtedajších mladých pohybujúcich sa v prostredí bigbítových kapiel⁶²⁸, dostatočná znalosť anglického jazyka bola v tom čase skôr výnimočná. Aj keď mal tento jazyk v prostredí vtedajších mladých špecifické postavenie, slúžiac často ako znak exkluzivity a prostriedok subkultúrnej diferenciacie⁶²⁹, jeho znalosť a výučba neboli systematické. To, že bol Ginsberg odkázaný na tlmočenie do a z angličtiny, ako aj na preklad, mu však sťažovalo aj komunikáciu s políciou – musel sa totiž spoliehať najmä na pomoc viac či menej neznámych dobrodincov. Kľúčovú úlohu spomedzi priateľmi tlmočiacimi A. Ginsbergovi v celej udalosti zohral Andrew Lass, syn amerického komunistického emigranta, ktorý sa s Ginsbergom zoznámil vo vinárni Viola, kam básnik počas pražského pobytu často chodil.

Bilingválny Andrew Lass Ginsberga v spoločnosti hudobníka Jiřího Stivína sprevádzal po Prahe, zoznamoval s inými mladými umelcami a hudobníkmi a dokonca o ňom napísal aj článok (ktorý mu nikdy nepublikovali⁶³⁰) a natočil krátky film dokumentujúci jeho účasť na oficiálnom prvomájovom sprievode⁶³¹. Samotného Lassa a jeho rodinu v r. 1973 vyhostili späť do Spojených štátov, kde sa neskôr stal uznávaným profesorom antropológie.

Ku Ginsbergovej návšteve Prahy a jeho vyhosteniu sa vrátil v r. 1986 na besede s ním a v dvoch spomienkových článkoch sprevádzajúcich *Závěrečnou zprávu k činnosti Allana*⁶³² (sic!) *GINSBERGA, amerického básníka – beatníka v ČSSR* (ďalej len „Závěrečná správa“), ktorú sa po peripetiách podarilo objaviť až koncom 90. rokov. Za zmienku tiež stojí, že Lass

⁶²⁷ Porov. Vilikovský, J. – Magová, G. Jazyk je nejlepší detektor lži. In Romboid, 2013, č. 5-6, s. 7-22.

⁶²⁸ Pozri vyjadrenia členov kapiel Hells Devils, Primitives Group či neskôr Plastic People of the Universe v dokumentárnych seriáloch Fenomén underground (2014).

⁶²⁹ Napr. v prostredí exponentov rockovej hudby (dobovo označovanej častejšie ako bigbít) sa v období raných 60. rokov angličtina chápala ako lepší, prirodzenejší prostriedok piesňového frázovania. Porov. Hevier, D. Vývoj a formovanie slovenského rocku v období 1960 – 1968. In Musicologica, 2011, č. 1, 2011 [online].

⁶³⁰ Materiál (článok a fotky Ginsberga) mal podľa Lassových slov byť publikovaný v Mladom svete, no nikdy sa na jeho stránkach neobjavil a rukopis zmizol. Porov. Ginsberg, A. – Lass, A. The King of May: A Conversation. In MR, 1998, č. 2, s. 169-184; Lass, A. Allen Ginsberg – Král Majálesu. In Analogon, 2000, č. 30, s. 37-46.

⁶³¹ Film okrem iného dokumentuje, že vlasatého a zarasteného Ginsberga si z tribúny v dave všimol sám prezident ČSSR A. Novotný. Porov. Lass, A. The King of May: An Update. In MR, 1998, č. 2, s. 165-168; Lass, A. Allen Ginsberg – Král Majálesu. In Analogon, 2000, č. 30, s. 37-46. Z pobúrenia prezidenta Ginsbergovým zjavom podľa pražských mestských legend vznikla jeho známa nenávisť voči máničkám – čo sa nezakladá na pravde, no opäť sa dokazuje, aká kultová Američanova návšteva ČSSR vlastne je. K tomu pozri Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

⁶³² V evidencii ŠtB vraj bolo zle napísané meno básníka, a preto sa tak dlho nedarilo nájsť citovanú správu – ďalší príklad moci jazyka a aj nedôslednosti ŠtB. Pozri Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 43; príp. v diskusiu spomenutého historika s pamätníkmi, ktorí konštatujú, že takéto šlendriánstvo bolo pri práci tajnej polície bežné. Porov. Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

v r. 1998 publikoval aj komentovaný preklad tejto správy v Amerike, pričom sa v úvode k nej vyznáva, že cieľom jeho počinu je naďalej udržať pri živote legendu o Kráľovi pražského majálesu z r. 1965.⁶³³

Aj keď v čase Ginsbergovej návštevy o ňom alebo v súvislosti s ním nič nepublikoval, translačná činnosť A. Lassa mala d'alekosiahlejší než len dobový charakter – jeho preklady sprostredkujú nový historický pohľad na celú udalosť. Majú obrovský význam pre jej objektívne zhodnotenie, a to najmä s ohľadom na ideologické manipulácie jej prezentácie v období socializmu u nás. Dôležitosť prezentácie a najmä jej rôznej manipulácie sa plne ukáže po analýze prameňov súvisiacich priamo s vyhostením A. Ginsberga. Týmto prameňom sa budeme venovať v ďalšej časti.

A. Ginsberg – predmet záujmu moci

Spravodajské „rozpracovanie“ osoby a aktivít A. Ginsberga po jeho zvolení Kráľom majálesu malo charakter cielenej a systematickej dehonestáčnej kampane, podobnej iným dehonestáčnym kampaniam, napr. proti domácim spisovateľom v emigrácii⁶³⁴ alebo proti príslušníkom domácej inteligencie.⁶³⁵ Jej konkrétna podoba bola na základe dobových prameňov (z nich hlavne na základe Záverečnej správy) analyzovaná P. Blažekom⁶³⁶ a čiastočne aj A. Lassom⁶³⁷. Na základe ich rekonštrukcií dehonestáčnej kampane proti Ginsbergovi možno v súvislosti s našou témou naznačiť niekoľko kľúčových momentov. Ešte raz je potrebné zopakovať, že naším cieľom je interpretovať pôsobenie prekladových javov a prekladového diskurzu – nejde nám teda o historiografiu.

Nie je celkom jasné, kto rozhodol o spravodajskom „rozpracovaní“ aktivít A. Ginsberga po pražskom majálesu 1965. Keďže sa ale Ginsberg vo februári dostal do Prahy po tom, čo bol deportovaný zo spriatelenej socialistickej Kuby, bol už od začiatku svojho pobytu

⁶³³ Porovnaj d'akovnú poznámku pod čiarou v Lass, A. King of May: An Update, 1998, s. 165.

⁶³⁴ Napr. proti L. Mňačkovi, porov Taragel, D. Případ Ladislav Mňačko. In SME, 28. marec 2015 [online].

⁶³⁵ K protiintelektuálskym náladám v 50. a 60. rokoch pozri predchádzajúcu kapitolu.

⁶³⁶ Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 28-43.

⁶³⁷ Ginsberg, A. – Lass, A. The King of May: A Conversation. In MR, 1998, č. 2, s. 169-184; Lass, A. Allen Ginsberg – Král Majálesu. In Analogon, 2000, č. 30, s. 37-46; Lass, A. The King of May: An Update. In MR, 1998, č. 2, s. 165-168.

v Československu ako podozrivá osoba sledovaný policajnými zložkami.⁶³⁸ ŠtB sa mu ale zrejme začala prioritne venovať až po tom, čo tajomník ÚV KSČ V. Koucký a minister školstva Č. Císař boli svedkami jeho voľby za kráľa majálesu.⁶³⁹ Zostrený záujem politickej polície zrejme spôsobili aj jeho živé styky s pražskou mládežou a študentmi, teda so skupinami, o ktoré už v tom čase ŠtB prejavovala zvýšený záujem.

Isté je, že hneď po zvolení kráľom majálesu sa na Ginsberga napojili dvaja dôstojníci ŠtB, medzi nimi aj kpt. Karel Vodrážka⁶⁴⁰, náčelník oddelenia centrály kontrarozviedky, ktorá v tom čase sledovala mládež. Vodrážka sa stal kľúčovým „vyšetrovateľom“ v celej „kauze“. Bol do tejto úlohy vybraný najmä preto, že ako bývalý tajomník vysokoškolského výboru ČSM na ČVUT⁶⁴¹ dobre poznal tamojšie študentské prostredie a tiež aj z toho dôvodu, že aspoň trochu hovoril po anglicky. Ako sa ukázalo počas následnej nočnej besedy na Hlávkovej koleji, kde podľa správy ŠtB (napísanej Vodrážkom) Ginsberg okrem iného hanobil socializmus a štátne zriadenie ČSSR, eštabáckemu kapitánovi zrejme jeho jazyková kompetencia stačila.

Ďalšie kroky, ktoré proti Ginsbergovi podnikla ŠtB, mali podobu systematickej dehonestáčnej kampane podľa známeho scenára. Možno práve vďaka usilovnosti kpt. Vodrážku sa ŠtB podarilo získať aj fotografie a nahrávku, ktorú si z nej urobili študenti. Následne sa pristúpilo k odpočúvaniu a sledovaniu (aj za výdatnej pomoci dôverníkov a informátorov z radov samotných študentov). Za zmienku stojí, že ŠtB mala eminentný záujem na identifikácii ľudí, ktorí Ginsbergovi tlmočili. Cieľom týchto procedúr malo byť

⁶³⁸ Porov. spomienky A. Lassa, ktorý tvrdí, že ho pri prvej návšteve u Ginsberga v Hoteli Ambassador, kde býval počas prvej návštevy, neuniformovaný príslušník polície pokúšal legitimovať: „oni“ si byli dozajista vědomi jak své přítomnosti v hotelu, tak i naši návštěvy“. Lass, A. Allen Ginsberg – Král Majálesu. In Analogon, 2000, č. 30, s. 41. Ginsberga podľa svedectva A. Lassa spolu s ním a dlhovlasým R. Wittmanom okrem toho počas prvej návštevy zastavila policajná hliadka, pretože „vyzerali podozrivo“, no obišlo sa to bez predvedenia na policajnú stanicu. Porov. Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

⁶³⁹ Problémom bolo, že kandidatúra amerického básnika nebola vopred schválená ČSM. Vtedajší majáles bol síce pomerne slobodnou oslavou študentstva, ale musel byť vopred schválený. Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 39. Vôbec všetky študentské akcie pripravované v 60. rokoch sa niesli v znamení napätia medzi tendenciou ovládať ich zo strany vládnej moci cez ČSM a študentskou spontánnosťou, ktorá sa neraz pretavila do prejavov protestu – známym príkladom sú petřínske „kravály“ spreď roka 1965. Porov. Pažout, J. Mocným navzdory; Svatoš, M. Pražské studentské majálesy let 1956 – 1968 [archív I. T.]; Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

⁶⁴⁰ Išlo o 3. oddelenie 7. odboru II. správy Ministerstva vnútra. Absurditu celej situácie umocnilo nielen to, že sa Vodrážka s kolegom predstavovali občianskymi menami, tvrdiac, že sú obdivovateľmi Ginsberga, ale aj to, že Ginsberga a jeho spoločníkov odviezli služobným vozom ŠtB na Hlávkovu kolej ČVUT, kde následne prebehla nočná beseda so študentmi. Pozri Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 39.

⁶⁴¹ Práve študenti tejto pražskej vysokej školy navrhli Ginsberga za svojho kandidáta na kráľa majálesu a tiež zorganizovali besedu na jednom zo svojich internátov, ktorá sa konala po skončení slávností.

získanie dostatočného množstva inkriminujúcich dôkazov proti básnikovi, s ktorými by ho vyšetrovatelia mohli konfrontovať pri výsluchu.⁶⁴²

V tejto situácii zostreného dohľadu sa pracovníkov ŠtB vďaka „netradičným“ vyšetrovacím metódam dostal do rúk Ginsbergov spisovateľský denník. Tento moment je kľúčovým momentom celej epizódy a takpovediac ukázkou moci prekladu či azda prekladu v rukách mocných. Najprv ale pár slov k podstate denníka samotného. Prevažná časť tvorby Allena Ginsberga v mladších i neskorších rokoch – akokoľvek ďalej štylizovaná – má autobiografický charakter a vychádza z básnikových konkrétnych zážitkov.⁶⁴³ Pre básnický typ, akým bol Ginsberg, teda denník vskutku slúžil k sublimácii „stopových prvkov“ reality do organizmu básne. Nie je teda prekvapivé, že si jednoducho čosi zapisoval do denníkov. Jeden z jeho denníkov⁶⁴⁴ sa v rukách ŠtB stal „dôkazným materiálom“ v širokospektrálnej dehonestáčnej kampani proti nemu, jeho viac či menej formálnym prekladateľom a ďalším ľuďom s ním (viac či menej) spojeným:

„Existence denníku nebyla pro nikoho tajemstvím, Ginsberg do něj dráсал své postřehy většinou po hospodách, vystaven bdělým očím, a každým zápisem s nevinností příslušníka právního státu rozširoval důkazní materiál proti sobě i lidem, s nimiž se setkal a jejichž stoupající mravní kredit potřebovala strana před veřejností zpochybnit.“⁶⁴⁵

Preklad sa v rukách štátnej moci stal prostriedkom na Ginsbergovu diskreditáciu po tom, čo mu agenti alebo spolupracovníci ŠtB odcudzili⁶⁴⁶ osobný denník, dali si ho preložiť

⁶⁴² Bližšie pozri Blažek, P. Ibidem, s. 39-40.

⁶⁴³ Zhodujú sa na tom nielen komentátori jeho diela (porov. stránku na Poets.org), ale ukazuje sa to aj pri samotných vydaniach jeho diel, kde básnik vždy trval na dôslednom datovaní textov. Ich lokalizáciu zas prezrádajú časté alúzie na konkrétne miesta priamo v texte (porov. napr. známu Footnote to Howl a jej apostrofické vymenúvanie miest celého sveta).

Porov. v tomto kontexte názor B. Hochela, ktorý v hypertrofii konkrétnych časových určení vidí paradox Ginsbergovej tvorby:

„Centrálne postavenie básnika, ktorý musí garantovať výpoveď, a dôležitosť momentu vzniku básne má za následok aj pomerne striktné datovanie textov, čo môže byť dovedené ad absurdum – zaznamenávaním hodiny písania.“ Hochel, B. Doslov. In Ginsberg, A. Vytie, 1990, s. 116.

⁶⁴⁴ V niektorých zdrojoch sa predpokladá, že si Ginsberg z Kuby priniesol aspoň štyri zošity a do každého z nich si priebežne zapisoval dojmy z Československa. Porovnaj Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online]. O tom, že niektoré denníky z Česka prežili, svedčí aj súborné dielo básnika, v ktorom medzi básňami z obdobia rokov 1963 – 1965 figurujú aj básne Message II a Big Beat, napísané v r. 1965 v Československu. Porov. Ginsberg, A. Collected Poems 1947 – 1997, 2010. Zbierka z týchto rokov sa v uvedenej publikácii volá dokonca King of May: America to Europe.

⁶⁴⁵ Šlajchrt, V. Ginsberg v Praze. In Literární noviny, 1990, č. 4, s. 11.

⁶⁴⁶ Okolnosti straty Ginsbergovho denníka nie sú doposiaľ objasnené. Možnosť, že ho pri pitke agenti ŠtB mohli Ginsbergovi odcudzit' 3. mája 1965 priamo vo vinárni Viola, pripúšťa P. Blažek, pričom však dodáva, že podľa policajnej zápisnice, ktorej pri výsluchu 6. 5. 1965 sám Ginsberg potvrdil podpisom, denník našiel okoloidúci na chodníku pred podnikom na Rímskej ulici, kde sa Ginsberg zúčastnil koncertu slovenskej kapely

a niektoré jeho časti použili do záverečnej správy o Ginsbergových aktivitách (vd'aka čomu sa dochovali). Tiež však počas kampane niektoré časti správy vypustili do médií (*Mladá fronta, Rudé právo*). K denníku sa už Ginsberg nikdy nedostal – predpokladá sa, že bol v 70. rokoch skartovaný⁶⁴⁷.

Aj keď dnes nemáme k dispozícii originál a ani celý preklad denníka⁶⁴⁸, možno na základe toho, čo dochované zostalo, toho, čo vieme o Ginsbergovi z jeho životopisu, a zo svedectiev ľudí, s ktorými sa stretával v Prahe, a aj na základe znalostí vyšetrovacích praktík a cieľov ŠtB konštatovať, že došlo k manipulácii⁶⁴⁹ originálu a aj prekladu. Preklad pre potreby ŠtB realizoval nemenovaný úradný prekladateľ, ktorý musel prekladať priamo zo zle čitateľného rukopisu⁶⁵⁰ denníka. Navyše, muselo ísť o preklad realizovaný narychlo, keďže denník sa stratil 3. 5. a už 6. 5. a následne 7. 5. bol Ginsberg vyšetrovateľom konfrontovaný s jeho obsahom.⁶⁵¹ Už len s ohľadom na okolnosti vzniku prekladu neprekvapujú preto slová prekladateľa Jana Zábrana, ktorý mal možnosť preložený text denníka čítať v r. 1973. Text je podľa neho

„strašný, místy komický, místy nesrozumiteľný... ‚úřední‘ překladatel vynechává celé stránky... některé partie parafrázuje a shrnuje... na jednom dvou místech není dokonce vůbec jasné, co je G. text a co převyprávění...“⁶⁵²

K manipulácii v preklade došlo nielen s ohľadom na možné – v tomto prípade zrejme požadované – individuálne prekladateľské posuny zo strany prekladateľa, ale aj s ohľadom na ciele, ktoré prekladu určil jeho zadávateľ a primárny príjemca, čiže represívne orgány

The Beatmen. Onen okoloidúci bol však podľa Blažkových zistení agent ŠtB. Porovnaj okolnosti pitky v Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 40 a tamže očitě svedectvo pozorovatele v pozn. pod čiarou č. 73; k nájdeniu denníka na Rímskej ulici porovnaj Ibidem, s. 42.

⁶⁴⁷ Podľa zistení P. Blažka v Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 43.

⁶⁴⁸ Nepodarilo sa nám však zistiť, z akého zdroja cituje V. Šlajchrt pasáže z Ginsbergovho denníka (v článku Ginsberg v Praze. In LN 4/1990) a ani odkiaľ pochádzajú materiály z denníka citované v tematickom článku v Mladej fronte v r. 1993 (článok Dosud nezveřejněné ukázky z básníkova ztraceného denníku, 25. 9. 1993) a aj ostatní autori otázku autenticity a dôveryhodnosti týchto zdrojov obchádzajú. Skartácia rukou písaných častí spisov pritom v prípade policajnej dokumentácie bola v časoch socializmu bežnou praxou. Porov. Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

⁶⁴⁹ Aj keď v intenciách deskriptívnej translológie možno považovať každý preklad za manipuláciu, v tejto situácii sa nám vidí vhodné túto metaforu vyzdvihnúť.

⁶⁵⁰ Za zmienku v tejto súvislosti stojí, že písmo Allena Ginsberga bolo samo osebe mimoriadne nečitateľné. Pripočítajme k tomu ešte, že do denníka si Ginsberg písaval najmä po krčmách pri zlom svetle a často v stave opitosti. Materiálnosť originálu v tomto prípade teda rozhodne nemožno ignorovať. Pre názornosť stačí porovnať ukážky Ginsbergovho písma, ktoré sú dnes dostupné v internetových archívoch, napr. na Openculture.com.

⁶⁵¹ Porov. rekonštrukciu udalostí v Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 40-42.

⁶⁵² Zábrana, J. Celý život, 2001, s. 237.

ŠtB. Pokúsime sa teraz tieto ciele zhrnúť a interpretovať na základe dostupného historiografického materiálu⁶⁵³.

- V prvom rade si dala ŠtB za cieľ zistiť, kto bol v Československu⁶⁵⁴ s Ginsbergom v kontakte, preto bol pri preklade denníka prioritou správny prepis mien všetkých československých občanov.⁶⁵⁵

Z denníka ŠtB získala mená 42 osôb, medzi nimi figurujú napríklad aj Slováci M. Válek, J. Buzássy (zapísaný ako „Buzáši“)⁶⁵⁶, L. Novomeský⁶⁵⁷ či „traja osamelí vlci, ktorí spísali manifest, ktorý cenzori zastavili“, čiže básnici I. Štrpka, P. Repka a I. Laučík⁶⁵⁸. To, že represívne orgány disponovali takýmto zoznamom, dali zainteresovaným na známosť skrytou vyhrážkou v jednom z útočných článkov v *Mladej fronte*:

„Pravda, mohli jsme z Ginsbergova denníku citovat ještě podrobněji, uvést například, co si zaznamenal o oficiálních i neoficiálních schůzkách s některými našimi spisovateli“.⁶⁵⁹

Pre štátnu moc bolo dôležité získať čo najlepšiu predstavu o zainteresovaných, aby ich mohla zastrašovať, príp. vydierať pri ďalších príležitostiach – priam minuciózne hľadanie spojení

⁶⁵³ Čiastočne sa možno oprieť o neskoršie svedectvo A. Lassa (1998, 2000 – pozri použité zdroje), ale najmä o závery P. Blažka v Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 28-43, doplnené minulý rok v diskusii s pamätníkmi v Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

⁶⁵⁴ Podľa dostupných informácií navštívil A. Ginsberg počas pobytu v Československu Prahu, Olomouc, Bratislavu a Budmerice.

⁶⁵⁵ Tomuto cieľu pripisuje váhu i Blažek, keď konštatuje: „Ze zápisníku příslušníci StB vypsali všechna jména a seznam zaslali 1. zvláštnímu odboru MV, které spravovalo evidence.“ Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 40. Na základe už citovaného svedectva J. Zábranu nemožno však súhlasiť s jeho tvrdeniami, že ŠtB si dala preložiť iba pasáže, ktoré potrebovala – zdá sa skôr, že vznikol celistvý, hoci miestami syntetizujúci preklad, s ktorým ďalej štátne orgány pracovali.

⁶⁵⁶ Porov. zoznam osôb v Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 28-43 v poznámke pod čiarou č. 74 na s. 40 a 41.

⁶⁵⁷ Ginsberg bol dokonca Novomeského navštíviť uňho v byte. Podľa svedectva Novomeského dcéry Eleny išlo o mimoriadne zvláštnu, priam tragikomickú návštevu:

„Stretli sa dva svety, dva vrcholy. – Beatnik nechápal, ako niekto môže byť zatvorený, keď si myslí niečo iné, beatnik nechápal, prečo si náš básnik nezoberie stoličku a nejde do Hyde Parku vysvetliť svoje názory, beatnik jednoducho nechápal náš systém.“ Podľa Gavura, J. Ginsberg in Bratislava. In Romboid, 2013, č. 1, s. 88.

⁶⁵⁸ Táto trojica sa na Ginsberga vo svojich manifestoch a reportážach v tomto období často odkazovala (pozri predchádzajúcu kapitolu). Počas Ginsbergovej návštevy v Bratislave natočili krátkometrážny film, neskôr ho poskytlí V. Klimáčkovi a ten sa spolu so správou o vyhostení Ginsberga stal základom jeho divadelnej hry napísanej na motívy Ginsbergovej návštevy. Pozri. Klimáček, V. Ginsberg v Bratislave in kód, 2008, č. 9, s. 37-42.

⁶⁵⁹ O Ginsbergovi a novinárskej nepoctivosti in MF 27. 7. 1965. Citované z Šlajchrt, V. Ginsberg v Praze. In Literární noviny, 1990, č. 4, s. 11.

medzi ľudmi a pátranie po zdanlivo nepodstatných detailoch z ich životov patrilo medzi najčastejšie používané praktiky ŠtB zdedené ešte z vyšetrovacích praktík v 50. rokoch.⁶⁶⁰

- Ďalším cieľom ŠtB bolo dokázať, že Ginsberg hanobil Československo a jeho štátne zriadenie.

Keďže počas pobytu v ČSSR poberal, ako sme už uviedli, ako umelec štipendium od štátu, mohlo to byť základom pre disciplinárny postih jeho, ako aj predstaviteľov ZČSS a ZSS s ním asociovaných.⁶⁶¹ Niet preto divu, že v Záverečnej správe kpt. Vodrážka na viacerých miestach priamo cituje jeho politické výroky preložené z denníka, ako napr. „Teror jako na Kubě, jenomže lépe zamaskován. Všechny kapitalistické mýty o komunismu jsou pravdivé.“ Akokoľvek sú tieto výroky vytrhnuté z kontextu, je jasné, že pre činovnikov štátostrany, navyknutých na cenzúrnú prax citlivú na vety a formulácie, takéto slová boli vodou na mlyn.

Obdobné výroky treba chápať ako slová patriace do privatissima Ginsbergovho denníka: keď si totiž jeho často kritické výroky o socializme v Československu (zaznamenané v zabavenom denníku a aj na nočnej diskusii so študentmi po majálese) porovnáme s tým, ako zaryto vystupoval proti americkému kapitalizmu, môže sa nám zdať, že básnik, dieťa ľavicových intelektuálov, pestoval ľavičiarSKU pózu. Ako zhodnotili aj účastníci českého spomienkového večera na Ginsberga v r. 2015, z ktorých ho minimálne dvaja osobne poznali, Ginsberg by takto ostro proti socializmu nikdy nevystúpil verejne.⁶⁶² Je teda zrejmé, že takáto hyperbolizácia antisocializmu musela v Ginsbergovom prípade slúžiť iným cieľom.

- Ďalším cieľom ŠtB bolo dokázať, že Ginsberg svojim nenormálnym a nemorálnym správaním kazil morálku mladých, s ktorými sa stretával.

⁶⁶⁰ V tejto súvislosti porovnaj svedectvo bývalej politickej väzenkyne Dagmar Šimkovej, ktorá na zmysel toho, prečo ju vyšetrovatelia nútia hovoriť o banálnych detailoch vlastného života nesúvisiacich s jej prípadom, prišla dosť neskoro:

„Jednoho dne bude zatčen Vlása, Milan nebo Jiřina, a už u prvního výsledku budou mít pečlivě připravenou kartotéku. A nebudou v ní jen kádrové posudky a pozorování domovních důvěrníků o každém hnutí a výroku ode dne, kdy na ně ukázal prst soudružské prozřetelnosti a začali je sledovat.“ Šimková, D. Byly jsme tam taky, 2010 [úryvok online].

Pre vyšetrovateľov, ktorých cieľom bolo nachádzať vinu, potenciálne všetko so všetkým súviselo.

⁶⁶¹ Mocenské zásahy ÚV KSČ či ÚV KSS do činnosti Zväzu československých spisovateľov alebo jeho slovenskej sekcie neboli za vlády A. Novotného ničím výnimočným. V období po r. 1956 sa už moc zriedkakedy odhodlala na formálny zásah, no hrozba odobratia štipendia či pracovnej cesty bola vždy aktuálna. Porov. Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc v 2. polovici 50. rokov, 2001.

⁶⁶² Porov. Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

Podobne ako s hyperbolizáciou antisocializmu to bolo aj s preloženými pasážami z Ginsbergovho denníka, zdanlivo dokumentujúcimi jeho chlipnosť a promiskuitu. Tieto úryvky boli zámerne vytrhnuté z kontextu a dávané do súvislosti s prehnanými závermi a miestami vyfabrikovanými informáciami. Na začiatok ale uveďme právny rámec. Od r. 1961 nebola v „pokrokovej“⁶⁶³ Československej socialistickej republike homosexualita trestným činom. To neznamená, že by bola verejnosťou rešpektovaná alebo aspoň tolerovaná, no pokiaľ išlo o homosexuálne vzťahy medzi plnoletými osobami, nemohlo byť proti nim vedené trestné konanie. Aby Ginsberga mohli obviniť z verejného pohoršovania, musela ŠtB dokázať jeho homosexuálne styky s osobami mladšími ako 18 rokov.⁶⁶⁴ Nič také sa československým vyšetrovateľom preukázať nepodarilo.

Vyšetrovateľom ŠtB sa však podarilo nájsť v Ginsbergovom denníku drobné záznamy sexuálneho charakteru, ktoré zasadením do kontextu vyjadrení ustarostených rodičov o duševné zdravie ich ratolestí nabrali obľudné rozmery. Režim podľa V. Šlajchrtu zámerne burcoval sexistické predsudky obyčajných ľudí, keď v podstate celú svoju kampaň proti Ginsbergovi postavil na predsudkoch, stereotypoch a strachu. V kampani proti Ginsbergovi cielene pracoval s implicitnými narážkami o potrebe ochrany československej mravnosti. Publikované preložené záznamy erotických zážitkov boli podľa Šlajchrtu v tej dobe prezentované tak, akoby boli len malou ukážkou z denníka, ktorého ostatné pasáže by slušní ľudia už vôbec nemali vidieť. Podľa Šlajchrtu je však práve opak pravdou:

„... erotické záznamy v denníku nikterak neprevládajú a kromě zmínek o krásných mládencích, které autor nostalgicky a zpovzdálí občas pozoruje, týkají se výhradně oné obskurní diaspory, jaká vegetuje ve stínech každého větších města“.⁶⁶⁵

Podľa autora oné homosexuálne pasáže človeka dnešných dní vonkoncom nepohoršia, obzvlášť v prípade, keď si uvedomí, že Ginsbergov denník obsahuje najmä a predovšetkým lyrické impresie z miest, ktoré navštívil⁶⁶⁶, dojmy z ľudí, ktorých stretol, a z rozhovorov, ktoré absolvoval – ide teda v pravom zmysle slova o cestovný denník spisovateľa,

⁶⁶³ Takéto aspoň naoko liberálne prístupy k otázkam rodiny, manželstva (ktoré niektorí komunisti chápali ako „buržoázny prežitok“) a výchovy detí boli snahou režimov na východ od železnej opony rozložiť tradičné rodové vzťahy a závislosti založené na príbuzenskom a náboženskom princípe a v konečnom dôsledku ich nahradiť závislosťou k štátu a jeho ideológii. Porov. Judt, T. *Postwar*, 2005, príp. sériu televíznych dokumentov o každodennom živote vo východnom bloku *The Lost World of Communism*, 2009.

⁶⁶⁴ Porov. k tomuto vyjadreniu P. Blažka v diskusii na prednáške. Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online].

⁶⁶⁵ Šlajchrt, V. *Ginsberg v Praze*. In *Literární noviny*, 1990, č. 4, s. 11.

⁶⁶⁶ Šlajchrt v odkazovanom článku cituje pasáže, ktoré pôsobia ako rudimentárne básne, čím dokazuje svoje tvrdenie o práve básnika na privátny denník.

kozmpolitu. Spisovateľský denník je synkretický žáner a je taký typický nielen pre beatnikov⁶⁶⁷, ale aj nájdeme naň veľa príkladov aj v tradícii svetovej literatúry⁶⁶⁸. Záznamy v takto žánrovo synkretickom texte neradno vytrhávať z kontextu, inak hrozí neprávne pochopenie autorského zámeru.

Práve nesprávne pochopenie básnikových denníkových záznamov za účelom diskreditácie jeho osoby, ako aj ďalších ľudí s ním spojených v očiach československej verejnosti bolo však jedným z cieľov predstaviteľov KSČ. Pre dejiny prekladu v období socializmu má tento moment symptomatickú platnosť: poznajúc už aspoň rámcovo okolnosti prípadu, pri manipulácii preloženého textu básnického cestovného denníka A. Ginsberga sa musíme pýtať, o aký druh metatextovej komunikačnej činnosti tu vlastne ide.

Vonkoncom takéto metatextové operácie nie sú niečo, čo by Popovič mohol označiť ako „normálnu situáciu“, v ktorej by príjemcom metatextu mal byť čitateľ-laik. Nejde však ani o selekciu a úpravu metatextov v kontexte literárneho vzdelávania. Napriek tomu, že pre takúto politickú manipuláciu textu zdanlivo nenachádzame miesto v Popovičovej systematike metatextov, jeho model metakomunikácie ako komunikácie syntetizujúcej metajazyk a metakreáciu nám aspoň rámcovo pomôže objasniť komunikačnú platnosť ideologickej manipulácie Ginsbergovho básnického denníka v preklade.⁶⁶⁹

Najprv sa však pozrime na to, ako prácu ŠtB s textami vnímal pamätník politických procesov v 50. rokoch.⁶⁷⁰ Artur London spomína na vznik vyšetrovacieho protokolu. Z jeho spomienok vyplýva, že ide v podstate o hypertext, text pozostávajúci z viacerých textov, ktoré sa upravujú ďalšími prepismi, čiže ide o tendenčnú metatextáciu. Výsledok je veľavravný:

„Je mnoho častečných protokolů, ze kterých je následovně poskládán celý protokol. Do každého častečného protokolu je vloženo záměrně jiné slovo, použije se v něm formulace, kterou požaduje vyšetřovatel, zkomolí se v něm pravda. Tak se po malých

⁶⁶⁷ Okrem známeho Kerouacovho románu *Na ceste*, ktorý je sám osebe svojším výrazom beatnickej apropriácie žánru cestopisu, nachádzame v beatnickej literatúre aj tzv. cubalogues (angl. spojenie slov Cuba a travelogue „cestopis“), t. j. cestovateľské dojmy zo socialistickej Kuby. Porov. Tietchen, Todd F. *The Cubalogues*, 2010.

⁶⁶⁸ Celkom nedávno vydané denníky S. Becketta z cesty po nacistickom Nemecku sú pre čitateľov dobrou ukážkou toho, ako rôzne sa vnímavý autor dokáže vo svojich privátnych denníkoch konfrontovať s totalitnou mocou. Porov. Nixon, M. *Samuel Beckett's German Diaries 1936-1937*, 2011.

⁶⁶⁹ Porov. Popovič, A. *Teória umeleckého prekladu*, 1975, s. 217 a nasl.

⁶⁷⁰ Obdobie soviétizácie československého byrokratického a politického aparátu od r. 1948 do r. 1956 považujeme z hľadiska formovania pracovných procesov a vyšetrovacích metód československej politickej polície za kľúčové.

časťach (zadržaný podepisuje každý čiastčný protokol zvlášť) sebere tendenční materiál, který by bylo najednou velmi těžké získat.“⁶⁷¹

Pri naznačenej textácii ide vlastne o metatextáciu⁶⁷², odvodenú textuáciu, keďže cieľom textácie nie je reflektovať realitu, ale vypracovať tendenčný prepis vyhovujúci cieľom vyšetrovania. Funkcia takéhoto textu potom nemôže byť primárne informatívna.

Pokiaľ ide o text, ktorý je predmetom nášho záujmu, čiže Záverečnú správu o Ginsbergovom vyhostení, jeho model vychádza z rovnakého metakomunikačného postoja – cieľom práce s textom je tendenčný prepis v duchu dobovej socialistickej ideológie. Záverečná správa je tak v podstate syntetický, no vnútorne protirečivý metatext vykazujúci vo svojej snahe textovo „infiltrovať“ a „opanovať“ diskurz sledovaného, vyšetrovaného a už aj odsúdeného básnika v podstate prvky palimpsestu⁶⁷³. Z hľadiska realizácie metatextových vzťahov⁶⁷⁴ sa tu uplatňujú zjavné afirmatívne spôsoby nadväzovania na nižších úrovniach textu v podobe citátov (preklady z denníka, preložené výroky z nočnej diskusie na Hlávkovej kolejí) a prerozprávání (informácie od konfidentov, spolupracovníkov, rodičov detí, z výsluchov samotného Ginsberga), ale aj kontroverzné spôsoby nadväzovania na jednotlivých textových rovinách, a to v podobe citátov vytrhávaných z kontextu (ide v širšom zmysle slova o paródii), ktoré majú skrytú podobu (cieľom nie je humor). Len ojedinele sa subjekt autoritatívneho textu vymedzuje proti subtextu⁶⁷⁵. Deje sa tak najmä v podobe architektuálnej⁶⁷⁶ identifikácie s dobovým ideologickým kontextom, ktorý je v očiach dôstojníkov ŠtB polarizovaný na osi „východ“ proti „západu“. Podoba diskurzu, ktorá je

⁶⁷¹ London, A. K pramenům poznání – motáky z ruzyňské věznice, 1998 [úryvky online].

⁶⁷² Tento pojem chápeme v intenciách Popovičovej teórie metatextov – išlo by o tvorbu metatextu, pričom na rozdiel od metakreácie, ktorá doceňuje tvorivé hľadisko, tento pojem chápeme skôr s ohľadom na gramatiku, t. j. kompozične-štylistickú výstavbu textu. Porov. Popovič, A. Metakreácia in Originál / Preklad, 1983, s. 128.

⁶⁷³ V Popovičovej systematike metatextov (porov. napr. jeho Teóriu metatextov, 1974) pojem palimpsest nefiguruje, možno ho však z tejto systematiky vyvodíť, a to najmä na základe opozícií „afirmatívny“ – „kontroverzný“, určujúcich spôsoby metatextového nadväzovania (porov. tab. Popovič, Teória umeleckého prekladu, 1975, s. 227), a takisto existencie pojmu likvidačné nadväzovanie, ktoré Popovič chápe v zmysle negatívnej ontológie metatextu ako „kontroverzný vzťah k prototextu prejavujúci sa vo vypúšťaní, vynechávaní, škrtnaní segmentov textu alebo vo vyradení textu ako celku“ (pozri Originál / Preklad, 1983, s. 130).

⁶⁷⁴ Porov. Popovič, A. Teória umeleckého prekladu, 1975, s. 227.

⁶⁷⁵ Pojem subtext chápeme jednak v zmysle prítomnosti latentnej subjektivity v texte písanom demonštratívne objektívnym jazykom, ktorého morfologickým výrazom je často reifikácia syntaktických činiteľských rol, hypertrofia slovesného pasíva a stereotypnosť formulácií. Porov. Winkgens, M. Subtext. In Lexikon teorie literatury a kultury, 2006, s. 748-749. Pokiaľ ide o interpretáciu týchto textov, vhodné je aj tu uplatniť Eagletonovo vymedzenie tohto pojmu v zmysle textu vnútri iného textu, ktorý sa obnažuje na nezrozumiteľných, vágnych a prehnane štylizovaných miestach a prejavuje sa tam ako latentný zmysel daného textu. Porov. Eagleton, T. Literary Theory, 2005, s. 155.

⁶⁷⁶ Pojem je tu chápaný v intenciách G. Genetta – ako hlavná vlastnosť určujúca príslušnosť textu k typu diskurzu. Porov. Genette, G. The Architext, 1992.

výsledkom takejto otvorenej konfrontácie, je v očiach dnešného recipienta často ľahko rozoznatelná, možno ju považovať za verbálne kliše socializmu. Ako však uvidíme ďalej, podstatnejším atribútom takýchto textových typov bolo zámerné skreslenie skutočnosti s cieľom ideologického boja. V Ginsbergovom prípade išlo o dehonestáciu kampaň.

Vybraté pasáže z Ginsbergovho denníka „dokumentujúce“ jeho protisocialistické názory a sexuálnu delikvenciu neboli manipulované len účelným vynímaním z pôvodného kontextu, ale kontextualizáciou medzi výpovede psychiatrov a rodičov vyjadrujúcej obavy z toho, že prítomnosť amerického beatníka má zlý vplyv na niekoľkých mladíkoch. Navádzanie na zlé malo súvisieť s navádzaním na užívanie drog, homosexualitu a život na okraji spoločnosti.

Možno tu hovoriť o tendenčnej montáži. Otázna je v prvom rade oprávnenosť spájania zlého psychického stavu spomenutých mladých ľudí s osobným vplyvom Allena Ginsberga, keďže v správe sa nezachovali mená lekárov (boli vyčiernené), iba ich pracovné zaradenia, a mladíci, o ktorých je reč, už boli liečení na psychiatrii v čase pred Ginsbergovým príchodom do ČSSR⁶⁷⁷. Takisto aj údajné listy a výpovede ustarostených rodičov, ktoré vraj získala ŠtB, možno považovať za tendenčné – dá sa totiž predpokladať, že rodičia, v niektorých prípadoch neschopní už inak pôsobiť na svoje deti, zásah polície len privítali. Pritom súvislosť s Ginsbergom sa mohla vynoriť na základe sugestívnych otázok.⁶⁷⁸ Vyhlásovanie ideologických oponentov za psychicky narušených alebo prinajmenšom za hrozbu pre mravné hodnoty spoločnosti patrilo medzi často používané nástroje v dehonestáčnych kampaniach.⁶⁷⁹

⁶⁷⁷ Porov. Blažek, P. Vyhoštění krále majálesu. In Paměť a dejiny, 2011, č. 2, s. 40-41.

⁶⁷⁸ V tomto ohľade nám však nejde o falzifikáciu uvedených tvrdení, len naznačenie problematikosti historického prameňa. Vedie nás k nemu dnes dobre zdokumentované zneužívanie psychiatrických liečební a inštitúcií pre duševne chorých, ku ktorému sa často uchýľoval represívny aparát socialistických krajín. V tejto súvislosti pozri historický prehľad zneužívania psychiatrie pre účely ideologického boja v Sovietskom zväze v prípadovej štúdii Van Voren, R. Psychiatry as a tool for coercion in post-Soviet countries, 2013 s. 7-12. Na ilustráciu uvedieme aj konštatovanie košického filozofa M. Strýka, ktorý vidí súvislosť medzi represívnym zneužitím psychopatie a trestaním členov tzv. druhej kultúry v období normalizácie:

„Vyhlasujú nás za psychopatov, ale zatiaľ čo nad skutočnými psychopatmi sa len zhovievavo usmievajú, pretože nemôžu byť nebezpeční, nad nami vynášajú ortiele násilných opatrení, pretože spoločnosť vytušila nebezpečenstvo. Ide o to, že my psychopati nie sme a spoločnosť to dobre vie.

Psychopatia totiž vzniká ako dôsledok nevyriešených psychických konfliktov. Ale náš stav (ktorý oni vyhlasujú za psychopatický) vznikol naopak ako dôsledok roztrieštených psycho-spoločenských konfliktov. A to nám spoločnosť nikdy nezabudne. Sama totiž nie je schopná uspokojivo rozriešiť žiaden konflikt.“ Strýko, M. My a spoločnosť, 1996 [online].

O praxi kladení „sugestívnych“ otázok pri snahe o manipuláciu výpovedí hovorí vo svojich memoároch aj už citovaný A. London, pozri K prameňom poznání – motáky z ruzyňské věznice, 1998 [úryvky online].

⁶⁷⁹ Porovnaj napríklad už spomenutú kampaň proti L. Mňáčkovi. Taragel, D. Případ Ladislav Mňáčko. In SME, 28. marec 2015 [online].

Kráľ Majáles

K vyhosteniu A. Ginsberga pre pohoršovanie verejnosti a hanobenie štátneho zriadenia došlo 7. mája 1965, kedy bol ráno eskortovaný na let do Londýna. Na palube lietadla napísal známú báseň Kráľ Majáles, dokumentujúcu jeho skúsenosti aj s československou tajnou políciou.⁶⁸⁰ V básni okrem iného opisuje aj pomerne ponižujúce okolnosti svojho vyhostenia:

„Lebo v Prahe ma trikrát zavreli, raz, keď som opitý spieval na Národnej
triede,
raz ma o polnoci zrazil na chodník fúzkatý agent s výkrikmi TY BUZERANT,
raz, keď som stratil svoje notesy s nezvyčajnými názormi na sex, politiku a
sny,
a v Havane ma naložili na lietadlo detektívi v maskáčoch,
a v Prahe ma naložili na lietadlo československí detektívi v oblekoch,
Kartári ako z Cézannových obrazov, dvaja čudní krásavci, ktorí ráno vošli do
izby Jozefa K.,
vošli aj do mojej a jedli pri mojom stole a skúmali moje čmáraniny
a vo dne v noci mi boli v päťách od domov mojich milencov až do kaviarní v
centre –“

Vyhostením sa však prípad Allena Ginsberga v Československu neuzavrel. Po prvých pozitívnych reakciách na študentský majáles, v ktorých sa spomínalo aj jeho zvolenie za kráľa celej slávnosti⁶⁸¹, prišli koncom mája 1965 útoky na stránkach prorežimnej tlače. Podrobná obsahová analýza týchto článkov nie je na tomto mieste nutná⁶⁸², obmedzíme sa na niekoľko ich osobitostí dôležitých z hľadiska dejín prekladu a s ohľadom na dynamiku dobových literárnych vzťahov.

⁶⁸⁰ Báseň u nás mohla vyjsť až po r. 1989, na Slovensku po prvý raz v preklade M. Andričíka v antológii Nahý anjel (1995, s. 148-150). Citujeme ju z tejto publikácie.

⁶⁸¹ D. Randuška sa domnieva, že v čase od 2. mája do 7. mája 1965, kedy Ginsberga rozpracovávala ŠtB, cenzúra ešte nestíhala reagovať na správy o majálese a ani ich nedokázala adekvátne usmerniť – vyšli preto články, v ktorých sa Ginsberg spomína ešte ako „pokrokový básnik“ a študentské slávnosti sa – hoci s rozpakmi – hodnotia ako vydarené. Porov. Randuška, D. Mediální ohlas na májový pobyt Allena Ginsberga v Praze 1965, 2014, s. 45-46.

⁶⁸² Bola cieľom práce už citovaného D. Randušku.

Útočné články sa objavili iba v periodikách, ktoré najväčšmi podliehali mocenskému vplyvu KSČ, a to v *Mladej fronte* (tlačový orgán ČSM)⁶⁸³ v *Rudom práve* (tlačový orgán KSČ)⁶⁸⁴. V ostatných mienkotvorných periodikách – medzi nimi aj v už spomínaných literárnych časopisoch *Literární noviny*, *Světová literatura* či *Kultúrny život* alebo *Mladá tvorba* – nenájdeme už žiadne články o Ginsbergovi. Na niekoľko rokov sa z ich stránok akékoľvek zmienky o tomto básnikovi vytrácajú. Takéto obmedzovanie publikovania informácií o celej udalosti malo zo strany režimu charakter systematickej komunikačnej stratégie. Český a neskôr aj slovenský výber z Ginsbergovej tvorby už po r. 1965 nemohli vyjsť, aj keď bol český už oficiálne ohlásený a aj časti slovenského sa počas Ginsbergovej návštevy prezentovali verejne (počas čítania v Bratislave).⁶⁸⁵ Aj keď dnes nedokážeme jednoznačne potvrdiť súvislosť medzi incidentmi z mája 1965 a faktom, že obidva výbery nevyšli⁶⁸⁶, takéto podozrivé odmlčanie, ktorého výsledkom sú fragmentárnosť a diskontinuita⁶⁸⁷ v diskurze prekladu z historického hľadiska, možno označiť za jednu z komunikačných stratégií socialistického režimu v ideologickom boji.

Cieľom tejto komplexnej stratégie bolo, aby medzi na verejnosti príliš nerezonovali okolnosti formálneho mocenského zásahu⁶⁸⁸ komunistických štátnych orgánov. Toto komunikačné správanie, vykazujúce podobné znaky naprieč spektrom viacerých mocenských zásahov do kultúry od r. 1956 po r. 1968⁶⁸⁹, nazývame komunikačnou stratégiou zamlčievania. Ide pri nej o komplex komunikačných aktov, ktorých funkčné

⁶⁸³ Podľa našich zistení ide o dva útočné články, čl. Allen Ginsberg a morálka: Proč byl americký básník vypovězen z Československa. In MF, 16. 5. 1965; čl. O Ginsbergovi a novinářské nepoctivosti. In MF, 27. 7. 1965.

⁶⁸⁴ Ide o článok (haj.) Kocovina s Ginsbergem. In Rudé právo, 17. 5. 1965, s. 2.

⁶⁸⁵ Zábranov preklad bol vraj „pozdržen ,ve výrobě“ a posléze vyrazen z plánu“. Zábrana, J. Celý život, 2001, s. 422. Podobne to bolo so slovenským prekladom. J. Buzássy konštatuje, že kniha sa v r. 1969 dostala „do štádia stĺpcových korektúr, potom bola zastavená“. Buzássy, J. Preklady starnú ako mušketeri. In Ginsberg, A. Vytie, 1990, s. 99.

⁶⁸⁶ Porovnaj predchádzajúcu poznámku. Ani jeden z prekladateľov nepoznal oficiálny dôvod, prečo k vydaniu pripraveného prekladu napokon nedošlo.

⁶⁸⁷ V širšom zmysle – s ohľadom na diskurz určitej kultúry a fenomény v rámci jeho dejín – tu interpretujeme pojmy fragmentárnosť (nedostupnosť existujúceho korpusu prekladov) a diskontinuita (prerušenie prekladania) z dielne K. Bednárovej. Porov. jej Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I, 2013, s. 70.

⁶⁸⁸ Tu ide o uplatnenie formálnych mocenských mechanizmov v zmysle právne a politicky záväzných aktov (akým je napríklad aj vyhostenie cudzieho štátneho príslušníka), ktorých uplatnením si režim jednak vynucoval svoju vôľu, no zároveň bol po r. 1956 nútený čoraz častejšie sa za ne zodpovedať verejnosti. Porov. Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc v 2. polovici 50. rokov, 2001, s. 7.

⁶⁸⁹ Za všetky spomeňme zásahy proti Kultúrnemu životu (porov. Matušiak, J. Ibidem; Timura, V. Intelektuálne a národné dimenzie Kultúrneho života 1946-1968. In Kultúrny život a slovenská jar 60. rokov, 1998) alebo proti Mladej tvorbe (porov. Darovec, P. – Barborík, V. Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996, 1996), ktorých výsledkom bola práve fragmentárnosť a diskontinuita diskurzu, čiže redukcia obsahu jednotlivých čísel, vymazávanie častí článkov, zákaz publikovania článkov, a to všetko v nadväznosti na prijímanie proklamatívnych pracovných záväzkov a uskutočňovanie súdružských sebakritík.

uplatňovanie možno rozdeliť do troch fáz. Ilustrujme si teraz tieto fázy na podklade udalostí súvisiacich s vyhodením A. Ginsberga v r. 1965.

1. Prvú fázu uplatnenia komunikačnej stratégie zamlčievania predstavuje mocenský zásah, ktorý je z hľadiska štátnych zákonov vo svojej podstate legálny, no nie legitímny – a rozhodne nie populárny.

Tento mocenský zásah sa obvykle pripravuje dlhšiu dobu, nejde zo strany moci o svojvoľné ani neuvážlivé konanie. V tomto ohľade preto neprekvapí, že básnik Allen Ginsberg bol, ako sme už uviedli, v „hľadáči“ Štátnej bezpečnosti už dlho pred majálesom 1965. Hoci bol verejnou a sprvoti aj štátnymi predstaviteľmi prijímaný, predstavoval už od počiatku svojho nečakaného pobytu v ČSSR ideologické riziko, keďže mal vplyv na mládež. Majáles, vrcholiaci Ginsbergovým neohláseným vymenovaním za kráľa celej udalosti, zas v čase rozkladania jednoty ČSM a neschopnosti vedenia strany komunikovať svoju vôľu mládeži neformálnymi prostriedkami⁶⁹⁰ predstavoval pre totalitnú štátnu moc nebezpečný symbol.⁶⁹¹ Veľmi oduševnene zmysel tohto symbolu reflektuje sám Ginsberg v básni Kráľ Majáles:

„A ja som Kráľ Mája, čo vládne sexu mladých,
a ja som Kráľ Mája, čo zo seba chrlí slová a činí sa v láske,
a ja som Kráľ Mája, čo sa v Československu povie Kráľ Majáles,
a ja som Kráľ Mája, čo je dávnou poéziou ľudstva a moje meno si vybralo
100 000 ľudí,
a ja som Kráľ Mája a o pár minút pristanem na londýnskom letisku,
a ja som Kráľ Mája, prirodzene, veď mám slovanských predkov a som
budhistický Žid,

⁶⁹⁰ Neformálne mocenské prostriedky chápeme ako nepriame metódy ovplyvňovania spoločnosti, čiže tu ide o celý komplex fenoménov od rodinných a priateľských vzťahov cez spoločnú regionálnu príslušnosť a vďačnosť až po osobnú charizmu. Už od čias Stalina sa tieto prostriedky osvedčili ako efektívnejšie, no po r. 1956 bolo pre komunistické strany v Európe v dôsledku postupnej straty ich symbolického kapitálu (morálny kredit v očiach verejnosti, strata viery v ich kompetentnosť, problém korupcie a i.) čoraz ťažšie ich uplatňovať. K neformálnym prostriedkom pozri Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc v 2. polovici 50. rokov, 2001, s. 7-8; k rozrušovaniu morálneho kreditu nomenklatúrnych kádrov po ústupe stalinizmu pozri Pipes, R. Komunizmus, 2007.

⁶⁹¹ Porov. v tomto kontexte Svatošovu interpretáciu študentských majálesov 60. rokov – išlo rozhodne o podujatia ambivalentnej povahy:

„Pražské majálesy šedesátých let jsou bezpochyby znamením své doby. Jsou projevem liberalizace režimu, uvolnění represí proti nezávislému myšlení, zůstávají stále do značné míry režimem organizovanou zábavou, povoleným ventilem studentských nálad, jejichž průběh se však většinou iniciátorům vymkl z rukou. Jakmile majálesy překročí vymezenou roli, jakmile se studenti vydají na neorganizovaný pochod městem, čeká je tvrdá represe, soudy a vyloučení ze studia.“ Svatoš, M. Pražské studentské majálesy let 1956 – 1968 [archív I. T.]

ktorý uctieva Najsvätejšie srdce Krista, modré telo Kršnu, rovný chrbát
Barana,
korálky Changa, Nigérijčana spievajúceho Šiva Šiva spôsobom, ktorý som
vymyslel ja,
a Kráľ Mája je stredoeurópska pocta, ktorá patrí
v 20. storočí mne aj napriek vesmírnym korábom a Stroju času, lebo v
predstave som začul Blakeov hlas
a ten hlas som zopakoval. [...]“⁶⁹²

Už nie teda spoločná cesta k jednote v šíku pod zástavami komunistickej strany, ale oslobodzujúci individualizmus; už nie jednotlivci strácajúci sa v mašínujúcej, jednoliatej mase, ale človek v záplave ľudí, radosti, slobody a sexu, človek berúci si prorocké slovo, pretože sám vo svojej ľudskosti verí, že má čo povedať. Majáles, ktorý Ginsbergova básnická skratka tak sugestívne ilustruje, bol prejavom toho, že nová československá mládež⁶⁹³ nemala už chuť a vôľu byť pre budovanie komunistickej utópie pod neustálym dohľadom byrokratického aparátu. Takéto „odštiepené tendencie“ boli pre stranu, ktorá podľa leninskej teórie zastupovala záujmy *jednoty* československého ľudu, neprijateľné.⁶⁹⁴

2. V druhej fáze uplatnenia komunikačnej stratégie zamlčievania režim prostredníctvom oficiálnych kanálov komunikuje oficiálne stanovisko.

Toto stanovisko má metatextový charakter, pretože sa odvoláva na iné diskurzy, ktoré často interpretuje kontroverzne a manipulatívne. Z formálneho hľadiska ide vždy o korpus textov. Zo žánrového hľadiska ide o mimoriadne variabilný súbor diskurzov – od zjazdových uznesení cez oficiálne vyhlásenia, stanoviská, vyhlášky (napr. vyhlášky MNV o zákaze prepravy vlasáčov v prostriedkoch hromadnej dopravy) až po články v oficiálnych periodikách. Na základe výskumu ideologických zásahov do dobového časopisectva môžeme o poslednej skupine textov povedať, že vo väčšine prípadov ide o články

⁶⁹² Ginsberg, A. Kráľ Majáles, prel. M. Andričík. In Nahý anjel, 1995, s. 149.

⁶⁹³ Išlo v tej dobe o prvú generáciu ľudí nepamätajúcich si v Československu iný režim ako socializmus.

⁶⁹⁴ Zaujímavé v tomto ohľade je, že zo samotnej podstaty pojmu majáles, vyplývala a očakávala sa istá nekonformnosť. M. Svatoš spoločenskú kritiku považuje dokonca za jednu z funkcií majálesov ako takých, keď píše:

„Co jsou vlastně majálesy? Odpověď je jednoduchá: jsou to slavnosti středoškolských a vysokoškolských studentů, které se konají zpravidla 1. května, při nichž je studentům dovoleno kritizovat a karikovat své spolužáky, kantory a dobové poměry. Podobají se tak nevázanému veselí masopustních průvodů, s nimiž mají společné i to, že studentská kritika měla zůstat beztrestná.“ Svatoš, M. Pražské studentské majálesy let 1956 – 1968 [archív I. T.]

vyhlasujúce uzavretie diskusie⁶⁹⁵ a zároveň zdôrazňujúce jednotu. Často sú ich autormi „ideologicky spoľahliví“ predstavitelia ÚV alebo umeleckých zväzov⁶⁹⁶, príp. ide o redakčný článok, t. j. bez uvedeného autora.⁶⁹⁷

Pokiaľ ide o funkčný charakter oficiálnych stanovísk⁶⁹⁸ ku kauzám alebo stanovísk ohlasujúcich koniec búrlivých diskusií, opäť tu možno vychádzať zo sledovania dobového časopisectva. Na rozdiel od priamych politických útokov, často tlmočených už v priebehu polemiky alebo prezentovaných v menej oficiálnych periodikách (*Mladá fronta*, *Smena* a pod.)⁶⁹⁹, oficiálne stanoviská majú často zmierlivejší tón. Svojím zjavným metatextovým charakterom, prezentujúcim sa odvolávkami na iné informačné zdroje, vyvolávajú dojem informačnej nasýtenosti a dôveryhodnosti. Zreteľná je snaha vysvetľovať a argumentovať, ako vidíme aj v stanovisku o Ginsbergovom vyhostení z ČSSR z *Rudého práva*:

„Allen Ginsberg zneužil pohostinství naší země a hrubě porušil normy slušné morálky. Dokumenty, které nedělní Mladá fronta přetiskuje, svědčí o tom, že Ginsberg je osobou pohlavně úchylnou a narkoman.“⁷⁰⁰

Článok ďalej s odvolaním na periodikum ČSM cituje jedného z kontaktovaných psychiatrov, takisto sa tam spomína Ginsbergov denník (podľa článku „nalezený čs. občanem a předaný našim bezpečnostným orgánům“). V tomto článku sa – podobne ako v iných oficiálnych stanoviskách – okrem informatívnej funkcie uplatňuje aj apelatívna funkcia jazyka. Apeluje sa tu na občiansku morálku, ktorá sa v tejto interpretácii prelína s verejnou morálkou. V celku však takáto apologetika, v ktorej podtexte sa často uplatňujú aj stereotypy, verejným

⁶⁹⁵ Tento typ diskurzov dobre vidno na stránkach KŽ, ktorý často tlmočil uznesenia zjazdov a dával aj priestor rôznym diskusiám (v r. 1956 napr. diskusií o stave v školstve, ktorá sa stala jedným z dôvodov mocenského zásahu proti niekdajšiemu činovníkovi, profesorovi pedagogiky O. Pavlíkovi). Porov. Marušiak, J. Slovenská literatúra a moc v 2. polovici 50. rokov, 2001.

⁶⁹⁶ Pokiaľ došlo k stranou vynúteným výmenám na čele kultúrnych zväzov, ako sa to stalo napr. v r. 1957 po zásahoch v KŽ a vo ZSS, často oficiálne vyhlásenie ukončujúce diskusiu robil predstaviteľ nového vedenia (po uvedených sporoch vystúpil nový predseda ZSS A. Plávka). Porov. Marušiak, J. Ibidem.

⁶⁹⁷ V tomto kontexte nie je nezmyselné uviesť, že uplatnenie pseudonymu alebo kryptonymu ako prostriedku autorskej mystifikácie zvyšuje ikonickosť textu – neidentifikovateľný prvok „nezapadá“ do kontinua čitateľského vedomia. Porov. Popovič, A. Teória metatextov, 1974, s. 21. Kryptonym „Redakcia“ alebo článok bez uvedeného autora sa od konca 50. rokov v časopisoch často používal aj pri prezentovaní potenciálne príliš kritických názorov a úvodníkov (porovnaj napr. alegorické úvodníky *Marginálie* v MT v jej posledných ročníkoch či jej úvodník s čistými stranami bezprostredne po okupácii r. 1968).

⁶⁹⁸ Pod označením „oficiálne stanoviská“ budeme mať v nasledujúcom texte na mysli všetky textové typy špecifikované v predchádzajúcom odseku.

⁶⁹⁹ V Ginsbergovom prípade boli takýmito útočnými článkami spomenuté texty v periodiku ČSM *Mladá fronta*. Tieto články obsahujú aj viac či menej explicitné ad hominem útoky napr. na I. Hájka, A. Kusáka či J. Škvoreckého. Porov. Randuška, D. Mediální ohlas na májový pobyt Allena Ginsberga v Praze 1965, 2014.

⁷⁰⁰ (haj.) Kocovina s Ginsbergem. In *Rudé právo*, 17. 5. 1965, s. 2.

záujmom maskuje záujem stranícky. V tomto zmysle je príznačný ironicko-povýšenecký záver citovaného článku:

„Po zverejnení faktů o jeho [Ginsbergovom – doplnil I. T.] morálním profilu mají všichni příležitost své nekritické city korigovat. Vždyť konec konců každá kocovina, jakkoliv je nepříjemná, přinese vždycky jedno užitečné: postaví člověka zase na pevnou zem⁷⁰¹.“

Motív spoločenskej a blahosklonne prijatej sebakritiky sa tu mieša so sarkasticko-ironickým hodnotením epizódy s Ginsbergom ako alkoholového opojenia (straty zdravého rozumu). Za takouto interpretáciou sa skrýva nielen zámerná infantilizácia človeka, typická pre totalitu⁷⁰², ale sa tu aj deklaratívne manifestuje spoločenská jednota v duchu hesla „stalo sa, čo sa stalo, a teraz ideme ďalej“. Nie je prekvapujúce, že po tomto článku sa už *Rudé právo* Ginsbergovi nevenuje.

Dehonestácia A. Ginsberga však prekročila hranice socialistického Československa. Oficiálne stanovisko ku Ginsbergovmu vyhosteniu bolo doručené aj americkej ambasáde. V ňom sa vraj uvádzalo, že už pri prvom pobyte sa na Ginsbergove neprístojnosti súvisiace s propagovaním narkománie a homosexuality sťažovali rodičia neploletých detí.⁷⁰³ Sám A. Ginsberg registroval prienik skreslených informácií o afére v Československu: FBI si podľa neho dala preložiť jeden z útočných článkov v *Mladej fronte* a zaslala ho drogovej komisii amerického ministerstva financií. Odtiaľ sa informácie o tom, že v Prahe drogovými deliktmi a homosexuálnymi excesmi pohoršoval štát a kazil mládež, mali dostať k jeho volenému zástupcovi, ktorému sa odporúčalo nereagovať na Ginsbergove občianske iniciatívy. Vidíme, že manipulácia pravdy okolo udalostí z mája 1965 mala priamy (a zrejme dosť negatívny) dosah aj na Ginsbergov neskorší život v Amerike.⁷⁰⁴ Nie je náhoda, že vo všetkom zohral významnú úlohu práve preklad.

⁷⁰¹ Ibidem.

⁷⁰² Porov. Mikula, V. *Démoni súhlasu i nesúhlasu*, 2010.

⁷⁰³ Svatoš, M. *Pražské studentské majálesy let 1956 – 1968* [archív I. T.].

⁷⁰⁴ Ginsberg informácie o aktivitách FBI získal na základe amerického zákona o slobodnom prístupe k informáciám (angl. Freedom of Information Act), ktorý nadobudol účinnosť koncom r. 1967. Pozri. Lass, A. *Allen Ginsberg – Král Majálesu*. In *Analogon*, 2000, č. 30, s. 37-49; Ginsberg, A. – Lass, A. *The King of May: A Conversation*. In *MR*, 1998, č. 2, s. 169-184. Žiaľ, nepodarilo sa nám overiť pravosť jeho tvrdení. Jeho vyjadrenia o spoločnej konšpirácii kapitalistických a komunistických represívnych zložiek štátu trochu spochybňujú ďalšie aktivity americkej ambasády v ČSSR, ktorá sa podľa zistení P. Blažka pokúšala získať preňho jeho denník ukoristený ŠtB. Pozri Blažek, P. *Vyhoštění krále majálesu*. In *Paměť a dejiny*, 2011, č. 2, s. 43.

3. Finálnou fázou uplatnenia komunikačnej stratégie zamlčievania je informačné embargo.

Hlavným cieľom informačného embarga v ideologickom boji je systematické zatlačanie nežiaducich informácií do úzadia. Vzhľadom na to, že v 60. rokoch 20. storočia mal v Československu štát monopol na všetky efektívne komunikačné kanály, reálne zásahy mohli predstavovať – a ako uvidíme na Ginsbergovom príklade, aj reálne predstavovali – celú škálu likvidačných komunikačných zásahov. Tieto zásahy mohli mať za naznačených podmienok širokú sféru pôsobnosti, a to v rozpätí od centra literárneho systému až po jeho perifériu. Po r. 1965 sa až do r. 1968 z domácich českých i slovenských tlačených médií, ktoré pre ich pomerne dobrú cirkuláciu, obľúbenosť a vysoký náklad považujeme za mienkotvorné⁷⁰⁵, vytratili akékoľvek správy o Ginsbergovej návšteve. Až v r. 1968 sa v publikačne marginálnom a periférnom študentskom časopise *Student* objavuje text o vyhostení Ginsberga. Milan Mišárek, autor polemického článku Allen Ginsberg a tryzna s pochybami sa kriticky odkazuje na útočné články *Mladej fronty* z r. 1965. Mišárek nazýva Ginsberga „zložitou osobnosťou“ a domnieva sa, že dôvody na jeho vyhostenie mali byť posudzované nielen z hľadiska legálnosti, ale aj legitímnosti – s ohľadom na neustále sa meniace spoločenské hodnoty. Článok je podľa D. Randušku, ktorý ho analyzuje v kontexte vtedajšej žurnalistiky, príkladom uvoľňujúcich sa pomerov počas tzv. Pražskej jari (vyšiel mesiac pred úplným zrušením cenzúry v ČSSR).⁷⁰⁶

Pokiaľ ide o zastavenie knižných prekladov A. Ginsberga „vo výrobe“, ktoré sme už konštatovali, nepodarí sa nám už dnes priamo dokázať, že formálne zákazy priamo iba s vyhostením A. Ginsberga v r. 1965. Domnievame sa však, že zastavenie nespôsobil len tento jediný faktor. Je tu skôr nutné počítať s dynamickou kauzalitou⁷⁰⁷, ktorá predpokladá

⁷⁰⁵ Máme na mysli periodiká Světová literatura, Literární noviny, Host do domu, Tvář a na slovenskej strane Slovenské pohľady, Mladú tvorbu a Kultúrny život. „Mienkotvornosť“ nie sme schopní pre nedostatok empirických údajov jednoznačnejšie kvantifikovať – musíme sa spoliehať najmä na dostupné informácie o štatúte jednotlivých literárnych časopisov známe z literárnej histórie (porov. publikácie o MT a KŽ v použitej literatúre, príp. pozri novšie slovníky slovenských spisovateľov). Informácie o nákladoch daných časopisov čerpáme v prípade slovenských literárnych a kultúrnych periodík priamo z ich tiráží (do tej miery, ako to len bolo možné); v prípade českých zo Slovníka české literatury [online].

⁷⁰⁶ Mišárek, M. Tryzna s pochybami. In *Student*. 29. 5. 1968, č. 22, s. 7. Informácie o tomto článku čerpáme zo sekundárnej literatúry. V texte článku sa podľa všetkého dokonca objavuje tvrdenie o uplatnení informačného embarga: „A čo následovalo po vyhoštění Ginsberga? Cenzurou byla jakákoli zmínka o Ginsbergovi prohlášena za tabu.“

Okrem toho Mišárek podľa Randušku v článku vraj obhajuje I. Hájka, ktorý sa v r. 1965, ako sme videli, stal terčom útoku zo stránok *Mladej fronty*. Pozri Randuška, D. Mediální ohlas na májový pobyt Allena Ginsberga v Praze 1965, 2014, s. 48.

⁷⁰⁷ Pojem a metodologický postulát A. Pyma. Porov. Pym, A. *Method in Translation History*, 2010.

súhru historických a spoločenských okolností.⁷⁰⁸ Medzi týmito okolnosťami incidenty z mája 1965 zohrávajú významnú úlohu. Dokladajú to najmä vyjadrenia pamätníkov priamo účastných na príprave daných prekladov. Napr. J. Buzássy, slovenský prekladateľ Ginsberga, sa domnieva, že štátne orgány r. 1965 spolu s ním „vyhostili aj jeho poéziu“ a že básnik „bol odvtedy na indexe“.⁷⁰⁹

Ginsbergove básne v Československu oficiálne počas socializmu nevyšli – vydanie českých prekladov sa realizovalo iba v samizdate⁷¹⁰. V slovenskom kontexte v období po r. 1965 už Ginsbergove básne z pripravovaného výberu vychádzali iba časopisecky. Za prvú po slovensky publikovanú Ginsbergovu báseň možno označiť úryvky z básne Kadiš v preklade J. Buzássyho a Z. Bothovej v *Mladej tvorbe* č. 10 z r. 1969⁷¹¹ v tematickom pásme venovanom beatnikom. Toto pásmo, ktoré je súčasťou vtedajšej celoročnej rubriky o literárnych smeroch a skupinách, sa nazýva Beat Generation a obsahuje okrem informatívneho perexu⁷¹² naskrze iba úryvky. Je tam otláčená časť známej „ars poetiky“ beatnikov Nezuajatosť od K. Rexrotha. Aj po rokoch zaujme schopnosť už vtedy „ideologicky nespoľahlivých“⁷¹³ redaktorov *Mladej tvorby* vyberať vhodné úryvky, v ktorých doboví čitatelia iste dokázali „čítať medzi riadkami“:

„Totalitná spoločnosť kladie mimoriadne požiadavky na odvahu ľudí a čiastočne totalitná spoločnosť kladie dokonca ešte väčšie požiadavky, lebo všeobecná úzkosť je väčšia. Vskutku, ak niekto má byť človekom, často takmer každý druh nekonvenčného konania si vyžaduje neprimeranú odvahu.“⁷¹⁴

Známu esej N. Mailera, v ktorej si autor všíma fenomén spoločenskej revolty mladých inšpirovanej černošskou kultúrou v Amerike, možno vnímať aj v kontexte roku 1969 v Československu. Vtedajšia redakcia *Mladej tvorby* sa aspoň implicitne⁷¹⁵ snažila vyjadriť

⁷⁰⁸ Model dynamickej kauzality pre beatnickú poéziu v období socializmu rekonštruujeme na inom mieste práce.

⁷⁰⁹ Štrasser, J. – Buzássy, J. *Byť svoj*, 2013, s. 173.

⁷¹⁰ V českom samizdate vyšli dokonca tri tituly, v ktorých figurovali aj Ginsbergove básne: *Poezie Beat Generation* (nedatované), *Allen Ginsberg: Básne* (1981) a *Kvílení a jiné básně* (nedatované). Porov. Svozil, B. *Jan ZÁBRANA*, 2014 [heslo online].

⁷¹¹ *Beat Generation*. Prel. J. Buzássy a Z. Bothová. In *MT*, 1969, č. 10, s. 46-49.

⁷¹² Do ktorého, mimochodom, „zablúdili“ aj nasledujúce ideologicky zaťažené vety: „Ich spoločenský protest však nie je vyvážený pozitívnym programom. Častý je u nich únik k drogám.“ *Ibidem*, s. 46.

⁷¹³ Podľa J. Buzássyho sa už hneď po auguste 1968 množili útoky na *Mladú tvorbu*, ZSS sa neúspešne snažil časopis preniesť na ČSM. Osud časopisu bol spečatený v roku 1970. Pozri Štrasser, J. – Buzássy, J. *Byť svoj*, 2013.

⁷¹⁴ Mailer, N. *Biely černoš* (úryvok). Prel. J. Buzássy a Z. Bothová. In *MT*, 1969, č. 10, s. 46.

⁷¹⁵ Máme tu na mysli alegorické úvodníky *Symposion*, rozličné biblické citáty na obálkach a vôbec grafiku s tragickými motívmi, ktoré nachádzame v posledných dvoch ročníkoch *Mladej tvorby*.

nesúhlas s normalizačným režimom. Z dnešného hľadiska vidíme, akú „neprimeranú odvahu“ si aj takéto subtilne a zdanlivo banálne vystúpenia vyžadovali.

Prvú obsirnejšiu syntetizujúcu zmienku o Ginsbergovi zaznamenávame v 1. čísle *Revue svetovej literatúry* v r. 1970⁷¹⁶. Dočítame sa o ňom v štúdiu o beatnikoch (s titulom *Beatnická vzburá*), ktorá uvádza po prvý raz v slovenčine publikovanú báseň Howl.⁷¹⁷ Štúdia je od francúzskeho literárneho historika a anglistu Serga Fauchereau (prel. V. Hečko). Keď vezmeme do úvahy, že v Československu sa už v tom čase profilovali znalci beatnickej literatúry (J. Válek, J. Zábrana, J. Škvorecký, I. Hájek – obaja v tom čase už v exile; Z. Bothová-Hegedúsová, J. Vilikovský, J. Buzássy a i.), ktorí už publikovali články o beatnikoch, možno považovať preklad štúdie francúzskeho autora za paratextovú kamufláž.⁷¹⁸

Zároveň v nej však ako v jedinom článku zo sledovaného obdobia nachádzame zmienku o Ginsbergovi v ČSSR v r. 1965, a to v súvislosti s už spomenutou básňou *Kráľ Majales* (ktorej preklad bol u nás publikovaný až po r. 1989):

„Jedna z posledných Ginsbergových básní je antikapitalistická a súčasne antikomunistická. **Kral Majales** [zvýraznené v orig.] je meno Májového Kráľa, ktoré mu dali študenti roku 1965 pred jeho vyhnaním z Československa.“⁷¹⁹

V štúdiu nájdeme na ilustráciu aj preklad⁷²⁰ prvých šiestich veršov zmienenej básne. Aj keď konštatuje, že je „vzrušujúca“, považuje ju Fauchereau v konečnom dôsledku za „schematickú“. Týmto z francúzštiny preloženým článkom a prekladom Vytia sa na stránkach *Revue svetovej literatúry* takmer na 20 rokov uzatvára recepcia Ginsberga u nás.⁷²¹

⁷¹⁶ Fauchereau, S. *Beatnická vzburá*. Prel. V. Hečko. In RSL, 1970, č. 1, s. 30-43.

⁷¹⁷ Na rozdiel od Kadišu v MT č. 10 r. 1969 v úplnosti, pod názvom „Vytie za Carlom Solomonom“ (prel. J. Buzássy a Z. Bothová) na s. 44-49.

⁷¹⁸ Pozri definíciu tohto pojmu v predchádzajúcej kapitole.

⁷¹⁹ Fauchereau, S. *Beatnická vzburá*. Prel. V. Hečko. In, RSL 1970, č. 1, s. 34.

⁷²⁰ Nie je jasné, či preklad citovaných šiestich veršov vznikol na základe anglických originálov daných veršov (francúzštinár V. Hečko je uvedený ako jediný prekladateľ štúdie, jeho brat Blahoslav napísal medailónik jej autora), ktoré sa v článku paralelne citujú, alebo vznikol na základe francúzskeho prekladu (franc. originál štúdie nemáme k dispozícii). Isté však je, že ide o v podstate doslovný, informatívny preklad, v ktorom zaznamenávame aj negatívny posun, keď sa pôvodné „Security Forces“ použité v súvislosti s komunistami prekladá ako „vojská Rady bezpečnosti“. Vhodnejší ekvivalent „Štátna bezpečnosť“ ponúka M. Andričík v r. 1995.

⁷²¹ Ďalšie jeho básne sa na stránkach RSL objavujú v r. 1988. Ide o texty *Amerika*, *Slniečnicová sutra*, *Moje smutné ja*, *Kadiš*, *Osem hodín pätnásť minút*. Prel. J. Buzássy – Z. Hegedúsová a B. Hochel. In RSL 1988, č. 6, s. 4-12; pred týmito textami nachádzame Ginsbergov medailónik z pera B. Hochela (*Biť beatom*, *ibidem*, s. 2-3). Do tohto obdobia sa v RSL neobjavujú žiadne zmienky o beatnickej poézii, len sporadicky nachádzame informácie predovšetkým o W. S. Burroughsovi, v r. 1981 dokonca úryvok z jeho prózy *Junkie* v preklade P.

Súvisí to zrejme aj so „stabilizáciou pomerov“⁷²² v tejto prekladateľskej revue – tá na niekoľko rokov obmedzila možnosti časopisu na recepciu západnej literatúry.

Publikáciami básní A. Ginsberga na Slovensku v r. 1969 a 1970 sa takmer na 20 rokov uzatvára recepcia jeho poézie, aktivít a názorov v našom kultúrnom priestore. Že išlo o ruptúru vzniknutú štátom uvaleným informačným embargom, sa plne docenilo takmer hneď po r. 1989.

Návraty v preklade

Meno Allen Ginsberg sa v druhej polovici 20. storočia stalo synonymom excentrického intelektuálneho odboja proti konzumnej spoločnosti, boja za slobodu slova a literárneho výrazu. Ginsbergov slobodný a neustále autentický verejný duch bol aj motorom revolúcie kvetinových detí v 70. rokoch. Ako básnik, mysliteľ, aktivista a organizátor bol Ginsberg neustále prítomný aj v bojoch za ľudské, občianske a sexuálne práva. Keď sa z Ginsberga koncom 80. rokov 20. storočia stal akademik, v jeho básnickom vývine sa už prirodzene vystriedalo niekoľko syntéz. Bol už svojím ľudským i poetologickým nastavením pomerne ďaleko od dôb, kedy ho emersonovským pozdravom oslovil vydavateľ L. Ferlinghetti. Beatnici boli na začiatku 90. rokov, kedy sme sa k nim v Československu začali vracat', už dávnejšie etablovaným literárnohistorickým a kultúrnohistorickým fenoménom.

V r. 1991 Br. Hochel v literárnohistorickom duchu interpretoval vyhostenie A. Ginsberga z ČSSR a (podľa neho s tým súvisiacu) následnú diskontinuitu v poznaní hodnôt jeho diela. Zdôraznením závažnosti, priam kultovosti tejto epizódy začína svoj literárnohistorický doslov k vydaniu *Vytia* z r. 1990:

„Vypovedali ho z republiky; nikdy ho však nevypovedali z nášho kultúrneho vedomia, o čom svedčia, rozličné ginsbergovské reminiscencie a ilúzie [sic!] v tvorbe našej strednej a najmladšej básnickej generácie.“⁷²³

Vilikovského. In RSL, 1981, č. 5, s. 69-83. V r. 1988 sa v RSL objavuje aj próza J. Kerouaca. Porov. ďalej Bibliografia Revue svetovej literatúry, 2005.

⁷²² Konštatujeme tak na základe svedectva vtedajšej redaktorky RSL, Michaely Jurovskej. Pozri Jurovská, M. – Passia, R. V každom umení je nevyhnutné aj remeslo. Pozri aj analýzu redakčných koncepcií RSL v Jánošíková, Z. Americká literatúra v Revue svetovej literatúry v r. 1965 – 1990, 2016, s. 43-45.

⁷²³ Hochel, B. Doslov. In Ginsberg, A. *Vytie*, 1990, s. 107.

Slovenský preklad Ginsberga autor doslovu chápe ako splácanie dlhu, ktorý sme si my slovenskí milovníci poézie „nezapríčinili celkom sami“.⁷²⁴ Jeho doslov si potom prirodzene kladie za cieľ v rámci možností oboznámiť slovenských čitateľov aj s literárnohistorickým i kultúrno-spoločenským pozadím fenoménu Beat Generation. Mapuje preto korene a následný rozvoj beatnického svetonázoru a beatnickej poetiky.⁷²⁵ Aforistickou skratkou spomína aj zúženú, ba nesprávnu interpretáciu beatnikov u nás, keďže podľa neho v „kultúrnom povedomí prežíva akási beatnická legenda, ktorú sýtili a sýtia skôr rozmanité výstrelky, extravagancie a provokácie beatnikov [...] než autentický kontakt s beatnickým literárnym textom“.⁷²⁶ Načrtáva aj zásadné problémy recepcie beatnikov u nás vyplývajúce z času a priestoru kultúry v preklade⁷²⁷ a aj fragmentárnosti a diskontinuity prekladu.

Bezprostredne po páde socializmu práve známe a neznáme okolnosti okolo vyhostenia A. Ginsberga z ČSSR v r. 1965 synekdochicky predstavovali okruh problémov diskontinuitnej a fragmentárnej literárnohistorickej syntézy beatnickej poézie u nás. Ako sme videli už v archeológii diskurzu spred roka 1989, vyhostenie Ginsberga nemalo len občianskoprávny a ľudskoprávny rozmer. Svojím dosahom na viaceré oblasti kultúry a symbolickým významom sa udalosť stala doslova kultovou. Aj v dôsledku informačného embarga, ktoré režim uvalil na preklady z Ginsbergovej poézie a vlastne aj na akékoľvek hlbšie a závažnejšie informácie o jeho tvorbe a aktivitách⁷²⁸, mali slovenské syntézy o beatnickej poézii len veľmi fragmentárny a tematický úzky charakter. Keď si k tomu pripočítame uplatnenie diskutovaných likvidačných metatextových stratégií na niektoré z už existujúcich pokusov o syntézy⁷²⁹ alebo likvidáciu ďalších potenciálnych syntéz v dôsledku perzekúcií ich autorov⁷³⁰, musíme konštatovať, že poznanie tvorby A. Ginsberga (a synekdochicky, aj

⁷²⁴ Ibidem, s. 108.

⁷²⁵ Aj za cenu drobných nepresností, napr. pri prisudzovaní autorstva a opise obsahu slávneho článku *This Is The Beat Generation*. Porov. ibidem, s. 112.

⁷²⁶ Ibidem, s. 113.

⁷²⁷ Termíny chápané v inštanciách A. Popoviča. Porov. *Originál / Preklad*, 1983.

⁷²⁸ V intenciách vzťahov medzi literatúrami možno hovoriť aj o podstatnom obmedzení externých kontaktov (informatívnych a sprostredkujúcich), nielen tých interných (priamych literárnych súvislostí). Porov. Ďurišin, D. *Teória literárnej komparatistiky*, 1985, s. 112 a 126. Zásadnejšie sa tu však aj s ohľadom na tému našej práce javia otázky literárnych syntéz, literárneho vzdelania a vôbec funkcie prekladov v domácej kultúre, ako ich chápe Popovič. Pozri uvedené pojmy in *Originál / Preklad*, 1983.

⁷²⁹ Len v súvislosti s vyhostením A. Ginsberga z ČSSR sme už diskutovali ad hominem útoky na I. Hájka, A. Kusáka a J. Škvoreckého v tlači stanoviska.

⁷³⁰ Spomienky J. Zábrana a J. Buzássyho jednoznačne ukazujú, že boli obaja minimálne v začiatkoch normalizácie perzekuovaní neformálnym (čiže oficiálne neohláseným, ale prakticky realizovaným) informačným embargom, t. j. čiastočnými zákazmi publikovať. Porov. Štrasser, J. – Buzássy, J. *Byť svoj*, 2013; Zábrana, J. *Celý život*, 2001.

keď nie úplne bezvýnimočne aj ostatných beatnických básnikov) bolo bezprostredne po páde socializmu v r. 1989 na Slovensku mimoriadne povrchné.

Na naznačené problémy fragmentárnosti a diskontinuity v dejinách prekladu beatnickej poézie sa možno dívať aj ako na fenomén literárneho vzdelania. Literárne vzdelanie Popovič chápe ako metakomunikačný systém obsahujúci štruktúru poznatkov o literatúre⁷³¹, ktorými disponuje jednotlivec alebo spoločnosť.

V prípade poznania literatúry beatnikov v 60. a 70. rokoch možno jednoznačne konštatovať dominanciu informatívnej funkcie. Informatívna, resp. „informačnosprostredkujúca“ funkcia literárneho vzdelania sa prejavuje šírením informácií o dielach, je postavená najmä na afirmatívnych a selektívnych metatextoch⁷³², ktorými sa čitateľskej verejnosti sprístupňujú obrazy pôvodných diel. V situácii mocenského a (takmer úplného) komunikačného monopolu štátu je logické, že aj zaradovanie diel do komunikačného obehu a, prirodzene, aj ich vyradzovanie z neho, ktoré takisto možno zahrnúť do informatívnej funkcie literárneho vzdelania, vedie z historického hľadiska k fragmentárnosti a diskontinuite. Možno tu potom hovoriť o inštitucionálnom obmedzovaní individuálneho čítania a individuálnej interpretácie. V situácii, keď sa literárne vzdelanie obmedzuje na informatívnu funkciu, prevláda v ňom vplyv literárnych inštitúcií (literárne múzeum, literárna veda, kritika, história, literárne časopisy a pod.) a obmedzuje sa inštruktívno-odporúčacia stránka literárneho systému, ktorá za normálnych okolností umožňuje „otvoriť realizačné pole literárneho vzdelania u príjemcu, ktoré sa môže spolupodieľať s inštitúciami na vytváraní hodnotového systému literárneho vzdelania“⁷³³.

Komentátori beatnických prekladov po r. 1989 hovorili o „beatnických legendách“, ktoré sa mali prekonávať poznaním autentických textov, prípadne o „dlhom čase čakania“⁷³⁴ a neraz sa spomínala aj dobre známa geografická metafora bielych miest. Silne a jednoznačne je tak deklarovaná neúplná či neuzavretá tradícia.

⁷³¹ Porov. Popovič, A. Literárne vzdelanie. In *Originál / Preklad*, 1983, s. 135-137.

⁷³² Podľa Popoviča by potenciálne mohlo ísť o afirmatívne selektívne textové nadväzovanie realizované v celej škále žánrov medzitextového nadväzovania – čiže od resumé cez prerozprávania a preklad až po rozličné edície. Ako sme však videli aj v tejto kapitole, korpus potenciálnych metatextov je redukovaný v prospech selektívnych a resumujúcich metatextov, pričom preklady často absentujú. Porov. Popovič, A. *Ibidem*.

⁷³³ Popovič, A. *Ibidem*, s. 137.

⁷³⁴ Porov. doslovy v publikáciách Ginsberg, A. *Vytie* (1990); *Nahý anjel* (ed. M. Andričík, 1995); *Beatnici* (ed. a prel. M. Andričík 2010). Aj samotná štruktúra a funkčné zacielenie dvoch posledných menovaných (ide o syntetizujúce antológie) naznačuje snahu „vyrovnať dlhy“.

Podobné komunikačné postoje prevládajú pri „návratoch“ k vyhosteniu A. Ginsberga z Československa, pri ktorých reprezentácii – a v mnohom i realizácii – zohral významné úlohy preklad. Aj sám Ginsberg si uvedomoval, že tu išlo už o návraty do histórie. 25. apríla 1990 pri návrate do Prahy o tom napísal nasledujúce verše:

Na strieborné výročie vlasy mi skoro celkom vypadali
z hlavy a predsa ja som Kráľ Mája [...]
A ja som Kráľ Mája mám vysoký krvný tlak, cukrovku
dnu, facialis, obličkové kamene & tiché dioptrie [...]
A ja som Kráľ Mája spievajúci profesor
honoris causa v Brooklyne
Stratené stratené všetko zanedbané privysoko ako Nebo
hlava deravá Ach!⁷³⁵

Navrátiť sa Kráľ Mája A. Ginsberg podľa pamätníkov v tom čase žartoval, že si prišiel po denník.⁷³⁶ Žiaľ, k denníku sa už nedostal, pretože bol v 70. rokoch skartovaný. Paradoxom dejín však zostáva aj to, že sa ešte počas Ginsbergovho života nepodarilo objaviť ani len spis, ktorý si na neho viedla ŠtB – vraj bolo v evidencii miesto Allen zapísané Allan, a teda spis nebolo možné nájsť.

V r. 1986 zorganizoval A. Lass v kníhkupectve Albion v Amherste, štát Massachusetts, besedu s A. Ginsbergom o okolnostiach jeho vyhostenia z ČSSR v r. 1965.⁷³⁷ Záujem A. Lassa o celú udalosť neutíchol ani po smrti A. Ginsberga. Všetko dokonca nasvedčuje tomu, že práve na jeho popud sa konečne našla už citovaná Záverečná správa ŠtB. Tento archívny dokument Lass preložil, okomentoval a spolu s prepisom uvedeného rozhovoru v kníhkupectve, dobovými fotografiami a spomienkovými textami uverejnil v tematickom pásme venovanom Ginsbergovi, ktoré vyšlo v lete r. 1998 v prestížnom literárnom časopise *The Massachusetts Review*.⁷³⁸

⁷³⁵ Z angl. originálu Return of Kral Majales prel. I. Tyšš. Pozri originál v Ginsberg, A. Collected Poems 1947 – 1997, 2010

⁷³⁶ Pozri Allen Ginsberg a Praha, 13. máj 2015 [video online]; o potrebe nájsť básnikov denník v archívoch ministerstva vnútra a vrátiť mu ho sa písalo aj vo vtedajšej tlači. Porov. Šlajchrt, V. Ginsberg v Praze. In Literární noviny, 1990, č. 4, s. 11.

⁷³⁷ Dostupné v prepise v Ginsberg, A. – Lass, A. The King of May: A Conversation. In MR, 1998, č. 2, s. 169-184; v českom preklade Lass, A. Allen Ginsberg – Kráľ Majálesu. In Analogon, 2000, č. 30, s. 37-46.

⁷³⁸ Pozri aj predchádzajúce poznámky. Lass venoval film o majálese natočený svojou vlastnou kamerou Českému národnému archívu, v Prahe sa po prvý raz premietal v rámci podujatia On the (Beat) Road v r. 1998.

Tieto prekladové „návraty“ k majálesu 1965 v americkom kontexte boli podľa všetkého iniciované aktivitami na československej strane. Pri príležitosti konania Festivalu Beat Generation v Prahe 22. – 24. 4. 1998, ktorého sa zúčastnil aj Lawrence Ferlinghetti, sa totiž zintenzívnili záujem aj o aféru z mája 1965. Preklad tak vďaka tomu, že pomohol odhaliť pravdu, pomáhal nadviazať kultúrny dialóg násilne prerušený na vyše dvadsať rokov. Hovoriť o ďalšej konjunktúre záujmu o Ginsberga v Prahe nemá na tomto mieste zmysel. „Kauza“ Ginsberg v Prahe žije, ako sme už naznačili aj v úvode tejto kapitoly, i naďalej vlastným životom a rozhodne ju nemožno uzavrieť „len“ ako predmet dejín (prekladu).

Preklad a sloboda prejavu

Podľa článku 19 *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* má každý človek právo na slobodu presvedčenia a prejavu. Sloboda prejavu sa v tomto dokumente, ktorý bol v dôsledku svojej medzinárodnej platnosti záväzný aj pre Československú socialistickú republiku v r. 1965, zahŕňa „právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky akýmikol'vek prostriedkami a bez ohľadu na hranice“⁷³⁹. Z právneho hľadiska tu potom vzniká paradox, podobný tomu, z ktorého sa v r. 1976 zrodila iniciatíva Charta 77. Máme tu na jednej strane univerzálny, nadnárodný duch práva a na strane druhej mocenský zásah legálny z hľadiska toho, že bol v súlade so zákonmi socialistického štátu, no nelegitímny v očiach časti vtedajšej verejnosti. Allena Ginsberga legálne vyhostili z Československa bez toho, že by sa – povedané slovami A. Henriho – „čo len listy na stromoch prudšie zachveli... bez toho, že napríklad študenti protestovali proti jeho vypovedaniu“⁷⁴⁰. Je otázne, nakoľko študenti protestovať mohli a nakoľko to pre nich vlastne malo zmysel.

V prípade vyhostenia A. Ginsberga z Československa a na príkladoch využívania a zneužívania prekladu štátnou mocou možno vidieť hrubé porušenie slobody prejavu. Toto porušenie slobody prejavu malo navyše detrimentálny vplyv aj na dejiny prekladu beatnickej poézie u nás, keďže viacero diskutovaných faktorov nasvedčuje tomu, že po vyhostení Ginsberga padlo na jeho osobu a literárne a iné kultúrne aktivity u nás informačné embargo. Aj napriek zrejmemu dopytu tak preklad nemohol plniť svoju prirodzenú úlohu, a to

⁷³⁹ Čl. 19 *Všeobecnej deklarácie ľudských práv*.

⁷⁴⁰ Spomienky na rozhovor s Ginsbergom o ČSSR nahraté 2. 10. 1989. Citované podľa Hochel, B. Doslov. In Ginsberg, A. *Vytie*, 1990, s. 108.

sprostredkúvať kontakt s cudzím kultúrnym kontextom s cieľom obohatovať domácu kultúru. Zhrňme si mieru a formu „štátnych zásahov“ do dejín prekladu súvisiacich s aférou okolo vyhostenia Allena Ginsberga. Výpočet v bodoch predstavuje zároveň ďalšie možné oblasti výskumu:⁷⁴¹

- vládna moc na základe manipulatívnych prekladov a iných zmanipulovaných metatextov a monopolu na médiá manipulovala verejnú mienku a systematicky dehonestovala osobu A. Ginsberga v očiach československej verejnosti;
- vládna moc výkonnými prostriedkami kontroly komunikačných kanálov (preventívnou i represívnou cenzúrou, personálnymi čistkami a pod.) spôsobila diskontinuitu a fragmentárnosť v poznaní diela významného básnika, o ktorého dielo bol v prijímajúcom kontexte záujem a bolo už v začiatkoch svojho „pôsobenia“ čiastočne inšpiratívne aj pre domácu literatúru⁷⁴² (najvýraznejšie u autorskej skupiny „českých beatnikov“ V. Hrabě, I. Mahulová, V. Čerepková; na Slovensku M. Gaboríková, J. Urban, I. Kolenič, Osamelí bežci⁷⁴³ a i.);
- vládna moc nerešpektovala dôstojnosť A. Ginsberga, človeka, spisovateľa, verejne známej a činnej osobnosti a v neposlednom rade zahraničného občana, pričom jeho meno aj po vyhostení zneužívala v ideologických kampaniach.⁷⁴⁴

Treba však rozbúrať ešte jeden historický mýtus. Zásah štátu proti A. Ginsbergovi bol – a ani v tomto kontexte to nie je možné pomenovať inak – malicherný. Malicherný v tom, že básnik bol deportovaný v čase, keď už aj tak mal naplánované z Československa odísť. Išlo tu teda azda až o detinské politické gesto. A, ako sme videli aj v tejto práci, o detinské politické gesto išlo aj s ohľadom na dejiny prekladu.

V eseji Prečo obhajovať slobodu škaredého prejavu spisovateľ Neil Gaiman píše o „nevyberaných spôsoboch“ slobody prejavu toto:

„Sloboda prejavu je tupý predmet. Nie skalpel – skôr kyjak. Stretneme sa pri nej s prípadmi, ktoré sa nám budú zdať neobhájiteľné a, naopak, s takými, ktoré sa obhája

⁷⁴¹ Týmto sa v predkladanej práci už podrobne nevenujeme.

⁷⁴² Názory na možné geneticko-kontaktové vzťahy, či len isté typologické súvislosti (termíny D. Ďurišina) sa značne rôznia. Porov. český prehľad v Rauwolf, J. Beat po česku. In Host, 2007, č. 5, s. 22-24. Na Slovensku zatiaľ máme o tejto problematike len čiastkové práce, napr. Somolanyová, E. K americkým inšpiráciám v tvorbe Osamelých bežcov. In Slovenská literatúra, 2007, č. 4, s. 312-318; Šrank, J. Personalizovaná literatúra a tradícia. In RAK, 2011, č. 6, s. 10-22.

⁷⁴³ Podrobnejšie k tzv. americkým inšpiráciám Osamelých bežcov pozri predchádzajúcu kapitolu.

⁷⁴⁴ Máme tu na mysli najmä kampane proti tzv. máničkám, ktoré prebiehali od leta r. 1967.

ľahko. Sloboda prejavu však pokrýva jedny i druhé – preto občas budeme obhajovať aj neobhájiteľné.“⁷⁴⁵

V dobových prameňoch a v spomienkach pamätníkov, ktoré sme v tejto práci citovali, sa tiež dočítame, že A. Ginsberg na ľuďí v Československu pôsobil ako otrhaný vágus, že to vedel prehnať s pitím, že vraj na Kube fajčil marihuanu a vraj ho aj museli urýchlene sťahovať z Domova slovenských spisovateľov v Budmericiach, pretože „sa tam opil a správval sa – ako na zámku“⁷⁴⁶. Tieto okolnosti, akokoľvek pohoršujúco môžu znieť, sme zámerne neuvádzali. Chceli sme predísť „bulvarizácii“ témy. Domnievame sa však, že s ohľadom na rešpektovanie slobody prejavu vo vzťahu štátu k jednotlivcovi nehrajú takéto okolnosti žiadnu úlohu.

Akokoľvek (aj oprávnené) antipatie k Allenovi Ginsbergovi ako osobe nemôžu poprieť nesporný význam jeho diela v svetovej poézii a zmysel aktivít, ktoré ako verejný kultúrny činiteľ robil. Antipatie tiež podľa nás nedávajú komukoľvek – jednotlivcovi, skupine, štátu – právo oberať iného človeka o ľudskú dôstojnosť. Dejiny prekladu sa práve na tomto mieste dostávajú k otázkam etiky, ktoré sú síce náročné, ale neustále aktuálne. Tým sa z dejín prekladu dostávame vlastne do jeho súčasnosti.

⁷⁴⁵ Gaiman, N. Why defend freedom of icky speech? In Neil Gaiman Journal, December 01, 2008 [online]. Prel. I. T.

⁷⁴⁶ Zo spomienok prekladateľky O. Ruppeldtovej v rozhovore na Letnej škole prekladu 2015, 8. 11. 2015.

ZÁVER

V predkladanej dizertačnej práci sme sledovali dejiny prekladu beatnickej poézie v období socializmu. Zamerali sme sa na obdobie rokov 1956 – 1970, pretože podľa nášho názoru ide z politického, kultúrneho i literárnohistorického hľadiska o kľúčové obdobie. V uvedenom období sa medzi mladými v Československu etabloval diskurz o beatnikoch, a to natoľko, až možno hovoriť o istej apropriácii beatnických hodnôt slobody, samostatnosti a pocitu „stratenosti“ do obrazu a „sebaobrazu“ sveta mladých ľudí. Genetické a typologické súvislosti medzi cudzím (americkým, beatnickým) a domácim (československým, slovenským) kontextom najviac vidno na ploche žurnalistických textov, ktoré pre mladých autorov v 60. rokoch predstavovali jednu z najautentickejších foriem generačnej výpovede.

V metodológii predkladanej práce vychádzame najmä zo sociologického modelu literárneho systému predstavovaného ako séria navzájom prepojených hypotéz v Even-Zoharovej teórii polysystémov. Teória polysystémov sa nám v tomto prípade zdá byť vhodným metodologickým východiskom, pretože anticipovala neskorší vývoj v sociológii prekladu a vďaka svojej všeobecnosti a semiotickému charakteru dokáže pomerne dobre akomodovať aj vlastné sociologické koncepty, napr. habitus či normy.

V tejto práci sa tiež snažíme metodologicky odôvodniť a na materiáli podložiť adekvátnosť modelu dynamickej kauzality, ktorého autorom je sociológ A. Pym. Ešte raz jednotlivé druhy príčin vzniku prekladových javov v krátkosti priblížime: látkové príčiny sú skupinou príčin, ktoré existujú pred prekladaním a sú podmienkou jeho realizácie; formálne príčiny sú skupinou príčin, pre ktoré sa preklad vo svojom období prijíma ako preklad; účelové príčiny sú skupinou príčin, pre ktoré vzniká preklad a ktoré určujú jeho zmysel; účinné príčiny sú skupinou príčin súvisiacich s osobou prekladateľa.

Predkladanú prácu teda v druhom rade chápeme aj ako rozvinutie metodologických dôsledkov tohto modelu. Tieto dôsledky pri pohľade na materiál, ktorý sme mali k dispozícii, chápeme najmä s ohľadom na materiálnosť textu a aj s ohľadom na sociálny a profesijný štatút prekladateľa.

Historické fakty nám ukazujú, že aj v období socializmu bola nesmierne dôležitá materiálnosť textu. Dostať sa k originálom vôbec nebolo jednoduché, devízy boli vo vydavateľstvách obmedzené, občas bolo problematické poslať knihy aj súkromne. Preklady boli tiež v materiálnej forme – na papieri. Preklad mohol „zmiznúť“, pre

prekladateľa bolo potenciálne veľmi nákladné a problematické zanášať do textu korektúry (pravidlo max. 5 opráv na jednej strane).

Prekladatelia sú ľudia, nie textové konštrukty. Ako sme videli aj v práci, táto zdanlivo simplicistická téza má závažné metodologické dôsledky. Keď človek číta denníky Jana Zábranu, uvedomí si, ako veľmi intímne vo svojich prekladoch žil a tvoril to, čo mu nebolo umožnené žiť ako autorovi. Na druhej strane, v *Mladej tvorbe*, ku ktorej sme sa v práci často vracali, menovaní slovenskí prekladatelia (M. Válek, J. Buzássy, Z. Bothová, J. Vilikovský) skutočne „žili“, bola pre nich dôležitá, priviedla ich do literatúry.

Aké sú teda sociálne dejiny prekladu beatnikov v období socializmu?

Predpokladali sme, že beatnická poézia bola v literárnom systéme socialistického Československa z ideologických dôvodov odsúvaná na perifériu literárneho systému, keďže ideové hodnoty, ktorými sa hlavne prezentovala, nekonvenovali obrazu sveta, ktorý budoval vládnucci režim. Tento predpoklad sa potvrdzuje čiastočne a to, do akej miery sa potvrdzuje, závisí od doby, keďže vplyv politického gesta na literatúru a kultúru bol v období socializmu rôzny a nie vždy rovnako efektívny. V sledovanom období r. 1956 – 1970 sme videli rastúci záujem o beatnickú poéziu, ktorý sa prejavil najmä v časopisectve v podobe recenzií, článkov, reportáží, štúdií, prekladov a notíciek. Pritom však u nás dlhšie ako v českom kontexte trvalo, než sa časopisecká recepcia prirodzene pretavila do podoby vydaného výberu z beatnickej poézie – prvá a jediná zbierka L. Ferlinghettiho, ktorý podľa doslovu „nie je vlastne ‚čistokrvným‘ beatnikom“⁷⁴⁷, vychádza až v čase, keď už v českom kontexte boli vydané tri výbery z Ferlinghettiho poézie. Podobné omeškanie sa ukazuje aj pri preklade G. Corsa.

Táto „omeškanosť“ a aj fakt, že ako autora „prvého kontaktu“ si slovenský kontext vyberá autora, v ktorého tvorbe sa prototypické prejavy beatnickej vzbury saturujú menej, súvisí s dobovou rezervovanosťou centra literárneho systému voči hodnotám beatnickej poézie. Ďalším príkladom marginalizácie diskurzu o beatnikoch sú priame mocenské zásahy do prekladovej činnosti po návšteve A. Ginsberga bezprostredne po jeho návšteve Československa v roku 1965.

⁷⁴⁷ Vilikovský, J. LAWRENCE FERLINGHETTI [doslov]. In Ferlinghetti, L. Smutná nahá jazdkyňa, 1965, s. 148.

Predpokladali sme, že pri slovenskej recepcii literatúry Beat Generation v r. 1956 – 1970 zohrá významnú úlohu české prostredníctvo. České prostredníctvo vyplýva z dominantného trhového, symbolického a kultúrneho postavenia českého prekladateľského časopisu *Světová literatura*, ktorý mal vysoký náklad a až do r. 1965 bol jediným periodikom v Československu špecializovaným na recepciu cudzích literatúr. Dôkazy, že v slovenskej recepčnej situácii 60. rokov zohrávali české preklady úlohy textov „prvého kontaktu“ a textov etablujúcich prekladateľskú a do istej miery aj recepčnú normu, sa významne ukazujú najmä pri modernej poézii (americkú poéziu nevynímajúc). Aj pri paratextoch o beatnikoch vidíme, že české prostredníctvo zohralo významnú úlohu – ich autori v mnohých prípadoch už pri písaní rátali s tým, že informácie o beatnikoch boli už slovenským čitateľom dostupné najmä z českých zdrojov.

Predpokladali sme, že šírenie podnetov beatnickej literatúry vyplýva aj z dobového rozširovania americkej masovej kultúry (hudba, film, nové populárne žánrové formy literatúry a pod.). Druhá polovica 60. rokov je charakteristická prienikom americkej kultúry do československej kultúrnej publicistiky. Táto proliferácia diskurzov súvisí najmä s dobovými spoločenskými fenoménmi západnej Európy, čiže sexuálnou revolúciou, bojom za ľudské a občianske práva, protiatómovým hnutím a najmä s významným študentským hnutím. Historické súvislosti beatnického hnutia a angažovanosť jeho vedúcich predstaviteľov najmä v boji za občianske práva a práva menšín dáva hnutiu spoločenský, nielen spoločenskokritický rámec. Jeho úzky vzťah s mládežou, bohémou a subkultúrami z neho takisto robí viacznačný kultúrny fenomén.⁷⁴⁸ Kultúrnu a spoločenskú viacznačnosť hnutia výborne charakterizuje už viacznačnosť jeho názvu – *beat* v priebehu rokov skutočne znamenalo viac než len „zbitá generácia“ dobrovoľne neangažovaných.

Predpokladali sme, že obraz americkej literatúry bol v období rokov 1956 – 1970 skreslený v dôsledku nedostatočných znalostí o americkej literatúre. Tento predpoklad sa potvrdzuje pri pohľade na mnohé prezentované dobové skreslenia v textoch informujúcich o beatnikoch. Tu však treba rozlišovať medzi omylmi vyplývajúcimi z nedostatočnej znalosti a dezinterpretáciami vyplývajúcimi z aplikácie marxistických triednych hľadísk na interpretáciu literatúry. Veľmi častým „omylom“ z druhej skupiny je hľadanie

⁷⁴⁸ Porov. Mistríkovu interpretáciu beatnikov ako americkej subkultúry. Mistrík, E. Alternatívne kultúry 4. In *Mládež a spoločnosť*, 1999, č. 1, s. 60-68.

„pokrokových“ autorov (ktorí dnes väčšinou upadli do zabudnutia) ako protiváhy k neangažovaným beatnikom.

Predpokladali sme, že hodnoty beatnickej literatúry v sledovanom období inak vníma mládež (u ktorej sa dá predpokladať aj nekritický obdiv) a inak staršia generácia. Na základe dobových reportáží P. Repku, ale aj iných vtedajších mladých autorov sme videli, že generačný pocit vtedajšej mládeže možno chápať ako beatnický v tom zmysle, že mladí ľudia sa cítili neslobodní, ubití systémom a boli od polovice 60. rokov čoraz viac skeptickí voči „svetlým zajtrajškom“. Na druhej strane, aj čiastočný pohľad na dobové fenomény chuligánstva či dlhých vlasov nás presviedča o tom, že staršia generácia sa k skepse mladých stavala prinajmenšom odmietavo.

Predpokladali sme, že mladšiu generáciu na beatnickej poézii priťahuje podobné vnímanie sveta. V tomto bode sa dostávame na úplné hranice translatológie a oblúkom späť k literárnej komparatistike a kulturológii. Ak prijímame, že mládež 60. rokov trpko prežívala život v socializme (ako to koniec koncov dokumentuje rozsiahly reportážny materiál), možno tu vidieť analógie medzi životným pocitom československej mládeže a beatnickým étosom. Toto vedomie súvislosti nám dokazujú konkrétne generačné výpovede artikulované na základe ponášok beatnických textov.

Domnievame sa však, že komplexné historické okolnosti recepcie beatnickej poézie v r. 1956 – 1970 do istej miery usúvzťažňujú všetky prezentované predpoklady. Relevanciu prekladaných textov a mieru zastúpenia jednotlivých historických príčin pri situáciách a udalostiach, v ktorých v sledovanom období figuroval preklad beatnickej poézie, možno posudzovať na základe modelu dynamickej kauzality:

- látkovými príčinami sú v prípade dejín prekladu beatnickej poézie na Slovensku silné české prostredníctvo, nedostatok kontaktov s konkrétnym textovým materiálom, nedostatok informácií o americkej literatúre, nedostatočné jazykové zázemie pre angličtinu a fakt centrálne organizovaného a riadeného knižného trhu;
- formálnymi príčinami sú štatút prekladu poézie v 60. rokoch, fenomény ako prekladateľské dvojice a silné generačné chápanie prekladu;
- účelovými príčinami sú neustále akcentovaná potreba prekladu ako tvorivého činu, ktorý by podnietil ďalší rozvoj domácej literatúry na jednej strane a na druhej strane snaha vyplňať biele miesta v slovenskom prekladovom korpuse aj za cenu kvalitatívne horších prekladov;

- účinnými príčinami vzniku prekladov beatnickej poézie v sledovanom období sú samotní prekladatelia, ktorí v r. 1956 – 1970 pôsobili v periférnom literárnom poli časopisu pre mladú literatúru *Mladá tvorba*.

Spolupôsobenie týchto príčin vytvára diskurzívnu situáciu beatnických prekladov v období rokov 1956 – 1970. Diskurz, ktorý sa takto objavuje vo svojej šokujúcej a desivej historickej materiálnosti, je diskontinuitný, vnútorne protirečivý a nepravidelný sled udalostí. Tento diskurz nesmieme redukovať tým, že by sme naňho uplatňovali násilné hľadisko dneška.

Obdobie socializmu sa v knižnej kultúre Československa vyznačovalo mnohými protirečeniami. Na jednej strane evidujeme systematickú snahu vypĺňať biele miesta v českom a slovenskom prekladovom korpuse prekladom nových diel, budovaním prekladateľských inštitúcií (vydavateľské redakcie, prekladateľské spolky, ceny pre prekladateľov a pod.) a rozvojom knižného trhu. Na strane druhej možno v centralizovanej organizácii knižného trhu vidieť ideológiu usmerňovaného „organizovaného netvora“, ktorý tendenciou k politizácii kultúry, štátnymi dotáciami a obmedzovaním slobodného knižného trhu vytvára dobovo osobité literárne pole, kde sa silne aktivizuje nonkonformita systémovej periférie.

Nazdávame sa, že jedným zo základných cieľov dejín prekladu v období československého socializmu je práve sledovať dynamiku medzi usmerňovaným, kanonizovaným a plne inštitucionalizovaným centrom literárneho systému a jeho nonkonformnými, menej usmerňovanými perifériami. Nie nadarmo sa v období vrcholu emancipačných snáh periférií na konci 60. rokov skloňuje medzi pamätníkmi metafora ostrovov. Systémové periférie boli v procese emancipácie literárneho poľa ostrovmi slobody výrazu a umeleckej i životnej autenticity.

V tomto ohľade necháva aj výskum prezentovaný v tejto práci otvorené mnohé otázky – a takpovediac otvára nové polia pôsobnosti. Nazdávame sa, že dve prezentované prípadové štúdie nám umožňujú formulovať ďalšie hypotézy a naznačiť nové smerovania výskumu.

1. Na základe získaných výsledkov sa ukazuje naliehavá potreba ďalšieho archeologického výskumu slovenských literárnych a kultúrnych časopisov v období socializmu, ktorý by poskytoval materiálnu bázu na ďalší výskum dejín prekladu tohto obdobia. Tento výskum by sa v prvých fázach orientoval na bibliografický

súpis prekladov uverejnených v literárnych časopisoch v tomto období⁷⁴⁹ a následne by sa na interdisciplinárnej báze pristúpilo k historickej explanácii a kritike. Druhým cieľom archeologických výskumov literárneho a kultúrneho by mala byť archeológia slovenského myslenia o preklade (o tom ešte v ďalšom bode).

2. Na základe získaných výsledkov o silných vplyvoch českých prekladov na slovenskú recepcnú situáciu a azda aj slovenskú normu prekladu a dobovú recepcnú situáciu by bolo vhodné ďalej skúmať vzťahy medzi objemom prekladov, nákladmi a čítanosťou reálnych periodík s ohľadom na dobový časopisecký diskurz. Predpokladáme, že archeologický výskum by napokon pomohol odhaliť nielen vektory vplyvov českých prekladov, ale by aj priamo ukázal, v ktorých oblastiach literárnej produkcie bol český vplyv markantnejší ako v iných. Politické a sociologické rámce takéhoto uvažovania sú viac než zrejmé a jeho presah do dnešnej situácie by azda pomohol spresniť či aspoň lepšie artikulovať niektoré dodnes prítomné skeptické hlasy o dominancii českej kultúrnej scény.
3. Na základe získaných výsledkov sa ukazuje veľmi silný, no pomerne „difúzny“ vplyv podnetov z americkej literatúry a kultúry na slovenskú kultúru 2. polovice 60. rokov. V recipovanej sekundárnej literatúre sa v tejto súvislosti dočítame o presune centra modernej kultúry z Paríža do New Yorku a celkovej zmene kultúrnej orientácie z avantgardy na postmodernu. Ako to naznačuje výskum publikačného priestoru literárneho časopisectva a literárneho života, v období 60. rokov sa skutočne narúšalo hegemonické postavenie tradičnej písanej vysokej literatúry. To so sebou prinášalo doceňovanie nových literárnych žánrov, ako napr. detektívka, kriminálka, sci-fi, western a pod., a obrovský nárast kvality a výrazovej hĺbky žánrov tzv. masového umenia (film, televízia, kabaret), ktorých miesto a zmysel sa v dobovom diskurze prehodnocujú. Objavujú sa aj nové modalities umenia, napr. experimentálna poézia, happening, pop art, land art a pod., ktoré umenie dostávajú do verejného priestoru a otvárajú väčšiemu množstvu konzumentov. V týchto podujatiach a v ich reflexiách zohráva preklad významnú úlohu, a preto tiež patria do jeho dejín.

⁷⁴⁹ Prvými prácami takéhoto typu sú už spomenuté materiálové bakalárske práce L. Varačkovej a D. Priščovej, ktorých výstupom je okrem tlačenej aj internetová verzia (zatiaľ v neoficiálnej verzii na neplatennej doméne). Pozri Varačková, L. Preklad v socialistických Slovenských pohľadoch. Anotovaná bibliografia z r. 1948 – 1969, 2016; Priščová, D. Preklad v socialistických Slovenských pohľadoch. Anotovaná bibliografia z r. 1969 – 1989.

4. Výsledky predkladanej práce aspoň s ohľadom na tému Beat Generation ukazujú nesmierne bohatstvo a rozsah dobového myslenia o preklade. Domnievame sa preto, že aj táto téma by sa mohla stať predmetom hlbšej reflexie. Výskum dobových literárnych a kultúrnych časopisov by tak mohol pomôcť zaplniť biele miesta na mape slovenskej translatológie.⁷⁵⁰

Keď M. Foucault vystúpil v decembri 1970 so svojou inauguračnou prednáškou *Rád diskurzu* na Collège de France, vyslovil v nej želanie, že by chcel byť pohodlne a bezpečne zapojený v diskurze, ktorého rečou by hovoril a ktorý by hovoril jeho ústami. A aj keď spočiatku s obavami konštatoval, že sa zrejme pokúša etablovať nový diskurz, na záver pokorne uznal, že na Collège de France prišiel vlastne ako žiak svojich veľkých učiteľov. Odpuťme si okrídlené frázy o tom, že história je učiteľkou života. Domnievame sa, že výskum, ako je tento, dodáva javom nášho prekladového priestoru komplexnosť a hĺbku, vďaka ktorých ich nie je možné jednoznačne generalizovať. História nie sú veľké príbehy, ale skôr komplex epizód, postojov a mimoriadne zložitých realít diskurzu. V tomto zmysle história preniká do našej každodennosti.

⁷⁵⁰ Projekt empirickej mapy translatológie na Slovensku, ktorá by obsahovala reálne údaje o uskutočnených výskumoch a naznačovala metodologicko-tematické väzby jednotlivých vedeckých prístupov a koncepcií, predstavil na medzinárodnej konferencii *Some Holmes and Popovič in all of us?* v novembri 2015 M. Djovčoš.

POUŽITÉ ZDROJE

Sekundárna literatúra

(haj.) Kocovina s Ginsbergem. In *Rudé právo*, 17. 5. 1965, s. 2.

ALEXANDER, Meena. Indian April. In *The Massachusetts Review* [online], 1998, č. 2, s. 161-164 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/25091411>.

Allen Ginsberg a Praha. Vzpomínkový večer u příležitosti 50. výročí zvolení Allena Ginsberga králem [majálesu] [online]. Průvodci večerem: Petr Blažek a František Čuňas Stárek. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů – Oficiální kanál Ústavu pro studium totalitních režimů, Youtube.com, 13. máj 2015 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1OsVgiI>

BAKOŠ, Mikuláš. *Vývin slovenského verša od školy Štúrovej*. Tretie vydanie, vo VSAV prvé. Bratislava: VSAV, 1966.

BALOGH, Alexander. Infarkt urýchlil skon Mladej tvorby. In *SME* [online], 21. 8. 2008 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1TMrO6c>

BAYARD, Pierre. *Jak mluvit o knihách, které jsme nečetli*. Prel. Petra James. Brno: Host, 2010.

BEARD, Mary. Facing Death with Tolstoy. In *The New Yorker* [online], November 5, 2013 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1TNhb3c>

Beatnici. Zostavil a preložil Marián Andričík. Bratislava: Slovart, 2010.

BEDNÁROVÁ, Katarína. *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I. Od sakrálneho k profánnemu*. Bratislava: VEDA, 2013.

BEDNÁROVÁ, Katarína. Miesto a funkcia prekladu v kultúre národa. In *K otázkam teórie a dejín prekladu na Slovensku II*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 1994, s. 8-23.

BEZR, Ondřej. Vladimíra Čerepková byla dokonale beatnická. Od dětství po pohřeb. In *iDnes.cz* [online], 10. května 2014 [cit. 25-03-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1TEj9Gv>

- Bibliografia Revue svetovej literatúry 1965 – 2004*. Zostavil Peter Kerlik. Bratislava: SSPUL, 2005.
- BLAHA, Anton et al. *Pyžamová revolúcia*. Bratislava: NEBOJSA, 2007.
- BLÁHOVÁ, Kateřina. Svaz československých spisovatelů (1). In *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 2011 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1NMybBQ>
- BLAŠČÁK, Fedor. Zabudnutá generácia. In *MEMORY KONTROL.org* [online], 12. 3. 2013 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/22kQoPi>
- BLAŽEK, Petr. Vyhoštění krále majálesu. Allen Ginsberg a Státní bezpečnost. In *Paměť a dejiny*, 2011, č. 2. s. 28-43.
- BOURDIEU, Pierre. *Pravidla umění. Geneze a struktura literárního pole*. Nové upravené vydání. Přel. Petr Kylvoušek, Petr Dytrt. Brno: Host, 2010.
- BUBNÁŠOVÁ, Eva. Preklad z druhej ruky v slovenskej literatúre. In *World Literature Studies*, 2011, č. 4, s. 79-90.
- BUMP, Philip. Here Is When Each Generation Begins and Ends, According to Facts. In *The Atlantic* [online], Mar 25, 2014 [cit 10-05-2016]. Dostupné na: <http://theatlntc.com/1TDRaAL>
- BUTENKO, Anatolij. Obrátiť pyramídu. Sovietsky filozof o štruktúrach brzdiaceho mechanizmu. In *VÝBER-špeciál. Magazín časopisu Výber zo svetovej a československej tlače*. Bratislava: Obzor, [rok neuvedený], s. 6-9.
- BUZÁSSY, Ján. Preklady starnú ako mušketeri. In GINSBERG, Allen. *Vytie*. Výber zostavila Zuzana Hegedúsová. V jazykovej spolupráci so Zuzanou Hegedúsovou prebásnil Ján Buzássy. Doslovy napísali Braňo Hochel a Ján Buzássy. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990, s. 119-121.
- Constructing a Sociology of Translation*. Edited by Michaela Wolf and Alexandra Fukari. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2007.
- CORSO, Gregory. *Zmŕtvychvstanie smrti*. Preložili Miroslav Válek a Ján Vilikovský. Bratislava: Smena, 1968.

- DAROVEC, Peter – BARBORÍK, Vladimír. *Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996. Časopis po čase*. Levice: L.C.A., 1996.
- DOKOUPIL, Blahoslav. Literární noviny (2) 1952-67. In *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 2006 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1spjHUW>
- ĎURIŠIN, Dionýz. *Teória literárnej komparatistiky*. 2. vydanie. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1985.
- EAGLETON, Terry. *Ideology. An Introduction*. London – New York: Verso, 1991.
- EAGLETON, Terry. *Literary Theory. An Introduction*. Second Edition. Oxford: Blackwell, 2005.
- Encyclopedia of Beat Literature*. Edited by Kurt Hemmer. New York: Facts On File, 2007.
- EVEN-ZOHAR, Itamar. *Polysystem Studies* [= *Poetics Today*, 1990, č. 1]. Monotematické číslo.
- FAUCHEREAU, Serge. Beatnická vzbura. Prel. Vítězoslav Hečko. In RSL, 1970, č. 1 s. 30-43.
- FELDEK, Ľubomír. *Prekliata Trnavská skupina*. Bratislava: Columbus, 2007.
- FELIX, Jozef. Štúdiá o Malom testamente. In VILLON, François. *Dielo*. Vydanie 2. (Malý testament), 6. (Veľký testament), 2. (Kodicil). Bratislava: Tatran, 1981.
- Fenomén Underground* [40-dielny cyklus dokumentárnych filmov]. Námet Břetislav Rychlík, Jiří Fiedor a František Čuňas Stárek. Réžia: Jana Chytilová, Jiří Fiedor, Václav Křístek a Břetislav Rychlík. Ostrava: Česká televize – Tvůrčí producentská skupina Lenky Polákové, 2013.
- FERENČÍK, Ján. *Kontexty prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1982.
- FERLINGHETTI, Lawrence. *Smutná nahá jazdkyňa*. Preložili Vojtech Mihálik a Ján Vilikovský. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1965.
- FINDRA, Ján. *Štylistika slovenčiny*. Martin: OSVETA, 2004.

- FIŠEROVÁ, Michaela. Rekonštrukcia vizuality komunizmu v období normalizácie. In *MEMORY KONTROL.org* [online], 12. 3. 2013 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/25acK7U>
- FOUCAULT, Michel. *The Order of Discourse*. Translated by Ian McLeod. In *Untying the Text. A Post-Structuralist Reader*. Edited and Introduced by Robert Young. Boston – London – Henley: Routledge – Kegan Paul, 1981.
- FRANEK, Ladislav. Porovnávacía literatúra a umelecký preklad. In *World Literature Studies*, 2009, č. 2, s. 25-41.
- FRANEK, Ladislav. *Štýl prekladu. Vývinovo-teoretická a kritická analýza slovenských prekladov Paula Claudela*. Bratislava: VEDA – Ústav svetovej literatúry SAV, 1997.
- GAIMAN, Neil. Why defend freedom of icky speech?. In *Neil Gaiman Journal* [online], Monday, December 01, 2008 [cit. 20-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1NuYqCp>
- GAVURA, Ján. Ginsberg in Bratislava. In *Romboid*, 2013, č. 1, s. 88.
- GENETTE, Gérard. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Translated by Jane E. Lewin. Cambridge: CUP, 1997.
- GENETTE, Gérard. *The Architext. An Introduction*. Oakland: University of California Press, 1992.
- GINSBERG, Allen – LASS, Andrew. The King of May: A Conversation Between Allen Ginsberg and Andrew Lass, March 23, 1986. In *The Massachusetts Review* [online], 1998, č. 2, s. 169-184 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/25091413>.
- GINSBERG, Allen. *Collected Poems 1947 – 1997*. Pymble – Toronto – Auckland – New York: HarperCollins e-books, 2010.
- GINSBERG, Allen. Vytie za Carlom Solomonom. Prel. Ján Buzássy a Z. Bothová. In *RSL*, 1970, č. 1 s. 44-50.
- GINSBERG, Allen. *Vytie*. Výber zostavila Zuzana Hegedúsová. V jazykovej spolupráci so Zuzanou Hegedúsovou prebásnil Ján Buzássy. Doslovy napísali Braňo Hochel a Ján Buzássy. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990.

- Gregory Corso [Biography]. In *Poetry Foundation* [online], 2016 [cit. 20-03-2016].
Dostupné na: <http://bit.ly/1O6QbfN>
- GROMOVÁ, Edita. *Úvod do translatológie*. Nitra: UKF, 2009.
- HADRABOVÁ, Oľga. Večer s Allenom Ginsbergom. In *KŽ* 1965, č. 11, s. 8.
- HÁJEK, Igor. Z bradburyovského sveta do pražského předjaří. In *Literární noviny*, 1965, č. 12, s. 8-9.
- HAJKO, Dalimír. *Päťdesiat rokov slovenskej poézie 1948 – 1998*. Nitra: UKF, 2004.
- HEGEROVÁ, Viera – MAGOVÁ, Gabriela. Proskribovaní prekladatelia si našli svojich „figurantov“. Rozhovor s prekladateľkou a vydavateľskou redaktorkou Vierou Hegerovou. In *Romboid* 5-6/2014, s. 10-20.
- HEMMER, Kurt. Introduction. In *Encyclopedia of Beat Literature*. Edited by Kurt Hemmer. New York: Facts On File, 2007, ix-xii.
- HEREC, Ondrej. *Dobre organizovaný netvor*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010.
- HEVIER, Daniel. Vývoj a formovanie slovenského rocku v období 1960 – 1968. In *Musicologica* [online], 2011, č. 1 [cit. 20-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1Xqr3mc>
- HOCHEL, Braňo – KOPÁLOVÁ, M. [?]. Bibliografia prekladov Miroslava Válka. In VÁLEK, Miroslav. *Preklady*. Zostavil Anton Popovič. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1977, s. 503-508.
- HOCHEL, Braňo. Doslov. In GINSBERG, Allen. *Vytie*. Výber zostavila Zuzana Hegedúsová. V jazykovej spolupráci so Zuzanou Hegedúsovou prebásnil Ján Buzássy. Doslovy napísali Braňo Hochel a Ján Buzássy. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990, s. 107-117.
- HOCHEL, Igor. Poézia [2. polovice 20. stor.]. In SEDLÁK, Imrich et al. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Martin: Matica slovenská, 2009, s. 313-403.
- HOCHEL, Igor. Premeny slovenskej literatúry v 50. – 80. rokoch 20. storočia. In SEDLÁK, Imrich et al. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Martin: Matica slovenská, 2009, s. 228-256.

- HOLMES, James S. The Name and Nature of Translation Studies. Rozšířená verzia in *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, 1988, s. 66-80.
- HOLMES, John Clellon. This Is The Beat Generation. In *The New York Times*. 16 November 1952.
- HOMBERGER, Eric. Howard Fast [obituary]. In *The Guardian* [online]. 14 March 2003 [cit. 15-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1rzDSi2>
- HOWE, Fanny – NYE, Naomi Shihab – FERLINGHETTI, Lawrence – RIPS, Geoff – BERKSON, Bill – CARRUTH, Hayden – WIER, Dara – MYLES, Eileen. Response and Documents. In *The Massachusetts Review* [online], 1998, č. 2, s. 205-223 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/25091417>.
- CHAROUS, Emil – BARBORÍK, Vladimír. „Aby sme si boli kvit...“ Rozhovor s českým slovakistom a prekladateľom Emilom Charousom. In *Romboid* 7/2012, s. 19-25.
- JAKUBEJ, Ján. Škola Annales. In *Studia historica Nitriensia*, 2014, č. 2, s. 354-377.
- JÁNOŠÍKOVÁ, Zuzana. *Americká literatúra v Revue svetovej literatúry v r. 1965 – 1990*. [Diplomová práca.] Školiteľ: prof. PhDr. Edita Gromová, CSc. Konzultant: Mgr. Igor Tyšš. Katedra translatológie FF UKF, 2016. 63 s.
- JESENSKÁ, Zora. Zvýšiť majstrovstvo prekladu umeleckej literatúry. In *KŽ*, 1956, č. 18, s. 4-6.
- JIROUS, Ivan M. Zpráva o třetím českému hudebním obrození. In JIROUS, Ivan M. *Magorův zápisník*. Uspořádal, ediční poznámku s komentářem napsal a bibliografii sestavil Michal Špirit. Praha: TORST, 1997, s. 171-198.
- JUDT, Tony. *Postwar. A History of Europe Since 1945*. London: Penguin Books, 2005.
- JUROVSKÁ, Michaela – PASSIA, Radoslav. V každom umení je nevyhnutné aj remeslo. Rozhovor s prekladateľkou Michaelou Jurovskou. In *Romboid*, 2013, č. 3, s. 7-19.
- KALINOVÁ, Agneša. – JURÁŇOVÁ, Jana. *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava: ASPEKT, 2012.

- KASARDA, Martin. *Osamelí bežci. Správy z ľudského vnútra*. Levice: Koloman Kertész Bagala, 1996.
- KASARDA, Martin. Prečo nie sú Osamelí bežci básnická skupina. In *Literika*, 1996, č. 3-4, s. 134-137.
- KLIMÁČEK, Viliam. Ginsberg v Bratislave. In *kød*, 2008, č. 9, s. 37-42.
- KNĚZEK, Libor. *Preklady z iných literatúr do slovenčiny. Bibliografía knižných prekladov beletrie a umenovedy do slovenčiny*. 1. zväzok. Bratislava: Diliza, 1969.
- KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka. Philosophy and Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- KORMÚTH, Dezider. *Bibliografía anglickej a americkej literatúry. Krásna literatúra a literárna veda na Slovensku v rokoch 1900 – 1970*. Martin: Matica slovenská, 1995.
- KOSTELANETZ, Richard. Ginsberg Makes the World Scene. In: *The New York Times* [online], July 11, 1965 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://nyti.ms/1Tfor9k>
- KOT, Jozef. – PASSIA, Radoslav. Od politiky a ideológie už bočím. In *Romboid*, 2013, č. 10, s. 7-22.
- KOTAČA, Jiří. *Jazz v socialistickém Československu* [Bakalárská práce.] Školitel: doc. PhDr. Vít Hloušek, Ph.D. Brno: Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, Fakulta sociálních studií, 2014. 42 s.
- KRALČÁK, Ľubomír. *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód*. Martin: Matica slovenská, 2014.
- KRALČÁK, Ľubomír. *Starosloviensky jazyk na Veľkej Morave*. Nitra: Publica Nitra, 2009.
- KUSÁ, Mária. – GROMOVÁ, Edita. – DJOVČOŠ, Martin. Súčasný stav slovenského myslenia o preklade. In *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram – Ústav svetovej literatúry, 2014, s. 13-31.
- KUSÁ, Mária. *Literárny život. Literárne dianie. Literárny proces. Vnútroliterárne, mimoliterárne a medziliterárne súvislosti ruskej literatúry 20. storočia*. Bratislava: VEDA, 1997.

- KUSÁK, Alexej. Ginsberg v Praze. In *Kulturní tvorba*, 1965, č. 10, s. 6.
- KUŽELOVÁ, Viera. Umelecké smery v západných literatúrach II (Americká literatúra). In *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 1970-71, č. 6, s. 180-185
- Laguages at War. Policies and practices of language contacts in conflict [research project]. In *University of Reading* [online]. Reading: University of Reading – Department of French Studies, 2009 – 2011 [cit 12-05-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1U8tAMo>
- LAKOFF, George. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1987.
- LASS, Andrew. Allen Ginsberg – Král majálesu. Prel. Kateřina. Piňosová In *Analogon*, 2000, č. 30, s. 37-46.
- LASS, Andrew. The King of May: An Update. In *The Massachusetts Review* [online], 1998, č. 2, s. 165-168 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/25091412>.
- LAUČEK, Anton. *Slovenské pohľady v službe totalitnej moci I*. Žilina: Edis – vydavateľstvo Žilinskej univerzity, 2013.
- LAZAROVÁ, Katarína. [V diskusii sa nehovorilo...]. In *KŽ*, 1956, č. 19, s. 4-5.
- LEFEVERE, Andre. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London – New York: Routledge, 1992.
- LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998.
- LEWIS, Julie. Charles Bukowski. In *Encyclopedia of Beat Literature*. Edited by Kurt Hemmer. New York: Facts On File, 2007, s. 30-31.
- LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Štvrté vydanie, v Kalligrame tretie. Bratislava: Kalligram, 2011.
- LONDON, Artur. K pramenům poznání – motáky z ruzyňské věznice, 1998. In Státní bezpečnost (StB), vyšetřovací metody – na praktiky vyšetřovatelů StB vzpomíná Artur London. In *Totalita.cz* [online], 1999 – 2016 [cit. 20-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1XsSgF3>

- LOTMAN, Jurij M. *Štruktúra umeleckého textu*. Preložil a doslov napísal Milan Hamada. Bratislava: Tatran, 1990.
- LOWENFELS, Walter – KOT, Jozef. O americkej literatúre s Walterom Lowenfelsom. In SP, 1962, č. 2 s. 140-142.
- Manifesty Osamelých bežcov. In *Literarika*, 1996, č. 3-4, s. 138-140.
- MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stať sa iným*. Bratislava: Kalligram, 2005.
- MARUŠIAK, Juraj. *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici 50. rokov*. Brno – Praha: Prius – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.
- MARUŠIAK, Juraj. Slovenská spoločnosť a kultúra v 50. a 60. rokoch [poster]. In *Kulturní dění a životní styl v Československu v 50. a 60. letech 20. století*. Projekt CZ.1.07/2.3.00/35.0037 (2012-2014): Popularizace nejnovějších výzkumných a vědeckých výsledků ÚHV FPF SU v oblasti historických věd. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2011.
- MATTHEWS, John. P. C. *Majáles 1956. Nevydařená revolta československých studentů*. Brno – Praha: Prius – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000.
- MATTHEWS, John. P. C. *Majales: The Abortive Student Revolt In Czechoslovakia in 1956*. Working Paper No. 24. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1998.
- MED, Jaroslav. Vladimíra ČEREPKOVÁ. In *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 2016 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1YfdqVI>
- MIKO, František. *Štýlové konfrontácie. Kapitoly z porovnávaczej štylistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1976.
- MIKULA, Valér. *Čakanie na dejiny. State k slovenskej literárnej histórii*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013.
- MIKULA, Valér. *Démoni súhlasu i nesúhlasu: Dominik Tatarka, Miroslav Válek*. Bratislava: F. R. & G. , 2010.

- MIKULA, Valér. Kalendárium života a diela Miroslava Válka. In VÁLEK, Miroslav. *Básnické dielo*. Zostavil, doslov, kalendárium, komentáre a vysvetlivky napísal Valér Mikula. Bratislava: Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 529-532.
- MISTRÍK, Erich. Alternatívne kultúry 4. In *Mládež a spoločnosť*, 1999, č. 1, s. 60-68.
- MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. Bratislava: SPN, 1996.
- MŇAČKO, Ladislav. Nebiľagujme inteligenciu!. In *KŽ*, 1956, č. 22, s. 6.
- MÜGLOVÁ, Daniela. *Komunikácia – Tlmočenie – Preklad, alebo Prečo spadla Babylonská veža?* Nitra: ENIGMA, 2009.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Studie II*. Druhé, brožované vydání. Připravili Miroslav Červenka a Milan Jankovič. Brno: Host, 2007.
- mv- Na besedě s Allenem Ginsbergem. In *Rudé právo*, 3. 3. 1965, s. 2.
- Nahý anjel (... alebo NAHLAS)*. *Antológia beatnickej poézie*. Zostavil, preložil, medailóny, poznámky a doslov napísal Marián Andričík. Básne Kennetha Rexrotha preložil a poznámky k nim napísal Ján Kvapil. Bratislava, LITERA, 1995.
- NELSON, Max. Branded Man. In *The Paris Review* [online], March 23, 2016 [cit. 20-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/24DXS1i>
- Nešvar dlouhých vlasů v socialistické společnosti* [dobový dokument], 1972. Osobný archív autora.
- NEWMARK, Peter. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988.
- NIXON, Mark. *Samuel Beckett's German Diaries 1936-1937*. New York: Bloomsbury Publishing, 2011.
- O prekladaní vo dvojici. In *Romboid*, 1970, č. 5, s. 13-22.
- ob. Ve Francii zemřela česká beatnická básnířka Vladimíra Čerepková. In *iDnes.cz* [online], 12. srpna 2013 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1rDQYKT>
- Od iniciatívy k tradícii. Štrukturalizmus v slovenskej literárnej vede od 30. rokov po súčasnosť*. Eds. P. Zajac a F. Matejov. Brno: Host, 2005.

- OLOHAN, Maeve. History of science and history of translation. In *The Translator*, 2014, č. 1, s. 9-25.
- Originál – Preklad. Interpretačná terminológia. Konceptia a redakcia* Anton Popovič. Bratislava: Tatran, 1983.
- ORLOVOVÁ, R. – KOPELEV, L. Stratená generácia studenej vojny. In SP, 1959, č. 4, s. 362-379.
- Osamelí bežci a návrat anjelov. In *.týždeň* [online]. 4. január 2015 [cit. 02-05-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1sjdQjQ>
- PADDINGTON, Bruce. Martin Carter. The Poems Man. In *Caribbean Beat* [online], 1995, č. 13 [cit. 20-03-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1OikfzQ>
- PALMER, Amanda. *The Art of Asking, or How I Learned to Stop Worrying and Let People Help*. London: Piatkus, 2014.
- PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy I: Přirozený svět*. Praha: OIKOYMENH, 2008.
- PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: OIKOYMENH, 2007.
- PAŽOUT, Jaroslav. *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. Praha: Prostor, 2008.
- PERLA, Z. Divadlo. In *Reduta Jazz Club* [online], 2016 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1UIdXjG>
- PILAŘ, Martin. Igor Hájek aneb Rozpory mezi domácí a exilovou reflexí české literatury. In *Bohemistika*, 2001, č. 3, s. 201-210.
- PIPES, Richard. *Komunizmus. Dejiny intelektuálneho a politického hnutia*. Prel. Marína Zavacká. Bratislava: Sloart, 2007.
- POKORN, Nike. *Post-Socialist Translation Practices. Ideological struggle in children's literature*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2012.
- POPOVIČ, Anton – HOCHÉL, Braňo. Preklady Miroslava Válka. In SP, 1978, č. 6, s. 119-124.
- POPOVIČ, Anton. – MIKO, František. *Tvorba a recepcia*. Bratislava: Tatran, 1978.

- POPOVIČ, Anton. Črta o Mladej tvorbe z rokov 1956-1959. In SP, 1965, č. 9, s. 35-39.
- POPOVIČ, Anton. *Preklad a výraz*. Bratislava: VSAV, 1968.
- POPOVIČ, Anton. Prekladateľské dvojice z teoretického hľadiska. In *Romboid*, 1970, č. 5, s. 26.
- POPOVIČ, Anton. *Teória metatextov*. Nitra: Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky, 1974.
- POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu. Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran, 1975.
- POSPÍŠIL, Filip. – BLAŽEK, Petr. *Vraťte nám vlasy!. První máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu*. Praha: Academia, 2010.
- PRIESTLAND, David. *The Red Flag. Communism and the Making of the Modern World*. London: Penguin Books, 2009.
- PRIŠČOVÁ, Dominika. *Preklad v socialistických Slovenských pohľadoch. Anotovaná bibliografia z r. 1969 – 1989*. [Bakalárska práca.] Školiteľ: Mgr. Igor Tyšš. Nitra: Katedra translatológie FF UKF, 2016. 53 s.
- PROSE, Francine. – MOSER, Benjamin. What Makes the Russian Literature of the 19th Century so Distinctive?. In *The New York Times* [online], Nov. 25, 2014 [cit. 27-04-2016]. Dostupné na: <http://nyti.ms/1NmA9ym>
- PŘIBÁŇ, Michal et al. Odeon. In *Slovník české literatury po roce 1945* [online.] Praha: ÚČL AV ČR, 2013 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1q4oSr5>
- PYM, Anthony. et al. *The status of the translation profession in the European Union*. DGT/2011/TST. Final Report. Brussels: European Commission, 2012.
- PYM, Anthony. *Exploring Translation Theories*. Oxon: Routledge, 2010.
- PYM, Anthony. *Method in Translation History*. Reprinted. Manchester: St. Jerome Publishing, 2010.
- PYM, Anthony. *Negotiating the Frontier. Translators and Intercultures in Hispanic History*. Manchester: St. Jerome, 2000

- PYM, Anthony. Okay, So How Are Translation Norms Negotiated?. In *Translation and Norms*. Edited by Christina Schäffner. Clevedon: Multilingual Matters, 1999, s. 106-112.
- RANDUŠKA, David. *Mediální ohlas na májový pobyt Allena Ginsberga v Praze 1965*. [Bakalářská práce.] Vedoucí práce: Mgr. PhDr. Jana Čeňková, Ph.D.. Praha: Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze, 2014. 73 s.
- RAUVOLF, Josef. Beat po česku. In *Host*, 2007, č. 5, s. 22-24. Dostupné aj online na: <http://bit.ly/1U9wKPY>
- REPKA, Peter. – TINKOVÁ, Alexandra. „Som udomácnený cudzinec,“ hovorí Peter Repka. In *SME* [online], 5. 9. 1998 [cit 12-05-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/22bODE3>
- REPKA, Peter. *Vstaň a chod'*. Levice: Koloman Kertész Bagala, 1998.
- Rezolúcia II. sjazdu čs. spisovateľov. In *KŽ*, 1956, č. 18, s. 1.
- RITTER, Rüdiger. Between Cultural Alternative and Protest. On the Social Function of Jazz after 1945 in Central Europe (GDR, Poland, Hungary, CSSR). In *Musicologica* [online], 2011, č. 1 [cit. 20-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1NNvMfR>
- RUNDLE, Christopher. *Publishing Translations in Fascist Italy*. Bern: Peter Lang, 2010.
- RUPPELDT, Miloš. Vysilená generácia. In *SP*, 1959, č. 2, s. 148-161.
- SALDANHA, Gabriela – O'BRIEN, Sharon. *Research Methodologies in Translation Studies*. London: Routledge, 2013.
- SEDLÁK, Imrich et al. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Martin: Matica slovenská, 2009.
- SEMÍNOVÁ, Zuzana. Počátky časopisu Světová literatura a angloameričtí autoři. In *Souvislosti*, 2003, č. 1-2 [online]. Dostupné na: <http://bit.ly/1SvpRsn>
- Semiotické modelovanie sveta v texte. Zošit prác o ikonickosti výrazu k nedožitém sedemdesiatym narodeninám Antona Popoviča*. Editor Mária Valentová. Nitra: UKF, 2003.

- SKALICKÁ, Šárka. *Literární časopis jako instituce*. [Magisterská diplomová práce.] Vedoucí práce: Mgr. Viktor Pantůček. Brno: Ústav hudební vědy, Fil. fakulta, Masarykova univerzita, 2011. 111 s.
- SLOVNÍK literárních směrů a skupin*. 2., doplněné vydání. Zpracoval kolektiv pracovníků Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV v Praze a Brně. Redigoval Štěpán Vlašín. Praha: Panorama, 1983.
- Slovník prekladateľov umeleckej literatúry – 20. storočie. A – K*. Zostavili Oľga Kovačičová – Mária Kusá. Bratislava: VEDA, 2015.
- Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Ed. Stanislav Rubáš et al. Praha: Academia, 2012.
- SNELL-HORNBY, Mary. *The Turns of Translation Studies. New paradigms or shifting viewpoints?*. Amsterdam: John Benjamins, 2006.
- SOMOLANYOVÁ, Ľubica. K americkým inšpiráciám v tvorbe Osamelých bežcov. In *Slovenská literatúra*, 2007, č. 4, s. 312-318.
- STRÝKO, Marcel. My a spoločnosť, 1996. In *MEMORY KONTROL.org* [online], 2013 [cit. 20-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1TiivLm>
- SVATOŠ, Michal. Pražské studentské majálesy let 1956 – 1968. Pôv. in Blog Archive www.michalsvatos.cz. V súčasnosti dostupné len z osobného archívu.
- SVOZIL, Bohumil – JAREŠ, Michal. Inka MACHULKOVÁ. In *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 2014 [cit. 18-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1YpkmPO>
- SVOZIL, Bohumil. Jan ZÁBRANA. Heslo aktualizovali Karel Piorecký (kp) a Michal Příbáň (mlp). In *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 2014 [cit. 20-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1OtlEsU>
- ŠIMKOVÁ, Dagmar. Byly jsme tam taky, 2010. In Státní bezpečnost (StB), vyšetřovací metody – na praktiky vyšetřovatelů StB vzpomíná Dagmar Šimková. In *Totalita.cz* [online], 1999 – 2016 [cit. 20-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1qlUhoZ>
- ŠLAJCHRT, Viktor. Ginsberg v Praze. In *Literární noviny* 1990, č. 4, s. 11.

- ŠPIRK, Jaroslav. *Censorship, Indirect Translations and Non-translations. The (Fateful) Adventures of Czech Literature in 20th-century Portugal*. Newcastle: Cambridge Scholars, 2014.
- ŠRANK, Jaroslav. Personalizovaná literatúra a tradícia. In *RAK*, 2011, č. 6, s. 10-22.
- ŠRANK, Jaroslav. Tematika vesmírnych letov v slovenskej poézii prelomu 50. a 60. rokov XX. storočia. In Vývin slovenskej literatúry 50-tych (sic!) rokov XX. storočia (2). In *RAK*, 2001, č. 4, s. III – XVII.
- ŠTEFKO, Vladimír. Malé javiskové formy – zrod alternatívneho divadla?. In *Javisko* [online], 2007, č. 2 [cit. 18-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1SVb7GL>
- ŠTRASSER, Ján. – BUZÁSSY, Ján. *Byť svoj. Rozhovory s Jánom Buzássym*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2013.
- TAHIR-GÜRÇAĞLAR, Şehnaz. What Texts Don't Tell. The Uses of Paratexts in Translation Research. In *Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II. Historical and Ideological Issues*. Edited by Theo Hermans. Manchester: St. Jerome, 2002, s. 45-60.
- TARAGEL, Dušan. Komunistom prekázali dlhé vlasy. Pripravili akciu „vlasáči“. In *SME* [online], 10. máj 2012 [cit 10-05-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1VXOeF2>
- TARAGEL, Dušan. Prípád Ladislav Mňačko. Čo hovorili dokumenty (+ tajné správy zo spisov). In *SME* [online], 28. marec 2015 [cit. 20-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1spvhPF>
- The Lost World of Communism* [3-dielny cyklus dokumentárnych filmov]. Námet a produkcia: Peter Molloy a Lucy Hetherington. London: BBC, 2009.
- THOMSON-Wohlgemuth, Gaby. *Translation under State Control. Books for Young People in the German Democratic Republic*. New York: Routledge, 2009.
- TIETCHEN, Todd F. *The Cubalogues. Beat Writers in Revolutionary Cuba*. Gainesville: University Press of Florida, 2010.
- TIMURA, Viktor. Intelektuálne a národné dimenzie Kultúrneho života. In *Kultúrny život a slovenská jar 60. rokov*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, s. 5-32.

- TOURY, Gideon. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 1995.
- Translation and Censorship in Different Times and Landscapes*. Edited by Teresa Seruya and Maria Lin Moniz. Newcastle: Cambridge Scholars, 2008.
- Translation Studies Bibliography. Eds. Yves Gambier and Luc van Doorslaer. In *Benjamins.com* [online]. Amsterdam: Benjamins, 2004 – 2015 [cit 12-05-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1Rq8jfy>
- Translators through History*. Revised Edition. Edited and directed by Jean Delisle and Judith Woodsworth. Amsterdam: John Benjamins, 2012.
- Trnavská skupina – konkretisti*. Výber zostavila, komentáre a vysvetlivky, kalendárium, medailóny členov Trnavskej skupiny, doslov a edičnú poznámku napísala Andrea Bokníková-Tóthová. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006.
- TURČÁNY, Viliam. Nástup mladej básnickej generácie na konci päťdesiatych a začiatku šesťdesiatych rokov. In *Slovenská literatúra*, 6, 1975, s. 486-515.
- TURČÁNY, Viliam. V prekladateľskej dvojici. In *Romboid*, 1970, č. 5, s. 23-26.
- TYŠŠ, Igor. *Dotyk ako miera sprostredkovania prirodzenosti*. [Diplomová práca.] Školiteľ: PhDr. Mária Kiššová, PhD. Nitra: Katedra translatológie FF UKF, 2013. 99 s.
- VÁLEK, Jan. Beat Generation. In *SP*, 1960, č. 7-8, s. 938-944.
- VÁLEK, Miroslav. *Básnické dielo*. Zostavil, doslov, kalendárium, komentáre a vysvetlivky napísal Valér Mikula. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005.
- VÁLEK, Miroslav. *Preklady*. Zostavil Anton Popovič. Úvod napísal Viktor Kochol. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1977.
- VAN VOREN, Robert. *Psychiatry as a tool for coercion in post-Soviet countries*. Brussels: European Union, 2013.
- VARAČKOVÁ, Lucia. *Preklad v socialistických Slovenských pohľadoch. Anotovaná bibliografia z r. 1948 – 1969*. [Bakalárska práca.] Školiteľ: Mgr. Igor Tyšš. Nitra: Katedra translatológie FF UKF, 2016. 106 s.

- VERSCHUEREN, Jeff. *Ideology in Language Use. Pragmatic Guidelines for Empirical Research*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- VIKLIČKÁ, Miluše. Historie [Divadla Viola]. In *Divadlo Viola* [online], 2016 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1WyG5rt>
- VILIKOVSKÝ, Ján – MAGOVÁ, Gabriela. Jazyk je nejlepší detektor lži. Rozhovor s prekladateľom Jánom Vilikovským. In *Romboid*, 2013, č. 5-6, s. 7-22.
- VILIKOVSKÝ, Ján. LAWRENCE FERLINGHETTI [doslov]. In FERLINGHETTI, Lawrence. *Smutná nahá jazdkyňa*. Preložili Vojtech Mihálik a Ján Vilikovský. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1965, s. 145-149.
- VODRÁŽKA, Karel. Document: Final Report on the Activities of the American Poet Allen Ginsberg and His Deportation from Czechoslovakia. Prel. a komentoval Andrew Lass. In *The Massachusetts Review* [online], 1998, č. 2, s. 187-196 [cit. 26-02-2016]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/25091415>.
- WILLIAMS, Jenny – CHESTERMAN, Andrew. *The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome, 2002.
- WINKGENS, Meinhard. Subtext. In *Lexikon teorie literatury a kultury. Koncepcie, osobnosti, základní pojmy*. Ed. Ansgar Nünning. Prel. Aleš Urválek a Zuzana Adamová. Brno: Host, 2006, s. 748-749.
- Z dějin českého myšlení o literatuře 2. 1948-1958. Antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. Praha: ÚČL AV ČR, 2002.
- ZÁBRANA, Jan. *Celý život. Výbor z deníků 1948/1984*. Uspořádali Dušan Karpatský a Jan Šulc. K vydání připravila a výběrový rejstřík sestavila Marie Zábranová. Praha: Torst, 2001.
- ZAMBOR, Ján. *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*. Bratislava: SAV, 2010.
- ZELINSKÝ, Miroslav. Světová literatura. In *Slovník české literatury po roce 1945* [online.] Praha: ÚČL AV ČR, 2007 [cit. 25-04-2016]. Dostupné na: <http://bit.ly/1T4N8XJ>

ŽEMBEROVÁ, Viera. Mladá tvorba v súvislostiach. In *Časopis Květen a jeho doba. Sborník materiálů z literárněvědné konference 36. Bezručovy Opavy (15. – 16. 9. 1993)*. Red. Bohumil Svozil. Praha: Ústav pro českou literaturu, 1994, s. 64-67.

Dobové pramene – korpus *Mladej tvorby*

(st). Rušíme, rušíte, rušia. In MT, 1964, č. 5, s. neuvedená.

[ANGLICKÁ CENZÚRA...]. In MT, 1957, č. 2, s. neuvedená.

[HOWARD FAST...]. In MT, 1957, č. 5, s. neuvedená.

[JACK KEROUAC...]. In MT, 1961, č. 3, s. neuvedená.

[JACK LONDON – PSEUDONYM?]. In MT, 1957, č. 3, s. neuvedená.

[Milí čitatelia.] In MT, 1965, č. 12, s. 33.

[MNOHO PAPIERA]. In MT, 1965, č. 2, s. 52.

[Posledné čísla Svätej literatury]. In MT, 1963, č. 2, s. neuvedená.

[Pred týždňami dostala redakcia...]. In MT, 1967, č. 7, s. 50-51.

[Séria esejí na tému mravnosť nemravnosti]. In MT, 1966, č. 10, s. 18-33.

[THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW]. In MT, 1957, č. 5, s. neuvedená.

[V Bratislave sa zišla...]. In MT, 1964, č. 4, s. neuvedená.

AIVAR, A. X. [Milé literárne šteňatá!]. In MT, 1968, č. 7, s. 61.

BEAT GENERATION. Prel. J. Buzássy a Z. Bothová. In MT, 1969, č. 10, s. 46-49.

BERGEROVÁ, Oľga. Tennessee Williams – Zostupujúci Orfeus. In MT, 1959, č. 5, s. 24-26.

Beseda o antológiách. In MT, 1964, č. 2, s. 10-11.

BOTHOVÁ, Zuzana. Dni a noci Ameriky. In MT, 1964, č. 10, s. 35-36.

BOTHOVÁ, Zuzana. Herzog – Saul Bellow. In MT, 1969, č. 9, s. 18-19.

BOTHOVÁ, Zuzana. Na hraniciach vlastného ja. In MT, 1962, č. 6-7, s. 49-50.

BRATISLAVSKÉ DIVADIELKO POÉZIE. In MT, 1961, č. 5, posledná strana.

Cigánske romance. Prel. Ján Šimonovič. In MT, 1964, č. 4, s. 18.

- CORSO, Gregory. Bomba. In MT, 1962, č. 6-7, s. 42-44.
- CSÁDER, Pavol. Jazz-session. In MT, 1965, č. 8-9, s. 30-34.
- ČERNÝ, Václav. Úloha mladého intelektuála v dnešnej dobe. In MT, 1968, č. 5, s. 17-19.
- ĎAKUJEME ZA OPÝTANIE. In MT, 1969, č. 1, s. 63.
- DANIŠ, Jaroslav. Pred slávnym výročím. In MT, 1961, č. 1, s. 1-2.
- DEDINSKÝ, Móric Mittelman. Na záver. In MT, 1959, č. 8-9, s. 31.
- Divadielko poézie v novej sezóne. In MT, 1961, č. 10, s. 39-40.
- Don Quijote de la Sancho Panza. Všetdné dni a každý je streda. In MT, 1968, č. 8, s. 60-61.
- DVOŘÁK, Pavel. Matúrou sa nič nekončí. In MT, 1966, č. 3, s. 32-35.
- E. K. Hovoríme o preklade. In MT, 1958, č. 12, s. 18-19.
- EDGAR LEE MASTERS. Prel. R. Skukálek. In MT, 1967, č. 2, s. 25-29.
- Edícia mladých autorov. In MT, 1957, č. 4, s. 101.
- EIS, Zdeněk. Za umenie všetdného dňa. In MT, 1956, č. 4, s. 144-145.
- EZRA POUND. Prel. J. Buzássy a Z. Bothová. In MT, 1966, č. 7, s. 38-39.
- FAULKNER, W. Ruže pre Emíliu. Prel. M. Gregorová. In MT, 1962, č. 2, s. 10-14.
- FELDEK, Ľubomír – MIHALKOVIČ, Jozef. O špecifickej váhe slova. In MT, 1962, č. 6-7, s. 60-64.
- FELDEK, Ľubomír – ŠIMONVIČ, Ján. Rozhovor s prekladateľom. In MT, 1964, č. 4, s. 19.
- FELDEK, Ľubomír. Bude reč o preklade. In MT, 1958, č. 4, s. 6-8.
- FERKO, Milan. Sovietsky človek. In MT, 1956, č. 3, s. 81.
- FERKO, Milan. Viac úspechov, viac optimizmu. In MT, 1959, č. 12, s. 1-2.
- FERKO, Milan. Vzburá proti konvenčnosti. In MT, 1957, č. 1, s. 1-2.
- FERKO, Milan. Sovietsky človek. In MT, 1956, č. 3, s. 81.

- FISCHER, Ernst. Vacuum. Prel. P. Bžochová. In MT, 1964, č. 6-7, s. 38-44.
- FÖLDVÁRI, Kornel. Dobrodružstvá odvahy a cnosti. In MT, 1964, č. 12, s. 1-2.
- FÖLDVÁRI, Kornel. Pravda života je nedeliteľná. In MT, 1957, č. 4, s. 103-104.
- FURDÍK, Juraj. Hovoríme o preklade. In MT, 1958, č. 10, s. 26-28.
- GARRETT, George. [List Georgea Garretta.] In MT, 1964, č. 2, s. 32-33.
- GLOCKO, Peter. Má sadzač pätnásťročnú dcéru?. In MT, č. 10, s. 42-46.
- GREČNER, Eduard. Namiesto polemiky. In MT, 1957, č. 5, s. 153.
- GREGORY CORSO. Prel. M. Válek a J. Vilikovský. In MT, 1967, č. 4, s. 36-38.
- GREGUŠ, Peter. Moses Herzog – iba človek. In MT, 1969, č. 9, s. 22-23.
- GREGUŠ, Peter. Naša terajšia kríza. In MT, 1969, č. 3, s. 37-39.
- Hovorí Phillip Bonosky. In MT, 1959, č. 11, s. 30.
- Hovoríme o preklade. In MT, 1959, č. 1, s. 30.
- HRIVNÁK, Peter. Marginália. In MT, 1966, č. 7, s. 2.
- HRIVNÁK, Peter. O nesmrteľnosti. In MT, 1965, č. 4, s. 3.
- HVIŠČ, Jozef. Preklad ako výraz. In MT, 1968, č. 9, s. 56-58.
- Chceme viac ako len rúcať. In MT, 1963, č. 4, s. 1;
- I. M. Melancholický portrét. In MT, 1961, č. 1, s. 40.
- IMAGIZMUS. Prel. J. Buzássy a Z. Bothová. In MT, 1969, č. 7, s. 50-53.
- INKA MACHULKOVÁ. In MT, 1964, č. 5, s. 26.
- Interview s Allanom Kaprowom, „otcom“ happeningov. In MT, 1966, č. 8, s. 44-45.
- JACK KEROUAC. In MT, 1965, č. 8-9, s. 56.
- JANÍK, Štefan. Hovoríme o preklade. Hrdina socialistickej poézie. In MT, 1959, č. 6-7, s. 58.

- JAŠTER. a [Autor Dr. Libor Knězek...]. In MT, 1969, č. 7, s. 64.
- jjj- Klub priateľov poézie aj na Slovensku. In MT, 1963, č. 8-9, s. 75.
- jjj-. [Bojovali sme oň dlhé mesiace...]. In MT, 1963, č. 2, s. neuvedená.
- jjj-. Divadielko poézie do novej sezóny, In MT, 1963, č. 8-9, s. 75.
- jk. Whitman v slovenčine. In MT, 1957, č. 3, s. 95.
- jk. Zbytočný a zlý preklad. In MT, 1958, s. 30.
- JOHN UPDIKE. Prebásnil Ivan Mojík z doslovných prekladov Oľgy Hadrabovej. In MT, 1967, č. 8, s. 32-33.
- jv-. [Nebýva zvykom...]. In MT, 1963, č. 6-7, s. 74.
- Kam kráčaš Bohuš Kováč?. In MT, 1961, č. 3, s. neuvedená.
- KAMENÍK, Pavel. Alma mater. In MT, 1962, č. 6-7, s. 12-14.
- Kde hrá dobrý džez. In MT, 1960, č. 11, s. neuvedené.
- KENDA, Milan. Hra o všetko. In MT, 1961, č. 8-9, s. 76.
- kf-. Arthur Miller o dnešnej americkej kultúre. In MT, 1961, č. 4, s. 40;
- KONCOM MINULÉHO ROKA – RÝCHLO, POHOTOVO A SPOĽAHLIVO?. In MT, 1965, č. 2, s. 52.
- KOT, Jozef. Do nového obdobia. In MT, 1959, č. 3, s. 1-4;
- KOT, Jozef. Kniha protestu. In MT, 1959, č. 5, s. 29
- KOT, Jozef. Niekoľko kacírskych poznámok. In MT, 1960, č. 4, s. 158,
- KOT, Jozef. Poznámka o poznámke. In MT, 1960, č. 8-9, s. 338.
- KOT, Jozef. Znova Sinclair Lewis. In MT, 1957, č. 6-7, s. neuvedená.
- KOVÁČ, Bohuslav. Poézia všedného dňa?. In MT, 1957, č. 4, s. 109.
- KOYŠ, Pavel. [Priznajme si...]. In MT, 1961, č. 2, s. 1-2.
- KOYŠ, Pavel. Druhá osudová – februárová. In MT, 1960, č. 2, s. 42-43.

- KOZMA, Andrej. Kde nájdú ideál?. In MT, 1959, č. 10, s. 16-18.
- KRÁTKY PREJAV PRE KAŽDÚ PRÍLEŽITOSŤ. In MT, 1968, č. 9, s. neuvedená.
- KRULIŠOVÁ, Oľga. Knižka čarovnej prostoty. In MT, 1969, č. 10, s. 58.
- KUŽEL, Dušan. Marginália. In MT, 1968, č. 8, s. 2.
- KUŽEL, Dušan. Nezabiješ!. In MT, 1966, č. 7, s. 28-31.
- kw-. Poézia a čísla. In MT, 1963, č. 10, s. 36-37.
- Ľ. F. Na konci jednej neschodnej cesty. In MT, 1964, č. 3, s. 1.
- LAUČÍK, Ivan – REPKA, Peter – ŠTRPKA, Ivan. Prednosti trojnohých slávikov. Niekoľko bezočivostí s dierézou alebo Osamelí bežci o jazdcoch bez koní. In MT, 1964, č. 5, s. 32-33.
- LEVÝ, Jiří. Preklad, kultúrny univerzalizmus a diferenciacia. Z angl. prel. B. Vilikovská. In MT, 1966, č. 3, s. 20.
- LINDSAY, Jack. K dvom smerom v anglickej poézii. In MT, 1959, č. 5, s. 27-28.
- List prvý. In MT, 1967, č. 3, s. 63.
- Literatúra a obchod. In MT, 1957, č. 1, s. 29.
- lo-. Očami Západu. In MT, 1957, č. 10, s. neuvedená.
- m-. Bratislavské nové formy. In MT, 1964, č. 5, s. neuvedená.
- M. P. Divadielko poézie a ako ďalej. In MT, 1961, č. 6-7, číslovanie strán v prameni poškodené.
- MADUNICKÁ, Jana – MÓRICOVÁ, Marta – GLOCKO, Peter. Kornatenie. In MT, 1967, č. 1, s. 30-35.
- MADUNICKÁ, Jana – REPKA, Peter. O čom snívame. In MT, 1967, č. 6, s. 37-44.
- MACHÁČEK, Ladislav. Študenti až príliš ideálni. In MT, 1964, č. 10, s. 38-41.
- MACHÁČEK, Ladislav. Voľba, či obmedzenie?. In MT, 1966, č. 8, s. 40-43.

- MAJER, Ivan. Prvýkrát o sociológii vo veľkom. In MT, 1967, č. 2, s. 52.
- MAJERNÍK, Ján. Kritik na špecifickej dráhe. In MT, 1962, č. 6-7, s. 66-67.
- Manifest účastníkov atentátu. In MT, 1964, č. 2, s. 1.
- MARTIN CARTER. Prel. J. Buzássy – Z. Bothová. In MT, 1962, č. 2, s. 9.
- MARTIN, Ivo. Moderný romantik. In MT, 1962, č. 4, s. 37
- Miesto manifestu. In MT, 1956, č. 1, s. 1-2.
- MINÁČ, Vladimír. O modernosti, svetovosti a iných veciach. In MT, 1958, č. 4, s. 1-2.
- MITANA, Dušan. [28. októbra]. In MT, 1968, č. 10, s. neuvedená
- MITANA, Dušan. Otvorený list čitateľa Osamelým bežcom. In MT, 1965, č. 4, s. 45.
- MOJÍK, Ivan. Dnešok je naša pevnina!. In MT, 1957, č. 3, s. 65-66.
- MOJÍK, Ivan. Zlaté jablká fantázie. In MT, 1960, č. 4, s. 159.
- Nadšení budúcnosťou. In MT, 1959, č. 2, s. 1-3.
- O nehodnotných hodnotách, In MT, 1963, č. 6-7, s. 1.
- OZNÁMENIE. In MT, 1970, č. 7, s. 63.
- Peter Tempest. Prel. P. Urban a J. Majerník. In MT, 1959, č. 5, s. 26.
- PETERAJ, Kamil. Marginália. In MT, 1968, č. 4, s. 3.
- PETERAJ, Kamil. Marginália. In MT, 1968, č. 6, s. 3.
- PETRÍK, Vladimír. Malé novoročné vyvolávanie pamäti. In MT, 1969, č. 2, s. 18-19.
- Podľa Inostr. lit. C. U. Hovoríme o preklade. In MT, 1958, č. 8-9, s. 45.
- Podľa nem. – tma. Súčasná situácia v anglickej literatúre. In MT, 1957, č. 4, s. 127.
- POPOVIČ, Anton. Súčasnosť a preklad. In MT, 1964, č. 4, s. 30-31.
- POUND, Ezra. O zásadách básnickej tvorby. Prel. Zuzana Bothová. In MT, 1965, č. 8-9, s. 26-29.

- Problémy prekladu. In MT, 1966, č. 3, s. 10-19.
- PROCHÁZKA, Tibor. Rozospievané mladé státisíce. In MT, 1960, č. 3, s. 81-82.
- REPKA, Peter – ŠTRPKA, Ivan. Krásna vidina. In MT, 1968, č. 6, s. 63.
- REPKA, Peter „(a zopár ďalších podpisov“). Chceš najkrajšie prežiť chvíle mladosti? Daj sa k parašutistom!. In MT, 1967, č. 1, s. 46-47.
- REPKA, Peter. Dym nad domom. In MT, 1968, č. 7, s. 40-47.
- REPKA, Peter. Farba hrdosti ľudstva. In MT, 1964, č. 10, s. 26-29.
- REPKA, Peter. Farba hrdosti ľudstva. In MT, 1964, č. 11, s. 28-32.
- REPKA, Peter. Nezosmilniš!. In MT, 1966, č. 8, s. 26-31.
- REPKA, Peter. Obloha do zlatista. In MT, 1967, č. 9, s. 36-44.
- REPKA, Peter. Opustiť tento svet. In MT, 1967, č. 8, s. 38-44.
- REPKA, Peter. Symposion. In MT, 1969, č. 9, s. 2-3.
- REPKA, Peter. Už viem, aký mám byť. In MT, 1967, č. 5, s. 26-39.
- REPKA, Peter. V predvečer. In MT, 1970, č. 4, s. 30-35.
- Rezolúcia z II. celoslovenskej porady spolupracovníkov Mladej tvorby. In MT, 1959, č. 2, s. 17.
- RIŠKA, Gustáv. Jazz. In MT, 1962, č. 1, s. 31-32.
- RIŠKA, Gustáv. Kniha o jazze. In In MT, 1960, č. 5, s. 198.
- RIŠKA, Gustáv. Korene džezu. In MT, 1962, č. 8-9, s. 70-71.
- ROBINSON JEFFERS. Prel. J. Mihalkovič. In MT, 1961, č. 6-7, s. 37-39.
- Roky obrody, roky rozletov. In MT, 1960, č. 4, s. 123-124.
- ROMANOVÁ, E. S. Zoči voči poézii dnešnej Ameriky. In MT, 1962, č. 6-7, s. 45-49.
- ROTH, Philip. Konverzia Židov. In MT, 1966, č. 5, s. 39-44.
- rs-. Folklór a súčasnosť. In MT, 1962, č. 1, s. 39.

- RÚFUS, Milan. Myšlienky s medailou. In MT, 1967, č. 3, s. 12-13.
- SADECKÝ, Petr. Old Shatterhand verzus James Bond 007. In MT, 1965, č. 12, s. 6-15.
- SCHREIBER, Jozef. Babylon Albionu. In MT, 1965, č. 10, s. 32-35.
- SLOVÁK, Emil. ... nebudeš mať iných bohov. In MT, 1966, č. 2, s. 30-34.
- SLOVÁK, Emil. Cti otca svojho a matku svoju. In MT, 1966, č. 6, s. 20-22.
- SLOVÁK, Emil. Marginália. In MT, 1966, č. 6, s. 2.
- SLOVÁK, Emil. Marginália. In MT, 1966, č. 7, s. 2-3.
- SLOVÁK, Emil. Nepokradneš!. In MT, 1966, č. 9, s. 28-33.
- SLOVÁK, Emil. Nevezmeš mena jeho nadarmo. In MT, 1966, č. 3, s. 26-31.
- SLOVÁK, Emil. Pred štartom a po páde. In MT, 1965, č. 5, s. 36-41.
- SLOVÁKOVÁ, Jarmila. O túžbe. In MT, 1968, č. 1, s. 46-52.
- SLOVÁKOVÁ, Jarmila. Spomni, abys deň sviatočný svätíl. In MT, 1966, č. 4, s. 26-32.
- Slovensko & Európa / Svet. In MT, 1967, č. 1, s. 61-62.
- ŠIMON, Ladislav. Slovo, písmo, akce, hlas. In MT, 1968, č. 1, s. 53-56.
- ŠKAMLA, Ján. Dielo a preklad. In MT 1962, č. 5, s. 27-28.
- Škola na križných cestách. In MT, 1967, č. 3, s. 34-36.
- ŠKVARKOVÁ, Kveta. [Vážená redakcia]. In MT, 1967, č. 4, s. 63.
- ŠPITZER, Juraj. Človek atómového veku. In MT, 1960, č. 6-7, s. 162-4.
- ŠTRPKA, Ivan. Poznámka k Dylanovi Thomasovi. In MT, 1966, č. 2, s. 58.
- ŠTRPKA, Ivan. Vrecková antológia popisov cesty (Na Dlhé Letné Dni). In MT, 1970, č. 7, s. 30-35.
- ŠVIHRAN, Ladislav. Prekladateľské veľdielo. In MT, 1966, č. 3, s. 48-49.
- T. S. ELIOT. Prel. Ján Buzássy a Z. Bothová. In MT, 1965, č. 3, s. 6-7.

- TÓNO. Môj mladší brat. In MT, 1967, č. 1, s. 61.
- Traumatológia. In MT, 1968, č. 6, s. 30-35.
- TURAN, Ján. SOCIALIZMUS. In MT, 1961, č. 5, s. neuvedená.
- VANOVIČ, Július. Marginália. In MT, 1968, č. 1, s. 2-3.
- VANOVIČ, Július. Marginália. In MT, 1968, č. 4, s. 2-3.
- VANOVIČ, Július. Marginália. In MT, 1968, č. 6, s. 2-3.
- Vec dôvery. In MT, 1963, č. 1, s. 1.
- Veľká prekladateľská súťaž. In MT, 1958, č. 6-7, s. 26.
- Veľká prekladateľská súťaž. In MT, 1958, č. 8-9, s. 21.
- Veľké perspektívy. In MT, 1959, č. 6-7, s. 1-2;
- VICTOR HUGO (1878). In MT, 1966, č. 7, s. 64.
- VILIKOVSKÝ, Ján. Antológia americkej poézie. In MT 1959, č. 12, s. 28.
- VILIKOVSKÝ, Ján. Niekoľko poznámok o preklade. In MT, 1959, č. 8-9, s. 44-46.
- VIŠŇOVSKÝ, Peter. Život s gitarou. In MT, 1964, č. 6-7, s. 5-6.
- VLADIMÍR M. Praha. List druhý. In MT, 1967, č. 3, s. 63.
- VOJTEK, Juraj – PUSKALIER, Bohumil. Twist okolo twistu. In MT, 1963, č. 1, s. 26-31.
- VOJTKOVÁ, Viera – VOJTEK, Juraj. Noc v tieni barovej lampy. In MT, 1963, č. 8-9, s. 45-53.
- Výsledky Veľkej prekladateľskej súťaže. In MT, 1959, č. 8-9, s. 31.
- WASSERBERGER, Igor. O spoločenskej úlohe jazzu. In MT, 1962, č. 11, s. 33.
- WASSERBERGER, Igor. Vývoj džezových slohov. In MT, 1962, č. 11, s. 36-37.
- Z. B. William Faulkner. In MT, 1962, č. 8-9, s. 56-57.
- Zahrmia [kolty] v edičných plánoch?. In MT, 1965, č. 1, s. 28-31.

ZAJAC, Peter. Herzog alebo Hrdinstvo pasivity. In MT, 1969, č. 9, s. 19-21.

ŽÁRY, Štefan. Poznámka k interview so Šimonovičom. In MT, 1964, s. 20.

Život s beatnikmi. In MT, 1966, č. 8, s. 61.